

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA DEVLETİNİN
ANADOLU'DA OLUŞTURDUĞU SINIR BOYUNCA
KONUŞLANDIRILAN LEJYONLAR**

OĞUZ YARLIGAŞ

2502110560

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. MUSTAFA H. SAYAR

İSTANBUL 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : OĞUZ YARLIĞAŞ Numarası : 2502110560
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : TARİH / ESKİÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. MUSTAFA H. SAYAR
Tez Savunma Tarihi : 06.11.2017 Saati : 14:30
Tez Başlığı : "PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA DEVLETİNİN ANADOLU'DA OLUŞTURDUĞU SINIR BOYUNCA KONUŞLANDIRILAN LEJYONLAR"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR. MUSTAFA H. SAYAR		Kabul
2-PROF. DR. A. VEDAT ÇELGİN		Kabul
3-PROF. DR. OĞUZ TEKİN		
4-PROF. DR. TURHAN KAÇAR		Kabul
5-YRD. DOÇ. DR. EMRE ERTEN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. FERİT BAZ		Kabul
2-PROF. DR. ÇİĞDEM DÜRÜŞKEN		

ÖZ

PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA DEVLETİNİN ANADOLU'DA OLUŞTURDUĞU SINIR BOYUNCA KONUŞLANDIRILAN LEJYONLAR

Oğuz YARLIGAŞ

Bu çalışma, Roma Devletinin Anadolu'da Oluşturduğu sınırın tarihine dair sorunları ele almaktadır. Özellikle sınırın oluşumu ve gelişimi üzerinde durulmakta, ardından Roma'nın doğu sınırının üst kesimini oluşturan söz konusu sınırdaki daimi olarak konuşlandırılmış lejyonların tarihine dair spesifik meseleler tartışılmaktadır.

Birinci bölümde konuyla ilgili antik kaynaklar ve modern çalışmalara dair bir inceleme yer almaktadır. Bu bölümde antik yazılı metinlerdeki bilgilerin Fırat'a dair ne gibi bilgiler verdiği üzerinde durulmasının ardından konuyla ilgili arkeolojik, epigrafik ve numismatik kaynakların çalışmada nasıl kullanıldığına dair kısa bilgiler verilmektedir. Bu kısmın ardından konuyla ilgili modern araştırmalar üzerine bir inceleme yapılarak şimdiye kadar bu konuya dair çalışmaların nitelikleri ortaya konulmaktadır.

İkinci bölüm, Sulla döneminden itibaren Roma ile Parthlar arasındaki ilişkiler üzerinden Fırat'ın kültürel bir nüfuz alanı olarak kabul edilmesine ön ayak olan olaylar silsilesini gözler önüne serer. MÖ 1. yüzyılın başlarından Augustus dönemine kadar geçen süredeyse Fırat artık kültürel bir nüfuz alanı olmaktan çıkarak iki büyük devlet arasında fiili bir sınır niteliği kazanmıştır.

Üçüncü bölümde Roma imparatorluk döneminin başından Vespasianus döneminde bölgeye daimi lejyonların konuşlandırılmasına kadar geçen süre mercek altına alınmaktadır. Augustus'un hükümdarlığında başlayan sürecin, sonrasında başa geçen imparatorlara örnek oluşturduğu görülmektedir. Özellikle Iulius-Claudius hanedanında neredeyse harfiyen tekrar edilen refleksler, birtakım değişikliklerle ilerleyen dönemlerde de uzun bir süre varlığını korumuştur. Augustus'un siyasi mirası, Vespasianus'un aldığı tedbirlerle geliştirilerek devam ettirilmiştir.

Vespasianus döneminde bölgede oluşturulan sınır yapılarının en önemli unsuru, kuşkusuz burada görev yapan askeri birliklerdir. Çalışmanın son bölümünde de işte bu konu üzerinde durularak bölgede daimi olarak görev yapan lejyonların sorunlu meseleleri ele alınmaktadır. Bu incelemeler sonucunda ortaya çıkan genel sonuçsa, Roma imparatorluğunun doğuda aldığı askeri önlemlerin bir süreklilik arz ettiği ve geleneğe dayandığıdır. Ayrıca bölgedeki lejyonların sevk ve hareketliliğine bakıldığında, bu birliklerin daha önceki iddiaların aksine, MS 3. yüzyıl sonlarına kadar Fırat sınırında daimi olarak konuşlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Bu da, Fırat sınırının Diocletianus dönemine kadar kullanıldığını göstermektedir.

ABSTRACT

THE ROMAN LEGIONS DEPLOYED IN THE EUPHRATES FRONTIER DURING THE PRINCIPATE

Oğuz YARLIĞAŞ

This study deals with the problems concerning the formation of the Roman frontier in Anatolia. After elaborating on the formation and the development process of the frontier, it discusses specific issues in relation to the legions which were deployed in the Anatolian frontier.

The first chapter concentrates on the ancient sources and the modern studies connected to the theme. After commenting on the character of the written and archaeological sources, it goes on to criticise modern studies and tries to show strong and weak sides of the earlier works.

The second chapter reveals the course of events which leads to the acknowledgement of Euphrates river as a cultural border zone between Rome and Parthia. In the beginning of the first century BCE when Sulla made the initial contact with the Parthians the process began which gradually took its new shape in the course of time by the actions of Lucullus, Pompey, Crassus and Marc Antony and then Euphrates developed into a border between the two states in the real sense of the word.

The third chapter zooms into the period which begins with the early phase of the empire and ends with Vespasian's reorganisation of the eastern frontier. It becomes clear that the legacy of Augustus was very influential among the later emperors. Augustus' political inheritance was continued with some minor changes and was combined with Vespasian's precautions.

The most important part of Vespasian's settlement of the eastern frontier was the permanent deployment of the military forces in the area. For this reason, the final chapter deals with the specific problems of the history of the legions which were responsible of Anatolia's defence. The general results of this study show that the military precautions of the empire in the east relies upon traditional methods which were developed in the course of time based on the experiences the Roman state had in the region.

ÖNSÖZ

Roma devleti ilk kez MÖ 2. yüzyılın başında askeri birlikleriyle Anadolu'ya bir harekât düzenledi. Roma'nın askeri varlığı bundan sonra Anadolu'da sık sık kendini gösterecekti. Magnesia Savaşı nedeniyle Roma ordularının Anadolu'da boy göstermesinin ardından yaklaşık 150 yıl geçtikten sonra, Fırat boyunda 4 lejyon karargâhı kuruldu ve buraya daimi lejyonlar konuşlandırıldı. Bu çalışmanın amacı, kısaca ifade etmek gerekirse Fırat boyunda oluşturulan ve Anadolu sınırı olarak adlandırabileceğimiz sınırın oluşum ve gelişimini ortaya koyarak konuyla ilgili bazı sorunlar hakkında eldeki bulgular ışığında değerlendirmeler ve öneriler sunmaktır. Bunun için öncelikle bu sınırın Roma ve Parthia arasında kültürel bir nüfuz alanı olarak belirmesi, sonra zaman içinde bu bölgenin iki devlet arasında kelimenin tam anlamıyla siyasi bir sınır niteliği kazanmasına dikkat çekilecektir. Ardından Vespasianus döneminde alınan önlemlerin niteliği ve bu önlemlerin geçmişte Roma'nın bölgede edindiği tecrübelerle ilgisi üzerinde durulacaktır. Nihayetindeyse Vespasianus'un bölgeye konuşlandığı lejyonların tarihçeleri ışığında sınırın tarihi incelenmeye devam edecektir. Çalışmanın özellikle ilk bölümler için en büyük dayanağı antik edebi metinlerdir. Daha sonraki dönemler için özellikle epigrafik, numismatik ve arkeolojik veriler de devreye girmektedir. Eldeki tüm verilerin saptanıp değerlendirilmesi sonrasında modern araştırmalara başvurularak bu konulara dair sorunlarla ilgili tespitler ve yeni öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın hayat bulması, pek çok kişinin emeğine ve yardımına bağlıdır. Bu nedenle uzun bir teşekkür listesi oluşturmamız gerekti. Herkesten önce, 2012 yılında yanında doktora çalışmalarına başladıktan hemen sonra bana bu konuyu çalışmamı öneren ve beni her zaman destekleyip eskiçağ tarihi konusunda belli bir perspektif geliştirmemi sağlamak için elindeki tüm imkânları seferber eden danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa H. Sayar'a teşekkür etmem gerekir. Yine doktora çalışmalarımın yanı sıra lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında da önemli bir yeri ve ağırlığı olan Sayın hocam Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'e, bana kapısını her zaman açık tuttuğu ve beni desteklediği için teşekkürü borç bilirim. Bu isimlerin yanı sıra, tez izleme komitemde bulunan ve çalışmalarımı sürdürebilmem için bana her türlü kolaylığı sağlayan sayın Prof. Dr. Oğuz Tekin'e, Medeniyet Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalındaki görevime geri döndükten sonra aynı şekilde bilimsel çalışmalarımı yürütebilmem

için bana son derece anlayışlı davranan sayın Prof. Dr. Turhan Kaçar'a, 2012 yılında bana Berlin DAI'nin kapılarını açan ve çalışmalarımı yaz ayları boyunca mükemmel bir ortamda sürdürebilmemi mümkün kılan Sayın Prof. Dr. Frederike Fless'e, yine 2015-2016 yıllarında beni Freie Universität Berlin'deki kürsüsüne davet edip buradaki imkânlardan yararlanmama ön ayak olan Sayın Prof. Dr. Klaus Geus'a, Berlin'de bir yıl aynı ofisi paylaştığımız arkadaşım Sayın Dr. Soren L. Sorensen'a, Almanya'da kaldığım süre boyunca yardımlarını eksik etmeyen Arş. Gör. (Priv. Doz.) Dr. Peter Nadig'e, birtakım konularda görüşlerini benimle paylaşma nezaketini gösteren Sayın Prof. Dr. Edward Dabrowa'ya, çalışma konumla ilgili bazı yararlı yorumları için Sayın Prof. Dr. Matthäus Heil'a teşekkürlerimi sunarım. Burada öğrenim hayatım boyunca bana destek olan birkaç hocamın daha ismini anarak onlara da bu vesileyle teşekkür etmek isterim. Özellikle lisans ve yüksek lisans eğitimim sırasında eskiçağ çalışmaları içinde Klasik Filolojinin yeri ve önemini kavramamı sağlayan sayın hocalarım Prof. Dr. Güler Çelgin'e, Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'e ve Prof. Dr. Bedia Demiriş'e bu nedenle teşekkür ederim. Hem mesleki hem de ailevi meselelerde bana sürekli destek olup kol kanat geren Sayın hocam Doç. Dr. Erkan Konyar'ın ismini burada anmak da boynumun borcudur.

Bunun dışında hem bu çalışmayı hem de diğer araştırmalarımı okuyup eleştirileriyle beni yönlendiren arkadaşlarıma ve meslektaşlarıma da şükran borçluyum. Bu çerçevede öncelikle yıllardır yükümü benimle beraber omuzlayan arkadaşım ve meslektaşım Araş. Gör. Dr. Eyüp Çoraklı'ya teşekkür ederim. Ayrıca doktora çalışmalarımı sürdürdüğüm yıllar boyunca benimle eleştiri ve önerilerini paylaşan dostlarım Sayın Araş. Gör. Selin Önder'e (MA), Sayın Araş. Gör. Muhammet Yücel'e (MA), Sayın Araş. Gör. Esen Kaya'ya (MA), Arif Yacı'ya (MA), Araş. Gör. Taner Güler'e (MA), Öğr. Gör. Nilay Ediz-Okur'a (MA), Göknur Bektaş'a (MA), Yard. Doç. Dr. Pelin Erçelik'e, Yard. Doç. Dr. Aliye Erol-Özdizbay'a, Dr. Hakan Erdagöz'e, Dr. Can Avcı'ya, Araş. Gör. Dr. İsmail Ayman'a ve sevgili Dilan Taştekin'e her zaman yanımda oldukları için çok teşekkür ederim. 2014 Temmuz'unda bana Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün misafirhanesinin kapılarını açan Sayın Gülgün Girdivan'a ve aradığım kaynakları bulmamda bana yardımcı olan Sayın Burçak Delikan'a da teşekkür etmeliyim. Ayrıca Almanya'da bana çeşitli konularda destek veren değerli arkadaşlarım Ayten Adıgüzel (MA) ve Hüseyin Aydoğdu (MA) çiftine, Dr. Anna Telse-Jagdmann'a, Friedrich Meinecke Institut'un değerli kütüphanecisi Sn. Hatice Nohut'a, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi çalışanları Sn. Özlem Bayrak, Sn. Kübra Yavuz (ILL) ve Sn. Cihan Kalın'a (ILL) da teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmayı 2214/A Doktora Sırası Araştırma Bursu kapsamında destekleyen Tübitak'a da müteşekkirim.

Son olarak benimle hayatını paylaşıp tüm dertlerime ortak olan, gerektiği gibi çalışabilmem için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan sevgili eşim Vildan'a, ayrıca beni yetiştirip bugünlere getiren anneme minnettarım. Bu çalışmamı onlara ve aramıza yeni katılıp hayatımızı renklendiren oğlumuz A. Ozan'a ithaf ediyorum.

Ekim, 2017

Oğuz YARLIGAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
HARİTA LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KONUYLA İLGİLİ ANTİK KAYNAKLAR VE MODERN ÇALIŞMALAR

1.1. Antik Kaynaklar.....	9
1.2. Modern Araştırmaların Durumu.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

2. FIRAT'IN KÜLTÜREL BİR NÜFUZ ALANINDAN SİYASİ BİR SINIRA DÖNÜŞÜMÜ (MÖ 96 – MÖ 27)

2.1. Roma Ordularının Anadolu'ya İlk Ayak Bastığı Tarihten Parthlarla Diplomatik Temasa Uzanan Sürece Kısa Bir Bakış.....	30
2.2. İlk Diplomatik Temas ve Sınır Meselesinin Kökenleri.....	33
2.3. Sınır Meselesinde İkinci Perde: Lucullus ve Parthlar.....	41
2.4. Pompeius ve Fırat'ın Nihai Kaderi.....	46
2.5. Carrhae Savaşı Öncesi ve Sonrasında (MÖ 57 – MÖ 31) Fırat Sınırında Şiddet ve Propaganda.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İMPARATORLUK DÖNEMİNDE FIRAT SINIRININ GELİŞİMİ VE SINIR YAPILARININ KURULUŞU (MÖ 27 – MS 71)

3.1. Yeni Koşulların Getirdiği Yeni Tedbirler.....	71
3.2. Statükonun Koruyucusu: Tiberius.....	79
3.3. Geçici Tedbirlerden Kalıcı Çözümlere Doğru.....	83

3.4. Vespasianus Döneminde Sınır Teşkilatının Oluşumu	90
---	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ANADOLU SINIRINA KALICI LEJYONLARIN SEVKEDİLİŞİ VE BU LEJYONLARIN BÖLGEDEKİ HİZMETLERİ (MS 71 – MS 284)

4.1. Legio XV Apollinaris.....	102
4.2. Legio XII Fulminata	120
4.3. Legio XVI Flavia Firma.....	130
4.4. Legio IIII (veya IV) Scythica	140
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	172
EKLER	210
ÖZGEÇMİŞ.....	283

KISALTMALAR LİSTESİ

1. Yayınlara Dair Kısaltmalar

- AantHung:** Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
- AArcSlov:** Arheološki Vestnik. Ljubljana. Slovenska Akademija Znanosti in umetnosti
- AC:** Acta Classica. Verhandelinge van die Klassieke Vereniging van Suid-Afrika = Proceedings of the Classical Association of South Africa
- AJA:** American Journal of Archaeology
- AJPh:** The American Journal of Philology
- Alba Regia:** Alba Regia. annales Musei Stephani Regis a Szent István Király Múzeum évkönyve
- ANRW:** Aufstieg und Niedergang der römischen Welt: Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung.
- Antichthon:** Antichthon. Journal of the Australian Society for Classical Studies.
- AS:** Anatolian Studies
- Athenaeum:** Athenaeum. Studi di letteratura e storia dell' antichità
- AW:** Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte.
- BAB:** Bulletins de l'Académie royale de Belgique
- BASP:** Bulletin of the American Society of Papyrologists
- BAR:** The British Archaeological Reports
- BJ:** Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn

- BMCRE:** Mattingly, H., *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, London 1923-1963.
- BMCRR:** Grueber, H. A., *Coins of the Roman Republic in the British Museum*, 3 Vol., London, 1910.
- CAH:** *The Cambridge Ancient History*
- CdM NS:** *Civiltà del Mediterraneo, Nuova Serie*,
- Chiron:** *Chiron. Mitteilungen der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts*
- CQ:** *The Classical Quarterly*
- CW:** *Classical World*
- EA:** *Epigraphica Anatolica*
- EAH:** *Wiley Encyclopedia of Ancient History*, John Wiley & Sons, Inc, 2012
- Epigraphica:** *Epigraphica. Periodico internazionale di epira a. Faenza, Lega.*
- Gephyra:** *Gephyra. Journal for the Ancient History and Cultures of the Eastern Mediterranean*
- Hermes:** *Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie*
- Historia:** *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte = revue d'histoire ancienne*
- HCSP:** *Harvard Studies in Classical Philology*
- JHS:** *The Journal of Hellenic Studies*
- JÖAI:** *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*
- JRA:** *Journal of Roman Archaeology*
- JRGZ:** *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*
- JRS:** *The Journal of Roman Studies*

AE:	L'Année Épigraphique
Klio:	Klio. Beiträge zur Alten Geschichte
Latomus:	Latomus. revue d'études latines
MH:	Museum Helveticum. Schweizerische Zeitschrift für klassische Altertumswissenschaft = Revue suisse pour l'étude de l'antiquité classique = Rivista svizzera di filologia classica.
NC:	Numismatic chronicle. London. British Museum, Department of Coins and Medals, Royal Numismatic Society
Oikumene:	Oikumene. Studia ad historiam antiquam classicam et orientalem pertinentia
PBSR:	Papers of the British School at Rome
RB:	Revue Biblique (1892-1940)
RE:	A. Pauly & G. Wissowa (Edd.), Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft
REA:	Revue des études anciennes
RFIC:	Rivista di Filologia e di Istruzione Classica
RhM:	Rheinisches Museum für Philologie
SEG:	Supplementum Epigraphicum Graecum
Syria:	Syria. Revue d'art oriental et d'archeologie
TAPhA:	Transactions of the American Philological Association
ZPaIV:	Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins
ZPE:	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZSNM:	Zbornik Slovenskeho Narodneho Muzea
DNP:	Der Neue Pauly
WJA:	Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft

2. Sözlük ve Edisyonlara İlişkin Kısaltmalar

FgrH: Die Fragmente der Griechischen Historiker

FGH: Fragmenta Historicorum Graecorum

3. Antikçağ Metinlerine İlişkin Kısaltmalar

Amm. Marc. Ammianus Marcellinus

Ampelius Ampelius, Liber Memorialis

App. Appianos

BC Bellum Civile

Mith. Mithridatica

Arr. Arrianos

Aug. Augustus

RG Res Gestae

Caes. Caesar

BG Bellum Gallicum

Cass. Dio Cassius Dio

Cic. Cicero

Att. Epistulae ad Atticum

De Imp. Cn. Pomp. De Imperio Cn. Pompeii

Fam. Epistulae ad familiares

Fin. De finibus

Pis.	In Pisonem
Qfr.	Epistulae ad Quintum fratrem
Rab. Post.	Pro Rabirio Postumo
Sest.	Pro Sestio
Eutrop.	Eutropius, Breviarum
Fest. Brev.	Festus, Breviarum
Flor.	L. Annaeus Florus, Epitomae
Front. Strat.	Frontinus, Strategemata
Hieronymus Chron.	Hieronymus Chronikon
Hdn.	Herodianus
Jos.	Josephus
AJ:	Antiquitates Judaicae
BJ:	Bellum Judaicae
Just.	Justinus, Historiarum Philippicarum T. Pompeii Trogi
IA	Itinerarum Antoniniana
Liv.	Titus Livius
Per.	Periochae
Macc.	Vetus Testamentum Graece Redditum, Maccabees
Not. Dign. Or.	Notitia Dignitatum Orientis
Orosius	Orosius, Historia Adversus Paganos
Ov. Ex Pont.	Ovidius, Epistulae ex Ponto
Plin. HN.	Plinius, Naturalis Historia
Plut.	Plutarkhos
Ant.	Antonius

Crass.	Crassus
Luc.	Lucullus
Mor.	Moralia
Pomp.	Pompeius
Sull.	Sulla
Princ. Hist.	Marcus Cornelius Fronto, Principia Historiae
Procop.	Procopius
Aed.	De aedificiis
Prop.	Propertius
Pto.	Ptolemaeus Mathematicus, Geographia
RGDS	Res Gestae Divi Saporis
Sall.	Sallustius
Sen. Clem.	Seneca, De Clementia
SHA	Historia Scriptores Augusta
Hadr.	Hadrianus
Sev.	Severus
Suet.	Suetonius
Aug.	Augustus
Calig.	Gaius Caligula
Dom.	Domitianus
Ner.	Nero
Tib.	Tiberius
Tit.	Titus
Vesp.	Vespasianus

Vit.	Vitellius
Strab.	Strabon, Geographika
Tac.	Tacitus
Ann.	Annales
Hist.	Historiae
Pto.	Ptolemaios, Geographika
Vell. Pat.	Velleius Paterculus
Zon.	Zonaras, Epitome Historiarum

4. Teknik Kısaltmalar

bkz.	bakınız
hk.	hakkında
aş.	aşağıda
yuk.	yukarı
özl.	özellikle
krş.	karşılaştırmamız

HARİTA LİSTESİ

Harita 1 Roma'nın Anadolu'daki Sınırı.....	171
--	-----

GİRİŞ

Roma devleti, yüzyıllar içinde değişen koşullara ayak uydurabilme kabiliyeti sayesinde bin beşyüz, hatta bugün modern araştırmaların Bizans adı altında incelediği safhasını da sayarsak iki bin yılı aşkın bir süre tarihe meydan okuyup ayakta kalmayı başarmış, adeta nefes alıp veren canlı bir organizmadır. Bu organizmanın böyle uzun bir süre boyunca ayakta kalabilmesini sağlayan temel nitelik, kendini değişen dünyaya uyumlu hale getirmesini bilmesidir. Değişen dış koşullar karşısında kendini yenilerken, kimi zaman bu şartlara karşı kendi içinden çıkardığı çözümlerle cevap vermeyi becermiş, kimi zaman da dış dünyadaki bazı nitelikleri gerekli gördüğü takdirde alıp kendine mal edebilmiştir. İtalya yarımadasının kalbinde küçük bir kent devleti olarak başlayan serüveni, yıllar geçtikçe önce İtalya yarımadasını, ardından da yavaş yavaş tüm Akdeniz dünyasını etkisi altına alışıyla devam etmiştir. Krallık ve cumhuriyet deneyimlerinin ardından imparatorluk yönetimini benimseyen bu devasa yapıyı ayakta tutmak için geleneksel yapı taşları da, yukarıdaki esaslar doğrultusunda çoğu zaman farklı koşullara cevap verecek şekilde yeniden yapılandırılarak yüzyıllar boyu hizmetlerini sürdürmüşlerdir. Bu nedenle, özellikle cumhuriyet döneminde ortaya çıkan yönetim kurumları, rejim değişikliğinin ardından imparatorluk yapısı altında da işlevlerini farklı şekillerde devam ettirmişlerdir.

Krallık döneminde temelleri atılan, ardından cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinde gelişimini sürdüren Roma ordusu da, bahsedilen değişimden nasibini alarak evrilmiştir. Ordu, merkezi idare ve eyalet idaresiyle beraber imparatorluğu ayakta tutan üç unsurdan biriydi.¹ Bu kurum, Cumhuriyet döneminin başlarında küçük bir kent devleti ordusuyken, Augustus döneminde bünyesinde yaklaşık 350 bin kişiyi barındıran heybetli bir kuvvet haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminin başlarındaki

¹ La Bohec 1993: 8.

küçük yapı, sadece gerekli görüldüğü hallerde çiftçi vatandaşların askere alınmasıyla oluşturulan ve savaş mevsimi (genellikle Mart-Ekim arası) sona erdiğinde de lağvedilen bir nitelikteydi. Zamanla toprak hâkimiyeti için diğer halklarla verilen mücadelelerin derinleşmesi ve savaşların mevsimlik bir meseleden çıkıp yıllar süren bir olaylar silsilesi halini alması, Roma hâkimiyetinin yavaş yavaş İtalya yarımadasının dışına taşması, fethedilen toprakların kontrol altında tutulma gerekliliği gibi nedenlerle yukarıda bahsettiğimiz profesyonellikten uzak askerlik kurumu, gitgide oturarak insanların meslek olarak icra ettikleri bir vasıf kazandı. Askerliğin bir meslek haline dönüşmesi, cumhuriyet döneminin sonlarına, bir başka ifadeyle MÖ 1. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Roma'nın ünlü komutanlarından Marius'a atfedilen askeri reformlar, orduyu ve ordu mensuplarını dönüştürme hususunda bir miltaşı kabul edilir. Esas profesyonelleşme ve ordu kurumunun belli başlı kaidelere kavuşmasıysa, Roma'nın ilk imparatoru Augustus zamanında gerçekleşmiştir. Bu dönemde ordu artık belli sayıda lejyon (*legio*) ve yardımcı birlik (*auxilia*) denilen askeri teşkilat içinde yer alan profesyonel askerlerden meydana gelmeye başlamıştır. Temel kaidelerini böylece Augustus döneminde kazanan ordu, imparatorluk döneminde de çağın gereklerine göre sürekli gözden geçirilerek yeniliklerle takviye edilmiştir.²

Augustus askerliği ve orduyu resmen bir kurum kimliğine kavuştururken, aynı zamanda onun önüne yeni bir hedef de koyuyordu; buna göre ordunun ilk görevi, artık nihai sınırlarına ulaşmış imparatorluğu korumaktı. Bu amaçla çoğunlukla imparatorluğun en uç noktalarına konuşlandırılan 25 lejyon,³ imparatora doğrudan bağlı valilerin (*legati augusti*) emrinde, her an ortaya çıkabilecek iç ve dış tehditlere karşı devletin en önemli savunma aracı halini almış, her bir lejyon, imparatorluğun doğal sınırları olarak kabul edilen bölgelerdeki geçiş noktalarına konuşlandırılmışlardı. Zamanla surlar ve savunmaya yahut düşmanı caydırmaya

² Roma ordusunun burada kısaca özetlenen başdöndürücü hikâyesine dair daha geniş bilgi için bkz. Nemeth-Fodorean 2015.

³ Bu rakam zaman içinde değişiklik göstermekte, Severus hanedanı zamanında 33'e kadar ulaşmaktadır. MÖ 9 yılında Germania'da yok edilen 3 lejyon sonrası, Augustus döneminde toplam lejyon sayısının 25 olduğu kabul edilmektedir.

yönelik çeşitli önlemlerle desteklenerek sınır kabul edilen noktalarda uzun hatlar oluşturuldu; böylece hem düşmanların akınlarına karşı bir savunma düzeni meydana getirilmiş oldu hem de geçiş noktaları kontrol altında tutulduğu için bu bölgelerdeki ticaret akışı da sıkı bir şekilde denetlenmeye başladı. Augustus döneminden itibaren başlayıp gelişen ve diğer imparatorlar zamanında da kabul gören bu yeni sınır mantığı, sonraki dönemlerde ortaya çıkan farklı sorunlar, dönem dönem etkili olan yeni politikalar ve benzeri sebepler nedeniyle zaman zaman ileri veya geri kaydırılmak suretiyle Roma imparatorluk döneminde, hatta bu dönemden sonra da yüzyıllarca uygulanmaya devam etti.

Bu anlayış içinde, kaynağını Anadolu'da bulup Basra körfezine dökülen Fırat nehrinin büyük bir önemi bulunmaktadır. Tıpkı Batıda sınır görevi gören Ren ve Tuna nehirleri gibi, Fırat nehri de Romalılar için imparatorluğun doğusunda bir sınır teşkil etmiştir; Fırat, özellikle Principatus döneminde Roma topraklarının Doğuda uzandığı son nokta kabul edilmiş ve imparatorlar çoğu zaman bu gerçeği dikkate alarak hareket etmişlerdir.⁴ MÖ 1. yüzyılın başlarından itibaren Romalıların fiili sınırlarını Fırat boylarına kadar ulaştırmasıyla başlayan süreçte bu nehir, tabiri caizse Doğu ile Batının kendilerine ait kültürel nüfuz alanlarını birbirinden ayıran sınırın geçtiği ince çizgi olarak görüldü. Sınır kavramının zamanla değişmesiyle beraber, imparatorluğun Fırat'ın batısında kalan topraklarını korumak için aldığı önlemler de değişim geçirdi. MÖ 1. yüzyılın başlarında Romalılar Fırat kıyılarına henüz yeni yeni ulaşmaya başladığında, Anadolu içlerinde bulunan Roma eyaletlerinin güvence altına alınması için icat edilen çözüm, Romalılara ait topraklar ile olası düşman devletler arasında oluşturulan tampon bölgelerdi. Bu tampon bölgeler, Roma'ya bağlı vassal krallıklardan oluşuyordu. Bölgenin güvenliği, vassal krallıkların sorumluluğuna bırakılmıştı ve bu krallıkların orduları, gerektiğinde sorunlara müdahale için kullanılacak güçler olarak Romalıların tarafında bulunuyordu. İmparatorluk döneminin ilk yüzyılında yaşanan gelişmeler, bu sistemin pek güvenilir olmadığını ortaya koyunca, imparatorluk kendine bağlı vassal krallıkları yavaş yavaş devreden

⁴ Bu durumun elbette istisnaları bulunmaktadır. Özellikle Traianus ve Septimius Severus'un seferleri ve aldıkları birtakım tedbirler bu kapsamda değerlendirilebilir. Değişmez kaideyse, Diocletianus dönemine kadar Fırat'ın Roma imparatorluğu için bir sınır teşkil etmiş olmasıdır.

çıkarak savunma görevini bizzat üstlendi. Bu noktada savunma hattı olarak düşünülen yer, yine Fırat nehri olmuştur.

MS 1. yüzyılın son çeyreğine doğru Fırat'ın özellikle bugünkü Anadolu sınırları içinde kalan kısmı doğal bir savunma hattı olarak kabul edilmiş, bu bölgedeki krallıkların toprakları doğrudan Roma yönetimine geçirilerek buralarda geçiş noktası olarak kullanılan yerler, lejyon konuşlandırmak suretiyle tamamen ve doğrudan kontrol altına alınmıştır. Bu tarihten itibaren benimsenen bu anlayış, Principatus döneminin sonuna kadar da sürdürülmüştür. Lejyonların konuşlandırıldığı noktalar, ağırlıklı olarak bir savunma stratejisinin parçasıdır, fakat bu yerler tabiatıyla Doğuya yapılacak seferler sırasında hareket noktası olarak da işlev görmüştür.

Fırat kullanılarak oluşturulan ve Arabistan'a kadar uzanan Doğu sınırının kuzey kısmının gelişimi, bugün yapılan çeşitli çalışmalardan sonra kısmen aydınlığa kavuşturulabilmiştir. Fakat bu çalışmalar, henüz sınırın oluşumuna giden yolda, Cumhuriyet döneminde yaşanan olayların rolünü tam olarak belirleyememiştir. Üstelik imparatorluk döneminde oluşturulan sınır karargâhlarındaki lejyon birlikleri tespit edilmekle birlikte, bu birliklerin sevk ve nakil tarihleri meselesiyle ilgili tartışmalar bugün halen sürüp gitmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, Fırat sınırının Anadolu topraklarında kalan kısmının kuruluş sürecine dair tartışmaları gözden geçirip konuyla ilgili görüşleri değerlendirerek tartışmalara katkıda bulunmak; ardından bu bölgede daimi olarak görev yaptıkları tespit edilen 4 lejyon birliğinin izini sürerek bu birliklerin yer değiştirme ve hareketlilik sorunlarını irdelemektir. Böylece ilgili lejyonların görev aldıkları harekâtlar ve buralara sevkiyat tarihleri gibi son derece tartışmalı durumlar arz eden meseleler üzerinde durmadan önce, Cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren sınır niteliği kazanmaya başlayan söz konusu bölgenin Principatus döneminin sonuna kadar bütünlüklü bir resmi de ortaya konmuş olacaktır. Bu şekilde hem sınırın oluşumu meselesi incelikli bir şekilde irdelenecek hem de bu sınırın oluşumunun ardından bölgede görev yapan lejyon birliklerinin faaliyetleri, elde edilen bulgular ışığında, mümkün olduğunca aydınlatılmış olacaktır.

Araştırmamızın başlangıç noktası olarak MÖ 1. yüzyılın başlarını tercih etmemizin sebebi, MÖ 190 yılında Magnesia Savaşının ardından Anadolu'ya iyice nüfuz eden Roma'ya bağlı komutanların MÖ 90'lı yıllarda artık Fırat civarında boy göstermeye başlamasıdır. Araştırmanın sonlandırıldığı tarihe, Diocletianus'un tahta geçtiği MS 284 yılıdır. Bu tarihle birlikte alınan önlemler, imparatorluğun savunma stratejisinde kapsamlı değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişikliklerden tüm imparatorluk sathındaki sınırlar da kendine düşen payı almıştır. *Dominatus* olarak adlandırılan bu dönemin koşullarının Principatus döneminden oldukça farklı olması, ilginç olan özellikle imparatorluğun yaklaşık ilk üç yüz yıllık dönemine odaklanmasına neden olmuştur. Bu sayede söz konusu dönem derinlikli olarak incelenebilecektir. Çalışmanın coğrafi boyutunun Anadolu'yla sınırlı tutulmasıysa, yine aynı kaygıdan kaynaklanmaktadır. Doğu sınırı denilen ve bir ucu Kafkaslara, diğer ucu Basra körfezine uzanan yapının derinlemesine incelenebilmesi, uzun yıllar sürecek çalışmayı ve bir o kadar da tecrübeyi gerektirir. Üstelik inceleyeceğimiz alan, Doğu sınırının diğer bölgelerinden farklı bir nitelik de sunar. Syria'nın güneyi ve Arabistan yarımadası, coğrafyasının kuraklığıyla dikkat çekmekte ve burası genel olarak step veya çöl sınırı olarak da adlandırılabilir. Kuzey Syria ile Kuzey Fırat ve kısmen Kafkaslar, coğrafi açıdan birbirine benzerlik gösteren bölgelerdir.⁵ Bu bölgenin büyük bir kısmı, bir nehir ile bu nehre paralel uzanan dağ sıralarının doğal bir engel oluşturduğu alandır. Dağların ve nehirlerin geçit verdiği birkaç nokta sayesinde doğu ile batı birbirine kavuşmaktadır. Bu noktalar, Romalıların Anadolu'yu güven altına almak için askeri birlikler konuşlandırmayı tercih ettiği alanlardır. Çalışmamızın coğrafi sınırlarını belirlerken özellikle bu esasa dikkat ederek, Anadolu coğrafyasına adeta birer kapı teşkil eden dört noktayı odak noktasına yerleştirdik. Tabii özellikle askeri birliklerin görevleri incelenirken bu coğrafi sınırın zaman zaman dışına taşarak bazı birliklerin özellikle Syria'nın güneyindeki veya Iudaea eyaletindeki faaliyetlerine de gerektiği takdirde kısmen yer verdik.

⁵ Syria eyaleti bir tarihçinin de (Gebhardt 2002: 11) dile getirdiği gibi, homojen bir coğrafyadan ziyade, topografik, etnik, ekonomik ve tarihsel açıdan birbirinden çok farklı özellikler arz eden bölgelerin birbirine eklenmesiyle oluşmuş bir bölgedir. Bu bakımdan söz konusu eyaletin kuzeyi, bugün olduğu gibi, geçmişte de bu eyaletin güneyinden çok Anadolu'yla benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızın birinci bölümü, bu çalışmanın iskeletini oluşturan ve genelinde yer verilen tartışmaların dayanağı niteliğindeki antikçağ kaynaklarına ilişkin genel bir değerlendirmesine ayrılmıştır. Bu bölümde esasen antikçağ tarihçilerinin Anadolu'daki sınırın oluşumuyla ilgili yer verdikleri bilgiler değerlendirilecek, ardından özellikle bölgede görev yapan lejyon birliklerinin bölgedeki görevleri ve yer değiştirme ve hareketliliklerine dair yaklaşımları şekillendiren epigrafik ve numismatik kanıtlar ile bu kanıtların niteliği mercek altına alınacaktır. Bu bilgilerin hemen ardından konuyla ilgili modern literatürün incelendiği kısım gelmektedir. Bu kısımda da çalışmamıza yön veren bazı önemli modern araştırmaların nitelikleri hakkında bilgi verilerek bunların güçlü ve zayıf yönlerine dair bir değerlendirme yapılacaktır.

İkinci bölüm, Anadolu'daki sınırın tarihsel gelişimine ayrılmıştır. İmparatorluk döneminden önce Romalıların Fırat kıyılarında ve ötesinde boy gösterdiği dönemlerin, sonraki yıllarda geliştirilen stratejilerin belirlenmesinde ne derece önemli olduğu bu bölümde incelenen konular ışığında ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölüm, İmparatorluk dönemindeki gelişmeleri ele alarak sınırın fiilen ve resmen oluşturulma sürecine odaklanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Cumhuriyet dönemi politikalarının mirası, Augustus'un doğuda aldığı yeni tedbirler ve MS 1. yüzyılda imparatorluğun bölgeye yönelik stratejileri gibi hususlara değinilecek, sınırın oluşumunun doğal bir süreç olup olmadığı bu gidişat üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. Sınırın fiilen oluşumunun Vespasianus döneminde başlayan ve Flavianus Hanedanı boyunca geliştirilen bir proje olduğu şüphesiz bir gerçek olsa da, bu projenin temellerinin Vespasianus öncesine uzanıp uzanmadığı tartışma konusudur. Bu nedenle muhtelif görüşler dikkate alınarak, elde bulunan deliller ve düşünceler değerlendirilerek bu konuda da yeni fikirler öne sürülecektir.

Fırat sınırının oluşturulmasıyla beraber bu bölgede Principatus dönemi boyunca 4 lejyon karargâhında çeşitli askeri birlikler görev aldı. Bu askeri birliklerin neredeyse tümünün bölgedeki lejyon karargâhlarında ne zamandan itibaren konuşlandırıldıkları, hangi seferlerde fiilen görev aldıkları, hangi seferlere katılmadıkları gibi hususlar üzerine hayli tartışma mevcuttur. Dördüncü bölümde bölgede görev yapan lejyon

birliklerinin doğu sınırındaki görevleri kronolojik olarak bir araya getirilmeye çalışılacak, lejyonların incelediğimiz sınır hattındaki görev süreleri boyunca tartışmalı olan yer değiştirme ve hareketlilik sorunları mevcut kanıtlar çerçevesinde olabildiğince aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu şekilde Anadolu'daki sınırın oluşum süreci ortaya konulduktan sonra, sınırda görev yapan lejyon birliklerine dair sorunlar da ele alınmış olacak ve Principatus döneminde sınır yapılanmasına dair sorunlar böylece bir arada değerlendirilecektir.

Yalnız Fırat sınırında veya doğu sınırının tamamında, çalışmanın zamansal sınırları dahilinde kısa veya uzun süreli olarak görev yaptığı tespit edilen tüm lejyonlara dair kısa bir tarihçe, okuyucuların yararlanması için ek olarak sunulmuştur. Ayrıca Anadolu'da tespit edilen asker yazıtlarının bir listesi de çalışmanın sonuna eklenmiştir. Bu asker yazıtları yalnızca askerlik faaliyetleri sırasında bu coğrafya sınırları içinde çeşitli yazıtlar diktiren veya ölümlerinin ardından bu askerler için diktirilen mezar yazıtlarından oluşmaktadır. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde görev yapmalarının ardından emekli olup Anadolu'daki birçok askeri koloniden birinde toprak sahibi olan emekli askerlere dair belgelerse, şüphesiz Roma ordusunun Anadolu'daki izlerini genel olarak ortaya koyan bir başka çalışmanın konusu olarak değerlendirilmelidir.

Teknik Açıklamalar

Tezde kullanılan antikçağ metinleri için söz konusu metinlerin Thesaurus Linguae Latinae (BTL) ve Thesaurus Linguae Graecae tarafından esas alınan versiyonları kullanılmış, bu metinlerin künyelerineyse kaynakça kısmında ayrıca yer verilmemiştir. Dipnotlarda ve tezin genelinde kullanılan teknik kısaltmalarda Türkçe standart kısaltmaları kullanılmış, antikçağ kaynaklarına ilişkin kısaltmalardaysa uluslararası standart kısaltmaların kullanımına özen gösterilmiştir. Kaynakçada bulunan süreli yayınların kısaltılması hususuyla ilgili olarak *L' Année Philologique Online*'ın kısaltma listesindeki esaslar dikkate alınmış ve bu kısaltmalar, burada bulunmayan yayınlar için esas alınan kısaltmalarla birlikte, **Kısaltmalar Listesinde** gösterilmiştir.

Eski Yunanca ve Latince yer ve şahıs adlarının yazımı hususunda aşağıdaki esaslara dikkat edilmiştir:

Kastedilen yer bir Roma eyaletiyse, eyaletin Latince adı yazılmıştır; örneğin “Suriye”, “Kapadokya”, “Kilikya” yazımı yerine “Syria”, “Cappadocia”, “Cilicia” yazımları tercih edilmiştir. Fakat örneğin Cappadocia eyaletinin kurulmasından önce bölgedeki krallıktan bahsediliyorsa, bu sefer “Kappadokia” yazımı tercih edilmiştir. Romalı isimlerin yazımı sırasında Latince orijinaline sadık kalınırken, Romalıların doğu coğrafyasında karşılaştıkları çeşitli kimselerin isimleri yazılırken bu isimlerin Eski Yunanca kaynaklarda geçen yazımlarının transkripsiyonları esas alınmıştır; örneğin Ariobarzanes, Antiokhos, Mithradates, Tigranes, Herodes gibi... Kent adları, Eski Yunanca transkripsiyonlarına dikkat edilerek yazılmıştır; örneğin “Antiochia” yerine “Antiokheia”, “Ephesus” yerine “Ephesos”, “Artaxata” yerine “Artaksata” gibi...

1. KONUYLA İLGİLİ ANTİK KAYNAKLAR VE MODERN ÇALIŞMALAR

1.1. Antik Kaynaklar

Eskiçağ Tarihi çalışmalarında antik tarihçilerin metinlerinin yanı sıra, modern tarihçilerin işini kolaylaştıran farklı yardımcı unsurlar da oldukça etkilidir. Roma sınırları ve ordularıyla ilgili çalışmalarda da bu yardımcı unsurlar çok önemli rol oynarlar. Bunun en önemli sebebi, antik dönemde sınırların durumunu veya ordunun çeşitli birimlerini açıklayan, onların tarihçelerini aydınlatmaya yönelik kaleme alınmış eserlerin bulunmamasıdır. Askeri meseleleri ele alan ve ortaçağ boyunca birer el kitabı olarak kullanılmış söz gelimi Vegetius'un *de Re Militaris*i gibi eserler de, askeriyeyle ilgili olmaları bakımından birer yardımcı kaynak sayılabilse de, bizim araştırmamız gibi oldukça spesifik türden araştırmaları besleyebilecek nitelikte değildirler. Bu bakımdan sınırlara ve ordular ile orduların çeşitli birimlerine dair çalışmaları yönlendiren en önemli yardımcı kaynaklar, epigrafi, numismatik ve arkeolojidir. İmparatorluğun çeşitli kısımlarında yürütülen askeri araştırmalarda bu unsurlardan kimi belli bölgelerde öne çıkarken kimi de daha geride kalır. Örneğin Britanya'da yürütülen askeri çalışmalarda arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yapısal mekânların tahlili sürükleyici ve çığır açıcı bir nitelik taşıırken, Afrika kıtasındaki çalışmalarda yüzey araştırmaları sırasında rastlanan epigrafik ve numismatik bulguların daha yönlendirici olduğu söylenebilir. Doğu sınırına baktığımızda sınırın güneyinde çeşitli zamanlarda ve çeşitli noktalarda yürütülen arkeolojik çalışmalarda elde edilen sonuçların, sınır ile burada görev yapan orduların tarihini aydınlatmada oldukça etkili olduğunu görüyoruz. Fakat aynı durum bizim araştırma konumuza giren Anadolu sınırı için geçerli değildir.

Anadolu sınırına dair araştırmaları besleyen kaynaklar incelenen zamana göre çeşitlilik göstermektedir. Çalışmamızda da görüleceği üzere, özellikle geç cumhuriyet döneminden erken imparatorluk dönemine kadar çalışmaları yönlendiren en önemli unsur, antik tarihçilerin kaynaklarında verilen bilgilerdir. Erken imparatorluk döneminden sonraysa bu durum değişmeye başlar ve edebi metinlerde bu döneme ait bilgi bulmak zorlaşırken, bu sefer edebi metinlerin boşluğunu epigrafik malzeme başta olmak üzere arkeolojik ve numismatik veriler doldurur. Tabii bu verilerin hiçbiri, antik metinlerin sağladığı nitelikte bilgi sunmaz ve çoğu yorumlanmaya muhtaçtır. Ayrıca konunun belli bir kronolojik düzende takip edilebilmesini mümkün kılmalarına rağmen, gerek sınırın gerekse sınırdaki görev yapan askeri birliklerin eksiksiz bir tarihçesini resmetmek mümkün değildir. Elimizdeki bulgular konuya dair bütünlük arz eden fakat bu bütünlüğün içinde bazı parçaların eksikliğinin de varolduğu bir resim sunar. Aşağıda bu resmin ortaya çıkmasını sağlayan antik kaynakların en önemlilerinden bahsedilecek ve çalışma düzenini şekillendiren bu unsurlar kısaca ortaya konulacaktır. Ardından da yazıt ve sikke gibi unsurların sınırdaki görev yapan lejyonların tarihçelerinin oluşturulmasında nasıl kullanılabileceğine dair kısa örnekler verilecektir.

Fırat nehri, Parthlar ve Parth imparatorluğunu tarih sahnesinden silen Sasaniler ile Romalılar arasında uzun bir dönem boyunca bir sınır işlevi görmüştür. Antik yazarların eserlerine baktığımızda, nehrin erken tarihlerden itibaren dönemin iki devleti, yani Roma ile Parthia arasında bir sınır olarak kabul edildiğini görürüz. Bu nehrin bir sınır olarak işlev gördüğünü ifade eden en eski yazarlardan biri Strabon'dur. Augustus zamanında yaşayan Strabon, eserinde Kilikia bölgesinin coğrafi tasvirini yaparken, bölgedeki korsanların faaliyetleri ve kle ticaretiyle ilgili bilgi verdiği bir bölümde, Fırat'ın öte yakasının Parthlara ait olduğunu ifade etmektedir (14.5.2). Aynı yazar eserinde Pers imparatorluğu ve toprakları hakkında bilgi verirken, Fırat'ı ve onun doğu kıyılarını, Parth imparatorluğunun sınırı (*ριον*) olarak tasvir eder (16.1.28). Fırat'ın erken dönemlerden itibaren Roma ile Parthia arasındaki sınır olduğunu düşündüren kayıtlara Cassius Dio (37.6.3), Plutarkhos (Pomp. 33.8; Mor.

2.88), Justinus (41.6.8), Josephus (AJ 20.87); Orosius (6.13.2) ve Florus (1.46.4) gibi tarihçilerde de rastlamak mümkündür.¹

Roma devletinin bir temsilcisinin ilk kez bir Parth temsilcisiyle Fırat nehri civarlarında görüşmesi hadisesini Plutarkhos'tan öğreniyoruz. Sulla'nın hayatını kaleme aldığı eserinde Plutarkhos, Sulla'nın bölgede gerçekleştirdiği sefer notlarından yararlanmışır.² Yazar, Sulla'nın Parth devleti ile yerel bir güç konumunda olup o dönem yaşadığı sorunlar nedeniyle Roma devletine başvuran Kappadokia krallığı arasında bir hakemlik görevi gördüğünü aktarır.³ Bu görüşme, muhtemelen Tomisa ile Melitene civarında bir yerlerde meydana gelmiş olmalıdır. Roma devletinin yetkili bir temsilcisi ile Parth kralının görevlendirdiği bir yetkilinin karşılıklı görüşmelerinde, böyle bir görüşmeye neden olan esas meselenin yanında, iki tarafın temsilcilerinin devletleri arasındaki ilişkileri de konuştuklarını gösteren ifadeler mevcuttur. Titus Livius'tan elde edilen bilgiler de bu görüşü destekler niteliktedir. Livius'un kitabının özetlerinden meydana gelen Periochae'da karşımıza çıkan bilgiler de, kral Arsakes tarafından gönderilen bir Parth yetkilisinin Sulla'yla bir araya geldiğini teyit eder cinstendir; bu eserde verilen bilgiler, söz konusu görüşmede Parthların Romalılarla bir ittifak anlaşması zemininin arandığına dikkat çekmektedir.⁴ Aynı meseleye dair bu doğrultuda bilgi veren, fakat görece geç bir kaynak olarak sınıflandırılan bir başka tarihçi de Festus'tur. *Breviarium* adlı eserinde yazar, Sulla'nın Parth kralı tarafından gönderilen bir temsilciyle görüşüğünü ifade eder ve Parth tarafıyla bir ittifak zemini arandığını, Parthların Romalılarla ittifak yapmaya meyilli olduğunu ifade eder.⁵ Yine aynı olayla ilgili Ampelius ile Velleius Paternulus da benzer yönde bilgiler vermektedir.⁶ Yalnız Velleius bu olayı yanlışlıkla Birinci Mithradates Savaşı'ndan

¹ Bu eserlerde Fırat'ın sınır olarak anıldığı bölümlerin içeriğine dair bilgilere ilgili yerlerde sırası geldikçe daha ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

² Plutarkhos, yedisi Sulla'nın, üçü Marius'un ve ikisi de Lucullus'un hayatını anlattığı bölümlerde olmak üzere toplam on iki kez Sulla'nın sefer notlarına başvurduğunu bildirir, bu konuda bkz. Schettino 2013: 417-436; özl. 422.

³ Plut. Sull. 5.7 vd.

⁴ Liv. Per. 70.

⁵ Fest. Brev. 15.

⁶ Buna dair bkz. Ampelius 31; Vell. Pat. 2.24.3.

sonraki bir tarihe, yani MÖ 85 yılına oturtmaktadır. Halbuki bu olay, yukarıda da bahsedildiği üzere MÖ 90'lı yıllar bitmeden cereyan etmiştir. Sulla ve Parthlar arasındaki görüşmeler hakkında Plutarkhos (Sull. 5 vd) dışında, Justinus (38.2.3), Strabon 12.2.11, Livius (Per. 70 ve 100) ve Appianos (Mitr. 10), kayda değer bilgiler vermektedir. Bunun dışında Lucius Annaeus Florus'un da (1.46.4), Sulla zamanında Parthlar ile Romalılar arasında yapılan bir anlaşmadan bahsettiğini ekleyelim.⁷

Romalılar ve Parthlar arasındaki sınır meselelerine dair bilgi edindiğimiz bir başka olaylar dizisiyse, yukarıdaki olaylardan yaklaşık 20 yıl kadar sonrasında iki taraf arasında meydana gelen meselelerdir. Esasen Lucullus'un Anadolu'daki seferine dair gelişmeleri aktaran bazı kaynaklar, aynı zamanda iki taraf, yani Romalılar ile Parthlar arasında Fırat civarında gerçekleşen bir başka görüşmeyi kayda geçirmişlerdir. Gordyene topraklarında, MÖ 69/8 yıllarında bir araya gelen iki tarafın bu görüşmesine dair önemli kaynaklarımızdan biri, yine Plutarkhos'tur. Plutarkhos Romalı komutan Lucullus'un hayatına adadığı eserinde bu görüşmelerin içeriğine de yer vermiştir.⁸

Bu görüşmelere dair bilgi veren bir başka kaynak da Cassius Dio'dur. Dio, eserinde Lucullus'un Armenia seferiyle ilgili bilgi verirken, Tigranokerta şehrinin yağmalanmasından bir süre sonra komutanın bazı yerel güçlerin temsilcilerini ağırladığını aktarır ve hemen ardından Parth kralı Arsakes'e bir heyet yolladığını, bu heyet aracılığıyla bir anlaşma teklifinde bulunduğunu, buna karşılık Arsakes'in yolladığı başka bir heyetle bu teklife icabet ettiğini ve iki taraf arasında dostluk ve ittifak kurulduğunu belirtir.⁹

Bu anlaşmayla beraber iki taraf arasında Fırat nehrinin bir sınır olarak görülmeye devam ettiğiyse, 5. yüzyıl tarihçisi ve kilise babalarından Orosius'un *Historia adversus Paganos* adlı eserindeki bir kayıttan öğreniyoruz. Bu kayıtta Orosius, Crassus'un MÖ 53 yılında Parthlar üzerine yürüteceği seferle ilgili bilgi verirken, Crassus'un Fırat'ın doğu yakasına geçtiğini ve bunun üzerine Parth kralının ona bir

⁷ Bu konuya ve ilgili olaya dair ayrıntılı bilgi için bkz. aş. s. 33-40.

⁸ Plut. Luc. 29.7 vd. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. aş. s. 41-45.

⁹ Cass. Dio 36.3.1-3.

elçi yolladığını belirtir ve bu elçi, Crassus'a şöyle sorar: Niçin Lucullus ve Pompeius zamanında yapılan anlaşmaya karşı gelip Fırat'ı aştınız?¹⁰

İki taraf arasında yapılan anlaşmaya dair Appianos ve Memnon'da da bazı bilgiler bulmak mümkündür. Appianos, Roma'nın Mithradates'e karşı giriştiği savaşları anlattığı eserinde, Lucullus'un Parthlara elçiler yollayarak Mithradates'e karşı kendisine yardım etmesini veya en azından tarafsız kalmasını istediğini aktarır.¹¹ Memnon da yine Lucullus'un Parth kralına elçiler yollayarak dost ve müttefik kalmak isteğini bildirdiğini aktarır.¹²

Pompeius döneminde Parthlarla romalılar arasında birtakım anlaşmalara imza atıldığı ve iki tarafın çeşitli sınırlar belirlediği Cassius Dio'daki bilgilerden anlaşılmaktadır.¹³ Hatta Roma tarafı bu anlaşmalara zaman zaman riayet etmediği için Parth tarafı tedirgin olmakta ve yeni bir anlaşma yaparak durumu nihayete erdirmek için sürekli bir arayış içindedir.¹⁴ Pompeius veya komutanları Fırat'ın doğusuna geçtiklerinde, Parth tarafından uyarılar almaktadır.¹⁵ Pompeius ile Parthlar arasında nihai bir antlaşma sağlandığına işaret edense yine Cassius Dio'dur (37.6.4-7.4).¹⁶ Nihai bir antlaşma sağlandığına göre, bunun yapılan ilk antlaşma olmadığı açıktır.¹⁷

Roma ile Parthlar'ın Fırat'a dair görüşmelerini takip ettiğimiz bir başka dönem de ünlü Romalı komutan Crassus'un Fırat'ı aşarak Parth topraklarına girdiği dönemdir. Crassus'un iki devlet arasındaki antlaşmaları hiçe sayarak giriştiği bu seferin sonucu bilindiği üzere Romalılar için felaketle sonuçlanmıştır. Crassus'un niçin bu sınır ihlalini gerçekleştirdiğine dair düşüncelerimizi ve bu olayların ayrıntılı bir

¹⁰ Orosius 6.13.2.

¹¹ App. Mith. 87.

¹² FGrHist. Memnon F 38.8.

¹³ 37.5.2; 37.5.5.

¹⁴ Cass. Dio 37.5.2 ve buna ek olarak Plut. Pomp. 36.

¹⁵ Cass. Dio 37.6.3.

¹⁶ Tabii bu anlaşma, iki taraf arasında yapılan ilk anlaşma değildir. Konuyla ilgili olarak bkz. aş. s. 50 ve ilgili dipnot.

¹⁷ Karşı görüş Magie 1950: 361; 1228 n22.

değerlendirmesini ilgili bölümde ortaya koyacağız. Burada belirtmekle yetineceğimiz husussa, bu sırada iki devlet temsilcileri arasında yaşanan sınır görüşmelerinin aktarıldığı kaynaklardır. Bu konuyla ilgili olarak hem Plutarkhos'un Crassus adlı biyografi eserinde (28.4-7; 30.1-3), hem Cassius Dio'nun tarih eserinde (40.26.1) bilgiler bulmak mümkündür. Ayrıca bu meseleden Florus (1.46.9), Livius (Per. 106) ve Orosius da (6.13.4) bahsetmektedir.

Parthlar ile Romalılar arasında sınıra dair görüşmeler yapıldığını öğrendiğimiz bir başka dönem de MS 2 yılıdır. Actium Savaşından galip çıkarak uzun süre devam eden iç savaşları sonlandıran ve kısa bir süre sonra *Princeps* unvanıyla Roma devletini kendi idaresi altında bir imparatorluğa dönüştüren Augustus'un doğudaki sorunları halletmek üzere bölgeye yolladığı Gaius Caesar, yanında gelirken topladığı Roma güçleriyle Fırat kıyılarına kadar ulaşmış ve burada Parth temsilcileriyle görüşmelerde bulunmuştur. Gaius'un yanında o zamanlar bir tribunus militum olarak görev yapan ünlü tarihçi Velleius Paterculus, Fırat üzerindeki adalardan birinde yapılan görüşmeleri ince ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Söz konusu yerin tarafsız bölge olarak kabul edildiğine dikkat çeken tarihçi, kullandığı dil itibarıyla iki tarafın eşit statüde devletler olduğunu vurgular.¹⁸ Bu görüşmeler sonucunda iki taraf arasında bir antlaşmaya varılmış ve Fırat taraflar arasındaki sınır olma niteliğini korumuştur. Aynı konuyla ilgili Cassius Dio da benzer bilgiler aktardığı eserinde Parth tarafının Fırat'ın sınır kabul edilmesine birtakım şartlarla razı olduğunu ifade etmektedir.¹⁹

Fırat sınırının tarihinde bir başka önemli dönüm noktası Nero dönemine rastlar. Roma ile Parthlar arasında o döneme kadar artık müzminleşmiş bir sorun haline gelen Armenia'nın yönetimi meselesi, iki tarafı savaşın eşiğine getirir ve bu sefer geçmişte çok da örneği görünmeyen türde bir askeri faaliyet gerçekleşir. Nero'nun imparatorluğu döneminde Germania'da önemli başarılarla imza atmış tecrübeli bir komutan olan Domitius Corbulo, bölgede uzun soluklu hareketler gerçekleştirir. Bu hareketlerin ayrıntılarını Tacitus'un Annales adlı eserinden takip edebiliyoruz.²⁰

¹⁸ Vell. Pat. 2.101.2. (*duo... imperiorum*).

¹⁹ Cass. Dio 55.10.4. Olayın ayrıntılı değerlendirmesi için bkz aş. 76vd.

²⁰ Özl. Tac. Ann. 13.6-8; .23-26; 35; 37-39; 40-41, 15.9.2; 18; 24-31.

Kitabının çeşitli bölümlerinde bu seferlere dair bilgi veren Tacitus dışında, bu dönemde Roma'nın Armenia kralı olarak ilan etmeyi uygun gördüğü isim olan Tigranes (V) hakkında da Josephus'tan bazı bilgiler öğreniyoruz.²¹ Corbulo'nun emrinde batıdan doğuya getirilen ve halihazırda doğuda bulunup bu seferde görev alan lejyonlarla ilgili yine Tacitus'tan bilgi ediniyoruz. Bu bilgiler arasında bazıları arkeolojik ve epigrafik bulgularla da desteklenebilmektedir. Örneğin o dönemde Tuna boyunda bulunan karargâhından buraya getirilen Legio V Macedonica birliğinin Corbulo'nun ilk seferinde yer almadığını ve cephe gerisinde bekletildiğini ifade eden Tacitus'un ifadeleri, Karadeniz'de bulunan bazı arkeolojik ve epigrafik buluntular sayesinde teyit edilebilmektedir.²²

Vespasianus'un Roma imparatoru olmasıyla Anadolu'da oluşturulan sınır kuruluş aşamaları tarihçilerin metinlerindeki bilgilerden, arkeolojik kalıntılarla takip edilebilmekte, bunlar epigrafik ve numismatik kanıtlarla desteklenebilmektedir. Antik tarihçilerin metinleri arasında bu açıdan en önemli pasaj, Suetonius'un Vespasianus'a dair biyografyasında geçen bilgidir. Bu pasajda Suetonius, imparatorun Cappadocia'daki lejyonların sayısını artırdığını ifade etmektedir.²³ Cappadocia bu tarihten itibaren bir *proconsul*un idaresinde yönetilecektir. Cappadocia'nın da içinde bulunan sınır hattı, lejyon karargâhları ve bu karargâhların arasında belli aralıklarla konuşlandırılan sınır karakollarıyla tahkim edilmiştir. Buna dair kimi Vespasianus dönemine kadar uzanan bazı arkeolojik bulgular mevcuttur. Örneğin Cendere nehri üzerinde inşa edilen köprüde bulunan Vespasianus dönemine ait yazıt, MS 3. Yüzyıldan kalma bu köprünün yerinde bir zamanlar Vespasianus tarafından yaptırılan bir köprünün bulunduğuna işaret eder.²⁴ Adıyaman'da bulunan bir höyükte tespit edilen bir karakol yapısı da yine Vespasianus dönemine tarihlenmektedir.²⁵

²¹ Jos. AJ 18.5.4.

²² Tac. Ann. 15.9.2; krş. French 1990: 555:561.

²³ Suet. Vesp. 8.4.

²⁴ IGLS I: 38.

²⁵ French 1982: 170.

Anadolu'ya sevk edilen lejyonların tarihçesini oluşturmak için yalnız başına edebi metinlerin verdikleri bilgiler yeterli değildir. Bunların epigrafik ve numismatik kanıtlarla desteklenmesi sayesinde, bu lejyonların tarihçelerine dair görece daha iyi bir manzara ortaya konabilmektedir. Örneğin bu lejyonlardan XV Apollinaris'in henüz Anadolu'ya temelli olarak kaydırılmasından önce, Corbulo zamanında doğudaki ilk görevini ifa ederken yerine getirdiği görevleri Tacitus sayesinde izleyebiliyoruz.²⁶ Ardından güneye kaydırılan ve Yahudi isyanını bastırmak üzere görev alan diğer lejyonlarla beraber mücadele eden bu lejyonun isyan sırasındaki faaliyeti de Flavius Josephus'tan takip edilebilmektedir.²⁷ Bu tarihten sonra yazılı metinlerde Apollinaris'e ait pek az kayıt tespit edebiliyoruz. Bunlardan en önemlileri, MS 3. yüzyılın başına ait bir kaynak olan *Itinerarum Antoniniana* ve MS 4. yüzyıl sonuna ait olduğu düşünülen *Notitia Dignitatum* adlı kaynaklardır. İmparator Caracalla dönemine ait bir kaynak olup bu dönemdeki yol ağıyla ilgili bilgi içeren bir kaynak niteliğindeki *Itinerarum Antoniniana*, bu dönemde lejyonların nerede görev yaptıklarını kaydetmesi bakımından bizim için de son derece önemlidir. *Notitia Dignitatum* ise, imparatorluğun batısında ve doğusundaki resmi yetkililerin dökümünü veren bir liste olup, askeri birliklerin görev yerlerini de sıralaması bakımından bizim için önem teşkil etmektedir. Bu her iki kaynak sayesinde MS 3. Yüzyılın başında ve MS 4. Yüzyılın sonuna Anadolu sınırında hangi lejyonların görev yaptıklarını öğrenebiliyoruz. İşte lejyonların tarihçelerindeki büyük boşlukları doldurmak için bu noktada devreye askerlerin kariyerlerini dile getiren yazıtlar ve zaman zaman lejyonların hareketlerini anlamamıza yardımcı olan sikkeler girmektedir.

Yazıtların ve sikkelerin lejyon tarihçelerini oluşturmaya çalışırken nasıl işimize yaradığını göstermek için bazı örnekler verirsek belki durum daha iyi anlaşılabilir. İlgili lejyonda görev yaparken hayatını kaybeden ya da askerlikten emekli olduktan sonra hayata gözlerini yuman çeşitli ordu mensuplarının mezar yazıtları, ya da onları onurlandırmak üzere dikilmiş yazıtlar lejyon tarihçelerini oluşturmaya çalışırken oldukça faydalıdır. Bir örnek vermek gerekirse, Legio XV Apollinaris'in Yahudi

²⁶ Tac. Ann. 15.26 ve 63.

²⁷ Özl. BJ 3.4.2; 3.9.1; 3.7.34; 4.1.9; 6.4.3; 6.11.4.

isyani sırasındaki görevinin ardından o dönemdeki esas görev yerine, yani Pannonia eyaletinde bulunan Carnuntum'a hangi tarihte dönmüş olabileceğine dair tespitler, Carnuntum'da kayıt altına alınan doğu kökenli askerlerin mezar yazıtlarındaki bilgilerden yola çıkılarak yapılmaktadır. Çünkü 15. Lejyonun doğudaki görevleri sırasında verdiği zayıatın sonucu birliğin takviye edilmesi gerekmiş, bu ihtiyaç da çevre şehirlerdeki istekliler orduya alınarak giderilmiştir. Böylece Apollinaris'in bünyesine alınan çoğunlukla Syria kökenli askerler, birlikleriyle beraber Carnuntum'a gitmiş, bazıları bir süre görev yaptıktan sonra Carnuntum'da hayatlarını kaybetmiş ve buraya gömülmüşlerdir. Söz konusu askerın orduya dahil olduğu tarihi Josephus'un anlatımından yola çıkarak kestirebildiğimiz için bu durum aynı zamanda lejyonun hangi tarihte doğudan ayrılıp Carnuntum'a döndüğünü kesin olarak tespit edebilmemizi sağlar.

Lejyonların hareketlerinin tespit edilmesinde yazıtlar kadar yoğun olmamakla birlikte zaman zaman devreye sikkeler de girmektedir. Özellikle üzerlerinde belli lejyonların kontrmarklarını taşıyan sikkeler, lejyonların hareketlerini ve bu hareketlerin tarihi perspektif içine oturtulabilmesi açısından paha biçilmez değerdedirler. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz üzere, çoğu seferde veya isyan ve benzeri toplumsal karışıklıklara karşı alınan önlemlerde görev alan askeri birlikleri antik tarihçilerin metinlerinde telaffuz edilmez. Bu duruma güzel bir örnek de ömrünün büyük bir bölümünü Melitene'deki lejyon karargâhında geçiren Legio XII Fulminata'yla ilgilidir. Iudaea eyaletinde bulunan Samaria Neapolis kentinde ele geçen bazı sikkelerin üzerinde XII Fulminata'ya ait kontrmarklar bulunmaktadır. Domitianus dönemine ait sikkelerin üzerine vurulan 12. Lejyon kontrmarkları, tahminlere göre 86/87 ila 156/157 yılları arasında bir tarihte uygulanmış olmalıdır.²⁸ Dolayısıyla bu tarihler arasında bir zamanda, esas görev yeri Melitene olan lejyonun en azından bir kısmının Iudaea'da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Eldeki bu bilgiye göre, ilgili tarihlerde 12. lejyonun tamamen veya kısmi birlikler halinde esas görev yerinden buraya sevk edilmesini gerektirecek olayları belirleyip bunları değerlendirerek bir tahminde bulunmamız mümkündür. Bu tarihlerde Traianus'un

²⁸ Howgego 1983: 41-46.

Parth seferinin gerekleŖtiđini, hemen ardından yeni fethedilen topraklarda ve Iudaea ile etrafındaki bölgelerde ayaklanmalar çıktığını, daha sonra Hadrianus döneminde Iudaea'da Bar Kochba ayaklanmasının cereyan ettiğini biliyoruz. Dolayısıyla bu örnekte en azından söylenebilecek yorum, Legio XII Fulminata'nın bu üç tarihten birinde Samaria Neapolis kentinde bulunduğudur.

Yukarıda bir kısmını sunduğumuz antik kaynaklardan yararlanarak Roma'nın Anadolu'da oluŖturduđu sınırın ve sınırdaki görev alan lejyonların bir tarihçesini ortaya koymaya alıŖacađız. Tabii bu noktada bilinenlerden hareket ederek bilinmeyenleri tespit etmeye alıŖmak esas olduğu için, doğal olarak daha önce yapılan alıŖmaların da değerlendirilmesi ve bunların kuvvetli ve zayıf noktalarının tespit edilmesi gerekmektedir. Bir sonraki bölüm bu amaçla kaleme alınmıŖtır.

1.2. Modern Araştırmaların Durumu

Giriş bölümünde kısaca anlatılan ve Romalıların Fırat nehrini bir sınır olarak kabul ettikleri dönem de dahil olmak üzere, Principatus döneminin sonuna kadar bölgenin savunmasına yönelik aldıkları önlemler, doğal olarak daha önce de çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalardan bazıları, içerik ve metodoloji açısından bizim çalışmamızdan farklı olmakla birlikte, araştırmamızın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Burada söz konusu araştırmaların en önemlilerini zikrederek araştırmamızın perspektifinden bunların güçlü ve zayıf yanlarına işaret edip bu çalışmaya yol açan sebepleri de kısa bir değerlendirme ışığında sunacağız.

Roma ordusunun yüzyıllar içinde gösterdiği gelişim, haliyle Roma tarihi çalışan çoğu kişinin merakını cezbetmektedir. Bu nedenle Roma ordusuyla ilgili çalışmalar oldukça popülerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşının ardından Roma ordusuna dair çalışmalarda Batı dünyasında bir artış gözlenmektedir. Roma'nın Avrupa topraklarının neredeyse tamamını kontrol altında tutan ilk imparatorluk oluşu ve uzun bir zaman dünyanın en büyük gücü olarak kalışı, yıkılışının ardından uzun bir süre, yani Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinde boy göstermeye başlayıncaya değin, onun gibi büyük bir gücün bir daha görülmemesi, bu ilginin sebeplerinden bazılarıdır. Roma'nın bu kadar güçlü bir devlet haline gelişinin arkasında yatan en önemli nedenlerden biri, ordusudur. Orduyu desteklemek için yine çoğu ordu mensupları tarafından yapılan yollar, kaleler, sınır yapılanmaları Roma ordusunun disiplinini, gücünü ve sürekliliğini ortaya koyarken, bu imparatorluğun geliştirdiği askeri ilkelerin kendinden sonra dünyaya hâkim olan diğer güçler tarafından benimsenerek birtakım yeniliklerle geliştirilmek suretiyle kullanılması, Roma uygarlığına atfedilen birçok nitelik gibi, askeri anlayışının da yalnızca dönemi içinde geçerli kalmayıp yüzyıllar içinde ve çeşitli kültürlerde yaşamaya devam ettiğini göstermektedir. Özellikle teknolojik devrimlerin hız kazanmasından önceki dönemin ordularını şekillendirmede Roma askeri anlayışının büyük tesirlerde bulunduğu, günümüz ordularının da taktik ve stratejik anlayışlarına dolaylı yoldan katkı yapmayı sürdürdüğü görülmektedir.

Bu bakımdan dünya tarihinde böylesine tesirli bir kurumla ilgili çalışmaların fazla miktarda olması doğal karşılanabilir. Roma ordusuyla ilgili çalışmaların sürekli artış göstermesinin bir başka sebebi de, yıllar geçtikçe arkeolojik kazılar ve yüzey araştırmaları gibi bilimsel faaliyetler sonucunda gün yüzüne çıkan yeni belgelerdir. O dönemde kullanılan sikkeler, orduda görev yapmış askerlerin mezar yazıtları gibi tarihi belgeler ile savunma veya orduların konuşlandırılması gibi amaçlarla kurulan kaleler ve garnizonların tespit edilmesi, arkeolojik kazılara ön ayak olur. Tespit edilen bu yerlerde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen mimari bulgular, askerler tarafından kullanılan silahlar ve diğer donanımlar gibi arkeolojik nitelikli kalıntılar sayesinde de halihazırdaki bilgi gözden geçirilir; tüm bu bulgu ve saptamaların ışığında bazı bilinmeyenlere ışık tutulabilmesi de, beraberinde Roma askeri tarihinin karanlıkta kalan kısımlarının meydana çıkmasını sağlar.

Roma ordusu ve sınır oluşumlarıyla ilgili çalışmalar, konuyla ilgili modern çalışmaların başladığı yaklaşık 200-250 yıllık dönem boyunca nispeten imparatorluğun Batı topraklarına odaklanmıştır. Bu hususta pek çok unsurun etkisi olmakla birlikte, en önde gelen nedenlerden bazılarını sıralamak gerekirse, bunlardan biri oldukça öne çıkmaktadır; bu unsur, Batılıların, özellikle de Batı Avrupalıların Roma kültür ve uygarlığını kendi uygarlıklarının kökeni olarak görmeleridir. Bir başka etkili unsur da, özellikle Britanya adasındaki Hadrianus ile Antoninus surları gibi etkileyici savunma yapılarının geçmişten bugüne sapsağlam ayakta durması ve görenleri kendine hayran bırakmasıdır. Günümüzdeyse Roma askeri tarih çalışmaları, yine Batılı araştırmacıların ön ayak olmasıyla birlikte Afrika kıtasından Arabistan yarımadasına, Balkanlardan Anadolu topraklarına kadar yayılmıştır.

Yukarıda değindiğimiz üzere, Roma imparatorluğunun Doğu sınırının bir kısmı, bugün ülkemiz sınırları içinde kalan coğrafyada bulunmaktadır. Fırat'ın kıyısına konuşlandırılmış dört önemli lejyon karargâhı ve belirli mesafelerle bu lejyon karargâhlarının arasına konuşlandırılmış sınır karakolları, yüzyıllar boyu Roma imparatorluğunun güvenliği için burada bulunan orduların görev bölgeleriydi.

Bu bahsettiğimiz coğrafya, 19. yüzyılın sonlarından itibaren bölgeye gelen Batılı antikçağ bilginlerinin seyahatleri aracılığıyla Roma askeri araştırmaları açısından da ilgi çekici bir yer haline gelmeye başlar. Bu seyyahlardan özellikle ismini zikretmemiz gereken, V.W. Yorke, F. Cumont ve C.F. Lehmann-Haupt'tur. Bu isimlerin gezi notlarını yayımlamalarının ardından bölgeye karşı uyanan ilgi, burada bulunan Roma askeri yapılarını da bilim dünyasının gündemine getirmiştir. V. Chapot, bu konuya dair bugün kısmen de olsa halen önemini sürdüren bir çalışma durumundaki **La Frontière de l'Euphrate de Pompée à la conquête arabe** (1907) adlı eserini de bu bilimadamlarıyla aşağı yukarı aynı tarihlerde yayımlamıştır. Eser, adından da anlaşılabilir olduğu üzere, Fırat sınırının tarihini kapsamlı bir şekilde ele almaya çalışmaktadır. Eserde temel antik tarihçilerin bilgilerine başvurulmakta, o döneme kadar yapılan modern çalışmalar da değerlendirilerek konuyla ilgili görüşler aktarılmaktadır. Eser erken denilebilecek bir tarihte yazılmış olmakla birlikte analitik inceleme özellikleriyle dikkat çekmekte ve sınırın tamamına yönelik bir tasvir de sunmaktadır. Zamanının ötesinde bir çalışma olmasına rağmen Chapot'nun bu eseri, özellikle Cumhuriyet dönemi açısından zayıf kalmakta ve sınırın kuruluş sürecini yüzeysel bir şekilde aktarmaktadır. Ayrıca gerek tarihi gerekse coğrafi kapsamının oldukça geniş olması, doğal olarak konuyu kapsamlı bir şekilde ele almasını engellemektedir. Yazarın eserde Roma ordusuna dair verdiği bilgiler de, aradan geçen yüz yıldan uzun sürede elde edilen yeni bulgular nedeniyle oldukça değişmiştir ve kitaptaki bilgiler bugün özellikle bu açıdan değerini yitirmiştir. Yine de bu çalışma o döneme kadar özellikle Fırat bölgesindeki Roma sınırına dair bilinen bazı bilgileri bir araya getirmesi bakımından faydalıdır.

Fırat sınırının tarihine dair bir başka önemli çalışma, Thérèse Liebmann-Frankfort'un **La frontière orientale dans la politique extérieure de la République romaine** (1969) adlı çalışmasıdır. Apameia Antlaşması'ndan Pompeius'un Anadolu'daki düzenlemelerine kadar geçen dönemde, yani Cumhuriyet döneminin son demlerinde doğu sınırının "Roma'nın dış politikasındaki yerini sistematik olarak ve bir bütün halinde ortaya koymaya"²⁹ odaklanan yazarın çalışması, bizim açımızdan

²⁹ Liebmann-Frankfort 1969: 7.

ilgili döneme dair antik tarihçilerin aktardığı bilgileri bir araya toplaması açısından önemli bir başvuru kaynağı olmuştur. Yazar bu eserinde Roma'nın doğu sınırına dair meseleleri genel olarak ele almakta ve bu dönemde hareketlilik arz edip gittikçe doğuya doğru yayılan Roma sınırının veya başka deyişle nüfuz alanının Roma'nın dış politikasındaki yerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Çalışmanın zamansal sınıрыsa MÖ 189 ila MÖ 63 yılları arasındır. Roma emperyalizminin doğuya hâkim oluşunun izini süren bu çalışma, onu adeta tamamlayan bir niteliğe sahip, A. N. Sherwin-White'in **Roman Foreign Policy in the East, 168 BC to AD 1** (1984) adlı çalışmasıyla birlikte, Cumhuriyet döneminde Roma'nın doğuya yayılışı ve Fırat sınırının oluşumunun tarihsel sürecini takip etmek için son derece faydalıdır.

Bölgeye dair arkeolojik çalışmalara hız verilmesi, ancak 1960'lı yıllardan sonrasına rastlar. Bu dönemden itibaren yapıma hız verilen baraj projelerinin gölgesinde gerçekleştirilen çoğu yüzey araştırması ve arkeolojik kazı, özellikle Kuzey Fırat bölgesindeki bazı alanları içerir. Bunlar arasında özellikle İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün destekleriyle T. Mitford ile R. Harper'ın gerçekleştirdikleri araştırmaları burada zikretmek gerekir.³⁰ Tahsin ve Nimet Özgüç'ün aynı kapsamda Adıyaman, Samsat'ta gerçekleştirdiği çalışmalar da oldukça önemlidir.³¹ 80'li yılların ortasına doğru Veli Sevin ile Z. Derin tarafından Malatya'da yürütülen çalışmalar da sınıra dair bazı arkeolojik veriler ortaya koymuştur.³² Tüm bu çalışmalara rağmen, Kuzey Fırat bölgesinde Roma varlığına ve Roma sınırına dair yapılan çalışmaların halen son derece eksik olduğunu belirtmeliyiz.

Bölgenin güneyine baktığımızdaysa, arkeolojik araştırma açısından nispeten daha iyi bir tabloyla karşılaşırız. Bu iyi tablonun sebebi, Zeugma antik kentinde uzun yıllardır sürdürülen incelikli çalışmalardır. 1990'lı yıllardan itibaren düzenli arkeolojik çalışmaların başlatıldığı kentle ilgili yapılan yayınlar arasında M.A. Speidel'in kentin

³⁰ Bu çalışmalar özellikle 1960'lı yıllarda yapılmış ve araştırma sonuçları, bahsi geçen yazarların çeşitli yayınlarında bilim dünyasıyla paylaşılmıştır.

³¹ 1970'li yıllarda GAP projeleri öncesi ODTÜ tarafından bölgede yürütülen kurtarma çalışmaları çerçevesinde yapılan araştırmaların en son ürünü, Prof. Dr. Nimet Özgüç'ün birkaç sene sonrasında vefatından önce yayımladığı kitabında bulunabilir; bkz. Özgüç 2009.

³² Sevin&Derin 1989.

askeri geçmişine dair yazıları özellikle aydınlatıcıdır. Bu yıllarda çeşitli kazı ekipleri tarafından gerçekleştirilen kazılarda elde edilen Roma ordusuyla ilgili epigrafik ve arkeolojik bulgular, konuyla ilgili bilgi dağarcığımızı zenginleştirmiştir. Bu konulara dair yayınlar arasında en önemlileri olarak D. Kennedy'nin editörlüğünde yayımlanan **Twin Towns of Zeugma** adlı çalışmanın bir bölümü niteliğindeki Speidel'in **Legio III Scythica, its movements and men** adlı makalesi, özellikle adı geçen lejyona dair sorular bakımından bir başvuru kaynağı niteliğindedir ve daha önce E. Ritterling'in *Realencyclopädie*'de yayımladığı makalesinin yerini aldığı söylemekte fayda vardır.³³ Aynı antik kentteki çalışmalara dair 2003 yılında yayımlanan **Zeugma Interim Reports** ve 2013 yılında yayımlanan **Excavations at Zeugma** adlı eserdeki H. Elton'ın **Zeugma's Military History in Light of Rescue Excavations** ve M. Hartmann ile M.A. Speidel'in **Military Installations at Zeugma: An Overview of the Swiss Archaeological Investigations, 2001-2003** adlı makaleleri, güncelliklerini korumakta ve kentin askeri önemine dair yapılacak çalışmalarda başlangıç noktası olarak kullanılacak niteliktedirler. Speidel, son yıllarda dikkatini Anadolu'ya vermeye devam etmiş ve konuyla ilgili birkaç makale daha kaleme almıştır. Bunların arasında bizim çalışmamıza yön vermesi bakımından bilhassa değerli olan makalesi, **The Development of the Roman Forces in Northeastern Anatolia. New Evidence for the History of the Exercitus Cappadocicus** adlı eserdir. Ayrıca burada bölgede uzun yıllar çalışan ve bu anlamda bilime önemli katkılarda bulunan Jörg Wagner'in de ismini zikretmemiz gerekir. Wagner özellikle 1976 yılında yayımlanan **Seleukeia am Euphrat / Zeugma** adlı eserinde Zeugma antik kenti ile ilgili önemli bilgiler vermekte ve özgün değerlendirmeler yapmaktadır. Öte yandan 1985 yılında *Antike Welt* dergisinin özel sayısı olarak yayımlanan **Die Römer an Euphrat und Tigris** adlı çalışması, Fırat ve Dicle bölgesinde Roma devletinin izlediği politikaları özet bir şekilde, fakat önemli gözlemlerle ortaya koymaktadır. Wagner'in gerek bu iki çalışması, gerekse bölgeyle ilgili arkeolojik ve epigrafik kanıtlar içeren diğer

³³ Aynı makale, daha sonra çok küçük değişikliklerle 2000 yılında **Les Legions de Rome Sous Le Haut-Empire: Actes du Congrès de Lyon (17-19) septembre 1998, Vol. 1**, adlı eserde de yayımlanmıştır. Bu yayın aynı zamanda Ritterling'in *Realencyclopädie*'de lejyonlarla ilgili kaleme aldığı yıllara meydan okuyan makalesindeki bilgileri güncellemek üzere düzenlenen bir konferansta sunulan bildiri metinlerinden oluşmaktadır. Yayında birçok lejyonla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Ritterling'in makalesi için bkz. Ritterling 1925.

çalışmaları, yazarın bölgede bizzat bulunarak yürüttüğü araştırmalardan yola çıkarak yaptığı gözlem ve değerlendirmeler de düşünüldüğünde, bizim açımızdan büyük önem taşımaktadır.

Ren ve Tuna boyları ile Britanya'daki Roma Sınır Teşkilatının arkeolojik bulgularına dair yayımlanmış onlarca eser bulunmaktadır ve bunların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Roma'nın Doğu sınırına dair arkeolojik araştırmalarsa ne yazık ki bu şekilde bol değildir. Bu sınırın bulunduğu yerde yıllardır yaşanan çeşitli savaşlar nedeniyle bölgede araştırma yapılması hayli zordur. Benzer bir güvenlik sorunu, kısmen ülkemiz coğrafyasındaki topraklar için de ne yazık ki geçerlidir. Bununla birlikte sınırlı sayıda da olsa, konuya dair bazı arkeoloji odaklı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları Doğu sınırı denilen devasa coğrafyanın tümüne odaklanırken, bazıları da bu devasa oluşumun yalnızca belirli kısımlarını merceğine almaktadır. Bunlar arasında, Anadolu topraklarında bulunan bölgeye dair yapılan en kapsamlı çalışma, T. Mitford'un **Roman Frontier on the Upper Euphrates** (1972) adlı doktora çalışmasıdır. Mitford, Iustinianus dönemine kadar götürdüğü bu çalışmada özellikle Cappadocia eyaletindeki sınır oluşumunu tüm antikçağ kaynaklarından yararlanarak ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu eser, sınırın oluşumunu Lucullus ve Pompeius'un Anadolu'daki görevleriyle başlayan bir süreç olarak ele almakta, sınırın kuruluşunu da Vespasianus döneminde alınan önlemler olarak görmektedir. Yazarın bu dönemde bölgede yaptığı yüzey araştırmalarının eserine çok faydası olmuştur ve bu tez özellikle arkeolojik ve epigrafik malzemelerin tarihçilerin verdikleri bilgilerle yorumlanmasındaki ustalık bakımından dikkat çekicidir. Ne var ki, imparatorluk döneminden önce sınırın oluşumuna dair tartışmalara bu eserde hiç yer verilmemiştir. Ayrıca çalışmanın ağırlık noktası, arkeoloji ve epigrafiye kaymaktadır.³⁴

Nitelik bakımından arkeolojik bir araştırma olarak öne çıkan başka bir çalışmaysa, S. Gregory'nin **Roman Military Architecture on the Eastern Frontier** (1995) adlı devasa eseridir. Gregory, çalışmasında imparatorluğun doğu sınırındaki

³⁴ Mitford'un tezi yayımlanmamış olmakla birlikte, yazarın ANRW'de aynı konuya dair kaleme aldığı makalesi, tezinde yer verdiği görüşlerin geliştirilmiş halidir; söz konusu makale için bkz. Mitford 1980: 1170-1229.

mimariyi incelerken, aynı zamanda bu mimariyi Batı'daki ve Kuzey Afrika'daki benzerleriyle karşılaştırarak mimari açıdan arada bir bağdaşma olup olmadığını belirlemeye çalışmaktadır. Kafkaslardan Limes Arabicus olarak tabir edilen ve Basra körfezine kadar uzanan coğrafyadaki Roma devrine ait sınır yapılanması niteliğindeki tüm mimari malzemeyi bir araya getiren bu eser, Roma'nın doğu sınırına dair yapılacak her türlü çalışma için önemli veriler içermektedir.

Anadolu ve Syria toprakları, Cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren Roma imparatorluğunun içine kattığı bir coğrafyadır. Bu coğrafyanın devlet yapısına entegre edilmesi uzun bir süreçti. Ordu da, kimi bakımlardan söz konusu entegrasyon sürecinin araçlarından biri olarak iş görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren Roma ordusunun Yakındoğu olarak adlandırılan coğrafyadaki işlevlerine ve bu bağlamda sınır kavramına eğilen, kendinden sonra yapılacak çalışmaları da doğrudan etkileyen özellikle iki çalışma, bizim çalışmamızın oluşmasında da oldukça belirleyici olmuştur. Bunlardan biri B. Isaac'ın 1990 yılında yayımlanan **The Limits of Empire: Roman Army in the East** adlı eseridir. Isaac'ın bu eseri, aslında ondan yaklaşık 15 yıl önce yayımlanan bir kitaba ve bu kitabın içindeki görüşlere karşı yazılmıştı. Özetlemek gerekirse E. Luttwak, imparatorluğun yönetim anlayışını ortaya koyduğu **The Grand Strategy of the Roman Empire** (1976) adlı kitabında, Roma devletinde imparatorlar üstü bir kaideler bütünü olduğunu, imparatorların da bu devasa organizmayı bu kaideleri gözeterek yönetmeye özen gösterdiklerini vurguluyor, ordunun ve sınırların da bu amaçla yapılandırıldığını iddia ediyordu. Bu çalışma yayımlandıktan sonra, yazarı esasen bir eskiçağ tarihçisi olmamasına rağmen çok ses getirdi. Savunma stratejilerine yönelik yaptığı gözlemlerle nam salmış, alanında çok önemli bir uluslararası ilişkiler ve siyaset uzmanı olan Luttwak'ın bu tezine karşı en güçlü duruş, B. Isaac'ın yukarıda bahsettiğimiz eseridir. Isaac, Roma ordusunun doğudaki varlığını tamamen emperyalist amaçlara bağlar. Daha da önemlisi, imparatorluğun genel bir strateji yürütmekten aciz olduğunu, sınır kavramının çağdaş sınır kavramından son derece uzak olduğunu ve imparatorluğun çeperlerinde konuşlandırılan ordunun da, özellikle imparatorluğun ilk iki yüzyılında dış tehditlere karşı değil, iç isyan ve huzursuzluklara karşı bir önlem olarak düşünüldüğünü, ana işlevinin de bu olduğunu ifade etmektedir. Isaac iddiasını özellikle Syria eyaletinin güneyinden ve Iudaea

eyaletinden zengin örneklerle desteklemektedir. Bu eser genel olarak Roma ordusunun doğu eyaletlerindeki, özellikle de sınır eyaletleri olarak bilinen coğrafyadaki varlığına dair önemli bir çalışmadır. Fakat doğu sınırının güneyine dair pek çok örnek genelleştirilerek kullanılmakta ve buradaki durum sanki bu coğrafyanın tamamında yaşanmış gibi gösterilmektedir. Gayet iyi bilindiği üzere, Iudaea eyaletinin karakteri, pek çok eyaletten farklılıklar göstermektedir ve bu eyalet imparatorluk genelinde en çok isyanın yaşandığı bölgelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla özellikle bu bölgede yaşanan meseleleri imparatorluğun veya doğu sınırının geneline mal etmek, yanlış bir kanı edinmemize neden olabilir.

Roma imparatorlarının dikkatinin zamanla imparatorluğun batısından doğusuna doğru kaymasına benzer bir şekilde,³⁵ Roma ordusuna yönelik çalışmalarının seyri de son yıllarda değişmiştir. Tabii imparatorluğun batı kesimlerinin bu bakımdan ihmal edildiğini söylemek yanlış olur, fakat en azından doğu eyaletlerindeki çalışmaların bir ivme kazandığını ve araştırmacıların ilgisinin yavaş yavaş dengelenmeye başladığını söyleyebiliriz. Özellikle 1980 yılından sonra yapılan ve çalışmamıza yön veren bazı çalışmalardan burada söz etmek gerekir. Bu çalışmalardan ilki, 1981 yılında İngiltere’de düzenlenen bir kongrenin bildirilerinden oluşmaktadır. Stephen Mitchell’in editörlüğünde yayımlanan **Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia** başlıklı eserde Jörg Wagner, M.P. Speidel, D.H. French gibi konunun uzmanı kimselerin Anadolu coğrafyasında Roma ordusunun çeşitli etkilerine ve izlerine dair yazıları yer almaktadır. Anadolu’da Roma ordusunun varlığına dair birbirinden bağımsız yazıların yer aldığı bu çalışmayla birlikte, yavaş yavaş Anadolu coğrafyası da ordu çalışmalarının odağı haline gelmeye başlamıştır. Bu çalışmanın ardından 1986 yılında yapılan bir başka kongrenin bildirileri, Ph. Freeman ile D. Kennedy’nin editörlüğünde **The Defence of the Roman and Byzantine East** adıyla yayımlanmıştır. Bu iki ciltlik eser de, L. Keppie, D. French ve B. Isaac gibi isimlerin yazıları, Principatus dönemi Anadolu’suna dair önemli bilgiler içermektedir. Bu konferanslar serisi, 1988 yılında Ankara’da düzenlenen ve sonrasında bildiri kitabı D. Kennedy ve Ph. Freeman’in editörlüğünde **The Eastern Frontier of the Roman**

³⁵ Millar 1981²:126.

Empire (1989) adıyla yayımlanan eserle devam etmiştir. Bu çalışma da Roma ordusunun doğu sınırındaki faaliyetlere ışık tutan, çalışmamıza yol gösterici nitelikteki yazıları içermektedir. 1996 yılında yine D. Kennedy'nin editörlüğünde yayımlanan **The Roman Army in the East** adlı eser, E. Wheeler, E. Dabrowa, D. Braund gibi uzman isimlerin katkılarıyla bu konuda yapılacak çalışmalar için vazgeçilmez bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

Esasen imparatorluk gücünün yapısına dair bir inceleme olarak niteleyebileceğimiz bir çalışma olan Fergus Millar'ın **The Roman Near East, 31 B.C. – A.D. 337** (1993) adlı eseri, adından da anlaşılacağı üzere Yakındoğu kavramının izdüşümünü Roma imparatorluk döneminde canlandırır. Çalışmasında Roma gücünün “Bereketli Hilal” olarak adlandırılan coğrafyaya yayılışı sırasındaki olayları değerlendiren Millar, belki de antik tarihçi Josephus'un da etkisiyle olayların merkezine Yahudileri ve Yahudi isyanını oturturarak bu coğrafyadaki temel aktör rolüne bu halkı layık görür. Millar bu konuda çok da haksız sayılmaz; çünkü imparatorluk tarihine bakıldığında, sınır hattının üzerinde bulunmamasına rağmen askeri varlığın bu kadar fazla yoğunlaştırıldığı başka bir coğrafya bulmak zordur. Millar'ın çalışmasının sınırları içine Anadolu'nun dahil olmaması, bölgenin güneyiyle Anadolu'nun farklı karakterler arz etmesine bağlanabilir. Fakat Roma devletinin doğuda kurduğu sınırın Anadolu ayağının imparatorluk dönemi boyunca gördüğü işlevin tam olarak anlaşılabilmesi için doğal olarak Anadolu hattındaki gelişmelerin de değerlendirilmesi gereklidir. Bu eserin bizim çalışmamız açısından önemiye, Anadolu'nun güneyinde cereyan eden meselelerin gerek söz konusu bölgeye gerekse imparatorluk genelindeki yapıya olan etkilerinin anlaşılmasına yardımcı olmasıdır.

Syria eyaletine odaklanan ve konumuz açısından önemli sayılabilecek bir başka çalışmaysa, Axel Gebhardt'ın **Imperiale Politik und Provinziale Entwicklung: Untersuchungen zum Verhältnis von Kaiser, Heer und Städten im Syrien der vorseverischen Zeit** (2002) adlı eseridir. Bu çalışmada Gebhardt Severus Hanedanı öncesinde söz konusu bölgede ordu ve şehirler arasındaki ilişkileri irdelemekte ve Syria eyaletinin önceleri yalnızca askeri birliklerin yerleştirildiği bir bölgeden ibaretken zaman içinde gelişip imparatorluk yapısı altındaki en önemli eyaletlerden

biri haline gelişinin hikâyesini anlatır. Bizim açımızdan değerlendirildiğindeyse, Gebhardt hikâyesinin yalnızca bir kısmını anlatmaktadır. Syria eyaletinin gelişimi üzerinden tıpkı Luttwak gibi imparatorluğun büyük stratejisini ortaya koymaya çalışan Gebhardt, eserinde özellikle doğu sınırının geneline dair verdiği bazı yararlı bilgiler ve yaptığı bazı değerlendirmeler nedeniyle dikkate alınmıştır.

Tüm bu yayınların içinde Principatus dönemi Roma ordusu ve Anadolu'daki sınıra dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Fakat bu bilgiler bir bütünlük arz etmemektedir. Yukarıda saydığımız ve her biri alana önemli katkı yapmış değerli eserleri ve burada adını sayamadığımız, fakat bu metnin ve yazarının bakış açısının gelişmesinde etkisi olan diğer yayınları, oluşturduğumuz perspektif çerçevesinde harmanlayarak ortaya sağlıklı bir bütün koymaya ve gerek Roma tarihinin, gerekse Anadolu tarihinin önemli bir evresini aydınlatmaya çalışacağız. Bu çalışmamızın, ele aldığı üç yüzyıllık süre içinde Roma imparatorluğunun doğu sınırının kuzey kısmını oluşturan hattın oluşumuna ve sınırdaki görev yapan birliklerle ilgili çeşitli sorulara dair yeni bir bakış açısı kazandırmasını umut ediyoruz.

2. FIRAT'IN KÜLTÜREL BİR NÜFUZ ALANINDAN SİYASİ BİR SINIRA DÖNÜŞÜMÜ (MÖ 96 – MÖ 27)

Cumhuriyet döneminin son yüzyılları Roma için oldukça çalkantılı geçmiştir. Hakimiyetini ilk önce Balkanlara, sonrasında da hızla Doğu Akdeniz dünyasına doğru genişleten devlet, bir zamanlar Büyük İskender'in imparatorluğunun bir parçası olan toprakların büyük bir kısmını hakimiyeti altına almış, bir kısmını da kolay yutulur lokmalar haline getirebilmek için ünlü *divide et impera* kaidesi çerçevesinde, kendisine bağımlı krallıkların kontrolüne vermişti. Bu hızlı ilerleyiş, doğuda Parth devletinin doğrudan kontrolü altında bulunan topraklara kadar dayanmış ve burada bir süre duraklamıştır. Bu bağlamda Fırat nehrinin özel bir önemi bulunmaktadır. Çünkü nehrin doğu kıyılarından itibaren Parth hakimiyet sahası başlamaktaydı. Bu bölümde öncelikle Roma ordularının tarihte ilk kez Anadolu yarımadasına ayak bastığı tarihlere dönüp kısaca Roma hakimiyeti ve nüfuzunun Anadolu'yu etkisi altına almasına değindikten sonra, Roma'yı temsil eden görevlilerin Parth devletiyle yürüttükleri görüşmeleri ele alarak Fırat nehrinin iki büyük güç arasında nasıl ve hangi tarihlerden itibaren bir sınır olarak kabul edildiği meselesinin üzerinde duracağız. Böylelikle cumhuriyetin son yüzyılında Fırat kıyılarına kadar uzanan Romalıların, aynı zamanda en zorlu ve uzun yüzyıl olarak da tabir edebileceğimiz bu dönemde sınırlara yönelik geliştirdikleri siyasetin sürekliliği ve değişimi meselelerine de bir giriş yapmış olacağız.

2.1. Roma Ordularının Anadolu'ya İlk Ayak Bastığı Tarihten Parthlarla Diplomatik Temasa Uzanan Sürece Kısa Bir Bakış

Roma'nın Anadolu'daki askeri varlığı, MÖ 2. yüzyılın başlarında yaşanan Magnesia Savaşı'na kadar geriye gider. Savaşın nedeni, yaklaşık yüz yıldır Anadolu'da varlığını sürdüren Seleukos devletinin izlediği yayılmacı politikaydı. Seleukos devletinin başarılı kralı III. Antiokhos, MÖ 223 yılında çeşitli bölgelerde çıkan isyanlarla sarsılan devleti uzun süren bir toparlanma döneminin ardından yeniden eski güçlü ve saygın günlerine döndürmeyi başarmıştı. Kral bunun ardından büyük dedesi I. Seleukos (Nikator)'un eski hayallerini gerçekleştirmek üzere harekete geçti ve Büyük İskender'in yaklaşık yüz yıl önce fethettiği tüm toprakları tek elde toplama hevesine kapıldı ve daha önceleri Lysimakhos'un elinde bulunan Yunanistan anakarası ile civarındaki şehirleri tahakküm altına almakla ilk adımı attı. Roma devletinin uyarılarına rağmen Ephesos kenti üzerinden Thessalia'daki Demetrias'a geçerek Yunanistan'a bir harekât başlattı. Ama bu harekât ise Antiokhos için hüsrarla sonuçlandı. Balkanlarda ve kısmen Anadolu'da nüfuzunu artırmaya başlayan Roma devletinin bu girişime cevabı çok sert oldu. O sıralarda, Romalı komutan Lucius Quinctius Flaminius, MÖ 197 yılında Kynoskephalai'da Makedon kralı V. Philippos'un ordularına karşı elde ettiği büyük zaferin tadını çıkarıyor ve onuruna düzenlenen oyunlarda Yunan kent devletlerini Makedon boyunduruğundan kurtarıp yeniden özgür ilan ediyordu. Antiokhos, bu Romalı senatörün Balkanlardaki yeni düzenlemelerinden rahatsız olan bazı güçlerin desteğini alsa da, Roma devletinin consul Manius Glabrio komutasında gönderdiği ordu karşısında dayanamadı ve Yunanistan topraklarından geri çekilmek zorunda kaldı. Roma bununla da yetinmeyip sonraki yılın *consulleri* Scipio Kardeşler önderliğinde kurulan bir orduyu Anadolu topraklarına geçirdi ve III. Antiokhos'un geri çekilen ordusunu Magnesia civarında savaşmaya zorladı. Roma, özellikle Pergamon ve Rhodos gibi Anadolu'nun yerel güçlerinin de desteğiyle, MÖ 190 yılındaki bu savaştan galip çıktı.¹ İşte tarihte ilk kez

¹ Bu savaşla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Grainger 2002.

bu olayla bir Roma ordusu geçici bir süreyle de olsa Anadolu topraklarına adım atmış oluyordu.²

MÖ 2. yüzyılın başından itibaren Anadolu'daki varlığını gerek yerel vassalleri üzerinden, gerekse Manlius Vulso'nun Galatlara karşı yürüttüğü askeri seferler örneğinde gördüğümüz gibi doğrudan hissettiren Roma devleti, özellikle MÖ 129 yılından sonra Batı Anadolu'da kurduğu Asia eyaletiyle Anadolu'daki varlığını fiilen oluşturdu. Anadolu'daki yerel devletler ve halklarla sürekli diyalog kuran ve çoğu anlaşmazlıkta bir hakem işlevi gören Roma, Anadolu'nun zenginliklerini İtalya'da yaşanan sorunların çözümünde kullanmayı akıl ederek çıktığı bu yolda hız kesmeden ilerledi. MÖ 90'lı yılların sonundaysa, Anadolu'nun büyük bir kısmının kontrolünü doğrudan veya vassal devletler yoluyla dolaylı olarak eline geçirmişti. Büyük İskender'in fetihlerinden sonra Anadolu'yu uzun süre kontrolü altında tutan Seleukosların MÖ 190 yılında Roma karşısında uğradığı hezimetin ardından Anadolu'nun büyük kısmından çekilmesi ve sonrasında bir daha asla eski gücüne kavuşamaması, sadece Anadolu'da değil, bu hanedanın uzun yıllar hâkim olduğu Syria ve Mezopotamya coğrafyasında da bir otorite boşluğu yaratıyordu. Bu otorite boşluğunu doldurmaya çalışan yerel güçler ile Roma arasında yaşanacak mücadelelerden Roma galip çıkacaktır ve öncelikle Fırat'ın batısında kalan kısım Roma'nın doğrudan veya dolaylı olarak kontrolü altına girecektir. Ardından Fırat'ın doğusunda da önce bir nüfuz, sonra da bir hâkimiyet alanı oluşturmak için çabalayacaktır.³ Bu süreçte Roma'nın karşısındaki en önemli yerel güç, Pontus Devletiydi. Armenia krallığı da dönemin elverişli şartlarından yararlanıp önemli bir güç haline gelmişti. Bunların yanı sıra, Seleukosların zayıflığından yararlanıp güçlenen ve bu hanedanın hâkim olduğu eski coğrafyanın büyük bir kısmını ele geçiren devlet ise Parthia'ydı.⁴ Roma devleti tüm bu devletlerle MÖ 1. yüzyılda temasa geçecek ve zaman içinde Fırat Roma devletinin doğudaki sınırı olarak kabul

² Roma'nın Anadolu'yla ilk teması ise, 2. Kartaca Savaşları zamanına, MÖ 204 yılına kadar geri gider. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Marek 2016: 219-20.

³ Burada çok kısa bir şekilde anlatılan Roma'nın Anadolu'nun batısına hakim oluşuna dair süreci genel hatlarıyla sunan güncel bir kaynak için bkz. Marek 2016: 219-69.

⁴ krş. Wagner 1985: 14.

edilecektir. Şimdi bu süreci daha yakından irdeleyerek Fırat nehrinin hangi şartlara bağlı olarak bu karaktere büründüğünü ortaya koymaya çalışacağız. Tüm bu süreci, ağırlıklı olarak Fırat'ın aralarında bir doğal sınır teşkil ettiği Roma ile Parthlar arasındaki ilişkiler üzerinden incelemek çok da yanlış olmayacaktır. Nitekim iki devletin ilişkileri, yukarıda sözü edilen yerel devletlerle sıkı sıkıya bağlantılı bir şekilde gelişmiştir.⁵ Bu iki devletin ilk diplomatik teması da zaten bu sebeple gerçekleşecektir.

⁵ Bu görüşümüzle paralel olarak yorumlanabilecek şekilde Dabrowa (1986: 101), Doğu sınırının (MS 1. yüzyıla denk gelen) teşkil ediliş tarihinin aynı zamanda Roma-Parth ilişkilerinin de tarihi olduğunu ifade etmektedir.

2.2. İlk Diplomatik Temas ve Sınır Meselesinin Kökenleri

Esasen Cilicia valiliği görevini yürütmek ve bu sırada öncelikli olarak bölgedeki korsanlık faaliyetlerini kontrol altına alıp deniz rotalarını Romalı tüccarlar için daha güvenli hale getirmekle görevlendirilerek Anadolu'ya gönderilen Roma'nın ünlü komutanı Sulla, senatonun direktifleri doğrultusunda sıradan bir eyalet valisi rolünden sıyrılıp bölge krallıklarının iç sorunlarına da müdahil olmuş ve meselenin büyümesiyle olaylarda taraf haline gelen Parthlarla yapılan görüşmelerde baş aktör olarak boy göstermiştir.⁶

Bu olayların temelinde, yaklaşık 30 yıl boyunca Roma'nın Anadolu'daki gücünü sınyacak olan Pontus krallığı ve onun en meşhur kralı VI. Mithradates'in (Eupator) yayılmacı politikaları yatmaktadır.⁷ Bu dönemde Roma'nın kuzeyde Germanlerle, Africa'daysa Numidia Kralı Iugurtha'yla sorunlar yaşadığını ve askeri açıdan kritik bir aşamada olduğunu gayet iyi bilen Anadolu krallıkları, süreçten yararlanarak egemenliklerini genişletmek için bölgede Roma'yı kışkırtacak hareketlere girişmekten

⁶ Badian o dönemde Provincia Cilicia'nın bölgesel bir birim olmadığını, bunun daha çok askeri bir görev tanımı olarak algılanması gerektiğini ifade etmektedir; bkz. Badian 1959: 285-86; Cagniard (1986: 169) da aynı görüştedir; krş. Letzner 2000: 94-5. Konuyla ilgili güncel tartışma ve değerlendirmeler için bkz. Marek 2016: 259-60; krş. Kreiler 2007: 117-126; Hatscher 2001: 208-224. Bu olayın öncesinde Roma ve Parth devletlerinin en azından dolaylı olarak ilişki kurduklarına dair bir kanaat de mevcuttur. Örneğin Sullivan (1990: 118n.43), Eski Ahit'te (I Macc. 15.22) Romalıların Parthlarla daha önce de teması olabileceğine işaret eden bir pasaj olduğunu ifade etmekle birlikte, bu olayın ayrıntıları açık değildir. Zira ilgili kaynakta yalnızca Arsakes isimindeki bir kralın Romalı bir consul'le görüştüğü belirtilmektedir. Arsakes, Parth hanedanı kralları için kullanılan genel bir ifadedir. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Vitale 2013: 31vd.

⁷ Burada esas konuyla alakalı olarak kısaca değineceğimiz Pontus krallığı ve Mithradates'le ilgili daha fazla bilgi için bkz. Rostovtzeff 1932: 211-60; Hind 1994: 129-164; Mithradates'le ilgili Türkçe yayın bulmak da mümkündür; özellikle bkz. Arslan 2007; Mayor 2013; Pek çok antik kaynakta bu krallık ve Mithradates'le ilgili bilgiye ulaşabilmekteyiz. Yaklaşık elliye yakın antik yazarın konuyla ilgili bilgi veren eserleri günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında en önemlileriyse Plutarkhos'un Sulla'ya dair biyografisi, Appianos'un *Mithridatica*'sı, Strabon'un eseri (12. kitabın neredeyse yarısı Mithradates'in Pontus krallığıyla ilgili bilgilerle doludur) ve Memnon'un *Herakleia Tarihi* adlı eseridir. Velleius Paterculüs'ta da kısmen konuyla ilgili bilgiler bulmak mümkündür. Justinus'un Pompeius Trogus'a ait eserden çıkardığı özetler ile Cicero'nun *Pro Flacco*, *Pro Murena* ve *Pro lege Manilia* adlı konuşmaları da Romalıların Mithradates'e bakışını yansıtmaları açısından yararlıdır. Cassius Dio'nun tarih eseri ile Plutarkhos'un özellikle Lucullus ve Pompeius'la ilgili biyografisinde de konuyla ilgili önemli bilgiler bulunur.

çekinmiyorlardı.⁸ Bu güçlerden en önemlisi de Pontus kralı Mithradates'ti. Mithradates tahta geçmesinin ardından ilk önce Karadeniz'i yeniden Pontus krallığının egemenliğine sokmuştu. Bir sonraki hedefiyse, daha önce Roma Devleti tarafından Pontus krallığına verilen, fakat bir süre sonra elinden alınan topraklardı. Hatta kralın Anadolu'daki diğer bölgeler hakkında da birtakım emelleri vardı.⁹ Mithradates kendisi gibi Roma'nın bir vassali olan Bithynia Krallığına karşı askeri bir müdahaleye girişmek yerine, kral III. Nikomedes'e (Euergetes) bir anlaşma önerdi ve Paphlagonia toprakları MÖ 108/107 yılında böylece iki güç arasında paylaştırıldı.¹⁰ Ancak iki krallık arasındaki ilişkiler, Bithynia kralının kısa bir süre sonra Kappadokia krallığı topraklarına göz dikmesiyle gerildi. Kappadokia kraliyet ailesiyle Pontus kraliyet ailesi arasında akrabalık ilişkisi vardı. VI. Mithradates'in kız kardeşi Laodike, MÖ 116 yılında suikaste uğrayıp hayatını kaybeden Kappadokia kralı VI. Ariarathes'le evlenmişti. Bu tarihten itibaren krallığı, yaşı küçük olan oğulları adına kraliçe idare ediyordu.¹¹ Nikomedes MÖ yaklaşık 102 yılında Kappadokia krallığına bir ordu yollayarak o zamana kadar Pontus krallığına yakın bir rejimin hakim olduğu ve başında da kral VII. Ariarathes'in hamisi olarak kraliçe Laodike'nin bulunduğu yönetimi, kraliçeyi kendisiyle evlenmeye zorlayarak kendine bağlamaya kalktı. Bunun üzerine Mithradates Kappadokia'ya büyük bir ordu yolladı ve yeğeni VII. Ariarathes'i Mazaca'daki (Kayseri) tahtına yeniden geçirdi. Fakat bir süre sonra Mithradates,

⁸ Hind 1994: 140; Letzner 2000: 95; Arslan 2007: 93, n.415.

⁹ Roma Devletiyle Pontus krallığının ilişkileri o döneme kadar dostça ilerlemiş; Pontus krallığı, Anadolu'da çıkan Aristonikos isyanı ve III. Kartaca Savaşı gibi meselelerde Roma'nın yanında yer almış (App. Mith. 10), buna karşılık yararları dolayısıyla Roma tarafından Phrygia Maior toprakları krallığın kontrolüne bırakılmıştı; tabii bunun için o dönem için Anadolu'da görevlendirilmiş olan Manius Aquillius'a çok büyük bir rüşvet vermek de gerekmişti. Fakat Mithradates'in babası V. Mithradates'in (Euergetes) suikast sonucu ölümünün ardından Roma Phrygia Maior'u Pontus'un elinden geri almıştı (App. Mith. 10; Just. 37.1.4; 38.5.4); krş. Letzner 2000: 96; Arslan 2007: 69-70.

¹⁰ Just. 38.4.3; krş. Magie 1950: 1093n57; Mithradates bu sırada Galatia'nın bir kısmını da ilhak edecekti, bahanesiyse, yöneticilerin topraklarını ölümünün ardından babasına miras bırakmaya söz vermiş olmalarıydı; krş. Hind 1994: 141. Mithradates bu tavırla, MÖ 133 yılında Roma'nın Attalos'un topraklarını iç etmesiyle başlattığı gelenekten kendi adına ders çıkarmışa benzemektedir. Roma'dansa bu olaya karşı cılız bir protestodan başka bir tepki gelmedi. Belli ki diğer cephelerde meşguliyeti devam eden Roma, Anadolu'daki durumun ciddiyetinden habersizdi; öte yandan Arslan (2007:92) iki yerel güç arasındaki mütabakatın MÖ 109/108 yılında gerçekleştiğini belirtmekle birlikte, olayın tarihlenmesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgilere de yer vermektedir (2007: 92n411).

¹¹ Bu dönemdeki Kappadokia krallarının bir listesi için bkz. Morkholm 1979: 242-6.

kendisine yakınlığıyla tanınan ve daha önceki kraliyet entrikalarında da başrol oynayan Gordios adlı adamı Ariarathes'e karşı desteklemeye kalkınca, Ariarathes de Mithradates'e karşı bir ordu toplamaya başladı. İki ordu henüz çarpışmadan Mithradates Ariarathes'i öldürtünce, kralın Kappadokia topraklarından ve bazı komşularının gönderdiği yardımcı desteklerden oluşan ordusu dağıldı. MÖ yaklaşık 101 yılında gerçekleşen bu olayın ardından VI. Mithradates, oğlu Ariarathes'i, IX. Ariarathes (Eusebes Philopator) adıyla tahta geçirdi, kral henüz 8 yaşında olduğu için de Gordios'u onun naibi yaptı.¹² Böylece Kappadokia krallığını tamamen nüfuzu altına aldı. Bir süre için ülkeyi sorunsuz idare eden kral, Bithynia kralı III. Nikomedes'in de desteklediği bir halk ayaklanmasıyla karşı karşıya kaldı. İsyancılar, Kappadokia'nın eski kraliyet soyundan gelen bir kişiyi, yani eski kral V. Ariarathes'in Asia eyaletinde eğitim gören oğlunu tahta geçirmeye çalıştılar, fakat bu girişim başarısız oldu ve bu kişi sonrasında bir hastalık dolayısıyla hayatını kaybetti. Nikomedes, Pontus'un Kappadokia'daki hâkimiyetini genişletmesinden rahatsızdı ve Karadeniz bölgesindeki etkinliğini artıran Mithradates'in Anadolu çapında bir nüfuz elde etmek istediğinin farkındaydı. Bithynia krallığının bu yüzden tehdit altında olduğunu da biliyordu. Bu yüzden Nikomedes daha önce de konuyla ilgili yardımına başvurduğu büyük güç Roma'nın kapısını son bir umutla tekrar açındırdı. Kappadokia krallığının başına geçirecek başka bir aday daha icat etti ve Kappadokia'nın eski kraliçesinin (artık kendi karısı da olmuştu) bu hikâyeyi desteklemesini sağladı. Bu hikâyeye göre kraliçe Laodike'nin üçüncü bir oğlu vardı. Bu oğulun Nikomedes'ten olduğu teyit edildi ve Kappadokia'nın kralı olarak tanınması istendi. Africa'daki Iugurtha ve kuzey cephesindeki Germen tehditleri savuşturulduğu için, Roma da artık Anadolu'daki sorunlara daha iyi odaklanabilecek durumdaydı. Bu sırada Mithradates boş durmamış, Roma'ya kendi elçi heyetini yollamıştı. Heyetin başında Kappadokialı yakın ahbabı Gordios bulunuyordu. Gordios Kappadokia'nın o anda başında bulunan ismin, Aristonikos ayaklanmasında Roma'nın tarafında yer alan V. Ariarathes'in soyundan geldiğini vurguluyor ve onun kral olarak tahtta kalmaya devam etmesini arzuladığını bildiriyordu. Roma Devleti daha önce de Pontus krallığının hareket alanını kısıtlama

¹² Just. 38.1; ayrıca bkz. Bengtson 1970²: 180. Bengtson aynı zamanda kardeşi VI. Mithradates'in yolladığı askeri birlikler Kappadokia'ya varana kadar Laodike'nin Bithynia kralına dair fikrini değiştirdiğini ve Nikomedes'le evlendiğini ifade etmektedir.

yönünde önlemler almış, krallığın geri adım atmasını sağlamıştı. Bu sefer de Pontus aleyhine bir karar alması şaşırtıcı olmazdı. Fakat Roma senatosu, iki tarafın elçilerini de şaşırtacak bir karara imza attı. Bu karara göre hem Kappadokia hem de Paphlagonia bölgesi özerk ilan edildi. Böylelikle Kappadokia Mithradates'in kontrol alanından uzaklaşırken, aynı zamanda Bithynia Krallığının da topraklarının bir kısmı bu kararla birlikte elinden çıkıyordu. Paphlagonia'da halk özerkliği kabul ederken, Kappadokialılar kendilerine bir kral tayin edilmesini talep edince, Kappadokialı ileri gelenler Ariobarzanes adında birini kral ilan ettiler.¹³

Yukarıda anlattığımız bütün bu meseleler ortalığı kasıp kavururken, Mithradates hedeflerine ulaşmak için başka yöntemlere başvurmayı da ihmal etmiyordu. Sonraları "Büyük" unvanını alacak Armenia kralı Tigranes'le kurduğu ittifak da bunlardan biridir. Mithradates'in Parthlarla sıkı bağları bulunan Tigranes'le kurduğu güçlü ilişki, bu olaylarda Parth'ların da yer almasına ve nihayetinde Roma ile Parthia'nın temas kurmasına yol açacaktır. Tüm bu olaylar silsilesi, bizim için tam da bu nedenle önem teşkil etmektedir. Mithradates MÖ 96/5 yıllarında Armenia krallığının tahtına geçen Tigranes'le kızlarından birini evlendirerek güçlü bir müttefik elde etti.¹⁴ Ardından Tigranes bir orduyla Kappadokia'ya girince, halihazırdaki kral Ariobarzanes Roma'ya sığındı. Bunun üzerine Tigranes Kappadokia tahtına kayınpederinin sıkı bir dostunu, hikâyemiz açısından artık bizim için de tanıdık bir simaya dönüşen Gordios'u geçirdi. Tigranes'in bu hamlesiyle birlikte Roma'ya da bir anlamda gün doğmuş oldu. Roma, olaylara yeniden müdahil olarak kendi açısından sorun yaratabilecek ve Anadolu'daki hakimiyetini tehdit edebilecek seviyeye ulaşabilecek bir meseleyi sonlandırmak üzere harekete geçmek için fırsat kolluyordu, Tigranes de bu fırsatı Roma'nın önüne altın tepsiyle uzatmış oldu. Böylece esasen korsanların Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini önlemek amacıyla Cilicia eyaletine consul olarak yollanan L. Cornelius Sulla'ya, duruma müdahale etmesi için senato tarafından yetki verildi.¹⁵ Sulla'nın görevi Ariobarzanes'i tahtına yeniden oturtmaktı. Kendisinden beklenen bir başka görev de

¹³ Just. 38.2.1-8; Bengtson 1970: 181; krş. Letzner 2000: 99; Arslan 2007: 94-103.

¹⁴ Brennan 1992: 151.

¹⁵ krş. Hind 1994: 142; Letzner 2000: 100.

bölgedeki nüfuzunu ve toprak hâkimiyetini genişletmek için uğraşan Pontus kralı Mithradates'in faaliyetlerini yakından izlemektir.¹⁶ Sulla emrindeki orduyla birlikte Kappadokia'ya girip burada kendisini bekleyen muhalif Kappadokialıların ve Armenia Krallığının birliklerini püskürttü.¹⁷ Yanında muhtemelen yurdundan kovulup Roma'ya sığınan Kappadokia kralı Ariobarzanes de bulunuyordu.¹⁸ Bu dönemde Kappadokia krallığının kontrolünde bulunan¹⁹ Melitene ve Tomisa civarına kadar gelen Roma ordusu, burada bir süre kaldı.²⁰ İşte bu sırada Parth devletinden gelen bir talep nedeniyle Fırat nehri üzerindeki adalardan birinde Parth temsilcisiyle bir görüşme yaptı.²¹ Parth kralının niyetinin bu aşamada esasen Roma ile bir dostluk ilişkisi kurmak olduğu düşünülebilir, hatta bir orduyla Fırat boylarına dayanan bu büyük gücün asıl niyetini anlamak olduğu da ileri sürülebilir.

¹⁶ Plut. Sulla 5.6; Romalıların Mithradates'e güvensizliğine dair ayrıca bkz. App. Mith. 10; Liv. Per. 70.

¹⁷ Mithradates'in sadık adamı Gordios'un başında olduğu Kappadokialı direnişçilerin ve Tigranes'e bağlı bazı Armenialı unsurların ittifak yaptığına dair bilgiyi Plutarkhos'tan (Sull. 5.7) ediniyoruz. Frontinus da Sulla'nın bu güçlere karşı savaştığını doğrulayan bir kaynaktır; bkz. Front. Strat. 1.5.18. Frontinus Sulla'nın Kappadokia'da Mithradates'in komutanlarından Arkhelaos'a karşı savaşırken bölgenin elverişsizliği ve düşman sayısının çokluğu yüzünden barış talebinde bulunduğunu, sonrasında ateşkesten yararlanarak düşmanın elinden kurtulmayı başardığını ifade etmektedir. Mithradates'in komutanlarından Arkhelaos'un isminden bahsedilmesi ve başka kaynaklarda (örn. Justinus 38.2-3) Mithradates'in bu olaylarda doğrudan rol oynamadığına dair ifadeler nedeniyle kimi tarihçiler (Magie 1950, Badian 1959) bu pasajın güvenilirliğini sorgulamış ve onu dikkate almamışlardır. Fakat Cagniat'ın da (1986: 173vd) belirttiği üzere Arkhelaos, Mithradates'in hizmetine giren Kappadokialı bir komutandır ve bu olaylarda etkin görev üstlenmiş olması çok olağandışı bir durum sayılmaz. Aslına bakılırsa Sulla'nın başında bulunduğu Roma ordusunun zor durumda olduğu ve ilk başta geri çekilmek zorunda kaldığı ifade edilmektedir. Buradan anlaşıldığına göre Kappadokialı unsurlara Mithradates'in bu noktada doğrudan destek vermesi, muhtemelen Roma ordusunun yenilmesine sebebiyet verebilirdi. Fakat bu noktada Mithradates Roma'yla savaşa girmekten kaçınmıştır.

¹⁸ Cagniat 1986: 171vd.

¹⁹ Sullivan 1990: 52.

²⁰ Wagner 1985: 15.

²¹ Plut. Sulla 5.7.8; Plutarkhos görüşme talebinin Orobazos'tan geldiğini vurgulamakta ve bu talebin dostluk ve ittifak (συνμαχία καὶ φιλία) talebi içerdiğini belirtmektedir; ayrıca bkz. Liv. Per. 70: *Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Syllam, ut amicitia populi Romani peterent*; Fest. Brev. 15: *Primum a Lucio Sylla pro consule Arsaces, rex Parthorum, missa legatione amicitias populi Romani rogavit ac meruit*; ayrıca bkz. Ampelius 31; Vell. Pat. 2.24.3 (Velleius bu olayı yanlışlıkla Birinci Mithradates Savaşı'ndan sonraya, MÖ 85 yılına tarihlemektedir.); bkz. Dobias 1931: 215-36 (öz. 218-21); krş. Sullivan 1990: 52 n.44; Keaveney 1981: 196.

Bu görüşmeler için Sulla toplantı alanına 3 sandalye getirtmişti. Ortadaki sandalyeye kendisi otururken bir yanındakine Parth temsilcisi Orobazos, diğer yanındakine de Roma'nın desteklediği Kappadokia kralı Ariobarzanes oturdu.²² Bu toplantı, daha önce de belirttiğimiz üzere Roma ile Parth devleti arasındaki ilk diplomatik ilişki olmuştur.²³ Toplantının tarihiyle ilgili genel kanı, MÖ 92 yılında gerçekleştiği yönündedir, fakat bazı tarihçiler, Sulla'nın Parth heyetiyle görüşmesini MÖ 97/6 yılına tarihlemektedirler.²⁴ Her halükârda, MÖ 1. yüzyılın ilk yıllarında gerçekleşen bu toplantıda iki güç, anlaşıldığı kadarıyla Fırat (Euphrates) nehrinin karşılıklı iki yakasını birbirlerinin nüfuz alanı olarak tanımışlardır. Dolayısıyla modern anlamda bir sınır oluşturmaya da, Fırat nehrinin bu tarihten itibaren iki devlet arasında belirleyici bir unsur olduğunu ifade edebiliriz.²⁵ Böylece MÖ 188 yılında Seleukos devletiyle imzalanan Apameia barışı sonrasında nüfuz alanını Halys nehri ve Taurus

²² Sulla, bu şekilde Roma'nın gücünü vurgulamış ve Parth Devletini Kappadokia krallığıyla aynı kefeye koymuştur. Bulin (1983: 45), Orobazos'un bu oturma düzenini niçin kabul etmiş olduğuyla ilgili yorumunda, Parth temsilcisinin hazırlıksız yakalanmış, yani bu oturma düzeninin anlamı üzerine çok fazla kafa yormamış olabileceğini ya da bir sorun çıkmasını engellemek için buna karşı gelmemiş olabileceğini ifade etmektedir. Bu oturma düzeninin ne anlama geldiğini bilerek veya bilmeyerek kabul eden Parth temsilcisi Orobazos bu nedenle kralı kızdıracak ve bu hatayı hayatıyla ödeyecektir (Plut. Sull. 5.9). Bu tarihi olayın daha ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Cagniard 1986: 152-201(öz. 176-86); Schlude 2009: 1-13; Shayegan 2011: 315vd.

²³ Plut. Sull. 5.8; Vell. Pater. 2.24.3; Fest. Brev. 15.2; krş. Magie 1950: 206, 1099n17.

²⁴ MÖ 92 yılına dair tarihleme Reinach'a (1895) aittir. Magie (1950), Sumner (1978), Bengtson (1970²), Cagniard (1986), Mitchell (1993), Wall (2000) gibi pek çok tarihçi de bu tarihi kabul etmektedir. Bu geleneksel görüşe karşı toplantının MÖ 97/6 yılında gerçekleşmiş olabileceğini ilk olarak Badian (1959) iddia etmiştir ve bu iddiası Keaveney (örneğin 1980), Wagner (1985), Brennan (1992) ve Letzner (2000) gibi bazı tarihçilerden destek bulmuştur. Sulla'nın Cilicia'daki görevine dair Badian'ın savı genel olarak kabul görmekle birlikte, çoğu tarihçi Sulla'nın Parthlarla görüşmesinin MÖ 92 yılında gerçekleştiğini kabul etmektedir. Öte yandan Sherwin-White (1977) Sulla'nın senato tarafından Ariobarzanes'i tahtına geçirmek için gönderiliş olayının tarihine yönelik getirdiği öneride, MÖ 94 yılını daha uygun bir tarih olarak görür.

²⁵ krş. Keaveney 1981: 198; Ziegler 1964: 22-3; Brosius 2006: 91. Ziegler bu konuyla ilgili bir değerlendirme yapmakla birlikte, kesin bir sonuç ortaya koymamaktadır. Brosius bu andan itibaren Fırat'ın iki güç arasında bir sınır olduğundan açıkça bahsederken, Keaveney de bu yönde bir tavır ortaya koymakta ve Fırat'ın artık Roma ile Parthia arasında ortak bir sınır olduğunu düşünmektedir.

dağlarıyla sınırlayan Roma devleti, bu anlaşmayla Roma nüfuzunun sınırını Fırat nehrinin kıyısına kadar genişletmiş oluyordu.²⁶

Sulla, yukarıda anlattığımız görüşmelere senatonun görevlendirdiği bir yetkili olarak katılmamış, kendi inisiyatifiyle hareket etmişti. Dolayısıyla Parth devletiyle resmen yapılmış bir anlaşma olup olmadığı, bir anlaşma yapıldıysa dahi bu anlaşmanın daha sonra senato tarafından onaylanıp onaylanmadığı meselesi tartışmalıdır.²⁷ Bununla birlikte sonraki tarihlerde Pompeius'un Parthlarla bir anlaşma yaptığına ve bu anlaşmadan bahseden tarihçilerin, Pompeius'un varolan bir anlaşmayı yenilediğine yönelik ifadeleri,²⁸ Sulla'nın bu dönemde Parthlarla bir anlaşma yaptığını akıllara getirmektedir.²⁹ Her ne olursa olsun, bu dönemde en azından iki gücün birbirlerini uluslararası ilişkiler anlamında tanımış olduğu ve bu görüşmede antik kaynaklarda belirtildiği üzere iki tarafın birbirlerinin nüfuz bölgelerini belirlemiş oldukları açıktır.³⁰ Bu noktada Alföldy'nin uzun yıllar önce Ren ve Tuna boylarındaki sınır hattı

²⁶ Liebmann-Frankfort 1969: 172-5; krş. Cagniat 1986:178; Wagner 1985: 15. Mitford 1980: 1169 tüm bu olayları göz ardı etmekte ve sınır meselesinin Lucullus'un Armenia'ya müdahalesiyle başladığını ortaya koyan bir anlatımdan yana tavır sergilemektedir.

²⁷ Schlude (2009: 12) bu anlaşmanın iki taraf arasında bir dostluk ve ittifak anlaşması olduğu ve sonrasında bu anlaşmanın Roma'da da onaylandığı yorumunu yapmaktadır. Keaveney (1992: 116) ise bu tarihte iki devlet arasında bir anlaşma yapıldığını kabul etmektedir.

²⁸ örneğin Flor. 1.46.4: *et cum (Crassus) apud Nicephorium castra posuisset, missi ab Orode rege legati nuntiavere, percussorum cum Pompeio foederum Sullaque meminisset.*

²⁹ Karşıt görüş: Sherwin-White 1984: 219-20. Sherwin-White bu tarihte bir antlaşma yapılmadığını iddia etmektedir.

³⁰ Cagniat (1986: 180) iki taraf arasında yapılan görüşmelerin en azından *de facto* olarak tarihe geçtiğini ve Romalılar bu anlaşmayı ihlal ettiklerinde Parthların ona işaret edeceklerini dile getirir; Bu anlaşmanın her iki taraf için elbette başka getirileri de vardı. En önemlisiyse, Roma'nın Anadolu'da yükselen bir güç konumuna erişen ve yakında Roma'ya kafa tutacak düzeye ulaşacak olan Pontus kralı Mithradates'i yalnızlaştırma isteğiydi. Öte yandan Parthlar da Seleukosların hakimiyet bölgesi olan Fırat ve Dicle arasındaki bölgenin kontrolünü ele geçirme hesapları yapıyorlardı, bkz. Letzner 2000: 101; Schlude ise (2009: 3vd) bu görüşmenin ardından Parth kralı II. Mithradates'in Sulla tarafından sergilenen onur kırıcı tavırlar nedeniyle Roma'dan uzaklaştığını iddia eden ve buna kanıt olarak da Parth kralının bu görüşmenin ardından bir süre sonra Roma'nın iki "amansız düşmanı" Armenia ve Pontos krallıklarıyla kurduğu olumlu ilişkileri gösteren Debevoise (1938: 46-7), Sherwin-White (1984: 219-20) gibi tarihçilerin aksine, Keaveney (1981: 198-9) ve Dobias'ın (1931: 219) gözlemlerine katılarak Pontus ile Armenia arasındaki yakınlaşmanın mutlaka Roma'ya karşı bir ittifak olarak okunmaması gerektiğini ifade etmektedir; Fırat'ı sınır kavramıyla birlikte anan antikçağ tarihçileri için bkz. Strab. 14.5.2.669; 16.1.28.748; Dio 37.6.3. ayrıca bkz. Plut. Pomp. 33.8; Mor. 2.88; Just. 41.6.8 (MÖ yak. 140); Jos. AJ 20.87(MS yak. 51); Oros. 6.13.2: Orosius Crassus'un Fırat'ı geçişiyle birlikte "anlaşmanın" ihlal edildiğini ifade eder; ayrıca bkz. Flor. 1.46.4. Romalılar ve Parthlar, çoğu antik

için yaptığı tanımlama da akıllara gelmektedir. Bu tanıma göre Ren ve Tuna boyunca devam eden ve Roma ile barbar kavimleri birbirinden ayıran sınır hattı, aynı zamanda birbirlerinden temel açıdan farklı iki düşünce dünyasının arasında kalan bir bölgeydi ve her iki tarafın ahlaki prensipleri, diğerinin bölgesine uzanmıyordu.³¹ Bu tanımlamayı Sulla dönemi Fırat nehri için kullanmak oldukça yerinde görünmektedir. Fırat nehri bu dönemde kazandığı yeni özelliğiyle iki dünya arasındaki bariyer olmuştur. Üstelik bu bariyer özelliği sadece kültürel nüfuz alanı niteliğinin ötesine geçer; iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonucunda Fırat nehri iki güç arasında fiilen bir sınır teşkil etmeye başlamıştır.³² Bu düşünceler, ilerleyen bölümlerde anlatacağımız gelişmelerle beraber ele alındığında daha iyi anlaşılacaktır.

tarihçi tarafından eşit güçler olarak da anılmaktadır; örneğin bkz. Justin. 41.1.1 (*Parthi, penes quos velut divisione orbis cum Romanis facta nunc Orientis imperium est.*) Plin. HN 5.88 (krş. 5.25) (*duo imperia summa Romanorum Parthorumque.*); benzer ifadeler için ayrıca bkz. Jos. AJ 18.46; Hdn. 4.10.2., Moses Khorenatsi, hist. arm. 2.69; Amm. Marc. 23.6.9; Dio 40.14.3; Strab. 11.9.2.515; Tac. Ann. 6.34.3.

³¹ Alföldy 1952: 1.

³² Wagner (1985:15), Roma'nın bu anlaşmayla Pontus krallığını vassal devletlerle çevreleyip kontrol altına almak istediğini belirtmektedir. Ayrıca Parth devletinin öncelikli amacının ve elde ettiği statünün ise Seleukos devletine ait olan Fırat ve Tigris arasındaki topraklarının kontrolünü perçinlemek olduğunu ifade eder.

2.3. Sınır Meselesinde İkinci Perde: Lucullus ve Parthlar

Yukarıda Roma Devleti ve Anadolu'nun o zamanki en güçlü yerel krallığı olan Pontus arasında Sulla zamanında başlayan hasmani ilişkilerden kısmen bahsettik. İki güç arasında Sulla döneminde, MÖ 88-85 yılları arasında yaklaşık 4 yıl süren bir savaş sonrasında yapılan antlaşmanın ardından sular bir süreliğine durulmuştu. Fakat Sulla'nın Asya eyaletindeki meseleleri denetlemek ve düzenlemekle görevlendirdiği Murena, henüz 80'li yıllar bitmeden Mithradates'in topraklarına çeşitli bahanelerle saldırınca başlayan çatışmalar, Dardanos'ta varılan antlaşmanın uzun soluklu olmayacağını haber veriyordu. Pontus krallığının zenginlikleri Roma'daki bazı senatörlerin dikkatini çekmişe benziyordu ve Sulla'nın sağladığı barışın senatoda onaylanmasına karşı çıkan güçlü bir grup oluşmuştu. Kral, Pontus topraklarına yapılan seferlere karşı topraklarını savunmaktan geri durmadı. Bununla birlikte Murena'nın Mithradates'e gösterdiği düşmanlık ve senatodaki savaş yanlısı havaya rağmen kral, barış koşullarını bir süreliğine korumayı tercih etti. Yine de gelecekte savaşın bir kez daha alevleneceğini öngörüyordu. Mithradates'in yeniden Roma'ya karşı topyekûn bir savaşa girişmesiye, MÖ 74 yılındaki gelişmelere bağlıdır. Bu tarihte Bithynia kralı ölmüş, yerine geçecek bir veliaht bırakmamıştı. Anlatılana göre kral, topraklarını tıpkı Pergamon kralı III. Attalos gibi bir vasiyetle Roma devletine bırakmıştı ve Roma senatosu da buna dayanarak Bithynia topraklarını idare etmek üzere bir consul görevlendirmişti. İşte Mithradates için bardağı taşıran son damla da bu gelişme oldu. Roma senatosu, Anadolu'yu tanıyan, tecrübeli bir komutanın bölgeye görevli olarak gönderilmesi kararını almıştı. Sulla'nın Anadolu'daki faaliyetleri sırasında onun yanında *quaestor* olarak görev yapan ve hem askeri hem de idari açıdan gerekli deneyime sahip, Anadolu'yu da bu vesileyle çok iyi tanıyan Lucullus, Cilicia valisi olarak görevlendirildi. Fakat Mithradates Roma güçlerine karşı saldırıya geçip Kyzikos'u ele geçirmek için tüm gücünü seferber edince, Lucullus muhtemelen daha Cilicia'ya adımını atmadan kendini Pontus kralıyla savaşırken buldu.³³ Roma kuvvetleri önce Mithradates'in hücumunu başarısızlığa uğrattı, ardından da Bithynia üzerinden Pontus krallığının topraklarına girdi. Yaklaşık 4 yıl süren bu mücadeleden

³³ Rostovtzeff 1932: 234, n5.

galip çıkan Lucullus, krallığın esas gücünü kraldan aldığını biliyordu, bu sebeple sürdürdüğü mücadeleden yenilgiyle ayrılıp hayatını kaçarak kurtaran ve damadı Armenia kralı Tigranes'e sığınan Mithradates'in kendisine iade edilmesini istiyordu. Tigranes, tıpkı bölgedeki Parth kralı ve diğer önemli yerel güçler gibi tüm bu mücadele başlamadan önce, Mithradates'in Roma'ya karşı ortak bir cephe, güçlü bir ittifak oluşturma arayışlarını geri çevirmişti. Bu olaylardan sonra yanına sığınan kayınbabasıyla hiç görüşmemiş, onu Armenia sınırlarında kalan bir kalede bir yıla yakın bir süre misafir etmekle yetinmişti. Kaynakların bildirdiğine göre, kral burada tutsaktan farksız bir şekilde yaşıyordu. Lucullus kralın kendisine teslim edilmesi isteğini Tigranes'e ilettili, fakat Tigranes bu isteği geri çevirdi. Tigranes'in verdiği bu kararda Romalı elçi Appius Claudius'un küstah davranışlarının ne kadar etkili olduğu muğlaktır.³⁴ Belki Tigranes, Lucullus'un Armenia'ya bir sefer düzenlemek için bahane aradığını, Roma'yla çarpışmanın kaçınılmaz olduğunu hissetmiş ve kendisine sığınan bir kralı, üstelik de kayınbabası olan Pontus kralını teslim edip tebaası gözünde itibarını kaybetmekten kaçınmak istemiş de olabilir.³⁵

Her ne sebeple olursa olsun, sonuç itibarıyla bu mesele Roma Devleti adına Lucullus'un Armenia Krallığı üzerine bir sefer düzenlemesine neden olacak ve böylelikle uzun bir süre boyunca, yaklaşık 30 yıldır herhangi bir temasta bulunmamış olan Romalılar ve Parthlar da, bu olayları takiben yeniden karşı karşıya geleceklerdir. Lucullus'un Armenia üzerine düzenlediği sefer, dönemin kaynakları tarafından genel

³⁴ Plut. (Luc. 21.6vd) Appius Claudius'un küstahlığına rağmen kralın sükunetini koruduğunu ve Romalılara karşı nezaketle davrandığını aktarır. Cassius Dio (36.52.3); Plutarkhos (Luc. 21.5) gibi yazarlar Lucullus ve Tigranes'in de birbirlerine hitap ederken karşılıklı olarak saygısızlıkta bulduklarını aktarır. Aktarılan bilgilere göre Lucullus Tigranes'e alışlageldik bir şekilde Krallar Kralı olarak hitap etmiyor, buna karşılık Tigranes de Lucullus'a "imperator" unvanını göz ardı ederek cevabını yolluyordu; konuyla ilgili bir başka görüş için bkz. Sherwin-White 1994: 239vd.

³⁵ Memnon'un eserinde tam da bu yoruma uyan ifadeler bulunmaktadır. Memnon'a göre (46.2), Lucullus'un elçi olarak gönderdiği Appius Claudius, Tigranes'e Mithradates'i Romalılara teslim etmesini söyler. Tigranes ise eşinin babasını Lucullus'a teslim ederse herkesin onu suçlayacağını söylemiştir ve Mithradates'in kötü biri olduğunu Tigranes'in de bildiğini, fakat kendisini yakınlarının gözü önünde küçük düşüremeyeceğini ifade etmektedir. Yukarıda kısaca anlatılan ve esasen Roma ile Pontus krallığı arasındaki ikinci ve üçüncü savaşın gelişmelerine dair olaylar burada esas konuya bir zemin hazırlamak niyetiyle aktarılmıştır. Konuyla ilgili antikçağ kaynakları ve modern referanslar için genel olarak bkz. Ormerod 1932: 350-65; Magie 1950: 232-340; Sherwin-White 1994: 229-40; Manandyan 2007: 55- 123; Arslan 2007: 240-387.

olarak komutanın kendi inisiyatifine bağlanmakta ve yine aynı kaynaklar Armenia krallığına karşı girişilen savaşın, kralı dize getirmekten ziyade krallık topraklarını yağmalamaya yönelik bir girişim olduğu üzerinde durmaktadır.³⁶ Lucullus'un Armenia'yı istilası, yani Sulla zamanında Parthlarla yapılan antlaşmanın ihlal edilerek Roma Devleti'nin Fırat'ın doğusuna doğrudan müdahalesi, daha önce Parth tarafının inisiyatifine bırakılan bölgeye müdahale edilmiş olması bakımından da önem taşımaktadır.³⁷

Lucullus yanında büyük bir orduyla Kappadokia üzerinden önce Tomisa'ya ulaşmış, buradan da Fırat'ın doğusuna geçip Tigranes'in ordusuyla bir meydan muharebesinde karşı karşıya gelmiş ve bu mücadeleden zaferle ayrılmıştır. 69 yılının sonbahar aylarında yaşanan³⁸ savaşın ardından Lucullus, kralın peşine düşmek yerine savaş mevsiminin artık yavaş yavaş sona ermesinin de etkisiyle, kışı kralın başkenti Tigranokerta'yı yağmalayarak geçirmeyi tercih etmiş; burada bir süre kaldıktan sonraysa Gordyene topraklarına inmiştir.³⁹ İşte Lucullus'un Parth heyetiyle görüşmesi de burada ve bu sırada gerçekleşmiştir. MÖ 69/8 yıllarına tarihlenen bu görüşme, Sulla zamanında gerçekleşen görüşme gibi muhtemelen yine Parthların girişimiyle olmuştur.⁴⁰ Tigranes, Lucullus'a karşı Parth kralı III. Phraates'ten yardım istemiş, fakat Parth kralı Lucullus'a elçiler gönderip Romalılara bir dostluk antlaşması önermeyi uygun bulmuştu. Antik kaynaklarda Parth kralının ikili oynadığı, hem Romalılarla hem de Tigranes'le dostluk anlaşması yaptığı yönünde bilgilere de rastlıyoruz. Aynı

³⁶ Cic. De Imp. Cn. Pomp. 23; şunu da belirtmek gerekir ki, Cicero o dönemde Pompeius'un çok önemli bir destekçisiydi ve onun Lucullus'un yerine Anadolu'da görevlendirilmesi gündeme geldiği için bu kaynağın pek de tarafsız olmadığı ve Lucullus'u açıkça suçladığı aşikârdır; konuyla ilgili ayrıca bkz. Plut. Luc. 35.5-6. Lucullus Armenia üzerine gerçekleştirdiği sefer dolayısıyla Roma'da zor duruma düşecek ve uyguladığı yöntemler nedeniyle ağır ithamlarla karşılaşacaktı.

³⁷ krş. Sherwin-White 1994: 240.

³⁸ Sherwin-White (1994: 241) bu tarihi 7 Ekim olarak vermektedirse de muhtemelen bu bir yazım yanlısıdır; bu tarih antik kaynakların verdikleri bilgiler ışığında (Plut. Luc. 27.7) genel olarak 6 Ekim olarak kabul edilmektedir; bkz. Magie 1950: 1216n46; Keaveney 1992: 108; Manandyan 2007: 87-100; Arslan 2007: 401n1761.

³⁹ Plut. Luc. 29.7vd.

⁴⁰ Plut. Luc. 30.1. krş. Sherwin-White 1994: 241vd; Keaveney (1992: 115vd). Ancak bu konuda tam tersi bir görüş de mevcuttur ve Arslan (2007: 407-8) gibi bazı tarihçiler Memnon, Appianus ve Cass. Dio gibi antik kaynaklar ışığında, ilk girişimin Roma tarafından geldiğini ifade etmektedir.

kaynaklar, kralın böylece muhtemel bir savaşta tarafsız kalmayı kendi devleti için en uygun davranış olarak seçtiğini söylemektedir.⁴¹ Bazı antik kaynaklara göre Lucullus, Parth kralının işte bu ikili tutumunu cezalandırmak için Parthlara karşı bir sefer hazırlığına girişmiştir; fakat bu bilgiler, dönemin koşulları itibarıyla pek gerçekçi görünmemektedir. Öncelikle bölgedeki Mithradates sorunu henüz bitmemiş, üstelik Romalılar yeni bir cephe açarak Armenia krallığını da karşılıklarına almışlardı. Lucullus'un emrindeki ordu, üç yerel güçle aynı anda yapılacak bir savaşta idare edecek güçte değildi. Lucullus'un askerleri, zaten uzun yıllar süren Anadolu seferi yüzünden heveslerini kaybetmişlerdi. Tüm bu koşullar düşünüldüğünde Lucullus'un Parthlara karşı bir sefer düzenlemesi pek mümkün değildir. Üstelik aynı dönemde Lucullus'un kişisel durumu da artık zora girmişti. Anadolu'da başarılı bir harekât yürütüyor olmasına rağmen, başta Roma senatosunda olmak üzere, Roma devleti içindeki düşmanlarının sayısı gün geçtikçe artıyordu. Harekât sırasında Mithradates'in elden kaçırılmasını ve ardından Tigranes'e sığınmasını, Lucullus'un kendi gücünü ve zenginliğini artırmak için yaptığı bir plan olarak algılayan çevreler vardı. Bu çevrelerin dedikoduları zamanla büyümüş ve Lucullus'un imajını olumsuz etkilemişti.⁴² Armenia krallığına karşı savaşa girişmesi de, Lucullus'un imajını iyiden iyiye bozuyordu. Karşısında bulunan cepheye göre Lucullus, artık yetkilerini kötüye kullanan bir idareci durumundaydı. Tüm bu suçlamalarla boğuşurken, ortada elle tutulur bir savaş sebebi olmadığı halde Parth devletini de karşısına alacak bir girişimde bulunması ve içinde bulunduğu durumu daha da zora sokması muhtemel görünmemektedir.⁴³ Kısacası Lucullus'un o dönemdeki siyasi ortamı hiçe sayıp böyle saldırgan bir tavırla Parthlar

⁴¹ Plut. Luc. 30.1vd; App. Mith. 87; Memnon 58.2; Sall. 4.69; Cass. Dio 36.1.1vd.

⁴² Örneğin MS I. yüzyıl kaynaklarından Velleius Paterculus (2.33.1), Lucullus'un her açıdan övülesi biri olduğunu belirtir, ancak onun karakterini tarif ederken gözünü para hırsı bürüdüğünü de eklemeyen geçmez.

⁴³ Bazı tarihçiler Parth kralının ikili oynamasına Lucullus'un savaş planları yaparak karşılık verdiğini kabul ederek bu olayın Roma-Parth ilişkilerindeki dönüm noktası olduğunu ifade etmektedirler; bkz. Sampson (2008: 88); suçlamalar için bkz. Plut. Luc. 24.3-4; 33.4-34.5; 37.1; App. 12.90; Cass. Dio 36.2.1; krş. Magie 1950: 1217n47; Keaveney 1992: 112-115.

üzerine sefer düzenleme girişimi, Seager'ın da belirttiği üzere, dedikodudan başka bir şey değildir.⁴⁴

Görüldüğü üzere, Lucullus MÖ 69/8 yıllarında kuvvetleriyle beraber Gordyene bölgesinde bulunduğu sırada, amacı her ne olursa olsun, Parth kralından gelen bir heyetle görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler, iki devlet arasında bir anlaşma yapılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Sulla zamanında iki taraf arasında yapılan antlaşma yenilenmiş, Parthlar bu antlaşmaya dayanarak Roma'nın mücadeleye girdiği Mithradates ve Tigranes'e yardımda bulunmak yerine, bu mücadeleye seyirci kalmayı tercih etmişlerdir.⁴⁵ Anlaşma aynı zamanda Sulla dönemindeki görüşmede iki taraf açısından elde edilen kazanımları tasdik eder nitelikte olduğu için Fırat'ın yine iki güç arasında bir sınır olarak kabul edilmiş olması da anlaşmanın muhtemel sonuçlarındanıdır.⁴⁶

⁴⁴ Seager 2003²: 208n.5; Dobias da (1931: 231-33) ikna edici bir şekilde Lucullus'un hiçbir zaman Parthlara karşı bir savaş girişiminde bulunma niyetinde olmadığını ortaya koymaktadır.

⁴⁵ Wagner (1985: 16), Parthların bu davranışını şaşkıncı olarak nitelendirmekteyse de, Parthların o dönemdeki genel politikası tarafsızlık üzerine kuruludur.

⁴⁶ Karşıt görüş: Sherwin-White 1994: 263. Daha önce bahsedildiği üzere Sherwin-White bu tarihte taraflar arasında anlaşma yapıldığını kabul etmemektedir. Buna karşın bir anlaşma yapıldığını gösteren kanıtlar için bkz. Cass. Dio 36.3.1; Orosius 6.13.2: Bu olaydan yaklaşık 15 yıl sonra Crassus yanındaki orduyla Parth topraklarına girdiğinde, Parth kralı ona niçin Lucullus ve Pompeius döneminde yapılan anlaşmalara karşı gelerek Fırat'ı aştığını sormaktadır; krş. Manandyan 2007: 108-110; Keaveney 1992: 115-7; Keaveney 1981: 201vd; Schlude 2009: 28; Seager 2003²: 54; ayrıca bkz. FGrHist Memnon F 38.8; App. Mith. 87; Dio 36.1-3. Keaveney (1981:200) ayrıca Lucullus'un Sulla dönemindeki anlaşmayı (*foedus amicitiae*) tahtta farklı bir Parth kralı bulunduğu için yenilemeyi düşünmüş olabileceğini, çünkü Romalılarla Parthlar arasında yapılan anlaşmanın devamı için tahta çıkan yeni kralın da anlaşmayı tanıması gerektiğini ifade etmektedir.

2.4. Pompeius ve Fırat'ın Nihai Kaderi

Roma ile Parthlar arasındaki ilişkiler, bölgede Roma için halen tehdit olmayı sürdüren Mithradates'in devreden çıkarılması için görevlendirilen Pompeius döneminde de nisbeten olumlu seyretmiştir. Pompeius, Sulla ve Lucullus'tan farklı olarak, görev yaptığı dönemde bölgedeki yerel güçlerle, krallar ve müttefiklerle Roma adına anlaşma yapabilmek için senatodan resmi yetki almıştı.⁴⁷ Esasen Akdeniz'deki korsanlık faaliyetine karşı mücadele etmek üzere olağanüstü yetkilerle donatılmış olan Pompeius, bu görevini 3 ay gibi kısa bir sürede nihayete erdirdi.⁴⁸ Pompeius'un Roma'da bulunan Cicero gibi dostları, bu görev sırasında büyük bir başarıya imza atan komutanın Lucullus tarafından yarım bırakılan işi tamamlaması için görevlendirilmesini sağladı.⁴⁹

Pompeius'un öncelikli görevi Mithradates'i Roma için tehdit olmaktan çıkarmaktı, fakat komutan bu görevini adeta ikinci plana atarak daha geniş çaplı bir düzenlemeye imza attı. MS 66 yılında Mithradates'e karşı bir saldırı yapıldı, fakat bu saldırının ardından kaçmayı başaran Pontus kralının peşine düşmeyen Pompeius, bölgedeki diğer meseleleri de kapsayan birtakım tedbirleri uygulamaya koyuldu. Bu tedbirler çerçevesinde Roma'nın doğu sınırı, özellikle kuzeyde Kafkaslardan güneyde Syria bölgesine kadar uzanan bölgenin güvenliği büyük ölçüde sağlanmış oldu. Bu dönemde alınan tedbirler, özünde uzun yıllar geçerliliğini koruyacak ve imparatorluk

⁴⁷ App. Mith. 97; krş. Seager 2003²: 52; Sherwin-White 1994.

⁴⁸ Pompeius'un yetkisi tüm Akdeniz'i kapsıyor, hatta gerekli hallerde kıyıda 75 km içeriye uzanan bir koridoru da içine alıyordu ve Pompeius'un yetkisi söz konusu bölgedeki *proconsuller*inkine eşdeğerdi. Bu yetkiye dair kaynaklar için bkz. Vell. 2.31.1; Plut. Pomp. 25-26; Cass. Dio 36.24.3; App. Mith. 94; 431; Liv. Per.99.

⁴⁹ Lucullus'un görev süresinin bitiminin ardından Bithynia ve Cilicia'ya *proconsul* olarak atanan A. Glabrio ve Marcus Rex'in bölgedeki sorunları tam kavrayamamış olması ve hareket etmekte ağır davranmaları da, Pompeius'un olağanüstü yetkili olarak Anadolu'daki harekâtın başkomutanı sıfatıyla atanmasında rol oynuyordu. Roma'da Lucullus'un aleyhine yapılan propagandalar, emrindeki askerlerin huzursuzluğu (Plut. Luc. 14; Cic. De Imp. Cn. Pomp. 22vd; Cass. Dio 36.16.3) ve Asia eyaletinde yaptığı yeni düzenlemelerin getirdiği bazı sancılar (Plut. Luc. 7), Lucullus'un görevden alınmasına neden olmuştu. Lucullus'un savaşı kendi çıkarları için uzattığı konuşuluyordu (Sall. Hist. 4.70; Plut. Luc. 14; Cass. Dio 36.2.1; App. Mith. 90); konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gelzer 1949: 70; Keaveney 1992: 111-115.

döneminde de kısmen uygulanacaktı.⁵⁰ Bu geniş çaplı düzenlemelerin ilk ayağı, Parthlarla yapılan görüşmelerle başlar. Pompeius Anadolu'ya varduktan sonra ilk işi, Parthlarla görüşmek oldu. Bu görüşme sonrasında yapılan antlaşmayla da Roma ile Parthlar arasındaki dostluk ve ittifak devam ettirildi.⁵¹ Pompeius, Lucullus zamanında yapılan anlaşmayı böylelikle yenilemiş oluyordu.⁵²

Bu görüşme bu dönemde taraflar arasındaki tek görüşme değildir, Pompeius doğudaki görevi sırasında pek çok defa Parth kralı Phraates'le iletişimi sürdürecektir. Bu görüşmelerin en önemli konularından biri de, iki taraf arasındaki sınır meselesidir.

Taraflar arasındaki görüşmelerin yoğunluğunun bir başka sebebi de, Roma'nın bölgedeki askeri hareketliliğinden Parthların rahatsız olmasıydı. Pompeius, sadece Mithradates'i etkisiz hale getirmekle kalmamış, doğuya ilerleyip onunla ittifak yapan Armenia krallığına karşı da bir sefere girişmişti. Roma kuvvetleri krallığın başkenti Artaksata'ya kadar sorunsuzca ilerlemiş, ancak şehir henüz kuşatılmadan kral Tigranes teslim olup tacını Pompeius'a teslim etmişti. Pompeius krala tacını tekrar giydirecek topraklarının geniş bir kısmını elinde tutmasına izin verdi, fakat sonradan kazandığı ve Fırat'tan Akdeniz kıyılarına kadar ulaşan Syria toprakları ile Kappadokia ve Cilicia'nın bir kısmına ilaveten Sophene'yi de boşaltacaktı.⁵³

⁵⁰ Mitford 1980: 1172.

⁵¹ Görüşmenin kimin girişimiyle gerçekleştiği belli değildir. Bu anlaşmayla beraber Parthlar Roma'yla sadece bir saldırmazlık anlaşması yapmıyordu, aynı zamanda Phraates Armenia kralına karşı mücadele etmeyi de taahhüt ediyordu. Böylece Pompeius Mithradates'le ilgilenirken, müttefiki Tigranes Parthlarla uğraşmak zorunda kalacaktı. Roma Lucullus'un (veya daha önce Sulla'nın) yaptığı anlaşmanın aynısını yeniden yapıyordu. Tartışma için bkz. Dobias 1931: 232vd; Keaveney 1981: 202vd; ayrıca bkz. Seager 2003²: 54; krş. Sherwin-White 1994: 252; Cass. Dio 36.45.3.

⁵² Keaveney 1981: 202; krş. Wagner 1985: 16. Wagner bu anlaşmanın daha önceki yıllarda olduğu gibi yine, Roma devletinin Mithradates'i çevreleme stratejisi dahilinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir.

⁵³ Cic. Sest. 58, Strab. 11.14.10, Vell. 2.37.4, Plut. Pomp. 33, Dio. 36.53.2, App. Mith. 104, Eutrop. 6.13; krş. Magie 1950: 357-358.

Sophene, ilk adımda babasının karşısına geçip Romalılarının yanında saf tutan ve onlara sefer sırasında yol gösteren Tigranes'in aynı adlı oğluna verildi,⁵⁴ fakat bir süre sonra oğlu tutuklanıp Roma'ya götürüldü ve Pompeius Sophene'yi Tigranes'in dostane davranışlarına karşılık olarak Armenia krallığına teslim etti. Pompeius'un bu hamleyi yapmasında Roma'nın dostu ve müttefiki olarak tanınan Tigranes'in Roma'ya vermesi gereken savaş tazminatından fazlasını ödemesi bir etkendi. Bir başka etken de, geleceğe yönelik tedbir alma isteğiydi. Sophene topraklarının Parthlarla iyi ilişkileri bulunan oğlundan alınıp Tigranes'e teslim edilerek bu toprakların Parth kontrolüne geçmesi ihtimalinin de böylelikle önüne geçilmiş oluyordu.⁵⁵

MÖ 65 yılında Roma ile Parthlar arasında bir başka görüşme gerçekleşti. Parth kralı Phraates, Pompeius'tan Fırat'ın iki güç arasında sınır olduğunun tasdik edilmesini istiyordu. Böyle bir talebe yol açan nedense, son zamanlarda yaşanan gelişmelerdi. Pompeius, Armenia'ya karşı giriştiği harekâtın ardından Kafkaslara doğru ilerleyip buradaki Albania ve Iberia krallıklarını Roma'ya bağlı hale getirmekle meşgulken,⁵⁶ Fırat hattında birtakım hareketlilikler meydana geliyor ve bu durum Parth tarafını huzursuz ediyordu. Bu hareketlilik iki taraflı cereyan etmekteydi. Pompeius'un görevlendirdiği komutanlar Parthlarla daha önce yapılan anlaşmaları

⁵⁴ Cass. Dio 36.51.2; 53.2-4; App. Mith. 104; Plut. Pomp. 33.4. Genç Tigranes babasına baş kaldırmış, kayınbabası olan Phraates'ten destek alarak babasına karşı savaşmış, fakat başarılı olamamıştı. Tigranes bu sefer Romalıların bölgeye gelişini kendisi için bir fırsat olarak görüyordu, bu yüzden Fırat yakınlarında Pompeius'un ordusuna gelip Armenia'da kendisine kılavuzluk yapmayı önermişti, bkz. Cass. Dio 36.50.1.

⁵⁵ Tigranes kendisine verilen toprakları beğenmemişti. Muhtemelen babasının krallığının elinden alınıp kendisine verilmesini umuyordu. Pompeius ise baba Tigranes'in Roma'ya boyun eğmesinden ve Roma güçleriyle tamamen işbirliği yapmasından sonra böyle bir şeyi gereksiz görmüş olmalıdır. Baba Tigranes'in ölümünden sonra toprakları muhtemelen oğul Tigranes'e kalacaktı, fakat oğlunun bu kadar sabır gösteremeyeceği, Sophene'deki Armenia krallığına ait hazineyi de yağmalamaya kalkınca ortaya çıkacaktı. Bu gelişmelerin ardından Pompeius, Parthlarla yakın ilişkiler içinde olduğu her halinden belli olan bir kral adayını bu şekilde devre dışı bırakmak için bunu fırsat bilmiş de olabilir.

⁵⁶ Bu hamlesinin pek çok sebebi olabilir. Öncelikle Mithradates'e karşı topyekûn bir harekât öncesinde düşmanın yardım alabileceği kaynakları kurutmak istemiş olabilir. Ayrıca Plutarkhos ve Appianos'un izinden giden bazı modern tarihçiler de Büyük İskender gibi daha önce hiçbir Batılının ayak basmadığı toprakları hakimiyet altına almak istemiş olabileceğini belirtmektedir (Seager 2003²: 57; ayrıca bkz. Greenhalgh 1981; krş. Magie 1950: 358). Pompeius'un bu sefer için sebepleri ne olursa olsun, seferin sonucuna baktığımızda, artık Karadeniz'den Hazar Denizine uzanan bölgenin Roma için bir tehdit olmaktan çıktığı görülmektedir. Hatta Roma, müttefikleri aracılığıyla sınırlarını güven altına almış, sınırları çevresindeki güvenlik koridorunu genişletmiştir; krş. Magie 1950: 358-359.

ihlal etme pahasına Fırat ve Dicle arasındaki koridorda boy gösteriyordu.⁵⁷ Buna karşın Phraates de Gordyene'yi işgal etmişti. Bu işgalin nedeni, Phraates'in tutuklanan damadı Tigranes'e destek verme arzusu olabilir.⁵⁸ Buna karşılık Roma'yla arasını iyi tutmaya çalışan Phraates, Pompeius'a karşı temkini elden bırakmıyordu ve önceki anlaşmanın yenilenmesi için girişimlerde bulunuyordu.⁵⁹ Örneğin Pompeius'un Kafkas seferi öncesinde kral kendisine bir elçi yollamış ve hem tutuklanan damadı Tigranes'in kendisine teslim edilmesini, hem de Fırat'ın Roma ve Parthlar arasında bir sınır olarak yeniden tasdik edilmesini talep etmişti. Pompeius ise ilk talebini reddetmiş, sınır meselesiyle ilgili olarak da net bir cevap vermekten kaçınmış, sadece sınırın adil bir şekilde belirleneceğini ifade etmekle yetinmişti.⁶⁰

Pompeius Phraates'ten Gordyene'nin boşaltılmasını ve Roma'ya devredilmesini istedi. Parthlardan bir cevap gelmemesi üzerine, komutanlarından birini bölgeyi ele geçirmesi için yolladı. Fakat Phraates direniş göstermekten geri durdu ve Pompeius'un komutanlarından Afranius'un idaresindeki Roma kuvvetleri, Gordyene'yi herhangi bir direnişle karşılaşmadan ele geçirdiler. Ardından Afranius burayı tekrar Tigranes'in hakimiyetine bırakıp bölgeden ayrıldı.⁶¹

Pompeius Kafkaslardaki faaliyetinin ardından dikkatini Anadolu ve Syria'ya vererek burada da birtakım düzenlemelere girişecektir. Bu sırada da Parthlarla sınır meselesi sorun olmaya devam etmiştir. Kafkas seferinin ardından Pontus'taki düzenlemelerle uğraştığı sırada vaktini geçirdiği Amisos'tan 64 yılında ayrılan

⁵⁷ Cass. Dio 37.5.2. Bu komutanlar Pompeius Kafkaslara doğru hareket ederken Artaksata'ya bırakılan Afranius ile Fırat boylarından Tigris'e doğru ilerleyen Gabinius'tu, krş. Magie 1950: 361; Cass. Dio bir başka yerde de yine (37.5.5) Afranius'un Mesopotamia içinde yaptığı bu harekâtı Roma ile Parthlar arasındaki anlaşmaya aykırı bir hareket olarak değerlendirmektedir.

⁵⁸ Parth kralı Phraates ile Tigranes arasındaki çekişme alevlenmiş, Phraates bunun üzerine hak iddia ettiği Gordyene topraklarını işgal etmişti, bkz. Plut. Pomp. 36.2; Cass. Dio 37.5.3-4; krş. Keaveney 1981: 207.

⁵⁹ Cass. Dio 37.5.2.

⁶⁰ Plut. Pomp. 33.6; 35; krş. Schlude 2009: 36-37, 45-46; Seager 2003²: 56-57. Schlude (2009: 45vd) Pompeius'un esasen Phraates'e olumsuz bir cevap vermediğini, aksine bu cevabın politik olduğunu ve sınırla ilgili kralın istediğine uygun bir çözümün geliştirilebileceğine yönelik bir cevap olarak da düşünülebileceğini ileri sürmektedir.

⁶¹ Plut. Pomp. 36; Cass. Dio 37.5.3-4.

Pompeius, Syria'ya doğru hareket etti ve Antakya'ya giderken yolda bölgenin yerel krallarıyla ilgili bazı tedbirleri de hayata geçirdi.⁶²

Bu sırada Phraates Pompeius'a elçiler göndererek Fırat'ı geçmemesi için uyarıda bulundu.⁶³ Hatta ondan cevap alamayınca Tigranes'in elinde bulunan topraklara saldırdı ve Gordyene'yi bir kez daha işgal etti.⁶⁴ Aynı zamanda Pompeius'a elçiler gönderip Tigranes'in kendisine yaptığı haksızlıklardan bahsediyor ve Pompeius'un niyetini anlamaya çalışıyordu. Pompeius ise Parthları karşısına almak istemediği için Phraates'e endişe etmemesini, Parthlara karşı bir saldırı düşüncesi içinde olmadığını, sadece Lucullus zamanında kazanılan toprakların yeniden Romalıların kontrolüne geçmesine yönelik bir harekât yaptığını anlattı. Artık Antiokheia'ya varmış olan Pompeius, kralların sorunlarını çözmek üzere bir hakem heyeti görevlendirdi ve taraflar arasındaki sorunlar bu şekilde giderildi.⁶⁵ Bu tarih, aynı zamanda Roma ile Parthlar arasında bu dönemde gerçekleşen birçok görüşmenin ardından, iki taraf arasındaki nihai bir anlaşmanın da yapıldığı tarih olmalıdır.⁶⁶

Pompeius, bu görevi sırasında Roma devletinin en doğudaki topraklarında geniş çaplı düzenlemelere imza atmış, bu dönemde hayata geçen uygulamalar yaklaşık MS 2. yüzyıla kadar birtakım değişikliklerle de olsa devam ettirilmiştir.⁶⁷ Bu değişikliklerin

⁶² Pompeius bu sırada Kommagene krallığını da Roma'ya bağlı hale getirdi (Plut. Pomp. 39, App. Mith. 106, krş. Seager 2003²: 58). Seager, Osroene'yle kurulan dostluk ilişkilerinin de (Plut. Crass. 21, Cass. Dio 40.20.1) muhtemelen bu döneme denk geldiğini düşünmektedir, krş. Seager 2003²: 58.

⁶³ Cass. Dio 37.6.3.

⁶⁴ Bazı araştırmacılar Parth kralının bu hareketini misilleme olarak görmektedirler, örn. bkz. Keaveney 1981: 207vd; Debevoise 1938: 74.

⁶⁵ Cass. Dio 37.6.4-7.4. krş. Schlude 2009: 38vd. Hakem heyetinin kararları belli değildir. Seager (2003²: 59) iki tarafın da çıkan sonuç itibarıyla elindeki toprakları korumasına yönelik bir karar alınmış olabileceğini ileri sürmektedir, hakem heyetinin getirdiği çözümle ilgili ayrıca bkz. Debevoise 1938: 75.

⁶⁶ Keaveney 1981: 209. Keaveney Magie'nin (1950: 361; 1228 n22) iki taraf arasında ilk kez bu tarih arasında anlaşma yapıldığını aktarmaktadır ki, Anadolu'ya neredeyse ayak basar basmaz görüşmelerin hız kesmeden devam ettiği ve antikçağ kaynaklarının bu konudaki bilgileri göz önüne alındığında, yazarın da dediği gibi bu bilgi doğru değildir.

⁶⁷ Magie (1950: 369) Pompeius'un Pontus eyaletinin düzenlenmesine dair yasası dahilindeki (*Lex Pompeia*) önlemlerin bu eyaletin idaresinin temelini oluşturduğunu ifade etmektedir. Roma'nın doğu sınırı anlayışının gelişimine bakıldığında, Pompeius'un belirlediği kaidelerin imparatorluğun ilerleyen yüzyıllarında da benimsendiğini açıkça ortaya koymaktadır, krş. Wagner 1985: 17.

bizi ilgilendiren kısmıysa Fırat civarında artık yavaş yavaş daha kesin çizgilerle şekillendirilen sınır hattıyla ilgilidir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Roma ile Parthlar arasındaki görüşmeler Sulla döneminde başlamış, bu dönemde bölgede gerçekleşen olayların bir sonucu olarak iki güç Fırat kıyısında buluşarak temasta bulunmuş ve bu temas sonucunda nehir iki taraf arasında bir kültürel nüfuz alanı olarak algılanmıştır.⁶⁸ Sulla'nın bu dönemde bölgesel güçlerle anlaşma yetkisi olmaması, tarafların bu tarihte bir resmi anlaşma yapmasına engel gibi görülebilir. Bununla birlikte bu görüşmelerde iki tarafın sınır olarak Fırat'ı esas alması, sonraki dönemlerin antik tarihçilerinin nehri iki taraf arasında en azından *de facto* bir sınır olarak görmelerine neden olmuştur ve bu durum olayları bu hususu da göz önünde bulundurarak anlatmalarından anlaşılmaktadır. Nitekim, bu olayların üzerinden çok geçmeden bölgede yeni harekâta girişen Romalı komutan Lucullus, kendi zamanında da Parthlarla aynı ilişkiyi sürdürmüş, tıpkı Sulla gibi Parthlarla anlaşmaya vararak taraflar arasındaki sınırı yine Fırat olarak belirlemiş; harekâtının çerçevesini buna göre çizmiş ve bu kaidelere uygun şekilde hareket etmiştir. Sulla ve Lucullus'un ardından bölgede büyük çaplı harekâta girişen Pompeius, Mithradates'i bölgede Roma için tehdit olmaktan çıkarmakla birlikte, bununla yetinmeyerek Anadolu'nun doğusunda, kuzeyde Kafkaslardan güneyde Syria'ya uzanan coğrafyada aldığı önlemlerle hem Küçükasya ve ötesinin güvenliğini sağlama almış hem de Roma'nın doğu siyasetini derinden etkileyecek ve kendisinden sonraki dönem için de esas oluşturacak birtakım hamleler gerçekleştirmiştir. Anadolu'da daha önce Mithradates'e ait toprakların Roma Devleti tarafından işgalinin ardından bu bölgenin bir Roma eyaleti haline getirilmesi, söz konusu hamlelerden yalnızca biridir. Pompeius Kafkaslara düzenlediği sefer sırasında burada bulunan Iberia ve Albania gibi küçük krallıkları dize getirerek bunları Roma'nın müttefiki kılmış, böylelikle Kafkas koridorundan Anadolu'ya doğru oluşabilecek tehditlerin önünü almıştır. Aynı zamanda Armenia krallığının da Roma

⁶⁸ Yukarıda da bahsedildiği üzere bazı araştırmacılar iki taraf arasındaki bu görüşmeyi aynı zamanda tarafların ilk anlaşması olarak da görmektedirler, fakat buna dair çok net bir kanıt mevcut değildir. Bizse Senato tarafından onaylanmış ve nihayete erdirilmiş olsun ya da olmasın, Sulla döneminde tarafların bir anlaşma için görüştüğünü ve en azından bu görüşmeden olumlu bir sonuç çıktığını düşünüyoruz.

müttefik haline getirilmesi, Kuzeydoğu Anadolu koridorunun tamamen güven altına alınmasını sağlamıştır.

Pompeius seleflerinden farklı olarak bölgedeki güçlerle anlaşma yapma yetkisine de sahipti ve düzenlemelerini pekiştirmek için bu yetkisini kullandı. Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren Parthlarla ilişkilerini sürdürdü. Bu ilişki genel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte, Pompeius Parthlara karşı hiçbir zaman şüursuzluğa varan saldırgan bir tavır sergilememiştir.⁶⁹ Önceleri Parthları Mithradates'e karşı yürüttüğü savaşta daha etkin bir araç olarak görmüş ve Mithradates'in müttefiği olan Armenia üzerine kışkırtmıştır. Fakat Armenia kralı Tigranes'in kendi tarafına geçmesiyle birlikte Parthlar bu mücadelede ikinci planda kalmış, Parth kralı Phraates'le yapılacak ittifak eskisi kadar önemsenmediği için Parthların dostluk ve ittifak çağruları zaman zaman dikkate alınmamıştır. Hatta Parth kralının bazı talepleri, zaman zaman birtakım araştırmacıların cüretkâr bulduğu bir tavırla geri çevrilmiştir.⁷⁰ Fakat MÖ 63 yılında Pompeius Antakya'dayken işler ciddiye bindiğinde ve Roma ile Parthlar arasındaki gerilim yavaş yavaş tırmanmaya başladığında, Pompeius vakur bir tavır sergileyerek bu olayın iki taraf arasında savaşa yol açacak raddeye varmasına engel olmuş, Roma'nın müttefikleri Armenia ile Parthlar arasındaki sorunlar bir hakem heyeti yoluyla giderilirken, Roma ile Parthlar arasında da bir sınır belirlenerek bu anlaşma Roma senatosundan geçirilmiş ve böylelikle resmi bir sıfat kazanmıştır.⁷¹ Tüm bu olaylara topluca baktığımızda, Pompeius'un karşı karşıya kaldığı sorunları çözmek için bölgede görev yapan seleflerini örnek aldığını, onların tecrübelerinden

⁶⁹ Schlude (2009: 39-42) Pompeius'un bu tavrını, Tigranes'in Roma'yla yapılan anlaşmaya aykırı davranmış olabileceğinden ötürü geliştirdiği düşüncesini de irdeler; fakat sonuçta Pompeius'un da sadece selefi Lucullus'un siyasetini devam ettirdiğini ve arada büyük bir anlaşmazlığın yaşanmadan, en azından olayların savaşa varmadan birkaç gerginlikle atlatıldığını ifade eder.

⁷⁰ Lander (1975: 35vd) Romalıların Parthları daha Sulla döneminden itibaren bir vassal olarak gördüğünü, askeri bir ittifak oluşturmak istediği zaman Parthlara farklı davrandığını, fakat bunun dışındaki zamanlarda sürekli kibirli ve yukarıdan bakan bir tavırla Parth kralını aşağılayıcı davranışlar sergilemekten çekinmediğini aktarmaktadır. Buna karşın Schlude (2009: 45vd) Pompeius'un krala politik cevaplarla karşılık verdiğini ileri sürmektedir.

⁷¹ Schlude (2009: 33-53, öz. 47) Pompeius'un başından beri Parthlarla barışçıl bir tutum içinde olduğunu ve aslında iki taraf arasında hiçbir zaman bir gerilimin yaşanmadığını iddia etmektedir.

yararlandığını, hatta eski yöntemleri benimseyerek geliştirdiğini ve bu şekilde uyguladığını söyleyebiliriz.

Roma'nın doğrudan kontrol altında tuttuğu topraklar, bu dönemde pekiştirilen vassal devletlerin oluşturduğu tampon bölgeler yardımıyla doğrudan tecavüz alanı olmaktan çıkarılmıştır. Bosporus, Colchis, Armenia, Paphlagonia, Galatia, Kappadokia, Kommagene, Kuzey Syria ve Cilicia'daki otonom bölgeler Roma toprakları ile dışarıdan bu bölgeye saldırı tehdidi oluşturabilecek kuzey kabileleri ve Parthlar gibi unsurlar arasında geniş bir alan yaratıyordu. Armenia krallığı, Parth devletinin içine kadar uzanıyor, bu sebeple Roma devleti bölgede stratejik üstünlüğü de ele geçirmiş oluyordu. İşte Anadolu'nun güvenliği Kafkaslar, Kuzey ve Orta Fırat kesiminde bu şekilde perçinlenmişti, fakat güneye bakıldığında aynı güven ortamından bahsetmek mümkün değildir. Pompeius Seleukosların son temsilcisi XIII. Antiokhos'un topraklarını ilhak edip Roma'ya doğrudan bağlı bir eyalet haline getirmiş, Kuzey Syria bölgesine denk düşen alan da Kappadokia, Kommagene ve Osroene'nin oluşturduğu tampon bölge tarafından korunur hale gelmişti. Böylece Parth kralı Phraates'in Fırat'ın iki devlet arasında sınır olarak işlev görmesi talebine de bir şekilde uyuluyordu.⁷² Fakat her şeye rağmen bu bölgenin doğu ve güneydoğusu doğrudan Parth tehdidine açıktı. Nitekim takip eden yıllarda Roma'nın başını ağrıtabilecek sorunlar, daha çok bu bölgeden kaynaklanacaktır.⁷³

⁷² Schlude 2009: 52.

⁷³ Pompeius'un doğu seferinin bölgeye getirdiği değişiklikler ve bu seferin sonuçlarıyla ilgili daha geniş bir değerlendirme için bkz. Magie 1950: 368-78; ayrıca Sherwin-White 1994: 265-70; Seager 2003²: 60-62; Robinson 2013: 108-114.

2.5. Carrhae Savaşı Öncesi ve Sonrasında (MÖ 57 – MÖ 31) Fırat Sınırında Şiddet ve Propaganda

Pompeius'un doğuda oluşturduğu düzen, üzerinden çok uzun zaman geçmeden sekteye uğradı. Bunda Roma'daki iç siyasetle ilgili meselelerin payı büyüktü. Pompeius, doğudaki görevi sırasında Caesar ve Crassus'la beraber Roma'nın en güçlü üç adamından biriydi. Doğu seferinden büyük bir zafer ve emsalsiz bir servetle geri dönünce Roma'nın siyasi dengeleri de Pompeius lehine bozulmaya başladı. Bu yüzden *triumvirlik* yönetiminin üç isminden biri olan Crassus, siyasi rakiplerinden eksik kalmamak ve sahip olduğu *auctoritası* (nüfuz, salahiyet) devam ettirebilmek için kendine hedef olarak doğu cephesini seçti. Antik kaynaklara göre Crassus, Lucullus'un Tigranes üzerine seferini ve Pompeius'un Mithradates seferlerini çocuk oyuncağı olarak görüyor, bu seferler kendisini cezbediyor ve onu doğunun zenginliklerinden pay alabilmek için harekete geçmeye itiyordu.⁷⁴

Parth devletinin içinde bulunduğu durum da böyle bir sefer için elverişliydi. Pompeius'un birçok kereler muhatap olduğu III. Phraates, MÖ 57 yılında oğulları tarafından düzenlenen bir suikaste kurban gitmiş, ardından bu iki oğul taht mücadelesi için birbirine girmişti. İlk etapta krallık mücadelesinden Orodes galip çıkmış, fakat kardeşi Mithradates de hemen pes etmek yerine Orodes'e karşı giriştiği savaştan yenik ayrılır ayrılmaz soluğu Roma'nın bölgedeki en güçlü temsilcisinin, Syria valisi L. Gabinius'un yanında alarak Gabinius'tan taht mücadelesinde kendisini desteklemesi için yardım istemişti. Gabinius ilk başta bu çağrıya olumlu cevap verdi ve askeri gücüyle birlikte Mithradates'in yanında Parth topraklarına doğru harekete geçti; fakat Fırat nehrine gelindiğinde nehirden öteye gitmekten geri durdu ve kaynaklara göre son anda seferden vazgeçip Mithradates'i bu seferde yalnız bıraktı.⁷⁵ Gabinius'u böyle bir karar almaya iten ve iki taraf arasında sınır teşkil eden bölgeden öteye geçmesini engelleyen etkenin tam olarak ne olduğunu bilmiyoruz. Antik kaynaklarda, o sırada Mısır'dan Gabinius'a daha cazip bir teklif geldiği ve Gabinius'un daha önce aldığı

⁷⁴ Plut. Crass. 14.2; 16.2. krş. Regling 1907: 394.

⁷⁵ Sefere dair antik kaynaklar için bkz. Cass. Dio 39.56.1; App. 11.51; Jos. BJ 1.175, 1.178.

karardan bu yüzden vazgeçip Mısır'a yöneldiği yönünde bilgiler bulunmaktadır.⁷⁶ Bir başka ihtimal de, zamanında Pompeius'un yanında görev yapmış bir isim olan şimdiki Syria valisi Gabinius'un Pompeius'tan kendisine gelen bir uyarıyı dikkate almış olabileceğidir.⁷⁷ Şunu da hatırlatmakta fayda bulunmaktadır ki, Roma senatosu Gabinius'un Parthlara karşı yapılacak seferine onay vermemiştir.⁷⁸ Gabinius'u bu seferden alıkoyan sebep tam olarak belli olmamakla birlikte, bu seferin Roma senatosunda onay görmemesi bizim açımızdan önem teşkil etmektedir: Romalılar böylece iki taraf arasındaki anlaşmalara riayet edilmesi yönünde bir tavır sergilemişlerdir; bu da tarafların daha önce yaptığı anlaşmalara uyması, yani belirlenen sınırlara saygı gösterilmesi için gayret sarfetmeleri anlamına gelir.⁷⁹

Roma senatosunun gösterdiği çabaya rağmen, bu olayın üzerinden çok zaman geçmeden bölgeye beş yıllığına vali olarak atanan M. Licinius Crassus, Parthlarla yapılan anlaşmaları hiçe sayarak Fırat nehrini aşmış ve aralıklarla iki yıl boyunca bu bölgede birtakım harekâtlar gerçekleştirmiştir. Bu harekâtların sonunda iki taraf arasında büyük bir savaş meydana gelmiş, MÖ 53 yılında Carrhae, yani bugünkü adıyla Harran'da gerçekleşen bu savaşta Roma tarafı ağır bir yenilgiye uğramış, Crassus da savaştan kısa süre sonra Parthlar tarafından öldürülmüştür.⁸⁰

⁷⁶ Cic. Rab. Post. 20vd; Pis. 48vd; Att. 4.10; QFr. 2.2.3; Fam. 1.1-7; Cass. Dio 39.12; Plut. Pomp. 49.4. krş. Regling 1907: 59-61; Debevoise 1938: 75-78; Magie 1950: 386.

⁷⁷ Mısır seferinin arkasında aslında Pompeius'un olduğunu düşünebiliriz; krş. Sanford 1939: 84-5; Tarn 1932: 604; Sampson 2008: 94; Schlude 2009: 39n110, 50-51.

⁷⁸ Strab. 12.3.34; krş. Keaveney 1982: 417. Gabinius'un yetki alanı, Mısır'ı kapsamıyordu, buna rağmen Syria valisinin böyle bir işe girişmiş olması, senatodan kendisine yapılan uyarıların ne derece etkili olabileceğini sorgulamamıza sebep olmaktadır. Fakat Gabinius bu aşırılığın cezasını Roma'ya dönmesinin ardından yargılanarak çekecektir. Gabinius'un yetki alanı ve sınırları için bkz. Cass. Dio 39.56; Gabinius'un yargılanması için bkz. Tarn 1932: 604; 621vd; Keaveney 1982: 413; Broughton 1952: 218.

⁷⁹ Lander (1975: 36vd.) ayrıca bu noktada iki hususun bilhassa dikkat çekici olduğunu ifade etmektedir. Lander'ın dikkat çektiği birinci husus Mithradates'in Roma'nın yardımına başvurmakta gösterdiği rahatlık ve hevestir. İkinci hususta Syria valisi Gabinius'un hiç çekinmeden böyle bir girişime dahil olması ve Mithradates'e tahtı ele geçirmek için pek fazla düşünmeden yardım etmeye girişmesidir.

⁸⁰ Genel olarak Carrhae savaşı için bkz. Plut. Cras. 14.33; Cass. Dio 39.33.2; 40.12-28.1.; modern kaynaklar için bkz. Regling 1907; Debevoise 1938: 78-95; Tarn 1932:604-12; Bivar 1983: 48-56; Lander 1975: 36-44; Sherwin-White 1984: 279-90; Sullivan 1990: 306-9; Sampson 2008: 94-147; Schlude 2009: 54-73. Carrhae Savaşı'nda mücadele eden lejyonların sancakları da Parthların eline

Bu savaşa yol açan nedenler, savaşın seyri ve Carrhae'da meydana gelen çarpışmanın ardından yaşanan bazı olaylar, yapılan sınır anlaşmaları ve iki tarafın önceden kabul ettikleri sınır çerçevesinde incelendiğinde, tarafların stratejilerinde yaklaşık 40 yıl boyunca inişli ve çıkışlı da olsa sürdürülen barış siyasetinin değişmesine rağmen, yine de belirlenen sınırları her iki tarafın da büyük oranda dikkate aldığı izlenmektedir. Şimdi olaylara bu anlayışla bakmaya ve durumu bu görüş çerçevesinde ortaya koymaya çalışacağız.

Crassus'tan önce Syria valiliğiyle görevlendirilen Aulus Gabinius'un Parthlara müdahalesine karşı senatoda oluşan tepkiden bahsetmiştik. Benzer bir durum, şiddetlenerek bu vakada da karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili en önemli antik kaynaklardan biri durumundaki Plutarkhos, Crassus'un Roma'dan ayrılırken, barış antlaşması yapılmış ve hiçbir kışkırtıcı harekette bulunmamış bir müttefike karşı sefer yapmasını engellemek için birtakım tepkilerle karşılaştığını aktarır.⁸¹ Bu hikâyenin Crassus'a karşıt olanlar tarafından mı uydurulduğunu, yoksa gerçek mi olduğunu saptamak güçtür; fakat ne olursa olsun Roma'da böyle bir sefere karşı duran bir hizip olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Kaynaklarda Parthların gerçekten de Roma'nın çıkarlarını tehlikeye atacak en ufak bir davranışta bulduklarına dair bir emare bulunmamaktadır. Durum böyleyken barışı bozan tarafın Romalılar olması, dini açıdan da bir kısım vatandaşı rahatsız etmiş olabilir. Çünkü yapılan anlaşmaları haksız yere hiçe sayarak hareket etmenin Roma dininde yaptırımları vardı, bu nedenle Crassus'un bu seferine tepki doğmuş olabilir.⁸²

geçmişti. Bu sancaklar daha sonra özellikle Augustus tarafından önemli bir propaganda aracı olarak kullanılacak, Parthlarla yapılan anlaşma sonucu sancakların geri alınması, büyük bir başarı olarak kabul edilecektir.

⁸¹ Plut. Crass. 16.3-6; krş. Cic. Fin. 3.22; Str. 16.1.28; App. BC 2.18; Cass. Dio 40.12.2. Crassus kehanetlerin olumsuz çıkmasına aldırış etmeyince, halk *tribunusu* Ateius önce Crassus'u tutuklatmaya çalışmış, bu işe yaramayınca da sefere çıkmasını engellemek için bizzat yolunu kesmiş ve onu durdurmaya çalışmıştır. Bu olayın gerçekliğiyle ve anlamıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Keaveney 1982: 419; krş. Mattern-Parkes 2003: 389; 391.

⁸² Keaveney 1982: 420. Crassus antik kaynakların genelinde savaşı yönetme bakımından birçok eleştiriye maruz kalmış, adeta bir günah keçisi ilan edilmiştir. İmparatorluk dönemi boyunca Crassus'u bu sefer sırasında yaptığı tercihler nedeniyle suçlayan antik kaynakların bu manada bir değerlendirmesi için bkz. Mattern-Parkes 2003: 387-396.

Yukarıda anlatılan olay, Crassus'un niyetinin daha Roma'dan doğuya hareket etmeden önce bilindiği esasına dayanmaktadır. Fakat bazı kaynaklar Crassus'un Syria valiliğini üstlenmekle birlikte aslında Parthlara karşı kesin bir sefer düzenleme niyetiyle yola çıkmadığı yönünde bilgiler ihtiva etmektedir.⁸³ Bununla birlikte Cassius Dio'nun konuyla ilgili yazdıklarına baktığımızda, tarihinin MÖ 55 yılında Pompeius ve Crassus'a eyaletlerde yetki veren yasayla ilgili söylediklerinden, bu yasanın Crassus'a görevli olacağı bölgede uzun yıllar askeri harekât yapma yetkisi verdiği açıkça anlaşılmaktadır. Bu yasaya göre Crassus, Syria ve çevresindeki toprakları 5 yıl boyunca idare etmek, vatandaşlardan ve müttefik askerlerden istediği gibi yararlanmak ve istediği kimselerle savaş veya barış yapmak haklarını elde etmişti. Bölgede Roma'nın karşısındaki en güçlü devletse MÖ 58/7 yılından beri iç çalkantılarla sarsılan Parthia'ydı.⁸⁴

Caesar'ın da sefer için Crassus'a destek verdiği anlaşılmaktadır. Böyle düşünmemizin sebebi, Crassus'un oğlu kendi yanında görev yaparken, emrine verdiği Gallia süvarisiyle birlikte (Caesar'ın) onu babasına yollayıdır.⁸⁵ Fakat Caesar bu süvari birliğini bir Parth savaşı için mi yolladı, yoksa bölgedeki başka bir sefer hazırlığına destek mi olmak istedi, bunu bilmenin imkânı yoktur. Crassus'un zamanında Arapların Syria eyaletinin güvenliğini tehdit ettiği ve bu nedenle önceki vali Gabinius'un bir ordu oluşturduğu malumdur. Dolayısıyla Caesar'ın Crassus'a desteği, bu saldırıların önlenmesine yönelik bir harekâtı mümkün kılmak için de olabilir ve Crassus'un Parth seferinin Caesar tarafından onaylandığına veya bu seferin önceden bilindiğine dair bir bulgu olarak peşinen kabul edilemez. Caesar durumu önceden biliyor olsa bile, Crassus'un bu seferinin amaçları net değildir. Bu konuda en önemli bilgi kaynağımız durumundaki antikçağ tarihçileri, dönemin kaynaklarına dayandırdıkları görüşlerinde Crassus'un bu seferi yürütmekle tamamen kişisel çıkarları

⁸³ Crassus'a Parth seferi görevi verildiğini belirten kaynaklar için bkz. Liv. Per. 105; Fest. Brev. 17; Eutrop. 6.18.1; Oros. 6.13.1; Plut. Pomp. 52.3. Crassus'un böyle bir görevi olmadığını belirten kaynaklar için bkz. Vell. Pat. 2.46.2; Plut. Crass. 16.3; App. BC 2.18; Cass. Dio 39.33.2.

⁸⁴ Cass. Dio 39.33.2.

⁸⁵ Caesar, Crassus'un oğlu Publius Crassus'u yanında 1000 Gallia süvarisiyle babasının yardımına yolluyordu; bkz. Plut. Crass. 17.4; 25.2; Cass. Dio 40.21.2-3.

doğrultusunda hareket ettiğini ve bu seferin gereksiz olduğunu anlatırlar.⁸⁶ Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Crassus yenilgisiyle sonuçlanan bu seferi sonrasında Roma devletinin dışladığı bir isim olmuş, seferin içeriğiyle ve gidişatıyla ilgili sağlıklı bilgiler ulaştırarak çoğu kişi seferde hayatını kaybederken, geriye komutanlarını yüzüstü bırakıp Syria eyaletine geri dönmeyi tercih eden ve bu yüzden de kamuoyunca ağır suçlamalarla itham edilen isimler kalmıştır. Bunların başında da Gaius Cassius Longinus gelir. Longinus, Crassus'un önemli komutanlarından biriydi ve Crassus'un yokluğunun ardından da Syria valisi olup şok dalgaları şeklinde gelen saldırıları savuşturarak eyalette ve çevre bölgede düzeni yeniden sağlamıştı.⁸⁷ Plutarkhos gibi tarihçilerin eserlerinde sefere dair aktardıkları bilgilerin pek çoğu muhtemelen doğrudan veya dolaylı olarak Cassius ve onun gibi savaştan sağ kurtulmayı başaran üst düzey görevlilerin ifadelerine dayanıyordu.

Peki Crassus'un bu seferi düzenlemedeki amacı, gerçekten Parth ülkesini fethedip şanına şan, şöhretine şöhret, parasına para katmak, nüfuzunu (*auctoritas*) tıpkı Caesar ve Pompeius'un zaferlerle taçlandığı gibi taçlandırıp güçlendirmek miydi? İki devlet arasında kabul edilen antlaşmaları, üzerinde anlaşmaya varılan sınırı, yürütülen dostane ilişkileri bu yüzden mi bir kenara atıyordu?

Burada başka bir ihtimalden daha söz edilebilir. Antik kaynaklardaki bazı bilgiler, Crassus'un bu seferi aslında çalkantılarla sarsılan Parth devletinin iç işlerine müdahil olmak üzere planladığını düşündürmeye de müsait gibi görünmektedir. Örneğin Cassius Dio, konuyla ilgili olarak eserinin bir kısmında Crassus'un Parth kralı Orodes'i devirmek istediğini, o dönemde Orodes'in tahtının halen sallantıda olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸ Bu ifade, bu iddia için elbette tek başına yeterli sayılamaz. Bu sebeple eldeki başka bulgulara da değinerek genel durumu gözden geçirelim.

⁸⁶ Mattern-Parkes 2003: 390-91.

⁸⁷ G. Cassius Longinus, aynı zamanda Brutus'la birlikte Caesar'ın en ünlü iki katilinden biridir. Daha sonra iç savaşta da önemli roller üstlenecektir.

⁸⁸ Cass. Dio, 40.12.1.

Daha önce Orodes ile kardeşi Mithradates'in arasındaki taht kavgalarının, babaları kral III. Phraates'in ölümünün ardından başladığını ve bu mücadelenin bir süre sonra bölgedeki Roma güçlerini de içine alacak şekilde büyüdüğünü dile getirmiştik. Mithradates kardeşiyle tek başına baş edemeyince Roma'nın Syria valisi Gabinius'a başvurmuş, ilk başta olumlu bir yaklaşımla karşılaştıysa da, sonrasında mücadelesini tek başına yürütmek zorunda kalmıştı. Mithradates tek başına yürüttüğü bu mücadele sırasında Dicle yakınındaki önemli şehirlerden biri konumundaki Seleukeia'nın kontrolünü ele geçirmiş ve burada kendi adına paralar dahi bastırmıştır.⁸⁹ Eskiçağ kaynakları, bir süre Seleukeia'da direnen Mithradates'in nihayetinde Surenas adlı kralın önemli komutanlarından biriyle giriştiği mücadeleden boynu bükük ayrıldığını ve sonunda da idam edildiğini aktarır.⁹⁰ Bu olaylar MÖ 57 yılından sonraki birkaç yıl zarfına tarihlenmektedir, fakat bu iç karışıklığın ne zamana kadar sürüp gittiği tam olarak bilinmemektedir. Gabinius'un süresi dolup Syria valiliği bayrağını Crassus'a devrettiği sırada tarihler MÖ 55 yılının son ayını veya 54 yılının ilk aylarını gösteriyor olmalıydı, çünkü Crassus Roma'dan Kasım ayında yola çıkmıştı.⁹¹ Bu dönemde Crassus'un Mezopotamya topraklarına yaptığı öncü seferler ve ardından giriştiği nihai çarpışmanın esas sebebi, belki de Gabinius'un yapmayı göze alamadığı şeyi göze alıp Mithradates'e ihtiyaç duyduğu desteği vermek istemesi ve Parth tahtına Roma yanlısı bir kralı geçirme hevesiydi.⁹² Crassus, o sıralar tahtı sallantıda olan Parth kralı Orodes'i gerçekten devirip yerine Roma yanlısı Mithradates'i mi geçirmek istiyordu?

Bu soru bizim açımızdan da oldukça önem taşımaktadır, çünkü eğer Crassus böyle bir niyetle yola çıktıysa, seferi sırasında Parthlarla yapılan eski antlaşmaların hiçe sayıldığı ve sınırların ihlal edilerek Parth topraklarına tecavüz edildiği öngörülemez, zira Crassus bu seferi Parth tahtının varislerinden birini desteklemek için gerçekleştiriyor demektir. Sefer sırasında Orodes'e bağlı kuvvetler Crassus'la iki kez görüşerek niyetini anlamaya çalışmış, bu arada Fırat nehrinin iki taraf arasında halen

⁸⁹ Justin. 42.4.2; Selwood 1971: 115; Bivar 1983: 49; krş. Regling 1907: 360.

⁹⁰ Justin. 42.4.1-4; Plut. Crass. 21.7.

⁹¹ Regling 1907: 363-364; Broughton 1952: 215.

⁹² Tarn 1932: 604-606; Bivar 1983: 48-50; Sampson 2008: 94-95, 97-98, 101-103 ve 106; Schlude 2009: 59.

sınır olduğunu tasdik ettirmek istemişti.⁹³ Crassus bu görevle gelen heyetlerden birine hitaben, kendilerine gerekli cevabı Seleukeia'da vereceğini söyler.⁹⁴ Bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla Crassus, ordusuyla birlikte Seleukeia'ya yürüme niyetindedir. Mithradates'in kardeşine karşı direnişini bu şehirde sürdürüyor olması sadece bir tesadüften mi ibarettir? Akıllara hemen bu soru gelir. Eğer Crassus, iki devlet arasındaki 40 yıllık barış eğilimli ilişkiyi tamamen ortadan kaldırma niyetiyle Parth topraklarına tecavüz etmediyse, o halde bu topraklara girmek için yegâne bahanesi, Orodes'i tahttan indirerek yerine o zamanlar muhtemelen halen hayatta olan Mithradates'i geçirmek olabilirdi.⁹⁵

Bu seferin Parthia'daki huzursuzlukları bitirmek üzere gerçekleştirildiğini, çünkü huzursuz ortamın Roma topraklarını da tehlikeye attığını ileri süren araştırmacılar da mevcuttur.⁹⁶ Crassus'un niyeti ne olursa olsun, özellikle Parth tarafının Roma'yla bir savaşa girmemek için elinden geleni yaptığı ve her fırsatta Romalılarla daha önce yapılan sınır anlaşmalarının devamını sağlamaya çalıştıkları, bu anlatılan olaylardan da açıkça görülmektedir. Carrhae savaşı sonrasında bir kaleye sığınan Crassus'a Parth tarafından Surenas⁹⁷ yine bir anlaşma teklifiyle gelmiş, Parthların Roma'yla topyekûn bir savaş peşinde olmadığını, bundan kaçınmak için Crassus'a nezaketle

⁹³ Plut. Crass. 28, 4-7; 30, 1-3; Cass. Dio 40.26.1; Flor 1.46.9; Liv. Per. 106; Oros. 6.13.4; krş. Timpe 1962: 108-109.

⁹⁴ Bu elçi heyetiyle ilgili olarak bkz. Plut. Crass. 18.1-2; Cass. Dio 40.16.1; Flor. 1.46.4-5; Fest. Brev. 17; Oros. 6.13.2. Bu kaynaklar arasında bizim için çok da önemli olmayan bazı ayrıntılarda birtakım çelişkiler olduğunu da ekleyelim. Örneğin Florus, Crassus ile Orodes'in yanından gelen heyetin Nikephorion'da buluştuklarını ifade ederken, Orosius bu anlaşmanın Fırat'ın hemen doğusunda gerçekleştiğini belirtir. Görüşmeye dair en doyurucu bilgilerse Plutarkhos ve Dio da bulunmaktadır.

⁹⁵ Bu görüşle ilgili daha geniş değerlendirmeler için bkz. yuk. s. 59 dipnot 92; Bivar 1983: 48-50; Sampson 2008: 94-95, 97-98, 101-103 ve 106; Schlude 2009: 59; Burada bir başka dikkat çekici hususa Crassus'un düzenlediği seferde herhangi bir kuşatma silahından bahsedilmemiş olmasıdır. Crassus belki Roma ordusunun Seleukeia'ya doğru ilerleyişini görünce kent halkının Parthlara karşı ayaklanacağını düşünüyordu. Peki Ktesiphon'a gelindiğinde ne olacaktı? Kuşatma silahlarının olmaması da Mithradates'in direnişine destek vermek için düzenlendiğine bir işaret sayılabilir miydi? Krş. Adcock 1966: 53.

⁹⁶ Marshall 1976: 144-146; krş. Keaveney 1982: 418.

⁹⁷ Surenas bir şahıs ismi değil, muhtemelen Ksenophon'un *Anabasis*'inde Kilikia kralı olarak geçen Syennesis unvanı gibi, yerel krala veya yöneticiye verilen bir unvandı. Surenas'ın *Şahname*'de de adı geçen ünlü Rüstem adlı efsanevi kahramanla aynı kişi olduğu da öne sürülmüştür, krş. Ball 2000: 13-14.

davranılacağını beyan etmiş, ardından bizzat Crassus'un huzuruna gelerek ona ateşkes önerip şahsına zarar gelmeyeceğine dair de söz vermiştir. Romalı komutan Fırat'ın iki güç arasında bir sınır olarak kabul edildiği bir anlaşmayı imzalamak üzere Parth heyetinin yanına gitmek için kaleden ayrılıp yola koyulacağı sırada, belirsiz bir sebeple çıkan arbede sonucu öldürülmüştür.⁹⁸ Kaynaklar, bu olayı Crassus'u oyuna getirmek üzere düzenlenmiş bir tuzak olarak aktarmaktadırlar. Fakat dikkat edildiğinde, gerek sefer sırasında gerekse sonrasında Parth tarafının sınırla ilgili tavrının bir süreklilik arz ettiği anlaşılmaktadır. Surenas, tıpkı sefer sırasında Crassus'un ve Roma'nın niyetini anlamak isteyen Parth heyetleri gibi isteklerini tekrar etmiş, Roma'yla aralarındaki sınırın Fırat olarak teyit edilmesini arzu ettiklerini bildirmiştir. O gün ne olduğunu tam olarak bilemiyoruz, fakat bu anlaşma yapılmadan ani bir şekilde Crassus öldürülmüş, savaştan sağ kurtulan çoğu Romalı da tutsak edilmiş veya tıpkı Crassus gibi öldürülmüştür.⁹⁹

Bu olayların ardından Parth tarafı Roma topraklarına bir iki akın düzenlemiş, fakat bunların gerisi gelmemiştir. Parthlar geniş kapsamlı bir sefere girişmeye gerek görmemişlerdir. Parth kralı Orodes'in bölgedeki temsilcisi ve Mezopotamya coğrafyasından sorumlu olduğu anlaşılan Surenas, beklenmedik bir şekilde idam edilmiştir. Bu duruma dair antikçağ kaynaklarında verilen bilgi, Surenas'ın gücüyle krala tehdit oluşturduğu için kral tarafından gözden çıkarıldığı yönündedir.¹⁰⁰ Kimi araştırmacılar Surenas'ın Romalılara karşı savunmacı ve statükoyu korumaya yönelik bir strateji yanlısıyken, Orodes'in saldırgan bir politika yanlısı olmasının oluşturduğu ikilemin bir krize sebebiyet verdiğini, bu krizinse Surenas'ın idamıyla neticelendiğini ifade eder.¹⁰¹ Gerçek adını bilmediğimiz Surenas ile Parth kralı

⁹⁸ Konuyla ilgili bkz. Plut. Crass. 30-31; Dio 40.26-27. 1-2. krş. Timpe 1962: 108-109; Keaveney 1982: 425;

⁹⁹ Bununla birlikte Parthların Crassus öldükten sonra Roma ordusunda toptan bir katliama giriştiklerini söyleyemeyiz. Kaynaklara göre Parthlar 10 bin esir alırken, askerlerin 10 bin kadarı da Syria topraklarına dönmeyi başarmıştı. Buna karşın 24 bin askerin hayatını kaybettiği aktarılmaktadır; krş. Tarn 1932: 611; Lander 1975: 44. Gerçekleşen savaşın en ayrıntılı anlatımı Plutarkhos'da (Crass. 17vd) bulunmaktadır. Seferin çağdaş tarihçilerin gözüyle ayrıntılı bir anlatımı ve değerlendirmeler için bkz. Sampson 2008; Schlude 2009: 54-73; Regling 1907: 357-394.

¹⁰⁰ Plut. Crass. 33.5-8; krş. Tarn 1932: 612; Keaveney 1982: 424; Lander 1975: 44.

¹⁰¹ Örneğin Timpe 1962: 109.

arasında hakikaten siyasi bir düşünce ayrılığı yaşanıp yaşanmadığını bilemiyoruz. Fakat Surenas idam edilmeden önce, Mezopotamya'da Crassus'un seferi sırasında Romalıların ele geçirip garnizonlarla tahkimatlandığı yerlerin kontrolünü yeniden kazanmış, Parth hakimiyetinin burada tekrar tesis edilmesine odaklanmıştı.¹⁰² Surenas'ın ölümünün ardından Parth harekâtlarını yürüten isimse, Parth kralı Orodes'in oğlu Pakores olmuştur.

Parthlar tarafından cılız da olsa Roma topraklarına yapılan akınlar, Pakores'in önderliğinde yapılıyordu. Fakat bu akınlar geniş çaplı olmaktan ziyade, küçük yağma akınları şeklinde gelişmiştir.¹⁰³ Antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Parthların bu akınlarına ve özellikle de Carrhae savaşında alınan yenilgiye Roma devletinin büyük bir tepki vermediği görülmektedir.¹⁰⁴ Savaşın ardından üç yıl geçmesine rağmen Roma

¹⁰² Surenas, başından beri kralın isteği doğrultusunda hareket ediyordu. Savaştan sonra Crassus'a sunduğu anlaşma teklifi de bu çerçevede düşünülmelidir, krş. Keaveney 1982: 426. Bu noktada akıllara şöyle bir soru gelmektedir; acaba Crassus'un bu anlaşma yapılmadan öldürülmesi, Surenas'ın da sonradan öldürülmesinin sebebi olabilir miydi? Roma'nın gönlünü almak için böyle bir şey yapılmış olabilir miydi?

¹⁰³ Bu akınların Roma topraklarını fethetmekten ziyade niçin cılız akınlar olduğuna dair açıklamalar için bkz. Schlude 2009: 77, 83-85; krş. Lander 1975: 45. MÖ 52 yılında yapılan akınları, eski komutanı Crassus'un ardından Syria valisi olan Gaius Cassius Longinus kolaylıkla savuşturmuştu, üstelik bu seferin hangi Parth komutan önderliğinde yapıldığı dahi kaynaklarda belirtilmemiştir. (bkz. Cass. Dio 40.28.1; krş. Magie 1950: 396; Timpe 1962: 109n32) MÖ 50 yılında ciddi bir Parth kuvvetini yanına alan Pakores'in Syria üzerinden Cilicia'ya sefer düzenlemeye niyetlendiği, fakat bu seferin yine Antiokheia civarında Syria valisi Cassius Longinus tarafından başarısızlığa uğratıldığı aktarılır, bkz. Liv. Per. 108; Front. Strat. 2.5.35; Cass. Dio 40.28.3; Just. 42.4.5. Parthların toparladığı kuvvetin Cicero tarafından aktarıldığı kadar (öz. Fam. 15.3.1) büyük olmasına rağmen, Syria valisinin elindeki küçük ve yetersiz kuvvet tarafından (Magie 1950: 396) nasıl alt edildiği de soru işareti yaratmaktadır. Cicero'nun Parthlara karşı aldığı önlemlere dair ayrıntılar için bkz. Sherwin-White 1984: 294vd. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, tüm bu olan bitenin dönemin Syria valisi Cassius'un uydurması olduğuna yönelik şüpheler de bulunmaktadır. Bu şüpheleri de yine Cicero (Fam. 3.8.10) aktarmaktadır. Cicero, Cassius'la anlaşan bir Arap reisinin adamlarını Parth kılığına sokup Roma topraklarına akınlar düzenlemiş olabileceğini ifade etmektedir.

¹⁰⁴ Bu dönemde bölgede yeterli sayıda lejyon da bulunmuyordu. Cilicia eyaletinde bulunan iki lejyon ile Syria eyaletinde bulunan ve Carrhae savaşından sağ çıkanların oluşturduğu lejyonlar dışında bölgede Roma kuvveti yoktu ve eğer Parth tehlikesi gerçekten Roma toprakları için büyük bir tehlike oluşturuyorsa, o halde varolan birliklerin de bir an önce takviye edilmesi gerekiyordu. Fakat Roma devleti ne MÖ 53 yılında alınan büyük mağlubiyete karşı bir hamle yapmış ne de bölgede olağanüstü önlemler almaya gerek görmüştü. Cicero Cilicia valisi olduğu dönemde burada iki lejyon bulunuyordu ve bunlara yerel milisler de eşlik ediyordu. Bu lejyonların Pompeius'un bölgede yaptığı düzenlemelerin ardından burada bulundurulmaya başlanmış olması muhtemeldir. Bu lejyonların acilen takviye edilmesi gerektiğini de Cicero'nun mektuplarından öğreniyoruz (bkz. Fam. 3.3.2; 15.1.5-6; 15.4.2; Att. 5.4.1;

senatosunda bölgeye ilave lejyon gönderilmesi konusu tartışılmış, iki lejyonun Syria'ya gönderilmesi uzun süre sonunda karara bağlanmış, fakat lejyonlar İtalya topraklarından ayrılıp doğuya hareket etmeden önce Parth saldırılarının son bulması nedeniyle bu sevkiyat da iptal edilmiştir.¹⁰⁵ Bu kısa süreli hareketlenmenin ardından iki devlet arasında bir anlaşma yapılmamasına rağmen, her iki taraf da Fırat'ı aralarındaki sınır olarak kabul etmeye devam etmişlerdir.¹⁰⁶

Çoğu kaynak Carrhae yenilgisini yaşlı ve savaşmaktan uzun süre uzak kalmış yeteneksiz bir *consule* bağlama eğilimindeyken, Cicero durumu daha ciddiye almakta ve 4 lejyonun Roma sınırını korumakta yetersiz kaldığını, Galatia kralı Deiotaros'un birlikleriyle yapılacak bir işbirliğinin dahi Parthların gücüne karşı etkisiz kalacağını daha o günlerde ifade ediyordu.¹⁰⁷ Üstelik bu savaş, imparatorluk dönemi antikçağ kaynaklarında da genel olarak çok büyük bir yenilgi, Romalıların gözünü korkutan bir dönüm noktası olarak gösterilmektedir.¹⁰⁸ Fakat belirttiğimiz üzere savaşın üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen, Crassus'un ordusunu yerle bir eden, lejyon sancaklarını ele geçiren ve binlerce Roma askerini savaş esiri olarak tutsak eden Parthlara karşı Roma devleti doğu sınırında böylesine büyük bir yenilginin ardından

5.15.1; 6.5.3); Cicero'nun elindeki güçler yaklaşık olarak 14 bindi (bkz. Plut. Cic. 36.1; krş. Sherwin-White 1984: 291).

¹⁰⁵ Cic. Fam. 2.17.5. Caes. BG 8.54.3-5'te de lejyonların Gallia'dan yola çıktığına dair bilgi bulunmaktadır. Krş. Sherwin-White 1984: 296n68; Mattern-Parkes 2003: 392.

¹⁰⁶ Timpe'ye göre Carrhae Savaşı'ndan sonra Parthlar Fırat'ın iki devlet arasında sınır olduğunu Roma'ya yeniden kabul ettirmişti (bkz. Timpe 1962: 105); Cassius Dio 40.30.2'de bölgeye Cassius Longinus yerine atanan yeni Syria valisinin birtakım siyasi girişimlerle kral Orodes ve oğlu Pakores arasında sorunların yaşanmasına neden olduğunu ifade eder. Sherwin-White (1984: 295) ve Debevoise (1938: 103-104) gibi bazı tarihçiler de bu yüzden Pers tehdidinin kısa sürede savuşturulduğunu ve Parthların bundan sonra saldırılarını uzun süre kestğini belirtmekle birlikte, bu aslında çok da inandırıcı bir sebep gibi görünmemektedir. Çünkü Cassius Dio aynı pasajda Pakores'in, babasının yerine kral olmaya kalktığı anlatılmaktadır. Eğer bu bilgi gerçekten doğru olsaydı, kral Orodes oğlunu etkisiz hale getirmek için bir dakika bile düşünmezdi. Oysa Justinus'taki bilgiye göre kral kendine karşı ayaklanma planları yapan oğlunu bölgeden geri çağırarak yetinmiştir (Just. 42.4.5). Daha sonra Pakores'i Orodes'in hükümdarlığının sonraki yıllarında da krallıktaki etkin rolünü sürdürürken görüyoruz. Pakores gerçekten babasına karşı ayaklanmış olsaydı, cezasının daha ağır olacağı kesindir. Dolayısıyla bu hikâyenin, o dönemde Syria valisi olan M. Bibulus'un olaylardan çıkar sağlamak üzere başvurduğu bir hile de olabileceği akla gelmektedir, krş. Schlude 2009: 85.

¹⁰⁷ Ep. Ad Att. 4.9.1; krş. Sherwin-White 1984: 297.

¹⁰⁸ Mattern-Parkes 2003: 395-96.

gücünü göstermeye gerek görmemiş, sınır operasyonlarına ağırlık vermemiştir. Bunda büyük ihtimalle Roma devletinin o sırada içinde bulunduğu karışıklıklar da rol oynuyordu. Fakat yine de Parthların Roma topraklarını ele geçirmeye yönelik saldırgan bir tutum sergilememeleri de, Roma'nın tavrını belirlemede etkili olmuş gibi görünmektedir. Üstelik bu dönemde Roma devletinin de tek kanaldan yürütülen bir dış politikası yoktu. Pompeius ve Caesar, Crassus'un ölümünden sonra Roma dünyasının en güçlü iki adamı haline gelmişti ve devlet politikasını bu iki adam, gerek senatodaki taraftarları vasıtasıyla, gerekse bizzat yönlendiriyorlardı. İşte doğu politikası da bu çerçevede yön buluyordu.¹⁰⁹

Öte yandan Parthia, bu dönemde Roma içinde oluşan iki kutuptan birine destek vermeyi tercih edecek ve bu destek dahilinde bir yandan Roma'yla arasındaki sınırı korurken, öte yandan da fırsat buldukça güçlerini Romalı isimlere destek vermek amacıyla veya Roma'nın bölgedeki itibarını sarsmaya yönelik yağma akınları için Fırat sınırının batısına geçirecektir.

MÖ 49 ila 42 yıllarında Romada iç savaş yoğun bir şekilde devam ederken Parthlar bu durumdan yararlanmak üzere herhangi bir ciddi girişimde bulunmamışlardır. Bu nedenle Parthların bu dönemde güttükleri politikanın esas amacının Roma topraklarını istila etmekten çok, bölgede daha önce varolan statükonun korunmasına yönelik olduğu görülmektedir. Kendileri için her zaman büyük önem arz eden Fırat ile Dicle arasındaki topraklardaki hâkimiyetlerinin pekiştirilmesi, bu hâkimiyetin Roma tarafından tekrar tanınması da Parthların diğer hedefleri arasındaydı. Bu yönde oluşturulan siyasetin en önemli ayağı da, Crassus'un seferinden önce olduğu gibi, bu dönemde de Fırat'ın iki taraf arasındaki sınır statüsünü

¹⁰⁹ Carrhae Savaşı, çoğu kaynakta Roma-Parth Savaşlarının Augustus dönemine kadar aralıksız bir şekilde devam ettiği yılların başlangıcı sayılır (bkz. Sherwin-White 1984: 290-305; Debevoise 1938: 95-120; Sullivan 1990: 308-312; Sampson 2008: 151-165); Öte yandan Timpe (1962: 108) Carrhae Savaşının iki taraf arasındaki ilişkiler açısından o yıllarda çok da belirleyici olmayabileceğine dikkat çekmekte, o dönem Cilicia valisi olan Cicero'nun yazdığı mektuplarda bu savaşla ilgili neredeyse hiçbir bilginin veya atfın bulunmadığına işaret etmektedir. Schlude (2009: 75) ise Parthların Roma'yı bölgeden atmaya niyetlendiklerini, fakat bu kararlılığın Carrhae Savaşından çok sonra doğduğunu iddia etmektedir; Schlude'a göre bu fikir değişikliği, Roma'yla ilişkileri düzeltme yollarının tıkanmasından sonra meydana gelmiştir.

sürdürmesiydi. Çünkü aksi yönde bir amaçları olup yıllardır Roma hâkimiyetinde bulunan toprakları ele geçirme gibi bir heves gütselerdi, Roma'nın en zayıf anından yararlanıp bölgede Roma tahakkümüne karşı ayaklanmaya hazır bekleyen unsurları da yanlarına katarak bu işe girişmeleri herhalde daha mantıklı olurdu. Fakat Parthlar bu on yıllık sürede Roma'nın bölgedeki varlığına karşı büyük bir düşmanlık göstermedikleri gibi, Roma'yla aralarında bir güç dengesi kurmayı ve Fırat'ın karşı yakasında bulunan bu güçle barış içinde bir ilişki yürütmeyi hedeflemişlerdir.¹¹⁰

Carrhae Savaşı sonrası Roma, Parthları bölgenin büyük gücü olarak görmeye başlamış olmalıdır. Crassus'un mağlubiyeti ve ölümünün ardından Parthların da Roma iç işlerine müdahil olduğunu, iç savaş sırasında taraflardan birini (Pompeius'u) kendine yakın görüp anlaşma yapması, sonrasında Caesar'a karşı muhalif olan grubu desteklemesi gibi durumlardan görüyoruz.¹¹¹ Bu siyasetin altında yatan sebebin de Caesar'ın Parthia'yla ilgili planları olduğunu söyleyebiliriz. Caesar ölmeden hemen önce bir Parth seferi planlamıştı ve bu sebeple o zamanlar genç bir delikanlı olan Gaius Octavius'u askeri eğitim için yolladığı Apollonia ve civarında bu seferde görev alacak lejyonların yanibaşında hazır tutuyordu. Caesar'ın ani ölümünün ardından bu sefer yapılamadı. Fakat Roma devleti, Caesar'ın ölümünün ardından, ilk etapta Parth seferinin hayata geçirilmesi yönünde hazırlıklar da yapmıştı. Syria valiliğine getirilen P. Cornelius Dolabella, Caesar'ın planladığı Parth seferini kendisi yönetebilmek umuduyla Makedonya'da bulunan söz konusu lejyonların Syria'ya sevk edilmesini

¹¹⁰ Krş. Schlude 2009: 75-89. Oysa Parthların Roma'ya karşı bu dönemdeki faaliyetleri, araştırmacılar tarafından genel olarak Roma'nın bölgedeki çıkarlarına zarar verme amaçlı olarak görülür; örneğin bkz. Debevoise 1938: 104-108; Sherwin-White 1984: 298-302; Sullivan 1990: 311-312.

¹¹¹ Pompeius taraftarı Q. Caecilius Bassus, Apameia şehrinde 6 Caesar taraftarı lejyon tarafından kuşatılmıştı. Bassus'un kuşatılan birlikleri arasında bazı Parth kuvvetleri de vardı. Atlı okçu birliklerinden oluşan Parth kuvvetleri, Pakores tarafından, talebi nedeniyle Bassus'a gönderilmişti. Fakat Pakores'in birliklerinin çoğu daha sonra kış mevsiminin yaklaşmasıyla geri dönmüşlerdi (Cass. Dio 47.27; App. BC 4.58). Kalan Parth birlikleri, Caesar yanlısı lejyonların da bölgeye gelen Cassius'a katılmalarıyla beraber, Cassius'un savaş gücüne dahil oldu. Daha sonra Cassius bunları çeşitli hediyeler ve elçilerle birlikte Parth kralı Orodes'e yolladı ve ondan daha büyük bir güç istedi. Bu talebe cevap vermekte başlangıçta tereddüte düşen Orodes, sonradan bir kuvvet yolladı, fakat bunlar çok geç yola çıktıkları için tarafların MÖ 42 yılında Romalı iki kutbun karşı karşıya geldikleri Philippi savaşında yer alamadılar, bkz. Cass. Dio 47.30, 48.24.5; App. BC 4. 63; 88; 99; Just. 42.4.7; krş. Lander 1975: 52.

bekliyordu.¹¹² Fakat Marcus Antonius, birtakım bahanelerle bu lejyonları önce yerinde tuttu, sonra da bu 6 lejyonu valilikle görevlendirildiği Gallia'ya sevk ettirdi.¹¹³ Caesar'ın planlanan Parth seferi de bu şekilde tamamen ortadan kalktı.¹¹⁴

Özellikle İç Savaş sırasında Parthların Roma topraklarına bir saldırıda bulunmamaları; Fırat'ın batısına geçip Syria'yi tamamen kontrol altına almak ve böylece Akdeniz'e ulaşmak hedefi doğrultusunda hareket etmemiş olmaları, çağdaş tarihçilerin yorumlarıyla ters düşmekte, başka deyişle Carrhae savaşı sonrası birden Parthların siyasetlerini değiştirip Fırat ötesinde de hakimiyet kurma isteğine yönelik hareket ettikleri düşüncesine uymamaktadır. Sonrasında Parthların bu pozisyonlarını değiştirmesiye, Roma'da olup biten meselelerden haberdar olmalarına bağlanmalıdır. İlgili dönemde Romalı asi isimlerle birebir ilişkiler kuruluyor, Roma'da alınan kararlar, planlanan harekâtlarla ilgili bilgiler bu isimler veya başka kanallar vasıtasıyla Parth kralına iletiliyordu.¹¹⁵ Pompeius'un ve daha sonra Parthların iç savaşta desteklediği kanadın bu mücadeleden yenik çıkmasının ardından Romalıların Parthlara karşı bir sefer düzenlemesi, yani taraflar arasında daha önce yapılan anlaşmaların hiçe sayılması Parth tarafında da beklenen bir gelişmeydi.¹¹⁶

¹¹² App. BC 3.1.7-8, 3.5.1.

¹¹³ Cic. Ep. ad Att. 14.14.4.

¹¹⁴ Krş. Lander 1975: 51.

¹¹⁵ Örneğin MÖ 40 yılında Parth prensi Pakores'le ortak bir harekât düzenleyen ve bu harekât dahilinde Parthların iki saldırı kolundan biri olarak yanındaki kuvvetlerle Syria eyaleti üzerinden Güney Anadolu kıyılarına kadar ilerleyen ve buradaki şehirleri kısmen savaşmadan teslim alan, kısmen de direniş gösterenlere karşı zor kullanarak teslim almaya çalışan Caesar'ın komutanlarından Labienus'un oğlu Quintus Labienus, bu seferin hayata geçirilmesinden önce Roma'nın Parthlar üzerine sefer yapacağı bilgisini belki tüm gerçekliğiyle, belki de abartılı olarak, koruması altına girdiği Parth kralına kuşkusuz iletliyordu. Labienus'un seferi ve ardından yaşanan gelişmelere dair en kapsamlı antik kaynaklar için bkz. Cass. Dio 48.24-7, 48.39-41, 49.19-23; Jos. BJ 1.248-357, 1.433; AJ 14.330-491, 15.11-4, 15.181, 20.245; ayrıca şu kaynaklarda da kısa bilgiler bulunabilir: Just. 42.4.7-10; Liv. Per. 127-8; Vell. Pat. 2.78.1; Plut. Ant. 28.1, 30.1, 33.1, 33.4-34.2; Flor. 2.19.3-7; App. BC 5.65, 5.75; Eutrop. 7.5; Fest. Brev. 18; Oros. 6.18.23-4; Zonaras 10.22, 23, 26. Krş. Lander 1975: 53-58; Schlude 2009: 79-81. Labienus'un Anadolu'daki sorunsuz ilerleyişi için Syme (1939: 259), bu bölgedeki derebeylerin Roma'dan çok, bir zamanlar *patronus*ları olan Pompeius'a sadık oldukları ve bu atmosferin Labienus'la beraber yeniden canlandığı, bu yüzden Labienus'un Anadolu'da çok fazla sorun yaşamadan kısa sürede ciddi başarılar elde ettiğini ifade etmektedir.

¹¹⁶ Bu nedenle Parthların iç savaşa müdahil olma durumları, Caesar'ın Parth seferinden haberdar olmalarına da bağlanabilir. Bassus, muhtemelen Parth kralı Orodes'i durumdan haberdar etmiş, belki

Caesar'ın beklenmeyen ölümünden sonra Orodes'in Caesar katillerini desteklemeyi seçmesi de daha önceki dönemde yürüttüğü siyasetle paralellik göstermektedir. Caesar'ın ölümünden sonra mirasını sahiplenen Octavianus ve Marcus Antonius'tan ziyade Cassius ve Brutus'un bu mücadelede Parth tarafıyla daha yakın ilişkiler içinde olması doğaldı. Düşmanlarına karşı Syria eyaletinde bulunan Roma birliklerini kullanacak olan Cassius'u, Parth kralı kendine daha yakın görüyordu. Çünkü Parthlar Romalılarının içindeki diğer hizbin, Caesar'ın kendilerine karşı takındığı saldırgan tavrı miras alıp sürdürmesini bekliyor, öte yandan Cassius'un Pompeius geleneğinden geldiğini göz önünde bulundurarak onu Parthlarla ilişkilerini daha ılımlı götürebilecek bir taraf olarak görüyordu.¹¹⁷ Bu açıdan Parthların güttüğü siyaset, başından beri anlattığımız sınır politikalarıyla da paralellik arz etmektedir. Parthlar, Fırat'ın Roma ile aralarında tıpkı eskiden olduğu gibi bir sınır teşkil etmesini hedeflemişlerdir; Carrhae savaşı ve sonrasındaki tepkileri de hep bu yönde gelişmiştir. Pompeius'un düzenlemelerinin ardından bölgede iki büyük güç arasında yaşanan büyük gerginlikler, iki tarafın birbirine karşı saldırgan tutumları ve yapılan çarpışmalar, Fırat'ın bu gelişmeler sırasında iki taraf arasında halen bir sınır işlevi gördüğü gerçeğini değiştirmemiştir. Bu dönemde iki taraf da giriştikleri harekâtlarla birtakım sınır ihlallerine imza atmışlardır. İki tarafın birbirlerine yaptıkları saldırıların başlangıç noktası, daima tarafların Fırat'ı geçmeleri olarak görülmektedir. Bu açıdan söz konusu dönemde iki taraf arasında yaşanan sorunlara rağmen, sırasıyla Sulla, Lucullus ve Pompeius dönemlerinde kabul edilen anlaşmaların ve iki taraf arasındaki

de Caesar'a karşı onu kıskırtmıştı. Bu nedenle Parth kralı Bassus'a destek vermeyi tercih etmiş ve onun iç savaşta böylece Pompeius yanlısı bir tavır sergilemesine neden olmuş olabilir. Orodes'in Pompeius'la geçmişten gelen bağları da iç savaşta Pompeius taraftarlarını desteklemesinde önemli rol oynamış olabilir, krş. Schlude 2009: 88. Aynı şekilde Marcus Antonius'un Parthların hemen yanı başında, MÖ 37-36 yılı kışında Antiokheia'da planladığı söylenen (Plut. Ant. 36) Parth seferinden haberdar olmaması mümkün görünmemektedir.

¹¹⁷ Bu noktada dikkat çeken bir ayrıntı da, Cassius'un Syria eyaletinde bulunan Roma lejyonlarını bölgeden toparlayıp Parth tehdidini bir kenara bırakarak rahatça batıya sevk etmesidir. Bu sevkiyatın Parth tarafıyla görüşülmeden yapılmış olması akla pek yatkın gelmemektedir. Bölgede Roma çıkarlarına tehdit oluşturacak bir Parth devleti olsaydı, burada mutlaka buna göre bazı tedbirler alınırdı. Cassius'un lejyonları batıya götürmeden önce konuyu Orodes'le konuşup bu konuda bir anlaşmaya varmış olması, kaynaklarda bu yönde bir bilgi olmamakla birlikte, oldukça muhtemel görünmektedir.

sınır algısının bu dönemde de mevcut olduğunu, buna binaen Fırat nehrinin sınır işlevini her şeye rağmen sürdürdüğünü görüyoruz.

3. İMPARATORLUK DÖNEMİNDE FIRAT SINIRININ GELİŞİMİ VE SINIR YAPILARININ KURULUŞU

MÖ 27 – MS 71

Roma devletinin Anadolu'da lejyonlar konuşlandığı ve tahkimatlı bir sınır yapılanması oluşturduğu imparatorluk dönemi öncesinde Fırat boyunda ve ötesinde meydana gelen hareketlilik ile sınırın oluşturulduğu coğrafyadaki halklar ve devletlerle Roma arasındaki ilişkilerin, özellikle de bölgenin en önemli gücü konumundaki Parthlarla yürütülen ikili ilişkilerin bu süreci nasıl şekillendirdiğini önceki bölümde gözler önüne sermeye çalıştık. Söz konusu bölümde üzerinde durduğumuz olaylardan da anlaşılacağı üzere, imparatorluk döneminde lejyonların sevkedilişi ve askeri birliklerin konuşlandırılacağı yapıların inşa edilmesiyle ete kemiğe büründürülen Roma'nın doğu sınırının fiili ve teorik temeli, aslında cumhuriyet döneminin sonlarında atılmıştır.

İmparatorluk dönemine girilmesiyle birlikte Roma'nın yönetim yapısında meydana gelen değişiklikler, her alanda olduğu gibi, devletin doğu sınırında bulunan bölgelere dair izlenen politikada da birtakım fiili farklılıklar ortaya çıkarmıştır. MÖ 31 yılındaki Actium Savaşı'ndan zaferle çıkan Octavianus, MÖ 30 yılında Ptolemaios devletinin varlığına son verip Mısır'ı da bir Roma eyaleti haline getirdikten sonra, topraklarının doğu ucunda yer alan bölgeleri ilgilendiren önemli değişiklikleri hükümdarlığı sürecinde yavaş yavaş devreye sokacaktı. Octavianus (bundan sonra Augustus olarak anılacaktır) *princeps*, *imperator*, *augustus* gibi unvanlarıyla artık Roma'nın ilk imparatoru olarak ülkeyi yönetmeye devam edecek, imparatorluğa dönüştürdüğü devlet düzeninin her alanında olduğu gibi askeri ayağında da radikal reformlara imza atacaktı. İmparatorluk dönemi boyunca yer yer ıslahatlardan

geçirilerek uygulanmaya devam edecek olan bu önlemlerin önemli bir kısmı da doğu cephesine yöneliktir. Bu kısımda öncelikle Augustus döneminde doğu cephesinde devreye sokulan askeri reformları, Roma'nın doğu sınırındaki komşularıyla ve özellikle de Parthlarla kurdukları ilişkileri ele alıp bu gelişmelerin sınırın şekillenmesine etkileri üzerinde durarak Augustus döneminde bölgede hayata geçirilen yeni uygulamaların imparatorluk dönemi siyasetinin şekillenmesindeki yerine değinmeye çalışacağız. Augustus'un ölümünün ardından tahta geçen Iulius Claudius hanedanı temsilcilerinin doğu sınırına yönelik uyguladıkları politikaların, kurucu imparatorun doktriniyle ne kadar uyduğuna inceleyip kendilerine miras bırakılan bu politikalarda ne gibi değişiklikler yapılarak devam ettirildiğini göreceğiz. Özellikle Tiberius ve Nero döneminde doğu sınırında ortaya çıkan ve imparatorluk stratejisini görünür kılan meselelerin izinden gideceğiz ve bu yıllarda yaşanan olayların sonraki döneme yansımalarını göreceğiz. Nihayetindeyse iç savaşın ardından imparatorluk tahtına oturan Vespasianus döneminde Fırat boyunca tahkimatlar, garnizon birlikleri ve bunların arasına belirli aralıklarla konuşlandırılmış karakol binaları ile bu yapıları birbirlerine bağlayan yolların inşa edilmiş sürecini mercek altına alacağız. Tüm bu yapımların faaliyetinin altında yatan nedenleri de burada ele alınan meselelerin ardından kısaca bu bölümün sonunda toplu bir şekilde ortaya koyacağız.

3.1. Yeni Koşulların Getirdiği Yeni Tedbirler

Augustus döneminde doğuda istikrar için öncelikli hedef Parthlarla barışçıl ilişkiler kurmaktı. Augustus, doğuda bir dizi maceraya atılan Crassus ve Marcus Antonius gibi isimlerin yaptıkları hatalardan ders almışa benzemektedir. Bu sebeple doğuda, özellikle Roma'yı bu bölgede tehdit edebilecek tek güç konumundaki Parthlara karşı birtakım diplomatik tedbirler almayı uygun görmüştür. Şimdi sırasıyla bu tedbirlere ve Roma ile Parthların Augustus zamanındaki ilişkilerine bakarak, bu hususların ileride kurulacak sınır yapılanmasının teşkilinde oynadığı rolü ortaya koymaya çalışacağız.

Augustus Mısır'ı fethedip bu tehdidi ortadan kaldırdıktan sonra, Parthlarla ilgili diplomatik hamleler yapmaya da başladı. Bu hamlelerden ilki, MÖ 35-29 yılları arasında yaşanan Parth iç savaşı sonrasında gelmiştir. IV. Phraates iç savaştan galip ayrılp Parth tahtına geçmiş ve egemenliğini sağlamlaştırmış, taht için mücadeleye girdiği rakibi Tiridates ise Roma'ya sığınmıştı. Augustus, Tiridates'in Syria eyaletinde yaşamını sürdürmesine izin verdi. Tiridates böylece IV. Phraates'in Roma topraklarına karşı herhangi bir saldırısı durumunda diplomatik olarak Parth devletine karşı elinde kullanışlı bir piyon işlevi görecekti. Phraates düşmanca bir yaklaşım içine girdiği anda, tahtının güvenliğini tehlikeye atacak bir unsur olarak Tiridates Roma'nın elinde bulunuyor, Arsakid tahtına geçmek için verdiği mücadeleyi kaybeden bu Parth soylusu Syria eyaletinde yaşama hakkını bu sebeple elde ediyordu.¹ Parthların tahtında oturan

¹ Rostovtzeff 1932: 254-55; bu konuyla ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için özl. bkz. Lander 1975: 105-109. Anderson, MÖ 30-29 yıllarında IV. Phraates'ten gelen bir heyetle buluşan Augustus'un, Tiridates'e destek vermeyeceğini ifade ettiğini dile getirmektedir (1934: 255). Yazar burada olayın ayrıntısına girmemektedir, fakat buradaki buluşma, Tiridates kralın oğlunu kaçırıp rehin alınca gündeme gelmiş olmalıdır. Phraates, kaçırılan oğlunu ve Tiridates'i geri istemiş, buna karşılık Augustus kralın yalnızca oğlunu geri almasını sağlamıştır, fakat Tiridates'i teslim etmeyecektir. Ancak Tiridates'i de Parth tahtına geçirmek için desteklemeyeceğini ifade eder. Bu şekilde ortalık durulmuş ve yaklaşık on yıl boyunca ilişkilerde bir sessizlik hâkim olmuştur. Bir başka kaynaks (Gruen 1996: 158) bu olayı MÖ 20'li yılların ortalarında gerçekleşmiş olarak anlatmaktadır. Aynı kaynak Tiridates'in Roma'ya gittiğini ve burada kaldığını da ekler. Bu olayla ilgili antik kaynaklar için bkz. Just. Epit. 42.5.6-9; Cass. Dio 53.33.2; Aug. RG. 32.1; Phraates'in oğlunun kaçırılışı: Just. Epit. 42.5.6-9; Cass. Dio 51.18.3. Bu olayların kronolojisi esasen belirsizdir; krş. Debevoise 1938: 136-7; Ziegler 1964: 147; Aynı şekilde Timpe de (1975: 157-160; öz. 160) kronolojinin sabitlenemeyeceğini, olayların 30 ila 23 yılları arasında bir zamanda gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir. Goldsworthy (2014:302), bu olayları MÖ 23

kral bu şekilde sürekli tedirgin tutulmuş olacak, Phraates Roma'ya karşı herhangi bir saldırgan tavır içine girmeden önce böylelikle iki kez düşünmek zorunda kalacaktı.

IV. Phraates'in bu şekilde elinin zayıflatılmasının yanında, Augustus bölgedeki yerel krallıklarla olan ilişkilerini de güçlendirerek Parthlar karşısında Roma'nın konumunu iyice sağlama aldı. Zaten Augustus'un doğudaki önceliği, Fırat'a kadar uzanan bölgede kendine olan sadakati sağlamaktı. Marcus Antonius bu sadakati, bölgenin çoğunun kontrolünü yerel krallık hanedanlarına mensup olmayan, fakat kendine sadık olan adamları bu krallıkların başına atayarak sağlamıştı. Bu sayede Pompeius döneminde başlayan şehirleşme süreci durgunlaşsa da, sonuçta bölgenin Roma idaresi tarafından yönetilme ihtiyacını da ortadan kaldırıyor ve Parthların önüne tampon devletlerden oluşan bir set çekilmiş oluyordu. Augustus da bu politikayı bazı değişikliklerle devam ettirdi. Hatta Antonius'a sadık isimleri koltuklarında bıraktı ve onları kendine bağlamakla yetindi. Örneğin Galatia kralı Amyntas topraklarını korudu, hatta bunlara bir dönemler Roma eyaletinin topraklarında yer alan Isauria ve Kilikia Trakheia'yı (lat. Cilicia Aspera) kattı.² Kappadokia kralı Arkhelaos da koltuğunu korudu, sonrasında toprakları da genişletildi.³ Güneyde Iudaea kralı Herodes de Augustus'un gözüne girenlerden biriydi. Herodes de krallığını korudu ve kendisine Palaestina'nın da büyük bir kısmı verildi.⁴ Pontos kralı Polemon da krallığını koruyan isimlerdendi ve krallığını kuzeydoğuya doğru genişletmek üzere Roma'nın onayını almıştı, fakat belli olmayan bir nedenden ötürü Armenia Minor toprakları onun yönetiminden alınacaktı.⁵ Armenia konusundaysa ilk etapta farklı bir siyaset güdüldü. Tahttaki Artakses Romalıların dostu değildi, fakat Augustus'un elinde Artakses'in kardeşleri bulunuyordu. Bunlar kralın tahtını her an tehdit edebilecek piyonlar olarak

yılına, Seager (2005: 13-14) ise MÖ 26 yılına yerleştirmektedir.

² Cass. Dio 51.2.1; Strab. 12.5.1; 14.5.6.

³ Cass. Dio 51.2.1.

⁴ Jos. AJ 15.5-7. Herodes, Augustus'un ve Roma imparatorluğunun en önemli müttefiklerinden biriydi. Onun ne kadar önemli bir müttefik olduğunu ve konumunun Roma imparatorluğu açısından ne kadar büyük bir önem arz ettiği ölümünden sonra Iudaea'da çıkan ve yarım yüzyıldan uzun bir süre bir türlü durulmayan karışıklıklardan anlaşılmaktadır. Konuya dair ayrıntılı bilgi için bkz. Dabrowa 2015: 59-68.

⁵ Cass. Dio 53.25.1.

Romalılar için oldukça faydalıydı. Buna ilaveten Augustus Parthların ve Artakses'in düşmanı Medialı Artavasdes'i de sahiplenerek Armenia Minor'u bu ismin kontrolüne verdi.⁶ Böylece Artakses'in topraklarının batısında uzanan bölge, kendisinden nefret eden bir isme bırakılmış, Roma toprakları da Karadeniz'den Güneydoğu Anadolu'ya kadar tamamen bir tampon bölgeler zinciriyle bezenmişti. Böylece IV. Phraates'in Roma'ya karşı bir saldırı planlaması halinde, bölgedeki kentlerden ve yerel krallardan bir yardım umudu da olmayacaktı.⁷

Bu diplomatik girişimleri küçük çaplı bir askeri güç gösterisi takip edecekti. Buna imkân tanıyan olaysa, Armenialı elçilerin Augustus'un huzuruna çıkıp tahttaki Artakses'ten şikayetçi olmaları ve onun yerine kardeşi Tigranes'in tahta geçirilmesini istemeleridir. Bu olay üzerine uzun bir süre sonra imparatorluğun tahtına da geçecek olan Tiberius görevlendirilir ve büyük bir ordu emrine verilerek doğuya gönderilir.⁸ Bu seferin amacıysa, elçilerin isteklerini yerine getirip Artakses'i tahttan indirerek yerine uzun bir süredir Roma'da ikamet eden Tigranes'i geçirmektir.⁹ Tiberius henüz Armenia topraklarına adımını atmadan Tigranes taraftarı olan Armenialılar Artakses'e bir suikast düzenleyip onu öldürünce Tiberius kılıcını kınından çıkarmadan görevini tamamlama şansına erişir ve Roma ordusu Armenia'da herhangi bir direnişle karşılaşmaz. Tiberius Tigranes'e tacını giydirirken Parth kralı Phraates de bölgedeki Roma gücüyle bir mücadeleye girmeyi muhtemelen göze alamadığından sessiz kalır.¹⁰

⁶ Cass. Dio 54.9.3.

⁷ Goldsworthy 2014: 303. Roma imparatorlarının vassal krallarla ilişkileri için bkz. Braund 1984; Roma dünyasıyla sınır oluşturan bölgelerin krallarının Roma için taşıdığı önem ve Roma'nın büyük planları içindeki rolüne dair öz. bkz. Braund 1984: 91-104.

⁸ Augustus'un Samos'tayken Tiberius'a büyük bir ordu toplaması emrini verdiğini aktaran Anderson (1934:262), bu ordunun Makedonya ve Illyricum bölgesinden toplandığını ifade etmektedir. Krş. Parker 1958²: 91; Suet. Tib. 9.1; Strab. 17.821; Cass. Dio 54.9.4-5.

⁹ Aug. RG 27.2; Suet. Tib. 9.1; Cass. Dio 54.8vd.; Jos. AJ 15.105. Tiberius'un görevi bundan ibaret olmalıdır, fakat Velleius Paternulus (2.94.2) durumun bundan ibaret olmadığını, bu görevin tüm doğu eyaletlerinin düzenlenmesini de kapsadığını ifade etmekteyse de, bu bilgisi genellikle ciddiye alınmamaktadır; krş. Seager 2005²: 14. Taylor ise (1936: 171) Tiberius'un burada hanedan üyesi olarak öne çıkarılmış olabileceğini, ordunun esasen bölgede M. Antonius döneminde de görev yapmış ve o yıllarda düzenlenen seferlerde görev almış tecrübeli komutan M. Titius'un perde arkasında orduyu yöneten isim olduğunu ifade etmektedir.

¹⁰ Olayla ilgili antik kaynaklar için bkz. Cass. Dio 54.8.1; Vell. Pat. 2.91; Liv. Per. 141; Suet. Aug. 21; Tib. 9. Krş. Anderson 1934: 262-64.

Augustus bu dönemde Parthlarla bir savaşı göze alamıyordu.¹¹ Parth kralı Phraates de daha yeni çıktığı iç savaş mücadelesinin ardından muhtemelen tahtını henüz sağlamlaştıramadığı için iç düşmanlardan ve diğer cephelerde bulunan muhtemel düşmanlarından çekiniyordu ve bu yüzden Roma'yla girilecek bir savaş, onun için de yıkıcı olabilirdi. Bu şartlar altında taraflar arasında yapılan görüşmeler sonuç verdi ve Parthlarla Fırat üzerindeki adalardan birinde bir araya gelen Tiberius, kaybedilen sancakları teslim aldı.¹² Böylelikle Augustus bir kez daha diplomasi yoluyla Parthlara karşı başarı kazanmış oldu.¹³ Augustus'un Crassus ve Antonius döneminde kaybedilen lejyon sancaklarını geri almayı başardığı bu siyasi başarısının yanında bir başka başarısı da, Fırat'ın eskiden olduğu gibi iki güç arasında bir sınır olarak yeniden kabul edilmesine dair anlaşmanın yapılmasıydı. Böylelikle kendi dönemi öncesinde yaklaşık 30 yıla varan doğudaki sınır sorunları durulmuştu. Üstelik Augustus Roma'da uzun yıllar yaşayıp Roma terbiyesinden geçmiş birini Armenia kralı olarak başa geçirerek bu bölgede Roma'ya tehdit oluşturan durumu da ortadan kaldırmış, Armenia'nın Parthlarla sıkı ilişkiler içinde olmasını engelleyerek bölgede tersine dönen atmosferi tekrar Roma'nın lehine çevirmişti.¹⁴

¹¹ Augustus'un Parthlarla niçin savaşta yüzleşmediğine dair çeşitli görüşler vardır. Fakat genel düşünce, imparatorun Parthlarla hiçbir zaman bir savaşı düşünmediğidir. Crassus ve Antonius'un başarısızlıklarını tekrar etmesi durumunda, Roma'daki statüsünü kaybedebileceğini hesap ettiği ve bu yüzden Roma'nın o dönem en güçlü rakibi olan Parthlarla diplomatik ilişkiler yoluyla işi hallettiği kanısı hâkimdir. Buna bağlı olarak Parth kralıyla dostluk kurduğu, fakat bunu Roma'nın iç siyasetinde kullanırken diplomasi yöntemiyle çözdüğü işleri, sanki askeri başarıları gibi sunduğu, Roma'da yıllardır alınan başarısızlıkların intikamını almaya yönelik oluşan beklentileri de bu şekilde bertaraf etmeyi başardığı yorumları yapılmaktadır. Augustus'un bu algıyı topluma yerleştirdiği, gerçekten de dönemin antik kaynaklarından da açıkça belli olmaktadır. Augustus'un yürüttüğü diplomatik girişimlerin Roma'da tatmin edici bulunduğu, sadece döneminin Horatius veya Vergilius gibi şairlerinin övgü dolu dizelerinden değil, Strabon gibi tarihi kaynaklardaki yorumlardan da görülmektedir. Augustus'un bu konuyla ilgili siyasi propagandası için bkz. Rich 1998: 71-128; Rich 2009: 146 ve n. 42. Farklı bir görüş için ise bkz. Brunt 1990: 105-107; Lander 1975: 126-38.

¹² Ziegler 1964: 47, Tiberius'un sancakları bizzat teslim aldığı ifade etmektedir. Fakat bu konuya dair başka görüşler de bulunmaktadır; krş. Krämer 1973: 363 ve n. 14; ayrıca krş. Drijvers 1998: 290.

¹³ Sancakların geri alınması meselesi, Augustus tarafından büyük bir propaganda aracı olarak kullanılacaktır. Bu propagandanın izlerini sikkelerden heykellere, edebiyata varana kadar her yerde görmek mümkündür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Romer 1979: 200vd.; Barnes 1974: 21-22.

¹⁴ Hayatının bir bölümünü Roma topraklarında geçiren Parth kökenli soylulara dair bkz. Rose 2005: 21-75. Bu anlaşmayla aynı zamanda Phraates'in dört oğlu da rehin olarak Roma'ya gitti (Aug. RG 32.2; 33; Tac. Ann. 2.1vd; krş. Anderson 1934: 278); konuyla ilgili olarak öz. bkz. Lander 1975: 133-137;

MÖ 20 yılındaki bu düzenleme ve alınan diğer önlemlerle birlikte artık doğudaki, özellikle Roma topraklarına yakın bölgedeki kralların tacını Augustus giydirdiyordu.¹⁵ Augustus izlediği siyasetle doğuda, özellikle de Anadolu sınırındaki Roma aleyhtarı havayı dağıtmıştı. Bu tarihten sonra Parth devletiyle çok büyük sorun yaşanmamış, her şey Parth kralı IV. Phraates'in ölümüne kadar Roma'nın istediği doğrultuda gitmiş görünmektedir.¹⁶ MÖ 2 yılında Parth kralının ölümü ve o dönemde Armenia krallığında meydana gelen otorite boşluğu, iki gücü tekrar karşı karşıya getirmiştir.¹⁷

Babasını öldürüp tahta geçen Phratates,¹⁸ yönetime gelmesinin ardından Armenia krallığındaki karışık duruma el atıp olaylardan yararlanarak bu bölgedeki üstünlüğü tekrar elde etmeye çalıştı. Bunun için tahttaki II. Artavasdes ve Roma yanlılarını ülkeden kovdurttu, başa tekrar III. Tigranes'in geçmesine yardımcı oldu.¹⁹ Bu nedenle Roma'nın konuya müdahil olması artık bir zorunluluk haline geldi.

Augustus'un bölgede görevlendirmek istediği ilk isim Tiberius'tu; fakat bu mümkün olmayınca, görevi yerine getirmek için Iulius-Claudius sülalesi içinden başka bir isim bulmak gerekti, çünkü bu görev, aile dışından herhangi bir komutana

Phraates'in oğullarının MÖ 10/9 yıllarında Roma'ya gitmiş olduğuna dair bir diğer görüş için bkz. Bowersock 1965: 22. Tiberius'un seferi için ayrıca bkz. Marek 2016: 322-24.

¹⁵ bkz. yuk. s. 72-73.

¹⁶ Bu tarihlerde antik kaynaklarda doğuyla ilgili kısımlar, Agrippa'nın ailesiyle birlikte doğuya yaptığı seyahatlere ilişkindir, fakat bu seyahatler askeri amaçlı seferler değildir. MÖ 16 yılında doğuya giden Agrippa, Augustus'u temsilen Iudaea kralı Herodes tarafından ağırlandırılmış (Jos. AJ 16.12, Cass. Dio 54.19.6), doğuda kaldığı 3 yıl süresince yalnızca kuzeyde Bosporos krallığıyla ilgili birtakım hamleler yapmıştır. Bu sırada söz konusu bölgenin denetimi Pontus kralı Polemon'a verilmiştir (Cass. Dio 54.24.5); krş. Magie 1950: 476-77 ve n. 26.

¹⁷ Armenia tahtında oturan II. Tigranes, MÖ 6 civarında ölmüş, yerine aynı adlı oğlu Tigranes geçmişti. Fakat kral tacını Augustus'un elinden giymek için beklememiş, bu da Roma'nın bölgedeki nüfuzunu olumsuz etkilemişti. Tiberius tıpkı 14 yıl önce olduğu gibi yine Armenia kralına taç giydirme görevi için seçilmiş kişiydi, fakat kendisi siyasi hayattan elini eteğini çekince bu görev, kaynaklarda adı geçmeyen bir Romalıya düştü. III. Tigranes Augustus'un emriyle tahttan indirilerek yerine uzun yıllar Roma'da kalmış II. Artavasdes geçirildi. Fakat MÖ 2 yılı gibi Artavasdes tahttan indirilerek diğer Roma yanlılarıyla birlikte Armenia'dan sürülmüştü (Tac. Ann. 2.3-4). Böylece Armenia krallığında Roma'nın aleyhine bir durum ortaya çıkmıştı. Krş. Cass. Dio 55.10.18.

¹⁸ Veya V. Phraates. Kralın ismi kaynaklarda farklı hallerde geçmektedir, biz kralın ismini Cassius Dio'nun hitabıyla Phratates, yani "küçük Phraates" olarak yazacağız.

¹⁹ Cass. Dio 55.10.18.

verilemeyecek kadar prestijli bir görevdi. Augustus'un üvey oğullarından Lucius ve Gaius, genç yaşlarına rağmen bu tür görevler için çoktandır ısındırılıyordu.²⁰ Gaius bu göreve layık görüldü ve doğuya gönderildi. Gaius'un henüz çok genç olması ve tecrübesizliği, yanına verilen tecrübeli isimlerle giderilmeye çalışılıyordu.²¹ Phrakes Augustus'tan elindeki Parth hanedan temsilcilerini talep ediyor, karşılığında Armenia kralının Roma tarafından atanmasını kabul edeceğini beyan ediyordu.²² Fakat Augustus bunu kabul etmemiş, Phrakes'in tehditlerini önemsememişti. Sonuçta Parth hanedan temsilcileri Augustus'un elindeydi ve Gaius'un yanında tecrübeli askerlerden oluşan bir danışma heyeti vardı. Bu sefer planlandığı gibi kolayca yürütülmeyebilirdi, fakat durum halen Roma'nın lehine görünüyordu.²³ Gaius bir süre bölgenin güneyinde, Arabistan'da birtakım harekâtlar yürüttükten sonra,²⁴ yeniden Syria eyaletine geldi ve Armenia sorununu aşmak için harekete geçti. Phrakes'in Roma'ya karşı saldırgan bir tutum yürütecek siyasi bir nüfuzu bulunmuyordu, dolayısıyla her şeye rağmen barışın yeniden tesis edilmesi çok da zor olmadı. MS 2 yılının Eylül veya Ekim ayında, iki taraf bir araya geldi.²⁵ Bu harekâta *tribunus militum* olarak bizzat katılan tarihçi Velleius Paterculus, tüm seremoniyi anlatmaktadır.²⁶ İki ordu Fırat'ın iki yakasında ordugâh kurmuş, Romalılar batı yakasında, Parthlar da

²⁰ İki isim de kamusal hayata adım atmış, Gaius MÖ 5, Lucius ise MÖ 2 yılında *princeps iuventutis* unvanıyla onurlandırılmıştı. Özellikle Gaius, askeri ağırlıklı bir kariyerin basamaklarını hızla tırmanıyordu. Daha MÖ 8 yılında Ren sınırındaki ordularda görev almıştı (Cass. Dio 55.6.1-6). Bazı sikkeler üzerindeki tasvirleri de onu tam bir asker olarak göstermektedir (BMCRR II: 443-44, N. 221-225 = BMCRE I: Aug. n. 498-502). Konuyla ilgili olarak bkz. Romer 1978: 187-202.

²¹ Gaius'un yanında görev yapan isimler arasında M. Lollius (Suet. Tib. 12.2.), L. Licinius (CIL VI 1442), L. Domitius Ahenobarbus (Suet. Ner. 5.1) ve P. Sulpicius Quirinius (Tac. Ann. 3.48) gibi dönemin önemli isimleri vardı. M. Lollius aynı zamanda Galatia eyaletinin de ilk valisiydi. Özellikle M. Lollius için krş. Taylor 1936: 172n.37; Strobel 2002: 51-3; Eck-Mägele 2008: 177-186; Gaius'un yanında doğuya getirdiği lejyonlar arasında XII Fulminata'nın da olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili bkz. aş. 120.

²² Cass. Dio 55.10.20.

²³ Augustus'un bu seferi Gaius'un askeri şanını artırmak ve imparatorlukta konumunu güçlendirmek için planladığına dair bir görüş vardır. Fakat daha sonra durum değişmiş, Gaius kendini birdenbire doğunun sorunları içinde bulmuştu, krş. Romer 1979: 200-204.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bowersock 1983: 56; Romer 1979: 204-208; Bowersock 1971: 227; Barnes 1974: 21-6.

²⁵ Cass. Dio 55.10.4; Vell. Pat. 2.101.2. Özellikle Velleius'un kullandığı sözler (*duo... imperiorum*), iki tarafın da eşit konumda olduğu izlenimini vermektedir.

²⁶ 2.101.1-3.

doğu yakasında konumlarını almışlardır. Görüşmeleri yürüten iki taraf yetkililerin mevcutları birbirine denktir ve Fırat nehri üzerinde olup tarafsız bölge olarak kabul edilen alanda yürütülen görüşmeleri her iki ordu da buldukları yerden izlemektedir. Cassius Dio, Parth tarafının Fırat'ın sınır kabul edilmesi karşılığında Roma'nın Armenia üzerindeki taleplerini kabul etmeye razı olduğunu ve Parth hanedan temsilcilerine dair talebinden vazgeçtiğini aktarır.²⁷ Böylece iki taraf arasında yükselen gerilim, bir kez daha bir savaş yaşanmadan geçirilmiş ve yapılan anlaşmayla Fırat tekrar bir sınır olma statüsünü korumuştur.²⁸

Bu şekilde Anadolu'daki Roma toprakları yeniden güven altına alınmış oluyordu. Fakat bu dönemde henüz Armenia ve civarında konuşlandırılan sabit bir lejyon yoktu.²⁹ Anadolu'nun kuzeyinden güneyine inen hat, yukarıda anlatıldığı üzere³⁰ bölgede yer alan Roma'ya bağlı vassal krallıklar tarafından korunuyordu. Fakat Augustus Parth tehdidine karşı bunu yeterli görmemiş olacak ki, bu dönemde Syria eyaletine Roma lejyonlarının da konuşlandırıldığını görüyoruz. Augustus bu kapsamda Syria eyaletine dört lejyon yerleştirdi.³¹ Bu lejyonlardan üçünün Tiberius zamanındaki yeri antik kaynaklarda verilmektedir. Buna göre bu lejyonlardan biri Orontes Apameia'sında,³² bir diğeri Antiokheia'dan Zeugma'ya giden yol üzerinde

²⁷ Cass. Dio 55.10.4.

²⁸ Parthlarla varılan bu anlaşmaya rağmen bölgedeki huzursuzluklar bitmemiş, Roma karşıtı olan Armenialılar Addon (Cass. Dio 55.10.6), Ador (Strab. 11.14.6) veya Velleius'un metnindeki Latinceleşmiş haliyle Adduus (2.102.2) isimli liderleri önderliğinde Gaius ve Roma ordularına karşı Artagira merkezli olarak direnişlerini bir süre daha sürdürmüşlerdir. Bu çatışmalar sırasında direnişçiler tam dize getirildiği anda düşmanların tuzağına düşen Gaius, bu tuzaktan ancak ağır yaralı olarak kurtulmuş, ardından istirahate çekildiği Syria eyaletinden Roma'ya dönerken MS 4 yılında Anadolu'daki Limyra kentinde hayatını kaybetmiştir. Ayrıntılar için bkz. Romer 1979: 210-13; Borchardt et al. 2002: 91-106. Gaius'un seferi kısaca Marek'te (2016: 325-6) de anlatılmaktadır; ayrıca krş. Syme 1995: 317-334; Debevoise 1938: 147-150; Sartre 2005: 68.

²⁹ Bununla birlikte Anadolu'nun iç kesimlerinde, iç karışıklıklara müdahale etmek üzere bulundurulmuş lejyonlar ve veteranların (emekli askerlerin) bölgeye yerleştirilmesiyle oluşturulan askeri koloniler bulunuyordu; bkz. Mitchell 1976: 298-308; Levick 1967.

³⁰ bkz. yuk. s. 72-73.

³¹ Parker 1958²: 128; Anderson 1934: 255.

³² Tac. Ann. 2.79.3.

bulunan Cyrrhus'ta,³³ diğeryse Raphanae'da³⁴ bulunuyordu. Augustus döneminde bu bölgede görevlendirilen lejyonların henüz sabit bir lejyon karargâhına yerleştirilmediği düşünölmektedir. Gerçekten de bu dönemde lejyonların hangi bölgede konuşlandırıldıklarını saptayabilmek zordur, çünkü döneme ait lejyon karargâhı niteliği taşıyan bir arkeolojik kanıt henüz rastlanmamıştır. Bu dönemle ilgili bilgi veren antikçağ kaynaklarında da bu yönde herhangi bir ifade yoktur. Dolayısıyla bu dönemde Syria eyaletinde lejyonların görevlendirildiğini söyleyebilmemize rağmen, lejyonların görev yerleriyle ilgili derin bir tartışma yürütmek şimdilik pek mümkün değildir.

³³ Tac. Ann. 2.57.2.

³⁴ Jos. BJ 7.1.3.

3.2. Statükonun Koruyucusu: Tiberius

Augustus'un ölümünden sonra yaklaşık 40 yıllık bir süre için Fırat sınırıyla ilgili iki büyük devlet arasında büyük bir sorun yaşanmadı. Bu dönemde tahta oturan Iulius Claudius hanedanı temsilcileri, özellikle de Tiberius, Augustus'un siyasi planlarına sadık kalarak doğu sınırında oluşan sorunlara karşı temkinli yaklaştılar ve olayları olabildiğince barışçıl yöntemlerle çözmeye çalıştılar. Ortaya çıkan sorunlara karşı geliştirdikleri tavır, Augustus'un kendi döneminde benzer meselelere karşı geliştirdiği tutumla yakınlık göstermektedir. Şimdi söz konusu dönemde bölgede oluşan sorunların nasıl giderildiğini gösterebilmek ve sınır tarihinin bu olaylardan nasıl etkilendiğini anlayabilmek için bu olayları mercek altına alacağız.

Augustus'un hükümdarlığının sonlarına doğru IV. Phraates'in ölümüyle birlikte Parthia'da alevlenen taht kavgaları, Tiberius'un Roma imparatoru olduğu yıllara kadar sürüp gitti. Augustus'un ölümünden bir yıl sonra, MS 15 yılında Parthlar o dönem tahtta bulunan kralları Vonones'i ülkeden kovunca, Roma'nın doğu sınırında yeniden sorunlar baş gösterdi. Vonones, IV. Phraates'in daha önce Augustus'a teslim ettiği 4 çocuğundan biriydi.³⁵ Uzun yıllar Roma'da yaşadığı ve Parth geleneklerinden uzaklaştığı için ülkesinde kendisine karşı bir cephe oluşmuştu. Bu cephe günden güne iyice ete kemiğe bürünerek Media Atropatene'nin kralı olan III. Artabanus'u krala karşı destekledi. MS 9/10 yıllarına denk gelen tahtı ele geçirmeye yönelik ilk girişimi başarısız olduysa da, ikinci bir girişimi sonunda Artabanus Vonones'i yenip MS 12 yılında Ktesiphon'a muzaffer komutan olarak girmeyi başardı.³⁶ Vonones ilk başta ülkesini terk edip Armenia'ya sığındı. Burada da bir taht boşluğu yaşanıyordu; Armenia kralı III. Artavasdes, Augustus döneminin son yıllarına doğru öldürülmüştü. Augustus'un tahta geçmesi için uygun gördüğü IV. Tigranes de kısa bir krallık macerasının ardından tahttan indirilmişti. Vonones de burada kendini kral ilan etti.³⁷ Fakat ne Tiberius ne de artık Parth kralı olan III. Artabanus'tan kendisine destek

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. s. 74. dipnot 14.

³⁶ Jos. AJ 18.48-50.

³⁷ Aug. RG 5.27; Tac. Ann. 2.3vd; 6.40; Jos. AJ 18.46vd; BJ 2.222; krş. Seager 2005²: 81.

bulamadı. Bu gelişmelerin ardından MS 15-16 yıllarında tahttan inip Syria eyaletine sığınmak zorunda kaldı. Burada bulunan Roma valisi Roma topraklarında yaşamasına müsaade etti.³⁸

Tiberius ilk anda duruma müdahale etmedi. Fakat doğu sınırı yakınlarındaki bazı başka meselelerle de ilgilenilmesi gerekiyordu. Kappadokia kralı Arkhelaos'un ölümünün ardından Tiberius bu krallığın topraklarını yeni bir eyalet haline getirip doğrudan Roma'nın kontrolüne aldı.³⁹ Aynı dönemde Kommagene ve Kilikia'yı yöneten isimlerin de ölümüyle buralarda başgösteren sorunlar, bölgeye bir müdahalenin yapılmasını gerekli kıldı.⁴⁰ Tiberius kendisinden sonra imparatorluk koltuğuna oturması beklenen ve genç yaşına rağmen oldukça tecrübeli bir komutan olan, üstelik halk ile ordunun da beğenisini kazanmış bulunan Germanicus'u doğu sınırını düzenlemek üzere bölgeye *maius imperium* sıfatıyla yolladı; yani Germanicus'un yetkisi doğudaki tüm yerel valilerin üzerinde olacaktı.⁴¹ Tiberius tecrübeli bir devlet adamı olan Gn. Calpurnius Piso'yu da Germanicus'un yanına verdi.⁴² Germanicus Dalmatia, Illyricum, Nicopolis ve Atina üzerinden Euboa'ya, buradan da Lesbos'a geçti ve ardından Anadolu topraklarına ayak bastı. Batı Anadolu'da bir süre oyalandıktan ve muhtemelen bazı düzenlemeler yaptıktan sonra,⁴³ öncelikle Armenia'nın içinde bulunduğu sorunlarla ilgilenmek üzere buraya doğru hareket etti. Armenia'nın başına hem Roma taraftarı olan hem de yerel halkın

³⁸ Creticus Silanus, kralın Antiokheia'da yaşamasına izin veriyor, kral unvanını taşımaya devam etmesini de sağlıyordu, krş. Debevoise 1938: 153. Artabanus tahta oğlu Orodes'i göndermiş, Tiberius buna karşılık ilk anda herhangi bir tepki vermemişti.

³⁹ Seager 2005²: 81.

⁴⁰ Kommagene kralı III. Antiokhos'un MS 17'de ölümünün ardından Tiberius krallığın eski topraklarını eyalet haline getirdi; Tiberius ile Arkhelaos aslında evvelden birbirlerine dostken, daha sonra belirsiz bir sebepten dolayı araları bozulmuştu ve Tiberius kralın ölümünün ardından belki de kendisinden intikamını bu şekilde alıyordu; bkz. Tac. Ann. 2.42; Suet. Tib. 37; Cass. Dio 57.17; Suet. Tib. 8.; Cappadocia eyaletinin gelişimi için bkz. Teja 1980: 1083-1124.

⁴¹ Tac. Ann. 2.43. Germanicus'un Roma imparatorluğunda üstlendiği görevlerin bir listesi için bkz. PIR² J 221.

⁴² Tac. Ann. 3.12. Piso MÖ 7 yılında Tiberius'la birlikte *consullük* görevinde bulunmuş tecrübeli bir isimdi. Daha önce İspanya ve Afrika'da da görevler yapan Piso, şimdi Syria valisi olarak bölgeye gönderiliyordu; krş. Seager 2005²: 82-83.

⁴³ Germanicus Anadolu'da bıraktığı izlere bakılırsa burada oldukça uzun bir zaman geçirmiş, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini ziyaret etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marek 2016: 328.

sempatiyle baktığı bir ismi getirdi. Bu isim, Pontus hanedanlığının soyundan gelen Zeno'dur. Armenia krallık hanedanından geriye bir temsilci kalmadığı için bu göreve uygun görülen Zeno, antik kaynaklara göre çocukluğundan beri Armenia âdetleriyle büyümüş ve Armenialılar tarafından takdir edilen bir isimdi. Tahta geçtikten sonra Artakses adını alan Zeno, halkın da desteğini alarak uzun yıllar Armenia'nın kralı olarak hüküm sürecekti.⁴⁴ Germanicus Kappadokia ve Kommagene'yi de düzenlemek üzere bazı önlemler aldı ve Syria eyaletine gitti.⁴⁵ Bu sırada Parth kralı kendisine elçiler yollayarak onu Fırat kıyısına davet etti ve eski antlaşmanın gözden geçirilmesini, böylelikle iki taraf arasındaki sınırın yeniden tasdik edilmesini talep etti. Germanicus'un bu davete icabet edip etmediğine dair kaynaklarda net bir bilgi yoktur, fakat Germanicus kralın bir başka talebini yerine getirmiş ve Syria topraklarında ikamet eden Vonones'i daha batıya yollayarak bölgeden uzaklaştırmıştır.⁴⁶ Bu dönemde iki taraf arasındaki anlaşmanın yenilenip yenilenmediğini kesin olarak bilememekle beraber, müteakip yıllarda Fırat'ın iki taraf arasında bir sınır işlevi gördüğü de bir vakıadır.⁴⁷

Germanicus'un Artakses adıyla tahta geçirdiği kral MS 34 yılında hayatını kaybetti ve ardında bir varis bırakmadı. Bu tarihe kadar sınır hattında herhangi bir sürtüşme yaşanmamış, Roma ve Parthia arasında Armenia'ya dair bir sorun oluşmamıştı. Bu tarihte Tiberius'un iyice yaşlandığını ve aktif siyasetten çekildiğini gören Parth kralı Artabanus, şansını denemeyi ve boş kalan Armenia tahtına kendi

⁴⁴ Tac. Ann. 2.56; Strab. 12.3.29; krş. Seager 2005²: 85.

⁴⁵ Bu önlemler kapsamında Cappadocia eyalet olarak düzenlenmek üzere Quintus Veranius'a emanet edildi (Cass. Dio 57.17.7; Tac. Ann. 2.56; Gwatkin 1930: 17); Kommagene ise önce Quintus Servaeus'a emanet edilecek, ardından da Syria eyaletine bağlanacaktı (Tac. Ann. 2.56.; bkz. Magie 1950: 495-96; Seager 2005²: 85).

⁴⁶ Olbrycht (2016: 628) Germanicus'un Vonones'i göz hapsine aldığını vurgulayarak, bu dönemde Roma ile Parthlar arasında yapılan anlaşmayla Roma'nın Parth kralı Artabanos'u tanımak zorunda kaldığını ifade eder. Hakikaten de Parthların içişlerine yönelik girişimler bu dönemde kesilmiştir.

⁴⁷ Krş. Tac. Ann. 2.58; Germanicus da tıpkı Gaius Caesar gibi Batıya bir daha asla geri dönemeyecek, hayatını Doğuda kaybedecektir. Ölümünden Syria valisi L. Calpurnius Piso'yu sorumlu tutmaktadır. Konuyla ilgili güncel ve önemli bir kaynak için bkz. Eck 2015: 74-78. Vonones'in de yaşamı fazla uzun sürmeyecek, Tacitus'un aktardığına göre MS 19 yılında Romalı koruma muhafızı Remmius tarafından öldürülecektir; bkz. Tac. Ann. 2.68.

oğullarından birini geçirmeyi denedi.⁴⁸ Tiberius ise çeşitli kanalları devreye sokarak Roma'nın bölgedeki üstünlüğü kaybetmemesi için gerekeni yaptı ve Armenia tahtı Artabanus'un oğlundan alınarak Roma yanlısı bir isme verildi. Bu isim, Iberia kralının kardeşi Mithradates'ti.⁴⁹ Bir süre sonra Fırat nehri kenarında bir araya gelen Syria valisi L. Vitellius ile Parth kralı Artabanus, iki gücün bölgedeki durumu kabul ettiğine dair bir anlaşmaya varıyor, Artabanus oğullarından birini rehin olarak Roma'ya yollamaya razı oluyordu.⁵⁰

⁴⁸ Tac. Ann. 6.31; Cass. Dio 58.26.

⁴⁹ Tac. 6.33-36; Cass. Dio 58.26; 59.17; 27.2 Jos. AJ 18.96-103. Tiberius, Artabanus'un bu hamlesine, ilk önce elinde tuttuğu Parth hanedan temsilcilerinden IV. Phraates'in hayatta kalan son oğlunu yollayarak cevap verecekti. Phraates adlı prens, muhalif Parth soylularının desteğiyle Artabanus'un yerine Parth tahtına geçecekti, fakat Phraates Syria'ya vardığında hayatını kaybedince bu harekât yarım kaldı (Tac. Ann. 6.31-33; Cass. Dio 58.26). Bunun üzerine IV. Phraates'in torunlarından Tiridates Roma'dan bölgeye yollandı. Bu göreve kumanda etmesi için de Syria valisi L. Vitellius'u görevlendirdi. Armenia için de Iberia kralı Pharasmenes'le temasa geçen Tiberius, kralı ikna etti ve Pharasmenes ordusuyla Armenia'nın başkenti Artaksata'yı işgal edip kardeşini tahta geçirdi. Bu harekât da herhangi bir çatışma yaşanmamıştı, çünkü Artabanus'un tahtta oturan oğlu, rüşvet verilen maiyetindekiler tarafından suikastle öldürülmüştü. Artabanus buna karşılık Orodes adlı bir başka oğlunu kral olarak taç giymesi için Armenia'ya yollamış, fakat Vitellius'un girişimleriyle Parthların topraklarını işgal eden Alani kavmi, Artabanus'un geri adım atmasına neden olmuş, Artabanus geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hatta bir süreliğine Tiridates Parth tahtına geçmiş, Ktesiphon'da coşkuyla karşılanmıştır. Fakat ardından Artabanus tahtını tekrar geri almayı başarmıştır (Jos. AJ 18.101-103). Armenia tahtına dair planlarını da bir kenara bırakarak bölgedeki Roma üstünlüğünü tanımayı tercih etmiştir; krş. Marek 2016: 328-29.

⁵⁰ Jos. AJ 18.101-103; Suet. Vit. 2.4; Calig. 19.

3.3. Geçici Tedbirlerden Kalıcı Çözümlere Doğru

Roma imparatorluğunun Anadolu sınırında Marcus Antonius'un MÖ 36 yıllarındaki seferinden sonra belki de en büyük askeri hareketliliğin yaşandığı dönem, Gn. Domitius Corbulo'nun Armenia seferidir. Bu sefer sırasında Roma orduları Armenia topraklarında boy göstermiş, Parth devletiyle karşı karşıya gelmiştir. İki güç bu tarihlerde bir meydan muharebesine girişmemişlerdir, fakat ilgili dönemde Corbulo'nun aldığı birtakım önlemler, Vespasianus döneminde belirginleşecek sınır teşkilatının temelini oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle aşağıda Corbulo'nun seferiyle ilgili bazı ayrıntılar verilerek, özellikle sefer sırasında alınan önlemler üzerinde durulacaktır. Böylece Anadolu'daki sınır yapılanmasının kuruluşunda Vespasianus öncesinde bölgede büyük yetkilerle donatılan Corbulo'nun aldığı tedbirlerin ne derece önemli olduğu vurgulanmaya çalışılacaktır.

Germanicus'un Armenia seferinin ardından MS 35 yılında Parth kralı III. Artabanus, oğullarından birini Armenia tahtına geçirmeye çalışmış, fakat Roma'nın arkasında yer aldığı bir diğer isim tahtı elde etmişti.⁵¹ MS 52 yılında Parth kralı I. Vologaises, Armenia'daki iç karışıklıklardan da yararlanarak kardeşi Tiridates'i Armenia tahtına geçirdi. Claudius'un hükümdarlığının son yıllarına denk gelen bu olaya karşı Roma ilk anda herhangi bir girişimde bulunmadı. Claudius'un MS 54 yılındaki ölümünün ardından tahta geçen Germanicus'un torunu Nero, muhtemelen Seneca ve Burrus gibi deneyimli danışmanlarının da teşvikiyle konuya el attı ve MS 55 yılında dönemin en önde gelen askeri karakteri olan Gn. Domitius Corbulo bölgeye yollandı.⁵²

Corbulo Cappadocia ve Galatia eyaleti *consulü* olarak görevlendirilmişti. Armenia'nın hemen batısında bulunan bu topraklar hem doğuya giden en kısa yoldu,

⁵¹ Bu dönemde başa Iberia kralının kardeşi Mithradates geçmişti. Hatta dönemin Syria valisi Vitellius, Parth kralını dahi tahtından etmeye kalkmış, fakat başarılı olamamıştır; konuyla ilgili bkz. Bivar 1983: 73vd.

⁵² Tac. Ann. 13.6-8; Claudius'un son dönemlerinden itibaren doğuda yavaş yavaş yükselen tansiyonun sebepleri için bkz. Magie 1950: 550-553; Corbulo ile ilgili olarak bkz. PIR² D 141; Syme 1979: 805-824; Vervaeke 2003: 436-64; Gallia 2012: 1176-77;

hem de Galatia eyaletinin insan kaynağı, ordunun ihtiyaç duyduğu askerleri temin edebilecek nitelikteydi. Bu sırada Syria eyaletinde konuşlandırılan lejyonlardan ikisi ile yine aynı eyalette bulunan yardımcı birliklerin (*auxilia*) birliklerinin yarısı Corbulo'nun emrine verildi. Bunun yanında bölgede bulunan vassal krallıklar da Corbulo'ya asker temin ediyordu.⁵³ Tacitus dönemin Syria valisi G. Ummius Quadratus ile Corbulo arasında başından beri bir huzursuzluk olduğunu belirtir. Kendisine kaynak olarak Corbulo'nun günlüklerini de kullanan Tacitus'un yazdıklarının objektif olduğunu söylemek zordur. Yine de tarihe bakacak olursak, Quadratus'un Corbulo'dan rahatsız olduğu ifade edilmektedir. Bu huzursuzluğun daha sonra seferin kaderini de etkileyeceğini belirtelim.

Aslında Roma'nın bölgedeki duruma dair çok radikal bir değişiklik talebi yoktu; Tiridates'in Roma'ya gelmesi ve kral tacını Nero'nun elinden giymesi isteniyordu. Bu nedenle Corbulo başlangıçta Parth kralı Vologais'e elçiler yollayarak durumu bildirmeyi tercih etti. Fakat bir yandan da askeri hazırlıklarını devam ettiriyor, konunun barış içinde çözülememesi durumunda askeri bir müdahaleye hazırlıklı olmak istiyordu. Bu nedenle lejyonlara takviye yapıldı ve askerler talimden geçirilerek savaşa hazır duruma getirildi. Tacitus Syria'daki lejyonların durumunun çok kötü olduğunu, askerlerin disiplinini kaybettiğini, bunun da doğuda konuşlandırılmış lejyonlar için sıradan bir durum olduğunu ima eder.⁵⁴ Doğudaki lejyonlara karşı bu bakış açısı edebi kaynaklarda zamanla oturmuştur, fakat bu görüşün doğru olmadığı, çoğu batı kökenli tarih yazarının doğuyu küçümsediği için böyle bir duruş sergilediği son yıllarda iyiden iyiye dile getirilmeye başlanmıştır.⁵⁵ Öte yandan uzun zamandır savaştan uzak kalmış, askerlik hizmetinin gerektirdiği rutin işlerle meşgul olmaktan başka bir iş yapmamış askerlerin talime tabi tutulması, yaşanan ve artık hizmet

⁵³ Bunlar Kommagene kralı IV. Antiokhos, Iudaea kralı II. Agrippa ve Adiabene hakimi Sohaemus'un kuvvetleriydi (Tac. Ann. 13.7); krş. Magie 1950: 1412n41.

⁵⁴ Ann. 13.35.

⁵⁵ Örneğin Wheeler 1996:229-276.

edemeyecek duruma gelen askerlerin terhis edilerek yerine yeni takviyelerin yapılması, bu çapta bir sefer öncesi oldukça normaldir.⁵⁶

Corbulo ordusunu kış boyunca kışlık karargâh veya şehirlerde konaklatmak yerine, çadırlarda tutmuştu. Tacitus bu sebeple soğuktan elini, kolunu veya ayağını kaybeden, donarak ölen birçok asker olduğunu kaydeder. Komutan ordusunu hem savaşa hazır tutmak hem de askerlerin dayanıklılığını artırmak için bu yola başvurmuş olmalıdır. Bu sırada Syria'dan gelen III Gallica ve VI Ferrata lejyonlarına Moesia'dan bölgeye sevk edilen IV Scythica da katılmıştı.⁵⁷

Ordunun büyük bir bölümü Armenia sınırında bekletiliyordu ve Corbulo belirli aralıklarla bulunan müstahkem mevki kurmuş, böylelikle sınır boyunda belki de ilk kez karakollardan oluşan bir hat oluşmuştu.⁵⁸ Bu birliklerin başında da Paccius Orfitus adlı bir *primus pilus*, yani lejyonun en üst rütbeli *centuriosu* bulunuyordu. Tacitus'tan, bu birliklerin Armenia topraklarına bazı akınlarda bulduklarını, fakat başarısız oldukları için Roma ordusunun moralinin bozulduğunu öğreniyoruz.

Batı sınırlarında Roma ordusunun bir kolu bu tür faaliyetler yürütürken, Armenia kralı Tiridates de Roma'nın kışkırtmasıyla harekete geçen ve kendi topraklarında bulunan Moschi gibi kavimlerle uğraşıyordu. Bu sırada Parth kralı Vologaises de iç ayaklanmalarla uğraştığı için Tiridates'e gidişatı değiştirecek ölçüde askeri destek veremiyordu. Bu olaylar devam ederken Tiridates Corbulo'ya elçiler yollayarak, daha önce varılan anlaşmalara uyduğu halde niçin halen Romalıların kendisine saldırdığını sordu. Corbulo ise kralın Roma'ya gitmesini ve tacını Nero'nun elinden giymesi gerektiği cevabını yineledi.

İleriki dönemde Corbulo ile Tiridates arasında bir buluşma da planlandı, fakat iki tarafın birbirine güvensizliği, bu buluşmanın gerçekleşmesine izin vermedi. Tiridates

⁵⁶ Krş. Bivar 1983: 81.

⁵⁷ Tacitus lejyonun Germania'dan sevk edildiğini ifade etmektedir, fakat bu dönemde IV Scythica'nın Moesia'da olduğu anlaşılmaktadır, bkz. Ritterling 1925: col. 1557vd.; Parker 1958²: 135; Bu lejyonun hangi tarihte doğuya sevk edildiği ile ilgili tartışma için bkz. aş. s. 142vd.

⁵⁸ Tac. Ann. 13.39.

buluşma yerinde hazır bekleyen ordusunu gizli bir şekilde geri çekerek gücünün büyük bir kısmını Trapezous'tan güneye doğru uzanan bölgeye yolladı. Tacitus, Roma ordularının tedarikinin bu hat üzerinden yapıldığını ifade etmektedir. Fakat bu saldırılardan Roma tarafı etkilenmemişti; bunun sebebiyse, Corbulo'nun bu bölgede aldığı tedbirlerdi. Corbulo bölgedeki tedarik hattının kesintiye uğramaması için dağ geçitlerinden kıyıdaki Trapezous'a kadar uzanan ve adeta birbirine bağlı zincirlere benzer bir hat oluşturan kalelerle bu bölgeyi güven altına almıştı. Burada görev yapan ordu birlikleri, tedarik konvoylarını güven altına alıyordu.⁵⁹

Tacitus bu seferlerle ilgili elimizdeki en geniş edebi kaynak olmakla birlikte, olayları yıl yıl anlatırken araya bazı başka meseleleri sokması (*interpolatio*) seferin gidişatının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla yukarıda anlatılan olayların kronolojisini belirleyebilmek de güçtür. Fakat bu olaylardan sonra Romalı komutanın tavrının sertleştiğini açıkça görüyoruz. Bu noktadan sonra Corbulo, ordusunu Armenia içlerine doğru yürütüp Armenia'daki önemli kentleri işgal etmeye başladı. Komutanın amacı, daha önce savaşa ikna edemediği kralı bu şekilde kışkırtarak bir meydan muharebesine sürüklemek olmalıdır. Erzurum üzerinden Aras nehri boyunca doğuya doğru ilerleyen ordu, Volandum'a ulaştı.⁶⁰ Volandum'un düşmesinin ardından geri çekilen Armenia kralı, Artaksata'yı da boşalttı ve şehir direnç göstermeden Romalılara teslim oldu. Krallığın başkentinin düşmesiyle geleneksel olarak Roma'nın *princepsi* Nero *imperator* olarak selamlandı.⁶¹ Sefere devam eden Corbulo, Artaksata'nın ardından Tigranokerta'ya doğru ilerledi⁶² ve yolunun üzerindeki yerlerle beraber bu şehri de ele geçirdikten sonra, ülkeye Tigranes (V.) adında olup⁶³ hayatının uzunca bir kısmını Roma'da geçirmiş ve Kappadokia kraliyet hanedanı üyesi olan (aynı zamanda büyük kral Herodes'in de soyundan gelen) birini yeni Armenia kralı olarak tahta çıkararak onu desteklemesi için geride bin kişilik bir lejyon birliği (*vexillatio*), üç

⁵⁹ Tacitus 13.37-39.

⁶⁰ Bu yerin günümüzde Iğdır yakınlarında olduğu önerilmektedir; krş. Southern 2006: 301.

⁶¹ Tac. Ann. 13.40-41.

⁶² Bivar (1983: 83) bu ilerleyişin muhtemelen Van gölünün doğu kıyısını takip eden bir yol izlediğini belirtmektedir.

⁶³ Tigranes için bkz. Jos. AJ 18.5.4; krş. Magie 1950: 1414n48.

bölük (*cohortes*) yardımcı birlik (*auxilia*) ile iki süvari alayı (*alae*) bıraktı ve Syria eyaletine geri döndü. Burada kısa süre önce hayatını kaybeden Ummidius Quadratus'un yerine Syria valiliği görevini de yürütmeye başladı.⁶⁴

Seferin ilk kısmı bu şekilde başarıyla sonuçlanmış görünürken, yeni Armenia kralı Parth hâkimiyetindeki Adiabene topraklarına tecavüz edince, yeniden sorunlar başgösterdi. Adiabene hakiminin Parth kralından destek istemesi ve Vologaises'in buna olumlu cevap vermesinin ardından Corbulo da bölgeye iki lejyon gönderdi.⁶⁵ Syria eyaletindeki lejyonlarsa, olası bir Parth saldırısına karşın bir savunma hattı oluşturmakla görevlendirilmişti. Böylelikle bu bölgede de birbirine belirli uzaklıklarda bulunan karakollar inşa edilmesi ve bu yolla bölgenin kontrol altına alınması öngörülüyordu. Bu arada Corbulo imparatora bir mektup yazarak bölgeye bir komutan atanmasını, çünkü aynı anda hem Syria eyaletini korumanın hem de Armenia'da bir sefer yürütmenin imkânsız olduğunu ifade ediyordu. Bunun üzerine bölgeye Galatia-Cappadocia valisi ve Armenia seferi komutanı olarak yeni bir isim, Caesennius Paetus atandı. Bölgede hazır bekleyen IV Scythica ve XII Fulminata'ya ilaveten Tuna boyundan bölgeye yeni sevk edilen V Macedonica da yeni valinin emrine girdi.⁶⁶ Fakat Paetus, Corbulo'nun gösterdiği başarıyı tekrarlayamadı ve Roma kuvvetlerini içlerine düşükleri zor durumdan son anda devreye giren Corbulo ve yanındaki kuvvetler kurtardı.⁶⁷ Bu olayların ardından yaklaşık 3 yıl süren mücadeleler sonucunda Corbulo komutasındaki Roma kuvvetleri, Parthia üzerine sefere hazırlanırken Parth kralı Vologaises'ten gelen barış çağrılarını kulak vererek, daha önce Paetus'un ordusuyla hezimete uğradığı Rhandeia'da⁶⁸ bu sefer bir zafer seremonisine imza atacaklardı. Bu anlaşma sonucunda Vologaises'in kardeşi Tiridates tekrar tahtına kavuşmuş, Armenia kralı olmuştu, fakat tacını Roma imparatoru Nero'nun heykelinin önünde giyiyor, böylece Armenia tahtında oturan isim Roma'nın onayıyla koltuğunda oturmaya devam

⁶⁴ Tac. Ann. 13.23-26.

⁶⁵ IV Scythica ve XII Fulminata.

⁶⁶ V Macedonica, bu dönemde Anadolu'da bulunmakla birlikte, aktif olarak seferlerde görev almak yerine Pontus civarında, cephe gerisinde tutulmuş görünmektedir; bkz. Tac. Ann. 15.9.2; krş. French 1990: 555-61.

⁶⁷ Krş. Magie 1950: 558-60.

⁶⁸ Rhandeia'ya dair bkz. Bivar 1983: 84n.1 ve Adontz-Garsolan 1970.

ediyordu.⁶⁹ Üç yıllık bu süreç içinde Corbulo doğudaki orduların tamamının kontrolünü elinde bulundurmuş ve gerekli gördüğü şekilde kullanmıştı. Tacitus, Corbulo'nun bu dönemdeki yetkisini Pompeius'un korsanlara karşı mücadelesi sırasındaki yetkisiyle karşılaştırmaktadır.⁷⁰

Nero döneminde Parth devletiyle sınır olarak kabul edilegelmiş bölgede yaşanan bu olaylar, iki devlet arasındaki ilişkiler açısından oldukça önemlidir. Çünkü müteakip yıllarda Roma imparatorluğunun bölgedeki stratejisini değiştirmesine yol açacaktır. Daha sonra ayrıntılarıyla işleyeceğimiz Vespasianus döneminde kurulan Fırat nehri boyundaki sınır teşkilatının temellerinin bu yıllarda atıldığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Nero'nun bölgeye yetkili komutan olarak atadığı Corbulo'nun Armenia seferi sırasında aldığını öğrendiğimiz birtakım önlemler, bölgede bir sınır teşkilatı oluşturan Vespasianus'a yol göstermiş olmalıdır. Corbulo seferin ilk yıllarında, orduların iâşesi için kullanılan Trabzon limanından güneye doğru uzanan yolda, birbirine bağlı karakollar kurdurarak bu bölgedeki güvenliği sağlamıştır.⁷¹ Bu dönemde bu hattın aynı zamanda bir ileri karakol olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Yani bu dönemde aslında burada bir sınır teşkilatının temelleri atılmıştır. Bölgede yapılan yüzey araştırması ve kazılarda, sınır teşkilatının parçası olan küçük karakollara dair bazı izler bulunmakla birlikte,⁷² bu izlerin erken dönemlerden ziyade, geç antik devirlere ait oldukları görülmektedir. Bu bölgede yüzyıllarca birçok çarpışmanın meydana geldiği göz önüne alındığında, bu yapıların çok kereler tadilattan geçtiğini veya yıkılıp yeniden yapıldığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla sınırın kuruluşu sırasında Vespasianus'un yeni yapılar mı yaptırdığı, yoksa halihazırda bulunan yapıları mı kullandığı şu anda tam olarak belirlenebilecek bir husus değildir. Corbulo'nun döneminde kullanılan yapıların geçici mi yoksa kalıcı mı olduğu üzerine bir tartışma yapılamaz, fakat bu dönemde Corbulo'nun kullandığı yöntemlerin, kendinden hemen sonra bölgede bir sınır yapılanması kuran Vespasianus'a örnek

⁶⁹ Tac. Ann. 15.18; 24-31.

⁷⁰ Ann. 15.25.6.

⁷¹ Tac. Ann. 13.39vd.

⁷² Örneğin Gregory 1996: 39-42. Satala'da, lejyon karargâhının bulunduğu yerde toprak üstünde duran yapılar dahi MS 6. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

olmadığını söylemek de mantıklı değildir. Ayrıca Vespasianus'un Corbulo emrinde görev yapan komutanlardan biri olduğu da unutulmamalıdır. Döneminin en etkin isimlerinden biri olan ve şaibeli bir şekilde hayatını kaybeden Corbulo'nun o dönem orduda görev yapan askerler tarafından saygı duyulan bir şahsiyet olduğu açıktır. Dolayısıyla askeri hayatı süresince attığı adımların, emrindeki komutanlara örnek olması da şaşılacak bir durum değildir. Tacitus'tan öğrendiğimize göre Corbulo, aynı dönemde Syria eyaletindeki lejyonlardan birini de Parthların olası bir saldırısına karşı Fırat üzerindeki geçiş noktasını kollamak ve buradaki bölgeyi güven altına almakla görevlendirilmişti. Buradaki lejyonlar buldukları bölgede birbirleriyle bağlantı halinde olan karakollar oluşturmuşlardı.⁷³ İlk önce kabaca Trabzon ve en az Gümüşhane'ye kadar olan bölgenin, daha sonraki yıllarda da kabaca Gaziantep ve Malatya arasındaki bölgenin çeşitli maksatlarla bu şekilde karakollarla donatıldığını düşünebiliriz. Bu yıllarda kurulan söz konusu düzenek, Vespasianus döneminde sağlamlaştırılarak ve eğer sabit yapıda değilse sabitleştirilerek kullanılmaya devam edilmiş olabilir. Corbulo'nun bölgede fiilen görev yaptığı tarih ile Vespasianus'un Anadolu'daki eyaletleri düzenleyip sınırı yapılandığı söylenen tarihler arasında on yıl dahi bulunmamaktadır. Dolayısıyla Vespasianus'un kendisinden önce alınan önlemlerden etkilenmesi bize göre şüphesizdir.⁷⁴ Bu konuyu Vespasianus'un sınır teşkilatını nasıl kurduğunu anlattıktan sonra tekrar ele alacağız.

⁷³ Bkz yuk. s.85

⁷⁴ Ayrıca bkz. Gebhardt 2002: 41; Speidel 2009: 579.

3.4. Vespasianus Döneminde Sınır Teşkilatının Oluşumu

Vespasianus imparator olduktan sonra doğu savunma stratejisinde büyük çaplı değişiklikler meydana geldi. Bu zamana kadar, Roma devletinin Parthlardan gelebilecek bir tehlikeyi savuşturmaya yönelik tedbirleri, esasen Syria eyaletinde bulundurulmuş lejyonlardan ve Roma'ya bağlı yerel krallıkların askeri güçlerinden ibaretti. Syria'ya Augustus zamanında konuşlandırılan 4 lejyon,⁷⁵ Parthların olası saldırılarına karşı en temel savunma önlemiydi. Fakat özellikle Nero döneminde yaşanan deneyimler, Syria'nın bilhassa kuzeyinde kalan bölgede meydana gelebilecek sorunların, güneydeki birliklerin bölgeye sevki yoluyla aşılamayacağını göstermişti. Öte yandan Kafkaslardan Anadolu'ya inen koridorun güven altına alınması da gerekiyordu. Bu bölgeden Anadolu içlerine nüfuz edebilecek saldırıların önlenmesi için Syria lejyonlarının kullanılmasıysa, Syria eyaletindeki güvenlik tedbirlerini zayıflatıyordu.⁷⁶ Syria eyaleti, gerek kendi iç yapısı dolayısıyla,⁷⁷ gerekse Parthların oluşturduğu dış tehdit nedeniyle savunmasız bırakılabilecek bir bölge değildi. Bu nedenle eyaletin kuzeyinde bulunan bölge, imparator Vespasianus döneminde alınan bir dizi karar sonucu, sabit lejyonların konuşlandırıldığı ve sınır teşkilatının oluşturulduğu bir hat haline getirildi. Bu süreç dahilinde Syria eyaletinin kuzeyi gibi, Cappadocia eyaletinin doğusu da bahse konu sınır hattına dahil ediliyordu. Şimdi kısaca bu süreci inceleyip çalışmamızın ana konusunu oluşturan lejyonların görevleri hususuna girmeden önce, sınır teşkilatının kuruluşu meselesine dair sorunları da bir yandan ortaya koyarak bu konudaki görüşlerimizin hangi unsurlara dayandığını gözler önüne sereceğiz.

⁷⁵ Augustus'un imparatorluğunun erken dönemlerinde 3 olan lejyon (Legio III Gallica, Legio VI Ferrata ve Legio X Fretensis) sayısı, Gaius Caesar'ın Armenia seferi sırasında bölgeye batıdan gelen Legio XII Fulminata lejyonu ile 4'e yükselmişti, bkz. Ritterling 1925: col. 1231-32, 1242-43; Parker 1958²: 92; Dabrowa 1986: 94; Vitale 2013: 12.

⁷⁶ Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Syria lejyonları, Syria ve Anadolu'daki operasyonlar dışında, eyalet dışındaki bir başka nokta olan Iudaea'da da sık sık görev alıyorlardı; bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Dabrowa 2015: 59-68; Saddington 1988: 33-40.

⁷⁷ Bu eyalet sınırda bulunuyordu ve etrafında birçok vassal devlet vardı, dolayısıyla eyalet içindeki huzursuzlukların büyüüp kontrolden çıkmasına sebebiyet verebilecek olaylara oldukça müsait bir yapı arz ediyordu; bkz. Anderson 1934: 281-83; Dabrowa 1986: 94

MS 66 yılında patlak veren Yahudi isyanının üstesinden gelen Vespasianus, 68-69 yılları arasında Roma tahtı için verdiği mücadeleden alınmış akıyla ayrılmasının ardından bir süre sonra, yani 71 yılından itibaren dikkatini Syria eyaletinin kuzeyine ve Fırat'ın kuzeydoğusuna yöneltti. Bu bölgenin güvenliğinin Roma için ne kadar önemli olduğu, Corbulo'nun Armenia seferi sırasında da belli olmuştu.⁷⁸ Üstelik Nero'nun Armenia kralı olarak tanıdığı isim, artık Roma'nın kontrolünde bir kral olmadığı gibi, fiilen Parth devletinin bir uzantısı haline gelmişti. Roma imparatorluğu bu dönemde Armenia Maior'u terk ederek Fırat'ın doğusundaki tüm askeri varlığını nehrin batısına çekmiş, nehir iki güç arasında kati bir sınır olmuştu. Bu gelişmelerle birlikte Anadolu'daki eyaletlerin de kaderi değişmiştir. Bu bölgede önceleri lejyon birlikleri görevlendirilmemişti; bölgenin iç güvenliği için diğer tüm eyaletlerde olduğu gibi Anadolu eyaletlerinde de küçük çaplı birlikler bulunduruluyordu.⁷⁹ Yerel krallıkların ordularıyla dış tehditlere karşı temel savunma gücünü oluşturuyordu. Galatia eyaletinin Cappadocia eyaletiyle birleştirilmesiyse bu temel stratejiyi dönüştürmeye yönelik bir adımdı.⁸⁰

Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alan devasa bir eyaletin oluşturulması, planlanan sınır teşkilatının önemli ayaklarından birini oluşturmaktaydı. Anadolu'da kurulan yeni sınır, esasen üç ayrı ağırlık noktasından meydana gelmektedir. Bunlardan ilki, Gümüşhane'den (Satala) Trabzon'a (Trapezous), buradan da Karadeniz'in en doğusundaki Apsarus, Sebastopolis ve Phasis gibi noktalara ulaşan ve uzmanlar tarafından Pontos sınırı olarak adlandırılan kısımdır.⁸¹

Nero döneminin sonlarına doğru, MS 64 yılında Trapezous kentine bir donanma kuvvetinin konuşlandırılması, bu sınırın teşkilinde ilk önemli gelişmelerden

⁷⁸ Corbulo'nun seferi için bkz yuk. s. 83 vd.

⁷⁹ Bu konuda özellikle bkz. Brélaz 2005: 231-253.

⁸⁰ Galatia Cappadocia eyaletinin kurulması, Vespasianus dönemindeki en önemli askeri gelişme olarak da görülmektedir, bkz. Bosworth 1976: 63; ayrıca krş. Millar 1993: 80; Gebhardt 2002: 41. Vespasianus döneminde Galatia Cappadocia eyaletinde görev yapan ilk isimler belli değildir, sıralama ancak 74-75 yıllarında bölgenin valiliğini yürüten Pompeius Collega'dan itibaren takip edilebilmektedir, bkz. Kreiler 1975: 82; ayrıca Remy 1989: 187; Magie 1950.

⁸¹ Adlandırma için örneğin bkz. Olshausen et al. 2006; Bennett 2006.

sayılabilir. Burada bu donanma birliğine ilaveten, birkaç binden oluşan bir kara kuvvetinin de donanmanın gücünü pekiştirdiği düşünülmektedir.⁸² Bu gelişmeler, Karadeniz'e kıyısı olan Trapezous kentini çevredeki alanın güvenliğinin sağlanması bakımından bir merkez haline getirmiştir. Bundan böyle *Classis Pontica* özellikle Doğu Karadeniz'deki güvenliği sağlarken, Trapezous'taki kara birlikleri de burayı adeta bir garnizon kenti haline dönüştürmüştür.

Sınırın ikinci ve belki de en önemli ağırlık noktası, iki yeni lejyon karargâhının kurulduğu Galatia-Cappadocia eyaletidir. Biri kuzeyde Satala'da, diğeri de Syria eyaletinin hemen kuzeyinde kalan Melitene'de olmak üzere iki lejyon karargâhıyla devasa Galatia-Cappadocia eyaleti, Anadolu sınırının ortasındaki bölgeyi güçlü bir savunma hattı haline dönüştürmüştür. Bu iki lejyon karargâhının arasındaki bölgeye, Fırat nehrinin hemen batısında kalan ve birbirinden yaklaşık 20 km aralıkla, yani bir günlük yürüyüş sonucu ulaşılabilecek şekilde konumlandırılan *castellum*lar ise sınır hattını güçlendiren bir başka unsurdur.

Bölgedeki üçüncü önemli noktaysa, Syria eyaletinin sınırları içinde yer alan ve bu eyaletin kuzey uç noktasında bulunan Samosata ile hemen güneybatısındaki Zeugma kentidir. İlhak edilip Syria topraklarına dahil edilen Kommagene krallığının başkenti olan Samosata'ya, ilhakin gerçekleştiği 72 yılından itibaren muhtemelen bir lejyon sabit olarak yerleştirilmiştir. Fırat'ın bir diğer önemli geçiş noktası durumundaki Zeugma'daysa zaten bu tarihlerden önce buraya konuşlandırılmış bir lejyon bulunmaktaydı. Bu lejyon da yukarı kısmı yeni oluşturulan hattın, yani *Limes Anaticus*'un veya en güney noktasında yer almaktadır.

Anadolu'da tesis edilen sınır hattının üç önemli ağırlık noktası işte bu saydığımız yerlerden ibarettir. Sınır teşkilatının kuruluşunun da benzer şekilde üç aşamalı bir görünüm arz ettiği dikkat çekmektedir. İç içe geçmiş bu üç aşamadan birincisi, askeri

⁸² Bosworth 1976: 64vd; Olshausen et al. 2006; Bennett 2006: 86. Bu ilk dönemde burada görev yapan kara kuvvetlerine dair kesin bilgi ne yazık ki bulunmamaktadır, fakat bölgeye bir donanmanın konuşlandırılmasıyla aynı şekilde kara kuvvetlerinin konuşlandırılması da akla ve pratiklere uygundur. Buradaki donanma birliğine dair ayrıca bkz. French 1984: 53-60; Redde 1986: 253-265; Wheeler 2012: 119-154.

birliklerin bölgeye daimi olarak sevkidir. Bölgeye bu tedbirler çerçevesinde en erken sevk edildiği bilinen birlik, Melitene’de inşa edilen lejyon karargâhına yerleştirilen Legio XII Fulminata’dır. Bu lejyon imparator Titus tarafından Yahudi isyanı sırasındaki görevinin ardından 70 yılında buraya sevk edilmiştir.⁸³

Kuzeye konuşlandırılacak lejyonun yeri olarak seçilen Satala’ya ilk olarak hangi birliğin konuşlandırıldığı ve bu sevkiyatın hangi tarihte gerçekleştirildiği meselesiye hayli tartışmalıdır.⁸⁴ Eldeki bulgular, bu bölgeye Vespasianus’un sınırı düzenlemesi sırasında sevk edilen ilk lejyonun, büyük olasılıkla **Legio XVI Flavia Firma** olduğunu göstermektedir. Bu düşüncenin temel sebebi, 76 yılına tarihlenen ve Satala’ya çok yakın bir yerde bulunan bir miltaşı üzerindeki bilgilerdir. Bu bilgiler, Vespasianus’un ordu kuvvetlerini takviye amaçlı oluşturduğu bu yeni lejyonun karargâhının bu yıllarda Satala’da olduğunu düşündürmektedir.⁸⁵ Satala’da bulunan bir başka yazıt, **Flavia Firma**’nın bu erken dönemde burada görev yaptığını kanıtlamaktadır.⁸⁶

Yukarıdaki lejyonların bölgeye sevkiyle birlikte aynı dönemde gerçekleşen ikinci aşama, Anadolu sınırında bulunan eyaletlerin yeniden düzenlenmesi, bölgedeki bazı krallıklara ait toprakların ilhakı gibi tedbirlerle toprak organizasyonunun elden geçirilmesidir. Bu düzenlemelerden en önemlisi, kuşkusuz Gaius döneminde Kommagene kralına yeniden tahsis edilmiş bulunan toprakların Roma

⁸³ Jos. BJ 7.1.3(18); Mitford 1980: 1186; Dabrowa 1996: 289. Josephus bu sevk kararını, Fulminata’nın Yahudilere karşı yapılan operasyonlardaki başarısızlığının ardından bir cezalandırma hareketi niteliği taşıdığını ifade etmektedir, fakat lejyonun kış aylarında bölge şartlarının elverişsiz olmasına rağmen sevki, acil bir ihtiyacın da bu kararın alınmasında rol oynamış olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıntılı değerlendirme için bkz. aş. s. 120-29.

⁸⁴ Bu tartışmalara tezimizin sonraki kısımlarında değineceğimiz için burada ayrıntıya girilmeyecektir.

⁸⁵ CIL III 306=ILS 8904; krş. Henderson 1927: 68vd.

⁸⁶ Mitford 1997: 140vd. Fakat 75 yılından önce lejyonun burada bulunup bulunmadığı şüphelidir. Şüpheli duruma getiren kanıtta, Syria eyaletinde, Antiokheia yakınlarında bulunan ve Flavi Firma’nın da aralarında bulunduğu askeri birliklerin adına rastladığımız bir yapı yazıtıdır. 75 yılına ait bu yazıt, Flavia Firma’nın Syria eyaletine bağlı birliklerden biri olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Krş. van Berchem 1983: 196. Ayrıca bu dönemde muhakkak ki, lejyonların yanında bölgeye yardımcı birlikler de sevk edilmiş, yahut bölgede halihazırda görev yapan yardımcı birlikler sınır hattına kaydırılmış olmalıdır. Fakat bu erken döneme dair eldeki bulgular pek zayıftır.

imparatorluğunun doğrudan kontrolü altına alınmasıdır.⁸⁷ MS 72 yılında Kommagene için yeni bir dönem başlar.⁸⁸ Çünkü Kommagene'nin işgali, sadece bölgesel bir yönetim değişikliği değildir; belirttiğimiz üzere imparatorluğun savunma stratejisindeki yeni perspektif dahilinde gerçekleştirilmiştir.⁸⁹ Syria ve Cappadocia eyaletlerini birbirinden ayrı düşüren bu bölge, aynı zamanda Fırat'ın oldukça önemli geçiş noktalarını da içinde barındırıyordu.⁹⁰ Augustus döneminden beri bu bölgenin kontrolü, yukarıda belirtilen geçici dönem haricinde, Kommagene krallığına teslim edilmişti. Böylece Parthlarla arada bir tampon bölge oluşturulmuştu ve Roma bu bölgenin güvenliğine dair doğrudan bir sorumluluk almak zorunda kalmamıştı. Fakat ilerleyen dönemde imparatorluğun savunması açısından bu noktanın hassas bir gedik oluşturduğu anlaşılmalı. Doğudan Anadolu içlerine bir geçiş kapısı niteliğindeki bu nokta, yeni oluşturulan sınır hattının önemli alanlarından biri olacaktır.⁹¹ Krallıkla ilişkilerin seyrinin Roma topraklarının güvenliğini riske atmaması için Vespasianus yeni düzenleme çerçevesinde Kommagene'yi ilhak edip bu bölgeyi Syria eyaletinin bir parçası haline getirmiştir. Bu kararın verilmesinde, muhtemelen Kommagene'de ardı arkası kesilmeyen iç çekişmelerin de payı olmalıdır. Krallıkta çeşitli unsurların sürekli birbirleriyle çatışma halinde olması, bölgenin istikrarını da tehlikeye atıyordu. Bu nedenle muhtemelen Roma imparatorluğu topraklarını da doğrudan etkileyebilecek bir sorun olarak görülüyordu.⁹²

Bu perspektiften bakıldığında, Kommagene'nin ilhakı meselesinin Roma imparatorluğunun planladığı sınır teşkilatı çerçevesinde gerçekleştirildiği

⁸⁷ Tiberius zamanında, MS 17 yılında Kommagene ilhak edilip Syria eyaletine katılmıştı (Tac. Ann. 2.42; 56; Jos. AJ 18.2.5), fakat imparator Gaius, 38 yılında Kommagene topraklarını yeniden Kommagene kralına tahsis etmişti, bkz. Magie 1950: 512-3; Marek 2016: 329; ayrıca Kommagene topraklarının MS 17 yılındaki statüsüne dair tartışmalar için bkz. Speidel 2009: 575-77 ve ilgili dipnotlar.

⁸⁸ Speidel'e kulak verilecek olursa (2009: 563) Kommagene'nin ilhakı, büyük olasılıkla bu senenin ikinci yarısında gerçekleşmiş olmalıdır.

⁸⁹ Jos. BJ 7.7.1-3; Suet. Vesp. 8; Eut. 7.19.4; Oros. 7.9.10; ILS 9198; AE 1943: 33.

⁹⁰ Strab. 16.2.1-3; Plin. HN 5.86; Jos. BJ 7.7.1; McElderry: 1909: 50-52; Hellenkemper 1977: 467-71; Dabrowa 1980: 14-23; van Berchem 1985: 71; Dabrowa 1986: 99.

⁹¹ Krallığın merkezi olan Samosata haricindeki diğer geçiş noktaları da Melitene ve Zeugma'dır.

⁹² Krş. Speidel 2009: 563-72; Dabrowa 1986: 99. Kommagene hanedanına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sullivan 1977: 732-798.

anlaşılmaktadır. Gerçi Josephus'un aktardığı bilgiler ışığında bu krallığın ilhak olayının ani kararlarla gerçekleştirildiği düşünülebilir,⁹³ fakat bu yıllarda bu coğrafyada meydana gelen değişiklikler topluca değerlendirildiğinde ve özellikle de Kommagene krallarının Roma imparatorluğuna daima sadakat göstermiş olmaları dikkate alındığında,⁹⁴ imparatorluğun Kommegene'yi işgal etmek için bir bahane üretmiş olduğu açıktır.⁹⁵ Üstelik Vespasianus döneminde atılan tüm adımlar ve sonrasında gerek Fırat sınırının gerekse Küçükasya genelinin gelişimine dair izler takip edildiğinde, yapılanların büyük bir planın parçası olduğu açığa çıkmaktadır.⁹⁶

Kommagene'nin bu şekilde ilhakı, bölgedeki yegâne önemli toprak düzenlemesi değildi. Cappadocia ve Syria eyaletlerinin arasındaki bu küçük krallığın⁹⁷ doğrudan imparatorluğa bağlanmasının ardından, sıra kuzeydeki Armenia Minor'a geldi. Armenia Minor'un son kralı Aristoboulos'un elinden alınan bu bölge, Galatia-Cappadocia eyaletinin topraklarına katılmıştır. Ayrıntıları hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız bu olayın gerçekleştiği tarih 71 veya 72 yılıdır.⁹⁸ Bu bölge de tıpkı daha güneyde bulunan Kommagene krallığının toprakları gibi, Anadolu'ya açılan kapılardan biriydi ve gerek Kafkaslardan gerekse Armenia toprakları üzerinden gelebilecek Parth saldırılarına karşı buranın güvenliğinin artırılması, kuşkusuz bu alanda planlanan sınır yapılanması için son derece önemli bir adımdı. Armenia

⁹³ Jos. BJ 7.7.1. Syria valisi Vespasianus'a kral ve oğlunun Parth'larla işbirliği yapabileceğini bildirince Vespasianus da bölgenin ilhakına karar verir, fakat kral veya kral hanedanı bu olayların ardından yaşamlarını hiçbir şey olmamış gibi devam ettirirler, hatta Kommagene kral soyundan gelen kimseler Roma'da yaşayıp ileriki kuşaklarda Roma senatosuna dahi gireceklerdir.

⁹⁴ Tahtından indirilen son Kommagene kralı Antiokhos da dahil olmak üzere tüm Kommagene kralları daima Roma imparatorluğunun sadık birer dostu olmuştur. Zaten bu sebeptendir ki, Fırat üzerindeki üç önemli geçiş noktasından ikisi konumundaki Zeugma ve Samosata, Pompeius döneminde bu krallığın kontrolüne bırakılmıştır.

⁹⁵ Kommagene'nin ilhakı sırasında kullanılan birliklerin bu tarihten itibaren Samosata'ya konuşlandırılmış olma ihtimali de vardır. Krallığa karşı gönderilen VI Ferrata lejyonu, bir süre boyunca Samosata'da kalmıştır. Samosata, Roma imparatorluğunun bölgede lejyon karargâhı kurmaya karar verdiği bir başka noktadır.

⁹⁶ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Eck 2012: 27-44; özl. s. 44; Gregoratti 2016: 17-18.

⁹⁷ Strab. (16.2.3) bu krallığı bu şekilde nitelemektedir.

⁹⁸ Reinach 1914: 133-158, krş. Gwatkin 1930: 61; Schieber 1976: 214n25; Bosworth 1976: 66n27; krş. Millar 1993: 82; Levick 1999: 165; Mitchell 1993: 118; Gebhardt 2002: 43.

Minor'un ilhakının ardından, Bosworth'ün sözleriyle "Pontus kıyısıyla Fırat'ın yukarı kolları arasındaki boşluk"⁹⁹ kapanmış oldu.¹⁰⁰

Sınır teşkilatının kuruluşundaki üçüncü aşamaysa sınırın fiziki altyapısının hazırlanmasıdır. Uzun bir süreyi kapsayan aşama da kuşkusuz bu üçüncüsü olmuştur. Ordunun iaşesi, ikmal ve birliklerin hızlı sevkiyatı için Anadolu'nun batısından doğusuna uzanan bir yol ağı kurulmuş, Vespasianus'un ölümünün ardından oğulları Titus ve Domitianus döneminde de bu etkinlik sürmüştür. Bu faaliyet sonucunda lejyon karargâhlarının bulunduğu noktalar, imparatorluğun iç kısımlarıyla bağlantılı hale getirilmiştir.¹⁰¹ Bu türden faaliyetlere Fırat'ın kuzeydoğusunda olduğu gibi, yeni ilhak edilen eski Kommagene krallığının topraklarında da rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra, örneğin günümüz Elazığ ilinin Ağrı ilçe sınırlarında ele geçen bir yazıt, bu bölgede nehir suyundan yararlanmak için yapılan bir alete işaret etmekteyken, aynı döneme ait olduğu anlaşılan bir başka yazıt da, bazı başka birliklerin de yakın bölgelerdeki faaliyetine işaret eder.¹⁰² Cendere (Chabinas) nehri üzerinde tespit edilen ve Septimius Severus döneminden kalma köprünün yerinde bulunan, fakat günümüze kadar gelmeyi başaramamış eski köprünün Vespasianus dönemine ait olduğuna dair de bir şüphe yoktur.¹⁰³ Yine Adıyaman'ın Kahta ilçesi sınırları içine düşen Tille adlı höyükte bu döneme ait bir karakol olduğu tespit edilmiştir.¹⁰⁴

Askeri birliklerin kullanacağı lejyon karargâhı ve sınır karakolu gibi yapıların inşası da yine bu kapsamda değerlendirilecek bir faaliyettir. Bölgede henüz lejyon karargâhlarına yönelik kapsamlı arkeolojik araştırmalar yapılmadığı için, bu karargâhların yapımına dair elde pek bir bulgu yoktur. Cappadocia eyaleti sınırları içinde bulunan iki karargâhtan kuzeydeki Satala'da, karargâh yapılarından bazılarının parçaları halen toprak üstünde durmaktadır. Justinianus dönemine tarihlenen bu

⁹⁹ Bosworth 1976: 66.

¹⁰⁰ Bunun dışında 78 yılında Emesa krallığının da ilhak edildiğini ve Syria eyaletine bağlandığını belirtmek gerekir; bkz. Bowersock 1973: 140.

¹⁰¹ Genel olarak bkz. Mitchell 1993; French 1981; French 2012a; French 2012b.

¹⁰² IGLS 65 ve 66; bkz. Hellenkemper 1977: 461.

¹⁰³ IGLS I: 38; Van Berchem 1983: dn49; Van Berchem 1985: 72; Isaac 1990: 35 ve n. 102.

¹⁰⁴ French 1982: 170.

yapıların benzerlerinin bugün bu noktada bulunan köyün altında yer aldığı tahmin edilmektedir.¹⁰⁵ Günümüzde Malatya ilinin merkezine denk düşen bölgedeki Melitene lejyon karargâhından geriyeyse hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Bu durumun sebebinin, söz konusu noktada yüzyıllarca süren çeşitli mücadeleler olduğu söylenebilir. Bu bölge bilindiği üzere Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasının ardından Doğu Roma İmparatorluğu ile önce Sasaniler ve Araplar, sonrasında Türk kavimleri arasındaki yoğun mücadelelere sahne olmuş bir noktadır.¹⁰⁶

Lejyon karargâhlarının yanı sıra, sınır hattını oluşturan Fırat'ın hemen batısına gelecek şekilde ve yaklaşık 20 kilometrelik aralıklarla inşa edilen karakollar için de ne yazık ki iç açıcı bir durum söz konusu değildir. Yardımcı birliklerin (*auxilia*) görev yaptığı karakollardan şimdiye kadar yalnızca ikisinde arkeolojik çalışmalar yürütülmüştür. Bu karakollardan diğerine göre daha kuzeyde kalanı, günümüzde Pağnik öreni olarak adlandırılan Dascusa'dır.¹⁰⁷ Burada bulunan epigrafik kanıtlar, karakolun tarihinin Vespasianus dönemine kadar uzandığına işaret etmektedir.¹⁰⁸ Diğer karakolsa, daha önce de adını verdiğimiz Tille Höyük üzerindeki yapıdır. Burada da Flaviuslar döneminde görev yapan yardımcı birliklerin izine rastlanmıştır.¹⁰⁹ İlk dönem karakollarının ahşap gibi dayanıksız malzemeden inşa edilmiş olma olasılığı vardır. Vespasianus döneminde Tuna boyundaki sınırda aynı şekilde yapıların inşa edildiğini ve bunların da ahşap malzemeden yapıldığını biliyoruz.¹¹⁰ Aynı yöntemin burada da kullanılmaması için herhangi bir sebep yoktur.

Sulla döneminde başlayan, Pompeius'un önlemleriyle ell tutulur bir hal alan, imparatorluk döneminde lejyonların sevki, bazı bölgelerin ilhakı ve bazı harekâtlar

¹⁰⁵ Mitford 1997:137vd.

¹⁰⁶ Bizim kapsamımız dışında kalan bu dönem ve mücadelelerle ilgili olarak bkz. Dodgeon&Lieu 1993; Honigmann 1935; Dignas&Winter 2007.

¹⁰⁷ Burada yapılan arkeolojik çalışmalar 1960'lı yılların sonuna kadar gider; bkz. Harper 1972:27-28; bu yerin Dascusa ile ilişkilendirilmesi için bkz. Mitford 1974: 171; Mitford 1980: 1190; Wagner 1985: 50; Crow 1986: 82.

¹⁰⁸ Ayrıca bkz. Bennett 2006: 90.

¹⁰⁹ French 1982: 171. Bu karakolda Legio XVI Flavia Firma lejyonunun damgalarını taşıyan tuğlalara da rastlanmıştır.

¹¹⁰ Olshausen et al. 2006.

çerçevesinde alınan tedbirlerle sürekli gelişen sınır oluşumu, nihayet Vespasianus döneminde nihai yapısına kavuşmuş, imparatorluk döneminde yeni bir savunma sisteminin temelleri böylelikle atılmıştır. Alınan bu önlemler işe yaramış, teşkilatlandırılan Anadolu sınırı, kuruluşunun ardından 500 yılı aşkın bir süre boyunca Roma imparatorluğu tarafından kullanılmıştır.¹¹¹ Ayrıca tarih kaynaklarında ilk 50 yıl boyunca bölgede meydana gelen herhangi bir istila girişimi aktarılmamaktadır. Traianus'un Parth seferlerinden sonra Hadrianus'un önceki imparatorun fethettiği toprakları terk ederek Roma sınırını yeniden bu hatta çekmesiyle birlikte 250'li yıllara kadar sınırdan Anadolu'ya geçen önemli bir tehdit görülmemiştir. Bu gerçek de, sınırın kurulduğu yerin ne kadar özenle seçilmiş olduğunu göstermektedir.¹¹² Sınırın kuruluşunun Vespasianus'a ait bir başarı olduğu kabul edilse de, bu teşkilatın oluşturulmasında, imparator geçmiş deneyimlerden mutlak şekilde yararlanmış olmalıdır; Roma devleti bu bölgeye dair yaklaşık 150 yıllık bir tecrübeye sahipti. Sulla'nın bölgeye görevli memur olarak geldiği MÖ 90'lı yıllardan itibaren Lucullus, Pompeius ve Marcus Antonius gibi isimler başta olmak üzere, pek çok Romalı bu toprakların havasını solumuş, ordularını Fırat havzasında ve ötesinde pek çok harekâta sevk etmiştir. Bürokrasinin bu derece geliştiği, yapılan seferlerle ilgili ayrıntılı notların tutulduğu bir ortamda, orduların ve çeşitli askeri birliklerin konaklamak veya savaşmak için tercih ettikleri noktaların kayıt altına alınmaması düşünülemez. Yukarıda önemli ayrıntılarına değindiğimiz çapta bir yenilik, mutlak suretle bu 150 yılı aşkın tecrübeye dayandırılmış olmalıdır. Özellikle Vespasianus'un Yukarı Fırat havzasındaki bu sınır hattını oluşturmasından hemen önceki tarihlerde Corbulo'nun düzenlediği Armenia seferi, Vespasianus ve oğullarına bu konuda yol göstermiş olmalıdır. Devamlılığın esas olduğu bir yapıda bu süreç son derece normaldir. İmparatorluğun sınır politikasına dair genel tavır, görev başındaki imparatorun şahsına bağlı birtakım değişiklikler gösterse de, bu konuda bir devamlılığın mevcudu yüzyıllar boyunca hissedilebilmektedir. Bu nedenle imparatorluğun özellikle sınır ve savunma stratejileri bağlamındaki tavrının çok değişkenlik gösteren nitelikte bir anlayış

¹¹¹ Satala'daki arkeolojik bulgular Justinianus dönemine tarihlenmektedir. Ayrıca Procopius (Aed. 3.4.15-20) da Melitene'nin Justinianus döneminde ihya edildiğine dair bilgiler vermektedir.

¹¹² 135 yılında tarih eserleriyle nam salmış bir Cappadocia valisi olan Flavius Arrianus'un Alan seferinin sebepleri elbette bu duruma bir istisna oluşturmaktadır.

olduğunu savunmak pek doğru değildir. Tüm bu tespitleri göz önüne getirip düşündüğümüzde, Roma İmparatorluğunun cumhuriyet rejiminden beri dönüşüm geçirerek devam eden geleneklerinden oldukça yararlandığı şüphe götürmez bir gerçektir.

4. ANADOLU SINIRINA KALICI LEJYONLARIN SEVKEDİLİŞİ VE BU LEJYONLARIN BÖLGEDEKİ HİZMETLERİ (MS 71 – MS 284)

Vespasianus'un imparatorluk tahtına geçişiyle birlikte, imparatorluk sathında başvuru olan savunma tedbirlerinde köklü değişiklikler yaşandı. Bu tedbirler kapsamında, daha önce kalıcı lejyon bulunmayan Fırat nehrinin kuzey kısmına 2 lejyon konuşlandırıldı. Kuzeyde Trapezous'tan güneydeki Syria eyaletine uzanan bir hat boyunca geçiş noktalarını kontrol altına almak için konuşlandırılan bu lejyonlar, Fırat nehrinin hemen batısında inşa edilen karargâhlara sevk edildiler. Satala ve Melitene'de bulunan bu karargâhların arasında, kuzeyde Trapezous'tan güneyde Zeugma'ya kadar uzanan sınır hattı, yaklaşık 20 kilometre aralıklarla konuşlandırılan küçük karakollarla desteklendi ve kuzeydeki bu hat, Syria eyaletinin kuzeyinde, Fırat nehrini takiben aşağıya uzanan iki lejyon karargâhıyla birleştirilmiş oldu. Böylece güney kısmını Samosata ve Zeugma lejyon karargâhlarının oluşturduğu Anadolu sınırı ortaya çıkmış oldu. Bu iki karargâh esasen Syria eyaletinde bulunmasına rağmen aslında Syria kadar Anadolu'nun güvenliği için de önemli noktalar dır.

Bu bölümde Anadolu sınırı boyunca görev yapmış lejyonlara dair bazı sorunlara ışık tutmaya çalışacağız. Konumuzun kapsamına giren dört lejyonun Anadolu sınırına konuşlandırıldıkları tarihler, imparatorluk döneminin sonuna kadar katıldıkları mücadeleler gibi meseleler bugün halen tartışma konusudur. Bu gibi hususların tartışma konusu olmasının temel sebebi, antikçağ boyunca askeri birliklerin görevlerini konu alan herhangi bir eserin yazılmamış olmasıdır. Lejyonlara dair derli toplu bir kronoloji oluşturmak ve onların hangi operasyonlarda görev aldıklarını belirleyebilmek için, öncelikle edebi metinlerde verilen bölük pörçük bilgilerin bir araya getirilmesi gerekir. Fakat bu bilgiler çoğu zaman eksik ve yetersizdir. Dolayısıyla kronolojiye dair boşlukları doldurabilmek için çoğu zaman yazıtlar ve bazen de sikkeler gibi birinci elden kaynaklara başvurma zorunluluğu bulunmaktadır.

Bazen arkeolojik bulgular da araştırmacılara yardımcı olabilmektedir. Özellikle lejyonlarla ilgili yeni yazıtların günyüzüne çıkmasıyla, daha önce ortaya konan teorilerin yeniden gözden geçirilmesi, meseleye dair sorunların aydınlatılması açısından faydalı olmaktadır. Aşağıdaki bölümde MS 71 yılından sonra sınırın tarihine dair kronolojik bir anlatım yerine lejyonları ön plana çıkararak sınırda görev yapan lejyonların tarihelerindeki sorunları irdelemeyi tercih etmemizin sebebi, sınırda görev yapan lejyon birliklerinin tarihi üzerinden aynı zamanda bu sınırın tarihine dair bir tablonun da ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevede ilerleyecek olan aşağıdaki bölüm, öncelikle Cappadocia eyaletine sevk edilen lejyonların incelenmesiyle başlayacak, ardından Syria eyaletinin kuzeyinde yer alan Samosata ve Zeugma kentlerine konuşlandırılan lejyonların incelenmesiyle devam edecektir.

4.1. Legio XV Apollinaris

Legio XV Apollinaris ile doğrudan ilişkilendirilebilecek en eski tarihsel nitelikli belge, Naevius adlı bir veteranın Ricengo'da bulunan mezar yazıtıdır. Octavianus orduyu MÖ 42 yılında yaşanan Philippi Savaşı'nın ardından yeniden düzenleyişi sırasında Cremona'da, yani bugünkü adıyla Ricengo civarında MÖ 41 yılında bir veteran kolonisi kurmuştu.¹ Burada kurulan koloninin en eski sakinlerinden birinin de 15. lejyonda görev yapan bir asker olduğu anlaşılmaktadır. 15. lejyonun kuruluş tarihi şüpheli olmakla birlikte Cassius Dio'dan Augustus döneminde varolan lejyonlardan biri olduğunu öğreniyoruz.² Ritterling'in de belirttiği üzere bu lejyonun Iulius Caesar dönemindeki savaşlarda aktif rol almış olmasıyla ilgili bir ifade yoktur.³ Öte yandan diğer bir görüş, Caesar döneminde faal olan 15 numaralı bir başka lejyonun, XV Apollinaris lejyonu ile aynı olabileceği üzerinde durmaktadır.⁴ Caesar tarafından daha önce oluşturulan 15. lejyon MÖ 52 yılındaki Alesia Savaşı'nın ardından bölgedeki kolonilerin güvenliğini sağlamak amacıyla Gallia Cisalpina'ya konuşlandırılmıştı.⁵ İki yıl sonra Capua'ya gönderildi ve burada Pompeius'un komutasına geçti. Pharsalos Savaşı'nda mücadeleye Pompeius'un tarafında giren 15. lejyonun yerini doldurmak için Caesar MÖ 49 yılında 15. lejyon adıyla bir başka birlik daha oluşturdu ve bu görüşe göre söz konusu lejyon savaşın ardından Caesar tarafından savaştan sağ çıkan eski lejyonun mensuplarının yanına yeni askerler eklenmek usulüyle yeniden kuruldu.⁶ Lejyonun Apollinaris unvanını ne zaman aldığıyla ilgili de kesin bir kayıt bulunmamaktadır. Geleneksel görüşe göre lejyon bu unvanı Actium Savaşı'nda

¹ Naevius'un yazıtı: AE 1975: 442 [...] ius Nae[u]i[us] Ter(tii) f(ilius) leg(ionis) X[V] |Apollin[aris].; krş. Wheeler 2000: 262. Koloninin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemektedir, bkz. Keppie 1998³: 64.

² Cass. Dio 55.23.

³ Ritterling 1925: col.1747.

⁴ Sasel 1985: 548; Wheeler 2000: 261vd. 15. lejyonun erken tarihi oldukça tartışmalıdır. Bu dönemle ilgili tüm tartışmalar için bkz. Wells 1974: 185-190; Sasel 1985; Wheeler 259vd.; Sasel Kos 1995; Handy 2011: 248.

⁵ Caes. Bell. Gall. 8.24.3; bu dönemdeki muhtemel karargâhı için bkz. Sasel Kos 1995: 229.

⁶ Sasel 1985: 548.

gösterdiği yararlılıklardan ötürü almıştır.⁷ Fakat son yıllarda ortaya atılan bir başka görüş lejyonun unvanı daha erken bir tarihte, MÖ 36 yılında gerçekleşen Naulochus Savaşı'nda gösterdiği yararlılıklardan ötürü almış olabileceği üzerinde durmaktadır.⁸ 15. lejyon Augustus zamanında yapılan yeni düzenlemenin ardından Balkanlara yerleştirilmiş ve elde bulunan sayısız yazıt ve diğer bulgulardan anlaşıldığı kadarıyla Nero dönemine kadar da burada aralıksız görev yapmıştır.⁹

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere tarihi muhtemelen Caesar dönemine kadar uzanan bu lejyonun doğuya ilk sevkinden önceki, yani MÖ 49 yılıyla MS 62/63 yılları arasındaki tarihiyle ilgili pek çok şey tartışmalı olma özelliğini korumaktadır, fakat kesin olarak bildiğimiz bazı bilgiler de mevcuttur. Buna göre lejyon, MS 14 yılında Pannonia'da bulunan diğer lejyonlarla birlikte bir ayaklanmaya karışmış, bundan sonraki bir tarihte, muhtemelen MS 50'li yılların başında veya 50 yılından hemen önce Balkanlardaki eski görev yerinden Carnuntum'a sevk edilmiştir.¹⁰ Erken tarihiyle ilgili bir başka kesin bilgi ise MS 62 veya 63 yılında doğuya gönderildiğidir.¹¹

⁷ Keppie 1998³: 182; Ritterling 1925: col.1747 lejyonun bu unvanını Augustus'un sağlığında önemli mücadelelerden birinde aldığı role bağlar; Apollon ve Augustus arasındaki ilişki için bkz. Cass. Dio 45.1.2-3; Suet. Aug. 94.4; Actium Savaşı ve savaşla ilgili efsanevi anlatım için bkz. Gage 1955: 479-522; krş. Wheeler 2000: 263n.26.

⁸ Wheeler 2000: 263-68; Handy 2011: 248. Wheeler bu unvanın tarihiyle beraber lejyonun bilinmeyen amblemiyle ilgili de birtakım teoriler ortaya atmakta, lejyonun bu unvanı muhtemelen bir deniz savaşının ardından, bir ihtimal Naulochus Savaşı'nın ardından almış olabileceğini, lejyonun ambleminin de mitolojide gemi çapası olarak sembolize edilen griffon olabileceğini iddia etmektedir; daha fazla bilgi için bkz. Wheeler op. cit.

⁹ Ritterling 1925: col. 1749. XV Apollinaris'in Iulius Claudius döneminde Balkanlardaki faaliyetiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ritterling 1925: col. 1747-1750; Wheeler 2000; Sasel 1985: 547vd.; Handy 2011: 248-63; Mosser 2003:136-47; 153-55.

¹⁰ Mosser lejyonun Caligula zamanında alınan birtakım önlemler çerçevesinde Carnuntum'a sevk edildiğini ve sevk tarihinin de 39 olabileceğini ifade eder; bkz Mosser 2003: 145. Caligula dönemindeki askeri faaliyetler için ayrıca bkz. Bicknell 1968: 496-505.

¹¹ Pannonia ayaklanması için bkz. Tac. Ann. 1.16; krş. Handy 2011: 249; Carnuntum'a sevk edilişi için bkz. Vorbeck 1980:325, Mosser 2003:145: Doğu görevi için ilk kez bu bölgeye sevk ediliş tarihi için bkz. Tac. Ann. 15.25.3. Lejyonun doğuya gönderiliş tarihi üzerinde de tartışmalar sürmektedir. Örneğin Wheeler bu tarihi kesin olarak MS 63 yılına oturturken, Farnum (2005: 23) bu tarihi MS 62 olarak almakta, fakat bunu dayandırdığı kaynak veya olay hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Webster (1998³: 131) lejyonun sevkini MS 60 olarak ifade eder. Heil (1997: 117-120) ise olayların tarihini

15. lejyon 62/63 ila 71 yılları arasında yaklaşık on yıl kadar öncelikle Gn. D. Corbulo'nun emrinde Parthlar üzerine yapılacak seferde yer almak üzere Doğu'ya sevk edilmiş, daha sonra da Vespasianus'un oğlu Titus'un komutasında Iudaea'da çıkan Yahudi isyanını bastırmak üzere söz konusu bölgeye gönderilmiştir. Lejyonun Carnuntum'dan Cappadocia'ya sevk edilmesi Corbulo'nun bir süredir Doğu'da devam eden askeri operasyonlarına bağlıdır. Armenia Krallığı ile ilgili sorunlar ve bu sorunlardan yararlanıp Roma'nın etkisindeki bölgeyi kontrolü altına almak isteyen Parth'ların girişimleri, Nero döneminde bölgede yoğun bir askeri hareketliliğin yaşanmasına neden olmuştur.¹² O zamana kadar Anadolu'nun kuzeyinde, yani Cappadocia eyaletinde yerleşik lejyonların bulunmaması, bölgenin sadece auxilia birlikleri tarafından savunuluyor olması, burada girişilecek herhangi bir operasyon için diğer bölgelerden buraya asker sevkiyatını zorunlu kılıyordu. Öte yandan bölgeye en yakın lejyon birliklerinin bulunduğu Syria eyaletindeki güçlerin Anadolu'nun kuzeyindeki bir operasyonda doğrudan kullanılması, bu sefer Syria bölgesinde bir güvenlik açığının doğmasına sebep olabileceği ve Parth'ların bu durumdan yararlanarak bir karşı saldırıya girişmelerine imkân tanıyabileceğinden ötürü yine risk teşkil ediyordu. İşte bu çekinceler dolayısıyla burada girişilecek operasyonlar, Syria'daki birliklerden bazılarının kuzeye kaydırılması, bunlara destek olarak ise Balkanlar'dan bazı birliklerin bölgeye sevk edilmesi yöntemiyle aşılmaya çalışıldı. Bu birliklerden biri de Legio XV Apollinaris'tir.¹³ Bu dönemde Apollinaris'in daha sonra

gözden geçirmekte ve lejyonun Carnuntum'dan Doğu'ya sevkini 63'e, Corbulo'nun seferini ise 64 yılına yerleştirmektedir. Ritterling de lejyonun sevk tarihini 63 olarak almaktadır. Bu karışıklığın sebebi, konuyla ilgili temel kaynaklardan biri olan Cassius Dio'nun bu olayları anlatırken onları tarih sırasıyla vermek yerine, bir bütünlük içinde aktarmaya çalışmasıdır. (Cass. Dio 62.19-23) Ayrıca bkz. Tac. Ann. 15.23vd.

¹² Armenia Krallığı ve Parthlar'ın girişimlerinin toplu bir anlatımı için bkz. Magie 1950: 551-8; Mitford da özet olarak gelişmeleri aktarmaktadır, bkz. Mitford 1980: 1175-7. Ayrıca bkz. Wagner 1985: 31-40; Dabrowa 1986: 97vd.; Millar 1993: 67-69. Nero döneminde doğuda yaşanan gelişmelerin ve doğu politikasının geniş bir değerlendirmesi için bkz. Heil 1997.

¹³ bkz. Tac. Ann. 15.25.3; 26.2. Apollinaris'le birlikte bölgeye Illyricum ve Mısır'dan vexillatio'lar da gönderilmişti, Vexillatio'lar için ayrıca bkz. Saxer 1967: 12. Mosser Apollinaris'in doğuya kaydırılmasını Germania sınırında o dönemde yaşanan olası sessizliğe de bağlanabileceğini ileri sürmektedir. Fakat Apollinaris'in Doğu'ya sevk edilmesiyle boş kalan lejyon karargâhına o zamana kadar Hispania'da bulunan Legio X Gemina'nın kaydırılması, kanımızca Balkanlardaki askeri gücün aynı şekilde korunmaya çalışıldığına işaret etmektedir ki, Mosser X Gemina'nın bölgeye kaydırıldığını söylemekle birlikte olayı bu şekilde görmemektedir; X Gemina'nın Carnuntum'a gelip burada geçici bir

üs olarak uzun yıllar kullanacağı Satala'da konuşlanmış olabileceği öne sürülmektedir.¹⁴ Aynı dönemde bölgede bulunan bir başka lejyon XII Fulminata ile Apollinaris'in aynı yerde, yani Fulminata'nın bir süredir üs olarak kullandığı Melitene'de uzun soluklu olarak kalışının birtakım lojistik sorunların yaşanmasına sebebiyet verebileceği düşünüldüğünde, Apollinaris'in daha kuzeyde, Trabzon limanına yakın bir yerde ve Fırat'ın kenarında bulunduğu için nehir yoluyla güneyden de lojistik desteğin sağlanabileceği bir noktada hazır bekletilmiş olması o dönemin şartları da göz önüne alındığında kulağa mantıklı gelmektedir.¹⁵ Bununla birlikte bazı özel durumlarda iki lejyonun aynı lejyon karargâhını geçici süreyle ortak kullandığı durumların da görüldüğü unutulmamalıdır.¹⁶

15. lejyon Corbulo'nun önderliğinde Tomisa üzerinden Parthlara karşı yapılan seferde yer almıştır, fakat kaynaklarda lejyonun seferde oynadığı rolle ilgili herhangi bir bilgi yoktur.¹⁷ Ateşkes antlaşmasına varılıp Roma'dan haber beklenmeye başlanıldığında, bu lejyonun da diğerleri gibi en az 65 yılının sonlarına kadar bölgede kalmış olduğu düşünülebilir.¹⁸ Lejyon sonrasında Alexandria kentine gönderilmiştir.¹⁹ Ritterling bu sevkiyatı lejyonun o dönemdeki daimi karargâhı durumundaki Pannonia'ya deniz yoluyla gönderilmek istemesine bağlasa da, bu teori pek mantıklı görünmemektedir. Çünkü bu çapta bir sevkiyatın Anadolu'da veya Syria eyaletinde

süre lejyon karargâhını kullanmasıyla ilgili olarak bkz. Ritterling 1925: col. 1680; Vorbeck 1980: 7; Tac. Hist. 2.58.

¹⁴ Wheeler 2000: 275.

¹⁵ Karşıt görüş: Heil 1997: 192; Heil lejyonun burada bekletilmiş olabileceği görüşüne katılmamaktadır. Krş. Wheeler 2000: 275. Bu dönemde Trapezus limanının lojistik destek amaçlı kullanıldığını Tacitus aktarmaktadır, bkz. Tac. Ann. 13.39.

¹⁶ Örneğin Ren sınırında bir süre boyunca bazı lejyonlar üs olarak aynı karargâhta konuşlandırılmışlardır. Buna dair ilk akla gelen örnek, 68 yılında, yani Vespasianus'un hükümdarlığının ilk yıllarında Germania Superior eyaletindeki Moguntiacum'da aynı karargâhta konuşlandırılmış olan IV Macedonica ve XXII Primigenia ile aynı tarihte Germania Inferior'daki Vetera karargâhında birlikte konuşlandırılmış olan V Alaudae ve XV Primigenia lejyonlarıdır, bkz. Dart 2016: 212; Krş. Parker 1958²: 120-22.

¹⁷ Tac. Ann. 15.27.

¹⁸ Aynı dönemde Legio III Gallica birliğinin de Elazığ'da olduğunu biliyoruz, bkz. CIL III 6741; 6742a.

¹⁹ Alexandria kentinin Mısır'daki Alexandria kenti olduğu birçok kimse tarafından kesin kabul edilmekle birlikte bu kentin Alexandria ad İssum olabileceği de gündeme getirilmiştir; tartışma için bkz. Jones 1984: 281-285.

bulunan limanlardan yapılmasına engel bir durum söz konusu değildir. Ayrıca Apollinaris bu sevkiyattan sonra en az 5 yıl daha bu bölgede kalmıştır.²⁰ Bu kalışın sebebi kuzeyde Armenia ve Mesopotamia'da yapılan harekâtların hemen ardından güneyde, Hierosolyma (Jerusalem – Kudüs) ve civarında meydana gelen Yahudi isyanıdır. Lejyonun Alexandria'ya gönderilişini Nero'nun Aithiopia üzerine düzenlemek istediği seferlerle bağdaştırırlar da vardır.²¹ Fakat bölgede ortaya çıkan yeni şartlar böyle bir plan yapıyor idiyse dahi bunun hayata geçirilmesini engellemiştir. Yahudi isyanının bastırılması mümkün olmayınca bölgede taşlar yerinden oynamış, Nero isyanı bastırmak üzere geleceğin imparatoru Vespasianus'u görevlendirmiş, o da oğlu Titus'u 15. lejyonun komutanı olarak atamıştır.²²

Yahudi isyanı sırasında 15. lejyonun faal olarak görev aldığı Josephus'tan takip edebilmekteyiz.²³ Lejyonun bu operasyon sırasındaki faaliyetleri, tüm tarihi boyunca en iyi belgelenen ve antik kaynaklardan en ayrıntılı şekilde takip edebildiğimiz safhası olmuştur.²⁴ Fakat 69 yılında Vespasianus'un imparator ilan edilmesinin ardından Titus'un yerine Apollinaris'in başına lejyon komutanı olarak bir başkasının, M. Tittius Frugi'nin atanması sonrasında lejyondan fazla söz edilmemeye başlar.²⁵ Bu tarihten

²⁰ krş. Heil 1997: 167.

²¹ Bu düşünceyi savunan Keppie'dir; bkz. Keppie 1986: 417-419 ve Cass. Dio 62.8.1; Plin. HN. 6.40.181. Wheeler da (2000: 275) üstü kapalı bir şekilde bunu dile getirmektedir; ayrıca bkz. Heil 1997: 192-94.

²² İlgili olarak bkz. Franke 1991: 252vd; n. 107; ayrıca Jos. BJ 3.4.2; Suet. Tit. 4. Bu dönemde Corbulo esrarengiz bir şekilde intihar ediyor, Nero'nun Roma'daki gücü ve desteği de inişe geçiyordu, bkz. Heil 1997: 183-194; Yahudi isyanıyla ilgili olarak 2016 yılında yayımlanan çok kapsamlı bir çalışma, olayların bütün ayrıntılarını barındırması bakımından konuyla ilgili yeni başvuru kaynağı olmuştur, bkz. Mason 2016.

²³ Jos. BJ 3.9.1; 3.7.34; 4.1.3; 6.4.3; 6.11.4.

²⁴ Wheeler 2000: 277. Özellikle 67 yılındaki olaylarda aldığı rol Josephus'tan çok iyi takip edilebilmektedir: BJ 3.115, 132-34; 3.141-339; 3.32-34; 4.87vd; 4.10-13; 4.63-81. Yahudi isyanıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Millar 1993: 70-79. Bununla birlikte Lejyonun Yahudi isyanları sırasındaki faaliyetleriyle ilişkilendirebilecek tek bir yazıt dahi henüz ele geçmemiştir.

²⁵ Görünüşe göre Yahudi isyanıyla ilgili en önemli kaynak durumundaki Josephus Titus'un lejyonun komutanlığından ayrılmasıyla birlikte Apollinaris'e ilgisini kaybetmiştir. Frugi için bkz. Tac. Hist. 2.82.3; Jos BJ 4.656vd.; ayrıca bkz. PIR², T 280.

sonra da operasyonlarda görev almaya devam eden birlik, muhtemelen 71 yılında V Macedonica lejyonu ile beraber Balkanlardaki eski karargâhına geri gönderilmiştir.²⁶

15. lejyonun 71 yılından itibaren yaklaşık 40 yıl kadar Balkanlarda kaldığı ve burada sınır güvenliğinin yanı sıra özellikle birtakım inşa faaliyetlerinde yer aldığı anlaşılmaktadır.²⁷ Domitianus ve Traianus'un Balkanlarda gerçekleştirdiği harekâtlarda bütün bir birlik olarak yer alıp almadığı da kesin olarak bilinmemektedir.²⁸ Birliğin tarihinde ikinci kez doğuya gönderilişi MS 2. yüzyılın başlarında gerçekleşmiş, bu sevkten ardından tekrar Balkanlara geri dönmeyen lejyon, MS 4. yüzyılın sonuna kadar Satala'daki lejyon karargâhında konuşlandırılmıştır.

²⁶ Titus'un *legatus legionis* makamından ayrılmasından itibaren meydana gelen olaylarda Apollinaris'in adı zaman zaman geçmektedir, fakat sürekli bir anlatım söz konusu değildir; bkz. Jos. BJ 5.41; Tac. Hist. 5.1.2 (Hierosolyma [Jerusalem - Kudüs] harekâtı); BJ 5.67(Scopus'taki ordugâhı); BJ 5.282, 340, 468; 6.237 (Hierosolyma harekâtı); BJ 7.19-20; 7.23-4; 7.96; 7.100; 7.105; (Hierosolyma'nın düşmesinden sonra Titus'la beraber önce Caesarea'ya sonra da diğer şehirlere gidiş); 7.111-2 (Zeugma'ya kadar çıktıktan sonra tekrar Hierosolyma üzerinden Alexandria'ya dönüş). Alexandria'dan Balkanlara dönüş için bkz. Ritterling 1925: col. 1751vd.; Keppie 1986: 421; Wheeler 2000: 278; Parker (1958²: 149) bu tarihi 70 olarak değerlendirmektedir, fakat Wheeler'ın da belirttiği gibi bu tarih Josephus'un BJ 7.20'de verdiği bilgi göz önüne alınırsa yanlış olmalı, ordu hava koşulları nedeniyle kışı Alexandria'da geçirmiş olmalıdır. Ordunun denizden muhtemel geri dönüş rotasıyla ilgili Mosser İstanbul Boğazı üzerinden Karadeniz ve oradan da Tuna nehri yolunu önermektedir; ayrıntı için bkz. Mosser 2003: 151. Bu dönemde Dura Europos'ta biri Claudius dönemine tarihlenen ve Antiokheia darphanesinde basılmış, LXV kontrmarkını taşıyan bir dupondius da dikkat çekicidir. Bu kontrmark muhtemelen lejyonun Nero dönemi ve hemen sonrasında bölgede gerçekleşen faaliyetlerine fiziki bir kanıt olarak gösterilebilir; krş. Bellinger 1949: 149 ve 192. (1604c).

²⁷ Strobel 1984:85; 93; Strobel 1989: 214; krş. Szilagyi 1933: 81n.23; Kraskovska 1991: n.136vd.; krş. Mosser 2003: 153n.592; 593.

²⁸ Birliğin doğu seferi sonrasında tekrar Doğu'ya gönderilene kadar geçen süreyle ilgili faaliyetlerine dair bkz. Mosser 2003: 151-157; Wheeler 2000:278-82. Balkan harekâtlarında yer alıp almamasıyla ilgili olarak bkz. Strobel 1989: 193-222; Fitz 1981: 292; Mrozewicz 2004: 630-2. Ayrıca bkz. Ritterling 1904: 24-38; Ritterling 1925: col. 1753. Tüm tartışmalara rağmen lejyonun konuşlandırıldığı bölgenin coğrafi açıdan Balkanlarda yürütülen operasyonlara olan yakınlığı, bu operasyonlara lejyonun en azından *vexillatio* boyutlarında katılım göstermiş olabileceğini düşündürmektedir. Traianus döneminde meydana gelen Dacia seferlerindeyse birliğin operasyonlara en azından *vexillatiolar* gönderdiği açıktır; bkz. CIL III 1640; 1642; krş. Strobel 1984:92; Gonzales: 2003: 367; Horedt 1977: 331-38 (CIL III 1640 ve 1642 ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Horedt 1977: 333); Strobel 1989: 201; Fitz 1986; Fitz 1993b: 372; karşıt görüş: Franke 2005: 319. Franke 15. lejyonun bu hareket sırasında Quadi ve Markomanni kavimlerinin hemen karşısında konuşlandırılan Carnuntum karargâhını beklediğini ve cephe gerisinin güvenliğini sağladığını iddia etmektedir.

Apollinaris'in sevk tarihi kadar Doğu'da öncelikle hangi bölgeye ve hangi görevle sevk edildiği de bugün oldukça tartışmalı konular arasındadır. Apollinaris'in Doğu'ya sevk edilişiyle ilgili geleneksel görüşlerden biri lejyonun Traianus döneminde 114 yılında başlayan Parth seferleri sırasında sevk edilmiş olmasıdır.²⁹ Bu görüşü destekleyen bilgilerden biri Marcus Cornelius Fronto'nun Traianus'un Dacia savaşlarında yer alan birliklerin Parth seferinde de görev aldıklarını ifade ettiği eseridir.³⁰ Balkanlarda görev yapan bazı birliklerin Traianus'la beraber Parth seferleri sırasında hizmet etmiş olduğu bilinmektedir, fakat konuyla ilgili hiçbir kanıt Apollinaris'i doğrudan Parth seferleriyle ilişkilendirmeye yetmemektedir. Üstelik 114 yılı sonrasına ait olduğu iddia edilen fakat kesinliğinden şüphe duyulan birtakım kanıtlar da, bazı araştırmacıları birliğin en azından bir kısmının 114 yılından sonra bir süre daha Carnuntum'da kalmaya devam ettiğini düşünmeye sevk etmiştir. Bu kanıtlardan biri uzun zamandır bilinen ve Legio XV Apollinaris'te *optio* olarak görev yapan M. Ulpius Dasius'a ait mezar yazıtıdır.³¹ Dasius 20 yıl orduda görev yaptıktan sonra 40 yaşında hayatını kaybetmiştir. Bir görüşe göre bu yazıt, 15. lejyonun 114 yılında doğuya sevk edildiğine işaret etmektedir. Bu görüş Dasius'un vatandaşlık hakkını Traianus'un 94 yılında olası bir Moesia valiliği zamanında almış olmasına dayanmaktadır.³² Fakat bugün artık Traianus'un o dönemde bu eyalette valilik görevinde bulunmadığı ortaya çıkmıştır.³³ Böylece lejyonun Doğu'ya naklini bu yazıtı dayanarak 114 yılına yerleştirmek pek mümkün görünmemektedir. Bir başka görüş

²⁹ Ritterling (1925: col.1285) 15. lejyonun Carnuntum'dan ayrılışıyla ilgili 114 yılını önermiş, daha sonra bu görüşünü değiştirerek lejyonun Satala'ya gelişini 117 veya 123 yılına yerleştirmiştir (Ritterling 1925: col. 1754); Syme sevk tarihini 114 yılı olarak verir, fakat artık bu teorisinin dayandığı düşünce çürütülmüştür; bkz. Syme 1968: 106-8; Bosworth lejyonun Traianus'un Parth seferleri sırasında Doğu'ya geldiğini ve burada seferlere katıldığını kesine yakın bir dille ifade eder, bkz. Bosworth 1977: 244 ve n113; ayrıca bkz. Parker 1958²: 159; Kennedy (1980: 302-3) ise Apollinaris'in Traianus'un Parth seferlerine katıldıktan sonra bir süre Balkanlara tekrar geri döndüğünü ve Hadrianus döneminin başlarında yeniden Satala'ya konuşlandırıldığını ifade etmektedir; krş. Keppie 2000: 221.

³⁰ Princ. Hist. 7.9. Tabii bu görüş Apollinaris'in Dacia savaşlarına katıldığını da peşinen kabul etmektedir.

³¹ CIL III 4491; Vorbeck 1980: n. 149; Fitz 1993a: 344n. 252; Mosser 2003 Nr. 49; Lörincz 2010: 117, 120: M. Ulp(ius) | Marci F(ilius) Quir | ina (tribu) Dasius | Sirmi(o) Mil(es) leg(ionis) XV Apoll(inaris) | 7 ... | optio (vixit) an(nis) XL | stp (stipendium) XX H(ic) S(itus) E(st). | Staius Firmus H(eres) F(ecit).

³² Syme 1968: 106-8.

³³ Eck 1982: 321-30; Handy 2011: 250. MS 94-96 yılları arasında Moesia Superior valisi Cn. Pinarius Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus'tu; bkz. Roxan 1978, n. 6.

Dasius'un en erken 98/99 yılında askere alınmış olabileceğini ve dolayısıyla ölümünün de en erken 118/119 yılına denk gelebileceğini ifade etmektedir.³⁴ Lejyonun damgasını taşıyan tuğlalarla ilgili veriler de bu görüşü destekler görünmekte ve 15. lejyonun en erken Hadrianus döneminin başlarında doğuya gönderilmiş olabileceğine işaret etmektedir.³⁵ Öte yandan bazı araştırmacılar Dasius'un vatandaşlık hakkını Traianus'un imparatorluk döneminden çok daha önce almış olabileceğini düşünmektedirler. Bu teoriye göre Dasius'un, vatandaşlık hakkını imparator Traianus'un Pannonia'da olası valiliği sırasında veya Traianus'un babasının 73 yılı öncesinde olası bir Moesia valiliği sırasında almış olabileceği ileri sürülmektedir.³⁶ Üstelik Dasius'un tarihi tartışmalı yazıtı dışında Carnuntum'da Traianus'un Dacia seferleri sonrasında, yani 106 yılı sonrasında tarihlenen Apollinaris'e ait bir yazıt da bulunmamaktadır. Apollinaris lejyonu ile ilgili olarak şimdiye kadar Balkanlarda tespit edilen toplam 181 adet yazıttan hiçbirinin kesin olarak 106 yılı sonrasında tarihlenememesi bu konudaki çekinceyi artırmaktadır. Ayrıca Carnuntum'da Dasius'tan başka Ulpius gentilicum'una sahip hiç asker bulunmamaktadır. Buna karşılık 5 adet Titus Flavius bilinmektedir. Flavius zamanından beri bir koloni olan Sirmium'da doğan Dasius'un doğuştan Roma vatandaşlığına sahip biri olması da muhtemel olasılıklar arasında sayılabilir.³⁷ Yazıtlar üzerinde incelemeler yapan

³⁴ Lörincz 1981b: 286; krş. Strobel 1988a: 329-69 ve Handy 2011: 250.

³⁵ Gabler&Lörincz 1977: 167-68; 175; Gabler 1980: 637-39; Moesy 1980: 627-31; Lörincz 1981b: 285-86. Lörincz düşüncelerini Quadrata'daki auxilia karakolunda bulunan ve Apollinaris'e ait olan, bununla birlikte Hadrianus dönemine tarihlenen *terra sigillata*larla desteklemektedir. Öte yandan Apollinaris'in bölgeden ayrılmadan önce çok sayıda tuğla imal edip bunların stoklandığı ve Apollinaris bölgeden ayrıldıktan sonra yerine gelen lejyonların çeşitli imar faaliyetlerinde bu tuğlaları kullanmış olabileceği de akla gelmektedir(krş. Wheeler 2000: 285vd.). Tek başına tuğla damgalarının bir lejyonun bölgedeki varlığının kronolojik açıdan tespitine katkıda bulunması elbette kabul edilebilir bir çıkarımdır, fakat söz konusu bulguların kesin tarihlerin tespitinde ana veri olarak değerlendirilmesi, araştırmacıyı yanlış yönlendirebilir. Quadrata'daki tuğlalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Lörincz 1981a: 27vd.

³⁶ Pannonia valiliğini öne süren Fitz'dir; bkz. Fitz 1986: 334-37; 348-61; Traianus'un babasının 73 yılı öncesi Moesia valiliği ile ilgili iddia ise French&Summerly'den gelmiştir; bkz. French&Summerly 1987:21vd; ayrıca bkz. PIR V 574. Traianus'un babasının kariyeri hk. tartışmalar için bkz. Hanslik 1965: col. 1032, Henderson 1927: 63; Syme 1936:143n.5; Kreiler 1975: 32-38; Dabrowa 1998: 64-68. Fitz ayrıca Dasius'un öncelikle yardımcı birliklerde görev almış olabileceğini, bu sırada vatandaşlık hakkını elde edip sonrasında lejyon askeri olarak Apollinaris'e geçmiş olabileceğini de ileri sürmektedir.

³⁷ Mosser 2003: 156; Titus Flavius *gentilicium*lu askerler için bkz. Mosser 2003: n. 10, 82, 92 [bu yazıtta 2 kere geçmektedir] ve 118).

uzmanlar, Dasius'a ait yazıtın 2. yüzyıl başına değil, muhtemelen daha erken bir tarihe, belki de 1. yüzyılın ortaları veya daha sonrasına ait olabileceğini düşünmektedirler.³⁸ Mosser'e göre 114 yılında Parth seferleriyle beraber lejyonun doğuya sevki mantıklı görünmektedir. Burada devreye T. Flavius Mansuetus'un yazıtı girer³⁹; orduda 19 yıl görev yapan Mansuetus vatandaşlığını orduya girdiği sırada, yani Flavius Hanedanı temsilcilerinden biri zamanında aldıysa, o halde en geç 115 yılında hayatını kaybetmiş olmalıdır.⁴⁰ Fakat şunu da unutmamak gerekir ki, Mansuetus orduya 96 yılında değil, söz gelimi 90 yılında da veya 87 yılında da alınmış olabilir. Yani ordunun Satala'ya daha erken bir tarihte, örneğin 106 yılında nakledilmiş olamayacağına dair kanıt olarak gösterilebilecek bir nitelikte değil, aksine 106 yılında gerçekleştirilmiş olabilecek bir sevkiyata dair kanıt olarak da kullanılabilir. Bununla beraber Mansuetus eğer vatandaşlığını gerçekten orduya girdiği sırada aldıysa, o halde bu yazıtla beraber 15. lejyonun Satala'ya en geç 115 yılında sevk edilmiş olabileceği düşünülebilir. Yine de Mansuetus'un Sirmium doğumlu bir asker olduğu göz önünde tutulmalı ve doğuştan Roma vatandaşı olabileceği ihtimali görmezden gelinmelidir.

Quadrata'da ele geçen ve katmandaki terra sigillata'lar dolayısıyla Hadrianus dönemine tarihlenen Apollinaris damgalı tuğlalara rağmen lejyonun 106 veya sonrasında sevki düşüncesi imkânsız kabul edilmemelidir. Bölgedeki tuğlalar daha önce XV tarafından imal edilip bölgeye daha sonra gelen diğer lejyonların inşa faaliyetlerinde kullanılmış olabilir.⁴¹ Nitekim Quadrata'da başka lejyonların tuğlalarına da rastlanmıştır. Ayrıca söz konusu kale Apollinaris'in bölgede olduğu dönemde inşa edilmiş ve sonrasında onarım görmüş de olabilir, ya da Apollinaris tuğlaları bir yeniden kullanıma tabi tutulmuş olabilir.⁴² Tuğlaların tek başına bir lejyonun belli bir bölgede bir süreliğine bulunduğuna ilişkin kanıt olarak kabul edilse

³⁸ Mosser 2003: 156; Vorbeck 1980: n149.

³⁹ Mansuetus yazıtı için bkz. Mitford 1997: 145n.10; Mosser 2003: 156.

⁴⁰ Mosser 2003: 156.

⁴¹ Kurzmann 2006: 211. Kurzmann tuğla stoklama durumunun istisnai olduğunu belirtmekle birlikte bu olasılığı kabul etmekte ve duruma bir örnek de vermektedir; krs. Wheeler 2000: 285.

⁴² Kurzmann 2006: 209vd.

dahi, bu tuğlaların tartışmalı bir konuda tek başlarına kullanılması doğru olmayabilir.⁴³ Bu sebeple bu tür kanıtları öne sürerek Apollinaris'in belli bir tarihte belli bir yerde olduğu kesin bir dille ifade edilmemelidir. Tuğlalarla ilgili bir başka dikkat çekici husus ise, Apollinaris'in diğer lejyonların da katkısıyla oluşturulan vexillatio'lara birlik vererek ortak oluşumların içinde bulunduğunu kanıtlamasıdır. Oluşturulan vexillatio'ların içinde Apollinaris'in de bulunduğu bu tür inşa faaliyetlerine dair izler ancak 106 yılı öncesine tarihlenebilen tuğlaları içermektedir. Bu nedenle de 106 yılı bir lejyon sevkıyatı için uygun bir yıl gibi görünmektedir. Buradan yola çıkan Fitz 106 yılından sonra 14. lejyonun 15. lejyon yerine Carnuntum'a konuşlandırıldığını, 10. lejyonun da 13. lejyon yerine Vindobona'ya kaydırıldığını iddia etmektedir. Ona göre 15. lejyon 106 yılında tüm birlikleriyle beraber Doğu'ya gönderilmiştir, Fitz birliğin Arabia eyaletindeki operasyonlarda görev aldığını ileri sürmektedir, fakat bu coğrafyada bu tarihte Apollinaris'in görev yapmış olma ihtimalini destekleyecek hiçbir veri bulunmamaktadır. Üstelik Arabia'nın eyalet haline dönüştürülmesi sırasında askeri operasyonların yapıldığını gösterir türden bir kanıt da yoktur. Bölgenin yakınında bulunan lejyonların biri Nabataea kralının ölümünün ardından bu bölgeye sevk edilmiş gibi görünmektedir.⁴⁴ Wheeler'a göreyse Traianus dönemine tarihlenen ve Mısır'daki Mons Claudianus'ta ele geçen 15. lejyon centurio'su Annus Rufus'a ait adak yazıtı, lejyonun tüm birlikleriyle 106 tarihinde Mısır'a gönderildiğine dair yeterli

⁴³ Konuyla ilgili olarak Saxer'in bir başka bölgeyle ve lejyonla verdiği bir örnekten bahsetmek belki bu konuya biraz daha açıklık getirebilir. Novaesium'da bulunan ve XXX Ulpia'ya ait olduğu tahmin edilen bir tuğladan bahseden yazar, bu tuğlaların üreticisinin muhtemelen üzerinde damgası bulunan lejyon olduğunu, fakat tuğlanın yapımında kullanıldığı binayı ilgili lejyonun gerçekleştirip gerçekleştirmediğinin başka bir mesele olduğunu ve bu tuğlaların başka bir lejyonun hizmetine verilip verilmediği, bir lejyon tarafından üretilen tuğlanın sadece o lejyon tarafından kullanılıp kullanılmadığı da belirlenmiş bir mesele olmadığını ifade etmektedir, konuyla ilgili olarak bkz. Saxer 1968: 83; tuğlalarla ilgili güncel araştırmaların durumuyla ilgili ise bkz. Kurzmann 2006.

⁴⁴ Farnum sevk edilen lejyonun VI Ferrata olduğunu aktarmaktadır, konuyla ilgili olarak bkz. Farnum 2005: 89; ayrıca bkz. Kennedy 1980: 284 ve n.5; Keppie 1986: 423; Isaac 1990: 39 ve n.132; Freeman 1996: 94vd; Bowersock 1983: 76vd; Strobel 1984: 103; Millar 1993: 93.

bir kanıttır.⁴⁵ Fakat Franke'nin ve Strobel'in de daha önce dikkat çektiği üzere,⁴⁶ yazıtta Annius Rufus'un *cursus honorum*'u verilmekte ve Rufus Mons Claudianus'ta, bugünkü adıyla Cebel Fatire'de görevlendirilmeden önce Apollinaris'te görevli bir *centurio* olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Rufus'un buraya lejyonla birlikte değil, imparator Traianus tarafından özel bir görevle gönderilmiş olma ihtimali çok yüksektir.

Lejyonun 106 yılında Mısır'a gönderilme hadisesiyle ilgili kanıtlar bu şekilde tartışmalı olmakla birlikte, 106 yılının 15. lejyonun Carnuntum'dan Doğu'ya gönderilmiş olabileceği yıl olması ihtimalini bir kenara atmamak gerekmektedir. 2. yüzyılın başına kadar tek bir bölge halinde idare edilen Pannonia, imparator Traianus'un 101-106 yılları arasında süren Dacia seferleri sırasında, 103-106 yılları arasında Pannonia Superior ve Pannonia Inferior olarak iki farklı eyalete ayrılmıştı. Eski Pannonia'nın kuzey ve batı topraklarını içine alan Pannonia Superior eyaletinin başkenti 106 yılından itibaren Legio XV Apollinaris'in de o zamanki lejyon karargâhı durumundaki Carnuntum olarak belirlenmişti.⁴⁷ Eyalet düzenlemeleri sırasında

⁴⁵ CIL III: 25 = ILS 2612: Annius Rufus 7 leg(ionis) XV | Apollinaris praepositus | ab optimo imp(eratore) Traiano | operi ma[r]morum monti | Claudiano V(otum) s(olvit) [(i)bens] a(nimo).; Fitz 1986 334-37; 348-61 veya 1993: 372. Wheeler da lejyonun Doğu'ya gönderildiği görüşünü desteklemektedir; bkz. Wheeler 2000: 282-295. Krş. Mosser 2003: 155. Öte yandan Strobel bu yazıtın tarihinden şüphe duyduğu gibi, Annius Rufus'un özel bir görevle Mısır'a gönderildiğini ve 15. lejyonun bir temsilcisi olarak Mısır'da bulunmuyor olabileceğini düşünmektedir; bkz. Strobel 1989: 193-205 ve krş. Franke 2005:322vd.

⁴⁶ Strobel 1989: 193-205 ve krş. Franke 2005:322vd. Franke 15. lejyonun 106 ila 117 yıllarında Mısır'da tüm birlikleriyle veya bir *vexillatio* ile bulunduğunu kabul etmemekte, lejyonun Satala'ya kesin gönderilme tarihinin tam olarak bilinemeyeceğini belirtmekle beraber bu tarihin muhtemelen 118-119 olduğunu ifade etmektedir. Annius Rufus'un özel görevle muhtemelen orada bulunduğunu, Yakınoğu'da bulunan ve Wheeler tarafından (2000: 291vd.) 15. lejyonun Traianus döneminde Yahudi isyanının bastırılmasıyla ilgili görev aldığı gösteren kanıtlar olarak değerlendirdiği 15. lejyon kontrmarklarını taşıyan sikkelerin de daha sonraki döneme, yani Hadrianus dönemine ait olmaması için bir sebep olmadığını da ileri sürerek reddetmekte ve 15. lejyonun muhtemelen 117 yılından sonraki bir tarihte Satala'ya gönderildiğini ifade etmektedir. Söz konusu sikke için bkz. Bellinger 1949: 100n.2070a. Lejyonun kontrmarkını taşıyan ve Hadrianus dönemine ait bir As'ın Dura Europos'ta bulunması da ilginçtir. Öte yandan 15. lejyonun Traianus döneminden itibaren doğuda bulunduğu ve uzun yıllar burada kaldığı düşünülecek olursa, özellikle de Hadrianus dönemine tarihlenen sikkenin Hadrianus'tan sonraki dönemlerde de kullanılmış olabileceği akla getirildiğinde, Wheeler'ın argümanı sağlamlığını yitirmektedir.

⁴⁷ Mocsy 1962: 586; Burian et al. 2006: 254.

lejyonların yerlerinin değiştirilmesi, başka tarihi meselelerle ilgili olarak da tecrübe edilen bir durumdur. Örneğin Augustus Syria eyaletini yeniden düzenlediği sırada buradaki lejyonlarla ilgili değişiklikler de gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde Vespasianus'un Cappadocia eyaletinin yeniden düzenlenmesi sırasında eyaletteki lejyon durumuyla ilgili önlemler aldığı da malumdur.⁴⁸ Septimius Severus'un Pescennius Niger'e karşı iç savaşı kazanmasının hemen ardından başlattığı Parth seferleri sırasında Syria eyaletini ve genel olarak sınır boyunu yeniden düzenlediği, bu sırada Syria eyaletini daha küçük eyaletlere ayırarak buradaki orduların yerlerinde değişiklikler yaptığı yine bilinen bir durumdur.⁴⁹ Görüldüğü üzere gerek Traianus öncesinde, gerekse Traianus sonrasında Roma imparatorları eyalet düzenlemeleri sırasında orduların yerlerini değiştirebilmektedir. 106 yılında hem Traianus'un Dacia seferinin son bulması, hem de Pannonia Superior eyaletinin Carnuntum'dan yönetilmeye başlaması bazı diğer köklü değişiklikleri tetiklemiş olabilir. Bu seferler nedeniyle Balkanlarda olağanüstü bir askeri güç olduğu ve bu birliklerin görev yerlerinin operasyon sonrası belirlenen görev yerlerine dağıtılması gerekliliği de unutulmamalıdır. Bu sebeple Apollinaris lejyonunun bu tarihlerde doğuya, bir ihtimalle Satala'ya gönderilmiş olma olasılığı görmezden gelinmemelidir.

Antik kaynaklardan ve epigrafik buluntulardan çok kesin bilgiler edinilemeyen bu gibi durumlarla ilgili bazı numismatik veriler de ordu sevkیاتlarını anlayabilmemiz için yol gösterici olabilir. Ziegler'in yaptığı araştırmaya göre Batı'dan Doğu'ya veya tam tersi istikamette ordu sevkیاتlarının gerçekleştiği güzergâhta bulunan kentlerde, ordu mensuplarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere söz konusu dönemlerde piyasaya çok sayıda bronz sikke sürülmektedir.⁵⁰ Ziegler'in de belirttiği üzere bu sevkیاتlar savaş zamanı olabileceği gibi,⁵¹ savaşlar dışında birtakım kriz durumlarında veya başka herhangi sebeple de gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle

⁴⁸ Marek 2010: 422-26; ayrıca tartışma için bkz. Bosworth 1976; Schieber 1984: 65-75.

⁴⁹ Millar 1993: 121-23 ve genel olarak Severus döneminde Syria ve civarındaki askeri organizasyona dair bkz. Millar 1993: 127-41; lejyonların eyaletteki değişimin ardından eski yerleriyle kaydırıldıkları yeni yerler Wagner 1985: 30'daki haritada da gösterilmektedir, ayrıca krş. Farnum 2005: 87.

⁵⁰ genel olarak bkz. Ziegler 1996: 119-132.

⁵¹ Ziegler 1996: 127-8.

105/106 ve 106/107 yıllarında Ovalık Cilicia'da bulunan bazı şehirlerin olağanüstü sayılarda sikke basmış olmaları, bölgeye bir asker sevkiyatı yapıldığı düşüncesini destekler niteliktedir. 106/107 yıllarında Pontus'ta bulunan Sebastopolis ve yine Küçükasya'nın kuzey kesiminde bulunan Amisos kentinin de sikke basmış olması belki yine bu sevkiyatlara ilgili olabilir.⁵² 106 yılında Dacia'daki sorunların çözülmesinin ardından burada biriken askeri birliklerin imparatorluğun gerekli görülen yerlerine kaydırılması doğal bir durumdur.

Legio XV Apollinaris'in Satala'daki görevinin tam olarak ne zaman başladığı kuşkuyla olmakla beraber, bu birliğin 130'lu yıllarda burada bulunduğunu kesin olarak dile getirmek mümkündür. Konuyla ilgili bölgede bulunan epigrafik ve numismatik kaynakların sayesinde lejyonun MS 2. yüzyılda Satala'da olduğunu ve genel olarak doğu cephesindeki operasyonlara katılım gösterdiğine dair şüphe yoktur.⁵³ Antik kaynaklardan da lejyonun o dönemde bölgedeki mevcudiyetini takip edebilmekte ve 130'lu yılların başlarında lejyonu Cappadocia'da iş başında görebilmekteyiz. Bu konudaki en önemli yazılı kaynak, imparator Hadrianus döneminde MS 131-137 yılları arasında *Legatus Augusti pro praetore* unvanıyla Cappadocia valiliği görevini yürüten Flavius Arrianus'un *Ectaxis contra Alanos* adıyla bilinen eseridir.⁵⁴ O dönemde Cappadocia'da bulunan lejyonların da kuvvet komutanı olan Arrianus 135 yılında Parth kralı ve Roma müttefiki II. Vologaeses ile beraber bölgede tehdit oluşturan ve Roma topraklarına yakın bir bölgeye akınlar düzenleyen Alani kavmi üzerine bir sefer yürütmüştür.⁵⁵ Arrianos'un eseri daha çok seferle ilgili askeri

⁵² Ziegler 1996: 129vd. Ziegler bu sevkiyatların Nabatae'nin ilhaki ve Arabia'nın işgali ile ilgili olabileceğini de belirtmektedir, yazarın da belirttiği üzere 106 ve 107 yıllarında muhtemelen Doğu'dan Batı'ya doğru bir asker sevkiyatı gerçekleşmiştir.

⁵³ Numismatik veriyle ilgili bkz. Bellinger 1949: 149 ve 192.

⁵⁴ Eser esasen Eski Yunanca olmakla birlikte daha çok Latince adıyla bilinmesi dolayısıyla eser adının bu şekilde anılması uygun görülmüştür.

⁵⁵ Arrianus'la ilgili genel bilgi için bkz. Stadter 1980; PIR² F 219; Bosworth 1993: 226-275. Arrianus'un yürüttüğü Alan seferleri hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Bosworth 1977: 217-255; Seferin kesin tarihinin saptanmasıyla ilgili bkz. Bosworth 1977: 218-19; Arrianus'un komutan olarak bir değerlendirmesi için bkz. Campbell 1987: 13-29;

taktiklere dair bilgiler içermekle beraber, operasyonlarla ilgili bilgileri kısa ama öz bir şekilde Cassius Dio'dan takip etmek mümkündür.⁵⁶

Alani ile Roma ilişkileri esasen bundan çok öncesine, MÖ 1. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Yaklaşık olarak bu tarihlerde Alan kavmi antik kaynaklardan takip edilebilmeye başlar ve MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru Don nehri (Tanais) ve Azak denizi (Maeotis) civarında kendini gösterir. Bu tarihlerde Roma ile savaşan Pontus kralı Pharnakes'in ordusunda paralı asker olarak yer almışlar, yani MÖ 48 yılından itibaren Roma ile dolaylı yoldan bir ilişki içine girmişlerdir, fakat onları doğrudan Roma kuvvetleriyle karşı karşıya gelen bir kavim olarak değil, imparatorluğun ilk dönemlerinden itibaren Roma'nın bir nevi müttefiki rolüne soyunan bir topluluk olarak görürüz. Tiberius döneminde, MS 35 yılında Armenia'yı işgal eden III. Artabanus'un üzerine, o zamanlar Roma müttefiki olan Iberia kralı tarafından bir sefer düzenlenmiş ve bu seferde Alan kavmi de görev almıştır.⁵⁷ Flavius hanedanı döneminde Parthlar ve Armenia üzerine seferler düzenlemelerine göz yumulmuş, bölgedeki güçlerin bu şekilde yıpratılması için Roma tarafından adeta bir aracı olarak kullanılmışlardır.⁵⁸

135 yılındaki bu hasmane karşılaşmanın nedeninin de doğrudan bir Roma - Alani sorunu olması ihtimali azdır; bunun yerine bölgede muhtemelen Traianus döneminde müttefik haline getirilmiş olduğu düşünülen Iberia kralının, Hadrianus döneminde Roma'ya aynı bağlılığı göstermek istememesi üzerine Alan kavminin istemeden de

⁵⁶ Cass. Dio 69.1.15. Dio'dan alıntılar yapan Zonaras (11. 24), Ksiphilinus ve *excerpta de legationibus* adlı eserler sayesinde bu bölüm günümüze kalmıştır.

⁵⁷ Seferle ilgili bkz. Tac. Ann. 6.32-36; Dio 58.26; Tacitus kullanılan tebayı genel bir şekilde Sarmatyalılar olarak adlandırmakta, fakat Josephus bunların Alani olduğunu bildirmektedir, bkz. Jos. AJ 18.97.

⁵⁸ Krş. Halfmann 1986: 43vd.; MÖ 48 yılında Küçükasya'yı yağmalayan Pharnakes'in ordusundaki paralı askerlerle ilgili bkz. Strabon, 11.5.8. ve Magie 1950: 407-12; Augustus döneminden itibaren dostluk ilişkileri için bkz. RG 31.2; Domitianus'un bölgedeki olumsuzluklardan etkilenen Vologaeses'in kuzey kavimleri üzerine ortak bir sefer girişimi teklifini reddetmesiyle ilgili olarak bkz. Suet. Dom. 2.2.; Dio 66.15.3; krş. Bowersock 1973: 135; Bosworth 1977: 224; Dabrowa 1981a: 202vd; Dabrowa 1982: 615-17. Bunun yanında, özellikle Moesia cephesinde Roma'yı oldukça meşgul eden saldırıları da olmuştur, bkz. Bosworth 1976: 67vd. Magie (1950: 575) MS 72 yılında Alan'lar tarafından yapılan saldırının Roma'nın da gözünü korkutmuş olabileceğini iddia etmektedir, bu konuyla ilgili ayrıca bkz. Mommsen 1899: 65vd; krş. Heil 1989:165-177; Kafkaslardaki politikayla ilgili olarak genel bir anlatım için bkz. Isaac 1990: 43-50.

olsa Roma güçleriyle karşı karşıya geldiği düşünülmektedir.⁵⁹ Buna göre yine de Alani kavminin Roma topraklarına karşı doğrudan bir akın düzenlemesi ihtimal dışı görülmekte, bu kavmin esasen Iberia kralı Pharasmenes'in kışkırtmasıyla Iberialıların güneyindeki Albania ve Media Atropatene gibi bölgeleri yağmalamasının teşvik edildiği ileri sürülmektedir. Fakat Alani geri dönüş sırasında Armenia üzerinden Roma topraklarını taciz etme gafletinde bulununca Arrianos'un önderliğindeki Roma birliklerinin devreye girdiği ve Alani kavmini muhtemelen herhangi bir muharebe yaşanmadan geri püskürterek tehlikenin bu şekilde savuşturulmuş olduğu ifade edilmektedir.⁶⁰

15. lejyon Traianus döneminde Satala'ya yerleştirilmeden önce görev yaptığı bölgelerde veya görev yerinden çok uzaklarda bulunan bazı bölgelerde gerçekleştirilen askeri operasyonlara katılım göstermiş bir birliktir. Antik kaynaklarda Actium Savaşı'nda rol oynadığı ifade edilmektedir. Bunun yanında Augustus zamanında MS 6-9 yılları arasında Pannonia civarındaki harekâtlarda, Domitianus'un Dacia'da gerçekleştirdiği seferlerde, yine Traianus ve Marcus Aurelius'un aynı coğrafyada gerçekleştirdiği savaşlarda Apollinaris'in operasyonlara katılarak bu operasyonlarda aktif şekilde rol almış olabileceği yönünde düşünceler bulunmaktadır. Doğu'ya bakıldığında, yine Corbulo'nun Nero zamanında gerçekleştirdiği operasyonlarda, 66 ila 70 yılları arasında gerçekleştirilen Yahudi isyanını bastırmaya yönelik seferlerde ve Arrianus'un Alan'lar üzerine gerçekleştirdiği seferlerde yine 15. lejyonun katılımı

⁵⁹ Traianus döneminde Elegeia'da yapılan toplantı sonucunda Iberia ve Albania'nın müttefik krallıklar haline getirilmesiyle ilgili olarak Eutropius, Rufius Festus ve Hieronymos'un aktardığı bilgiler bulunmaktadır, bkz. Eutrop. 8.2.2; Fest. Brev. 20.2; Hieronymus, Chron., Olymp. 220.5; Bosworth 1977: 227-29. Elegeia'nın tam yeri belli olmamakla beraber, bu noktanın Erzurum'un Aziziye ilçesine bağlı Ilica yakınlarında olduğu düşünülmektedir, bkz. Mitford 1980: 1198vd.; Bosworth 1983: 271vd; Henderson 1927: 318; Magie bu lokalizasyona şüpheyle yaklaşmaktadır; bkz. Magie 1950: 1465. Hadrianus döneminde Iberia kralı olan II. Pharasmenes'in Hadrianus'un toplantı teklifini geri çevirmesiyle ilgili olarak bkz. SHA Hadr. 13.9. Magie bu olayı Hadrianus'un Mısır'dan dönüşüne tarihlenmektedir, bkz. Magie 1950: 621; Bosworth (1977:228 ve n.44) ise bu toplantının muhtemel yerinin Satala olması gerektiğini iddia etmektedir.

⁶⁰ Cass. Dio 69.1-2; Bosworth 1977: 229-232'de Alan akınının ardından Arrianus'un yanındaki orduyla birlikte Kafkaslara kadar gidip buradaki krallıkları kontrol altına aldığı ve yeniden Roma'ya bağlı hale getirdiği iddia edilmektedir; krş. Wheeler 2002: 296.

kesin olarak bilinmektedir.⁶¹ Askeri operasyonlarda sık sık rol aldığı görülen bu lejyonun huzuru sağlamaya yönelik bir birlik olmaktan çok savaşlarda kullanılmaya yönelik bir birlik olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır.⁶² Bununla birlikte lejyonun Satala'ya konuşlandırılmasıyla beraber, belki de eldeki ipuçlarının da az olması nedeniyle Apollinaris'in daha çok sınır eyaletinin kuzeydoğusunda kuzeyden gelebilecek tehditlere yönelik olarak konuşlandırıldığını, birliğin aynı zamanda Armenia krallığının hemen yanında burada oluşabilecek tehditleri bertaraf etmeye yönelik olarak hazır bulundurulduğu düşünülmektedir.⁶³ Bununla birlikte lejyonun bulunduğu konum dolayısıyla coğrafyasında gerçekleşen savaşlarda yer almamış olması pek akla uygun değildir. Arrianus'un anlattığı Alan hadisesinin ardından lejyonun bölgedeki varlığını sürdürdüğüne dair tek tük de olsa yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Daha önce bahsi geçen Cassius Dio'nun 3. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı düşünülen eserinde Apollinaris lejyonu Satala'da gösterilmektedir.⁶⁴ Yaklaşık olarak bu dönemlerde Apollinaris'in "Pia Fidelis" unvanını da almış olduğu görülmektedir. Ritterling 175 yılındaki ayaklanmada lejyonun Martius Verus önderliğinde imparatora sadık kaldığını ve belki de bu yüzden "pia fidelis" unvanını aldığını iddia etmektedir.⁶⁵ Lejyon bu unvanı söz konusu ayaklanma sırasında imparator Marcus Aurelius'a sadık kalmış olduğu için almış olabileceği gibi, ilgili yazıtlardaki tarihlendirmenin çok net olmaması nedeniyle, yine bu dönemde gerçekleşen bir başka olay sırasındaki tavrına binaen, söz gelimi Septimius Severus'un

⁶¹ Corbulo'nun seferleri için bkz. Tac. Ann. 15.26, 63. Yahudi savaşları için bkz. Jos. BJ 3.4.2; 3.9.1; 3.7.34; 4.1.9; 6.4.3; 6.11.4; Domitianus'un Dacia'daki seferlerine gösterdiği katılım için bkz. Mrozewicz 2004: 630-2; lejyonun Balkanlardaki diğer faaliyetleri için bkz. Wheeler 2000: 260; Patsch 1937; Handy 2011: 250vd.

⁶² Konuyla ilgili olarak bkz. Dobson 1986:10-25.

⁶³ Lepper 1948: 111; Wheeler 2000: 260.

⁶⁴ Cass. Dio 55.23.

⁶⁵ Ritterling 1925: col. 1754. Söz konusu yazıt CIL XIII: 1680'dir; krş. Ritterling 1903: 197vd. Lejyonun bir *frumentarius*una da Roma'da rastlanmaktadır: CIL VI: 36853; krş. ILS 6762. *Pia Fidelis* için bir başka kanıt da ILS 139'dur. Ritterling aynı dönemde XII Fulminata'nın da *certa constans* unvanını aldığını, iki ordunun aldıkları unvanların farklılığına Fulminata'nın Melitene'de Avidius Cassius'un bir kuşatmasına göğüs germiş olabileceğini ifade ederek açıklamaya çalışmaktadır. Fakat bu kuşatmaya dair herhangi bir bulgu yoktur.

Pescennius Niger'e karşı yürüttüğü mücadelede Severus'u desteklemesi dolayısıyla almış olma ihtimali de pek tabii bulunmaktadır.⁶⁶

3. yüzyılın ortalarında, MS 252 yılında gerçekleşen Sasani akınlarında Satala'nın da civarındaki topraklarla beraber Sasanilerin eline geçtiği bilinmektedir.⁶⁷ Bu yıllarda Satala ile beraber tüm bölge Sasanilerin tehdidi altına girmiş, Fırat'ın batı yakasında iki yüzyıldan uzun süren sessizlik yerini Sasani akınlarına bırakmıştı. Bu tarihte muhtemelen Apollinaris lejyonu da Satala'da bulunmaktaydı. Kısa süre sonra I. Şapur'un Barbalissos'ta mağlup ederek imha ettiği 60 bin kişilik Roma ordusunda Apollinaris'in birliklerinin yer aldığına dair kesin bir kanıt olmasa dahi, imparatorluğun neredeyse tüm kesimlerinden toplanan bir ordu olduğu anlaşılan bu birlikte bölgeye en yakın birliklerden biri olan Apollinaris'in de en azından birkaç *vexillatio* ile katılmış olabileceği akla gelmektedir.⁶⁸

Bu dönemde bölgede ağır tahribatlar oluşmuş olabileceği fikri akla gelmektedir, fakat bu fikri destekleyecek kanıt bulmak oldukça zordur. Bölgede bulunan bir yazıttan anlaşıldığı kadarıyla İmparator Decius döneminde Sabrina köprüsünün tamir edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁹ Belki bu türden tamiratların Sasani akınlarının bölgede meydana getirdiği hasarı tamire yönelik olduğu da düşünülebilir. Fakat bu olaylar sırasında lejyon tamamen yok edilmemiş olmalıdır; çünkü bu olaylardan bir yüzyılı aşkın bir süre sonra antik kaynaklarda aynı lejyonun bahsi geçmektedir. Örneğin 3. yüzyılın başına ait bir kaynak olan *Itinerarum Antoniniana*'da⁷⁰ Apollinaris halen Satala'da

⁶⁶ Tartışma için bkz. Wheeler 2000: 268vd.

⁶⁷ Dodgeon&Lieu 1994: 50 (*Res Gestae Divi Saporis* 18); Maricq 1958: 310vd. (RGDS 18, Eski Yunanca metin); Şapur'un seferiyle ilgili tartışma için bkz. Edwell 2008: 194vd.

⁶⁸ *Res Gestae Divi Saporis*'te imparatorluğun dört bir yanından toplanan birlikler arasında Cappadocia'dan getirilen birliklerin de olduğu yazılıdır, fakat hangi birliklerin bu savaşta yer aldığıyla ilgili ne yazık ki daha ayrıntılı bir bilgi yer almamaktadır, bkz. Maricq 1958: 309; Dodgeon&Lieu 1994: 57; savaşla ilgili Roma ve Bizans kaynakları da bilgi vermektedir; bkz. Dodgeon&Lieu 1994: 58-65.

⁶⁹ Magie 1950: 1568n.29; Mitford 1974: 169; CIL III: 14184¹⁴. Ne yazık ki yapılan tamiratın sebebiyle ilgili bir ayrıntı bulunmamaktadır.

⁷⁰ Kaynağın bir başka adı da *Itinerarum provinciarum Antonini Augusti*'dir. Bu kaynak imparator Caracalla dönemine ait olup bu dönemdeki yol ağını vermektedir, daha fazla bilgi için bkz. Löhberg 2010: 6-48.

gösterilmektedir. Bu kaynak esasen Caracalla dönemine ait olmakla birlikte, imparator Diocletianus döneminde gözden geçirilip yeniden kopyalanması dolayısıyla 3. yüzyılın sonuna kadar Apollinaris'in Satala'da kaldığı bu metinden anlaşılmaktadır.⁷¹

Bu dönemin ardından da Apollinaris'in Satala'daki görevine devam ettiğine işaret eden bir antik kaynak bulunmaktadır. 4. yüzyılın sonuna ait olduğu düşünülen ve esasen Roma imparatorluğunun idari organizasyonu ile ilgili bilgilerin bir listesi olan Notitia Dignitatum'da 15. lejyonun görev yeri olarak yine Satala gösterilmektedir.⁷²

⁷¹ IA 181, 7-8: *Item ab Arabisso per compendium Satalam mpm CCLXVIII*; 183, 4: *Haza mpm XXIII*; 183, 5: *Satala leg XV Apollinaris mpm XXVI*. Buradaki bilgiye göre Arabisso ile Satala arasındaki uzaklık 268 Roma miline denk gelmektedir. Arabisso ile Satala arasında bulunan yerlerin birbirlerine uzaklıklarının da burada verildiğini görüyoruz. Örneğin Satala'nın Haza ile arasındaki mesafe bu kaynağa göre 26 Roma miline tekabül etmektedir; krş. Mosser 2003: 160.

⁷² Kaynağın tarihlendirilmesiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Hoffmann 1968: 85-87. imparatorluğun hem batısı hem de doğusuyla ilgili bilgiler içeren bu kaynağın batıyla ilgili kısmına ait bilgilerin MS 395 yılına ait olduğu düşünülmektedir; kaynağın içeriğiyle ilgili değerlendirmeler için bkz. ibid.; Goodburn&Bartholomew 1976. Lejyonun görev yeri olarak Satala'nın gösterilmesiyle ilgili bilgiler için bkz. Not. dign. or. 38. 13 (*Praefectus legionis quintadecimae Apollinaris, Satala* [...]).

4.2. Legio XII Fulminata

XII Fulminata, tarihi Augustus dönemi öncesine kadar uzanan lejyonlardan biridir. Augustus döneminde varolan lejyonların isminin sayıldığı Cassius Dio'nun eserinin ilgili kısmında Fulminata'nın da adına rastlarız.⁷³ Ayrıca 12 numaralı bir lejyonun Caesar döneminde gerçekleştirilen savaşlarda aktif bir rol oynadığı da bilinmektedir. Bu lejyon muhtemelen Caesar tarafından MÖ 58 yılında Helvetii kavmine karşı savaşmak üzere oluşturulmuştur.⁷⁴ Caesar'ın Gallia'daki operasyonları sırasında Servius Galba komutasındaki 12. lejyon MÖ 56 yılında bu bölgede bulunmuştur.⁷⁵ MÖ 41/40 yılında Marcus Antonius'a destek amacıyla Lucius Antonius ve Fulvia'nın, Octavianus'a karşı giriştiği *Bellum Perusinum* olarak bilinen mücadele sırasında Octavianus'un ordusunda yer almış olabileceği önerilmektedir.⁷⁶ Webster ise bu lejyonun Caesar döneminde Kuzey Afrika'da görev yapan lejyonlardan biri olabileceğini ifade etmektedir.⁷⁷

Bazı hristiyan kaynaklarında lejyonun *fulminata*, yani yıldırım unvanını alışı, Marcus Aurelius'un Marcoman'lara karşı seferi sırasında gerçekleşen bir doğa olayıyla bağdaştırılmaktadır. Fakat 12. lejyonun bu unvanı en az Augustus döneminden beri taşıdığı uzun zamandır bilinen bir durumdur. Achaea'da bulunan Patras kolonisini MS 16 yılında kuran veteranlar 10. ve 12. lejyonun emekli askerleriydi.⁷⁸ Bu dönemde buraya yerleştirilen 12. lejyon veteranlarının mezar taşlarında “Fulm(inata)” ibaresi de

⁷³ Cass. Dio. 55.23.5.

⁷⁴ Keppie 1998³: 181.

⁷⁵ Caes. BG, 3.1; krş. Bertrandy&Remy 2000: 253. Lejyon esasen MÖ 58 ila 49 yılları arasında Gallia'daki operasyonlarda yer almış olmalıdır.

⁷⁶ Bertrandy&Remy 2000: 253; *Bellum Perusinum* ile ilgili olarak bkz. App. BC, 5.30-49; Sen., Clem. 1.11.1; Suet. Aug. 13-15; Cass. Dio, 58.1-15; Prop., 1.21-22; savaşın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Gabba 1971: 139-160; Kienast 2009⁴: 44vd.

⁷⁷ Webster 1998³: 37n3. Webster Thugga'da ele geçen bir yazıtı (ILS 8966) Fulminata'nın bu dönemde burada konuşlanmış olabileceğine dair kanıt olarak sayılabilecek muhtevelyatta bir yazıt olarak değerlendirmektedir. Bununla birlikte bu durumun genel olarak netlikle ortaya konmasının zorluğundan da bahsetmektedir. Krş. Keppie 1998³: 181.

⁷⁸ Ritterling 1925: 1705.

görülmektedir.⁷⁹ Caesar dönemindeyse farklı isimlerle başka 12 numaralı lejyonların da varlığı bilinmektedir. Bu lejyonların Fulminata'yla ilgisi olup olmadığı belli olmamakla birlikte daha önce aynı numarayla faaliyet gösteren lejyonların Fulminata'nın oluşumunda rol oynamış olabileceğini düşünenler vardır.⁸⁰

Fulminata Augustus'un imparatorluğu yeniden düzenlemesi sırasında muhtemelen doğu eyaletlerinden birine konuşlandırılmış olmalıdır. Ritterling Mısır veya Syria eyaletini önermektedir.⁸¹ Gaius Caesar'ın Parth seferi için bölgeye sevk edilen lejyonlardan biri olduğunu bildiğimiz bu lejyon,⁸² seferin ardından muhtemelen Syria eyaletinde kalmıştır.⁸³ Augustus ile Nero dönemi arasındaki tarihler için Syria'da hangi lejyonların hangi üslerde konuşlanmış olduğuyla ilgili kesin bir bilgi ne yazık ki bulunmamaktadır. XII Fulminata'nın bu dönemde Raphanea'da olabileceği düşünülmektedir.⁸⁴

Lejyonun Syria'daki faaliyetleriyle ilgili 60'lı yıllara kadar bir bilgimiz bulunmamaktadır. 62 yılında ise karşımıza Parth seferlerinde yer alan lejyonlardan biri olarak çıkar.⁸⁵ Bu dönemde Armenia'daki operasyonlara katılımının ardından 63 yılında Syria'ya geri dönmüştür.⁸⁶ Fulminata, Nero döneminde doğudaki operasyonlarda, özellikle de Yahudi isyanı sırasında aktif bir rol almıştır.⁸⁷ Yahudi isyanı sırasında isyancılara karşı büyük bir hezimete uğrayan ve lejyon sancağını

⁷⁹ CIL III: 504; 507 = 7261, 509; krş. Ritterling 1925: 1706.

⁸⁰ Keppie 1998³: 175; Bertrand&Remy 2000: 253. MÖ 40'lı yıllarda varlığı bilinen 12 numaralı diğer lejyonlar XII Victrix, XII Antiqua ve XII Paterna'dır.

⁸¹ Ritterling 1925: 1706. Bertrand&Remy de (2000: 253) Ritterling'i takip eder.

⁸² Ritterling 1925: 1231-2, 1242-3; Parker 1958²:92n1; Anderson 1934: 280n1.

⁸³ Dabrowa 1986: 94; Keppie 1998³: 181; Gaius Caesar'ın seferi hk. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. s. 75-77.

⁸⁴ Wheeler 1996: 230; Dabrowa 1996: 289.

⁸⁵ Tac. Ann. 15.6.4; 15.10.1; 15.7.1. Bu operasyonda XII Fulminata'nın komutanının muhtemelen İtalyan kökenli Calavius Sabinus olduğu düşünülmektedir; krş. Dabrowa 1996: 289 ve yuk. s. 105

⁸⁶ Tac. Ann. 15.26.1; krş. Dabrowa 1996: 289.

⁸⁷ Bu isyanla ilgili ayrıntılar için bkz. yuk. 106vd; Tac. Ann. 15.6; 10; 26; Jos. BJ 2.18.9(500); krş. Bosworth 1976:65; Isaac 1990: 38. Yahudi isyanı sırasında Fulminata'nın komutanı muhtemelen A. Caesennius Gallus'tu. Gallus kariyerinin sonraki dönemlerinde Galatia-Cappadocia valiliği de yapacaktır, bkz. Remy 1989: 191; krş. Dabrowa 1996: 289.

kaybeden Fulminata, buna rağmen dağıtılmamış, takviye edilmesinin ardından tekrar Iudaea'ya gönderilmiştir.⁸⁸ Burada Hierosolyma kuşatmasında görev alan lejyonlardan biri olmuştur.⁸⁹ Ardından Josephus'un verdiği bilgiye göre 70 yılında Titus tarafından Melitene'ye sevk edilmiştir.⁹⁰

Melitene bugün Malatya olarak adlandırılan kentin o dönemdeki adıdır. Lejyonların bu bölgeye konuşlandırıldığı kesin olarak bilinmekle birlikte, buradaki lejyon karargâhına dair elimizde şu anda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır.⁹¹ Buna rağmen çok erken dönemlerden itibaren Melitene'nin doğuya giden yolların üzerinde önemli bir merkez olduğu ve Roma'nın bu bölgede daha önceki dönemlerde düzenlediği seferlerde orduların güzergâhı üzerinde olan önemli bir kavşak olduğu açıktır.⁹² Sevin'in bulgularına göre Malatya'nın birkaç km doğusunda bulunan Karamildan Tepesi, Roma lejyonlarının ilk yerleştirilmiş olduğu bölge olabilir, fakat bölgede yüzey araştırmasından başka bir arkeolojik faaliyet yapılmadığı için bunu tam olarak belirleyecek bir kanıt henüz elimizde bulunmamaktadır.⁹³ Bölgede bir arkeolojik kazı yapılsa dahi, buranın yüzyıllarca önemini korumuş, stratejik bir nokta olması ve gerek Roma döneminde gerekse Arapların istilasından sonraki dönemde bölgedeki yapılarda meydana gelmiş olabilecek muhtemel değişiklikler nedeniyle buradaki lejyon karargâhına dair sağlıklı bir bilgi edinme olasılığı pek yüksek görünmemektedir.

*Cursus honorum*larında Fulminata'da görev yaptıklarını yeni ortaya çıkan yazıtlardan anladığımız ve kariyerinin bir kısmını bu lejyonda geçirmiş olan çeşitli

⁸⁸ Lejyon sancağını kaybetmesiyle ilgili bkz. Suet. Vesp. 10; Iudaea'ya gönderilişi için bkz. Jos. BJ 5.1.6 (41); Tac. Hist. 5.1.2; krş. Dabrowa 1996: 289.

⁸⁹ Jos. BJ 5.11.4(467).

⁹⁰ BJ 7.1.3 (18); Mitford 1980: 1186; Dabrowa 1996: 289.

⁹¹ Lejyon karargâhıyla ilgili bilgiler 6. yüzyıldandır; bkz. Procop. Aed. 3.4.15-20. Honigmann 1935: 56-60; Chapot 1907: 349-50.

⁹² Örneğin MÖ 37 yılında Parthlar üzerine bir sefer gerçekleştiren Marcus Antonius, emrindeki orduyla beraber doğuya doğru ilerleyişini buradan geçerek sürdürmüştür, krş. Tarn 1934: 73. Bu olaydan sonra, MÖ 20 yılında Augustus'un bölgede görevlendirdiği Tiberius'un da Melitene'yi ordusuyla ziyaret ettiği düşünülmektedir, bkz. Taylor 1936: 170.

⁹³ Sevin&Derin 1989: 440.

üst düzey yöneticilerin yazıtları bir kenara bırakıldığında, Fulminata'nın konumu ve görevleriyle ilgili bilgi alabildiğimiz yazıt sayısı son yüzyılda ne yazık ki çok fazla değişiklik göstermemiştir. Bu tür bilgileri içeren asker yazıtlarıysa Fulminata'nın antik kaynaklardan da bilindiği üzere Asia eyaletinde bulunuşunu kanıtlamaktan öteye şimdilik geçememektedir. Yine de bazı bilgi kırıntıları bir araya getirildiğinde, Cappadocia eyaletinde uzun bir süre varlığını sürdürdüğü malum olan bu lejyonun yer almış olabileceği bazı harekâtları tespit edebilmemiz mümkün olmaktadır. Bunlardan biri Anadolu'nun dışına kadar uzanmaktadır. Hazar Denizi'ne hakim bir noktada, Gobustan adıyla bilinen ve hemen Hazar Denizi'nin kıyısındaki bir tepede bulunan bir yazıt,⁹⁴ Fulminata askerlerinden birine aittir. Bu yazıt aracılığıyla, lejyonun Kafkas'lardaki harekâtlarda görev aldığı anlaşılmaktadır.⁹⁵ Fakat yazıtın bulunduğu alanın özellikleri değerlendirildiğinde, burada sabit bir *vexillatio* benzeri birliğin bulundurulmuş olma olasılığı düşük görünmektedir; çünkü bu tepelikteki alan 20-30 askerin ancak barınabileceği bir bölge olup aynı zamanda yapılan kazılar sırasında da böyle bir mevcudiyeti destekleyecek güçte bulgulara rastlanmamıştır.⁹⁶ Yine de imparator Domitianus döneminde Anadolu'daki birliklerin belki Anadolu topraklarına gelebilecek tehditleri savuşturmayı, belki de Roma varlığını Anadolu'nun da ötesine taşımayı amaçlayan harekâtlar nedeniyle, sabit bir nokta tutmadan bu coğrafyada sık sık kendini göstermiş olabileceği mantıklı bir varsayımdır.⁹⁷

Asia eyaletinde bulunan bir başka yazıtta Fulminata'nın da diğer lejyonlar gibi bazı inşa faaliyetlerine katıldığını göstermektedir. 1976 yılında Dinar ve Işıklı'yı birbirine bağlayan yol üzerinde bulunan bir yazıt, Fulminata'nın buradaki yol yapım çalışmalarında bizzat görev aldığını kanıtlamaktadır.⁹⁸ Ne yazık ki bu yazıt, esas görev

⁹⁴ Heidenreich 1983: 213-4.

⁹⁵ Bertrandy&Remy 2000: 253; krş. Mitchell 1993: 119-21; Kafkasya'daki operasyonlarla ilgili yorumlar için bkz. Bosworth 1976: 72-75; ayrıca Halfmann 1986: 49vd.; Gebhardt 2002: 40). Söz konusu yazıt için bkz. AE 1951: 263; Heidenreich 1983: 213-14.

⁹⁶ Heidenreich 1983: 214; krş. Grosso 1954: 117vd. Grosso yazıtın buluntu yeriyle ilgili yanlış bilgi üzerinden konuyla ilgili farklı bir yorum yapmaktadır.

⁹⁷ krş. Bertrandy&Remy 2000: 255; Isaac 1990: 44-45.

⁹⁸ AE 1976: 658 ve Drew-Bear&Eck 1976: 294n5; Yazıtın buluntu yeri Isparta-Uşak yolu üzerindeki Yuvaköy'dür; krş. Mitchell 1993: 121; Bertrandy&Remy 2000: 255.

yerlerinin Cappadocia eyaleti olduğunu bildiğimiz lejyonların Asia eyaletinde bu tür bir işe müdahil olduğunu ispatlayan tek kanıttır. Bu yazıt dışında Cappadocia'da görevli lejyonların Asia'da bu türden bir faaliyete katıldıklarını kanıtlayan bir veri bulunmamaktadır.⁹⁹

Yukarıdaki örnek gibi herhangi bir faaliyetle ilgili olmamakla birlikte, Legio XII Fulminata birliğini Asia eyaletiyle ilişkilendiren başka kanıtlar da vardır. Bu kanıtlar, birliğin temsilcilerinden bazılarının Asia eyaleti içinde ele geçen mezartaşlarıdır. Uzun zamandır bilinen bu mezartaşlarından biri, Phrygia sınırları içinde yer alan Amorium'da bulunmuştur.¹⁰⁰ Bu yazıttan yola çıkarak Fulminata'nın bir *vexillatio* birliğinin belli bir süre için burada konuşlandırılmış olabileceği düşüncesi doğmuştur.¹⁰¹ Adı tam olarak okunamayan bir asker için hazırlanan bu mezartaşı, askerin görev yaptığı *vexillatio* birliği tarafından yaptırılmıştır. Bu yazıtın yazılış özelliklerinden yola çıkarak tarihlemesinin en geç MS 1. yüzyıl ortalarına ait olduğunu kabul edersek, o halde Fulminata'nın *vexillatio*sunun bir ihtimalle bu lejyonun Anadolu'ya konuşlandırılmasından önce, belki de Nero döneminde Anadolu'nun doğusunda görev aldığı operasyonlar sırasında meydana gelen bir olay nedeniyle buraya yollanmış olabileceği akla gelmektedir. Bu durumda 63 yılında Fulminata Syria eyaletine tekrar geri döndüğünde bu *vexillationun* da esas birlikle birlikte veya ondan bir süre sonra geri dönmüş olacağını düşünersek, *vexillationun* buradaki görevinin çok kısa süreli olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bir başka ihtimal de, MS 2 yılıdır. Hatırlanacak olursa XII Fulminata'nın bu tarihte Armenia'da çıkan sorunları bertaraf etmek üzere doğuya gönderilen Gaius Caesar'ın komutası altında

⁹⁹ Bununla birlikte XVI Flavia Firma lejyonunun Syria eyaletine bağlı Antiokheia yakınlarında katıldığı bir su kanalı yapım işi uzun zamandır bilinmektedir; buna dair tartışma için bkz. aş. s. 132vd.

¹⁰⁰ CIL III:353.

¹⁰¹ Mitchell 1993: 121; krş. Bertrand&Remy 2000: 255. Söz konusu yazıtta MS 1. yüzyılın sonundan itibaren askerlere ait mezar yazıtlarının başında görmeye alıştığımız türden bir "*Dis Manibus*" ibaresi yoktur. Bu ibare 2. yüzyılın başlarından itibaren yazıtlarda "*D M*" şeklinde kısaltma ibaresiyle gösterilmektedir. Yine mezar sahibinin adının dativus halinde yazılmış olması, *trianominan*ın varlığı ve üstelik adı tam okunamayan askerin açık şekilde İtalya'nın Privernum kentinin yerlisi olduğunun belirtilmesi (*domo Priverno ex Italia*) yazıt için terminus ante quem'in MS 1. yüzyılın ortaları olabileceğini düşündürmektedir. Bu şartlarda bu yazıtın Fulminata'nın Anadolu'ya konuşlandırılmasından önceki döneme ait olduğu gibi bir izlenim de ortaya çıkmaktadır.

bulduğunu daha önce ifade etmiştik. Bunların dışında, Fulminata Yahudi isyanında yaşadığı yüz kızartıcı durumun ardından Melitene'ye gönderildikten hemen sonra, Küçükasya'nın içlerine bir yol yapımı amacıyla gönderilen bir *vexillationun*, burada bir süre kalıcı olarak görev yaptığı da düşünülebilir. Lejyon *vexillatio*yu buraya hangi tarihte yollamış olursa olsun, yukarıda bahsedilen ve Apameia ile Eumeneia arasındaki güzergâha ait miltaşı ile bu askerin bağlı bulunduğu *vexillatio* arasında bir paralelliğin olduğunu düşünmek çok da yanlış olmaz. Söz konusu miltaşının da MS 1. yüzyıla tarihlendiğini göz önüne alacak olursak, net yılını ve süresini şimdilik tam olarak kestirmek mümkün olmasa bile, Fulminata'nın birliklerinin Asia eyaletinde bir süreliğine görev almış olduğunu anlıyoruz.¹⁰²

MS 1. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Melitene'ye konuşlandırılmasını takiben, lejyon Melitene çevresindeki bölgelerde de zaman zaman kendini göstermiştir. Melitene'nin kuzeydoğusunda bulunan ve imparatorluk döneminde donanma birliklerinin üssü haline gelen Trapezous'ta ele geçen bir yazıt Fulminata'nın bu bölgede bir birlikle temsil edildiğine işaret etmektedir.¹⁰³ Söz konusu yazıt Fulminata'nın bir *vexillatio*sunun centurio Iulius Proculus komutasında Trapezous'ta muhtemelen bir kutsal yapı inşaatında çalıştığına dair bilgi vermektedir.¹⁰⁴

XII Fulminata, Doğu sınırında görev yapmakla birlikte, Balkanlarda gerçekleştirilen operasyonlara da zaman zaman destek verdiği anlaşılan birliklerden biridir. İmparator Traianus'un MS 101 – 102 ve 105 – 106 yılları arasında Dacia krallığına karşı gerçekleştirdiği seferlerde yer almak üzere Fırat sınırında ve Syria eyaletinde görev yapan bazı lejyonların askerlerinden oluşan bir *vexillatio* birliği

¹⁰² Bu yazıt dışında yine CIL'da Smyrna menşeli yazıtlar arasında kendine yer bulan bir yazıt daha vardır (III: 414). Fakat Petzl'ın aktardığına göre bugün British Museum'da bulunan bu yazıtın Smyrna'dan gelmiş olduğuna dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Bu sebeple Petzl hazırladığı Smyrna yazıtları *corpus*unda bu yazıtı yer vermemektedir. Bu nedenle biz de burada Bertrand & Remy'nin aksine (2000:255) bu yazıtı değerlendirmeye gerek görmüyoruz; krş. Petzl 1987: X.

¹⁰³ CIL III: 6745.

¹⁰⁴ CIL editörleri yapının bir çeşme olduğuna yönelik bir yorum ve tamamlama (Nym[p]h[is]) yaparlarken, Mitford bunun kutsal yapı şeklinde tamamlanması gerektiğine işaret etmektedir: Mo(numen)tum | sacrum | vexillatio | leg(ionis) XII Ful(minatae) | sub cura | Iul(i) Procu(li) | (centurio) leg(ionis) | eiusdem.

geçici olarak Balkanlara gönderilmişti. Bu bilgiyi aldığımız yazıtlardan biri de C. Iulius Quadratus Bassus'u onurlandırmak üzere diktirilen anıttır.¹⁰⁵ Bassus, yazıtta o dönemde bir kısmı Balkanlarda bir kısmı da Fırat sınırında konuşlandırılmış ve Dacia harekâtı için seferber edilmiş birliklerden oluşan *vexillationun* komutanı olarak görev yapmıştır. Bu *vexillatioya* Legio IV Scythica, Legio X Fretensis, Legio III Gallica ve XII Fulminata gibi doğu lejyonlarının asker temin ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁶

MS 2. yüzyılın ortalarına doğru geldiğimizde, 12. lejyonun faaliyetlerine dair bilgi veren bir antik kaynakla karşılaşırız. Bu kaynak, daha önce XV Apollinaris ile ilgili kısımda da uzunca bahsettiğimiz Ectaxis'tir.¹⁰⁷ Hadrianus döneminde Cappadocia valisi olarak görev yapan ve daha sonra yazdığı tarih eserleriyle ünlü Flavius Arrianus, eserinde bu seferin ayrıntılarından bahsederken, XII Fulminata'yı da anar. Fulminata, Alani kavmine karşı gerçekleştirilen harekâta tüm birlikleriyle birlikte katılmıştır. Bu nedenle ilgili tarihte 12. Lejyonun Cappadocia eyaletinde görev yapmış olduğunu anlıyoruz.¹⁰⁸

Lejyonun faaliyetlerine dair MS 2. yüzyıldan günümüze gelen bir başka bilgi de, yine aşağı yukarı aynı tarihlere rastlar. Fulminata'nın 2. yüzyılın ortasında, Hadrianus döneminde yaşanan Yahudi isyanı sırasında buradaki olayları bastırmak üzere görev alan lejyonlardan biri olduğu da düşünülmektedir.¹⁰⁹ Fakat eldeki kanıtlar, bu bilgiyi kesin olarak doğrulayacak cinsten değildir ve lejyonun Hierosolyma civarındaki varlığı, rahatlıkla Traianus dönemindeki gelişmelere de bağlanabilir. Bu dönemde bölgedeki antik kentlerden birinde, Samaria'daki Neapolis'te bulunan sikkeler, lejyonun en azından *vexillatio* çapında birliklerle güneye gönderildiğini kanıtlar

¹⁰⁵ AE 1933:268=AE 1934:176 = Habicht 1969: 43vd. (n. 21); Franke 1991: 214; Strobel 1988b: 253; Strobel 1984: 64-66

¹⁰⁶ Bassus'un kariyeri için bkz. Franke 1991: 216-17.

¹⁰⁷ Eserin tam adı *Ectaxis contra Alanos*'tur. Alani seferine dair ayrıntılı bilgi daha önceki kısımlarda yazıldığı için burada tekrar edilmeyecektir. Bunlar için bkz. yuk. 114-16.

¹⁰⁸ Cassius Dio da Alani seferine dair kısa bilgi edinebileceğimiz bir başka kaynaktır. Ayrıntı için bkz. yuk. 114 dipnot 56.

¹⁰⁹ Bertrand & Remy (2000: 256), lejyonun Hadrianus döneminde *vexillatio* düzeyinde ya da tüm birlikleriyle burada konuşlandırıldığına inanmaktadır. Fakat iddialarını temellendirdiği argüman oldukça zayıftır.

cinstendir. Howgego'nun analizlerine göre buradan ele geçen ve üzerinde XII Fulminata'ya ait kontrmarklar bulunan sikkeler, lejyonun 86/7 yılları ile 156/7 yılları arasında bu civarda bulunduğunu kanıtlar cinstendir. Hatta Melitene'ye birkaç kilometre uzaklıkta benzer bir sikkenin bulunması, lejyon Melitene'ye dönerken askerlerden birinin bu sikkeyi buraya getirdiğini düşündürür ve bu iddiayı güçlendirir.¹¹⁰ Bu dönemde Syria'da konuşlanmış ordulara yakında bulunan eyaletlerdeki orduların desteğini gerektirecek boyutlara varan iki olay özellikle ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri Traianus'un 114-117 yılları arasında gerçekleşen Parth seferidir. Diğeriyse Hadrianus dönemine rastlayan, 132-135 yıllarında gerçekleşen Yahudi isyanının bastırılma sürecidir. Lejyon bu iki operasyonda da görev almış olabilir. Neapolis, yani bugünkü adıyla Nablus şehri Kudüs'e giden yol üzerindeki bir kavşak noktasına hakim bulunmaktadır. Burası Samaritan'ların merkezi ve kutsal bölgesidir. Dolayısıyla herhangi bir acil durum sırasında burada askeri birliklerin konuşlandırılması oldukça akla yatkındır. XII Fulminata'ya ait bu kontrmarklar da Fulminata'nın bölgedeki iki önemli olaydan birinde görev almış olabileceğini veya en azından kısmen operasyonlarda görevlendirilmiş olabileceğine işaret etmektedir.¹¹¹ Fakat bu konuda daha kesin yorumlar yapabilmek için daha fazla kanıtı ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. MS 132-135 yılları arasında, üç yıla yayılan büyük isyan sırasında Fulminata'nın Cappadocia eyaletinde olma ihtimali yüksektir. Çünkü Arrianus, Alani seferiyle ilgili eserinde Fulminata'nın bu harekâta tüm birlikleriyle katıldığını ifade etmektedir. Bu seferin tarihi tam olarak saptanamamasına rağmen, tam da bu tarihlere denk geldiği yönünde tahminler bulunmaktadır. Ayrıca lejyon sembolleriyle kontrmarklanan sikkelerin Hadrianus dönemi veya sonrasında çok Domitianus dönemi veya hemen sonrasında lejyonun kullanımı için kontrmarklanmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.¹¹² Bu

¹¹⁰ Howgego 1983: 41-6.

¹¹¹ Isaac 1990: 430vd.

¹¹² Burnett et al. 1999: 305-6.

çerçevede lejyonun bir ihtimal Traianus'un Parth seferleri sırasında veya sonrasında bu bölgede çıkan isyanları bastırmak üzere görev aldığını söyleyebiliriz.¹¹³

Fulminata'da *tribunus* olarak görev yapmış Gaius Iulius Pudens'in mezartaşı, lejyonun tarihinde bir noktayı daha meydana çıkarır.¹¹⁴ Pudens'in Legio XII Fulminata birliğinde lejyon komutanlığı yaptığını anladığımız mezartasında, askeri birliğin ismini "CC" harfleri takip eder. Ritterling bu harflerin anlamının *certa constans*, yani "emin ve sağlam" olduğunu ifade eder. Fulminata'nın bu unvanı kazanışınıysa MS 175 yılında yaşanan bir olaya bağlar. 175 yılında, dönemin efsanevi isimlerinden biri olan ve uzun yıllardır da yerlisi olduğu eyalette vali olarak görev yapan Avidius Cassius, imparator Marcus Aurelius'un öldüğü söylentileri çıkınca, kendini imparator ilan etmiş, fakat bunun bir söylenti olduğunu duyduktan sonra da attığı adımdan geri dönmeyip başkaldırmıştı. İşte Ritterling'in iddiasına göre Fulminata, Avidius Cassius'un tarafını tutan Syria lejyonlarının aksine imparatora sadık kalmış ve Melitene'deki karargâhını isyancılara karşı korumayı başarmıştır.¹¹⁵ Bu nedenle *certa constans* unvanını hak etmiştir. Fakat böyle bir savunmanın olduğunu gösteren hiçbir arkeolojik kanıt yoktur ve bu iddia da tamamen bir varsayımdan ileri gelmektedir. 1883 yılında Ankara'da bulunan bu yazıttan başka 12. lejyona ait bir başka yazıtta daha aynı kısaltma tespit edilmiştir.¹¹⁶ İmparator Marcus Aurelius'un ölümünden sonrasına ait olduğu düşünülen¹¹⁷ bu yazıt, bu iddiayı güçlendirse de, bu sıfatın 175 yılındaki isyanla doğrudan ilişkisi olup olmadığını kesin olarak belirlemek şu an için imkânsızdır. Sözelimi, lejyonun bu sıfatı 161 yılında Elegeia'da Roma'nın Cappadocia valisi Severianus'un öldürülmesi ve yanındaki lejyonun imha edilmesi

¹¹³ Lejyonun MS 98 ila 175 yılları arasında Hierosolyma civarında bulunduğu dair diğer kanıtlar için bkz. Rahmani 1978: 268-76. Rahmani'nin bu yazıda dikkat çektiği bir altar, altındaki yazıttan aıkça anlaşıldığı üzere Legio XII Fulminata *centuriosu* Iulius Magnus'a aittir.

¹¹⁴ CIL III: 6758 = Bosch 1967: 244n.183 = Mitchell 2012: 337 n.158; Ritterling 1925: col. 1709.

¹¹⁵ Ritterling 1925: col. 1705-10.

¹¹⁶ ILS 2748.

¹¹⁷ Yazıtta *Marcus Aurelius Antoninus Pius* ifadesi geçmektedir ki, Marcus Aurelius yaşarken hiç "pius" unvanıyla anılmamıştır. Bu unvanı ölümünün ardından diktirilen yazıtlarda görüyoruz. Fakat ölümünün ardından oğlu Commodus tarafından hemen tanrı mertebesine yükseltilen Marcus Aurelius'un "Divus" unvanına ilginç bir şekilde bu yazıtta (ILS 2748) yer verilmemiştir.

sonrası¹¹⁸ Cappadocia'daki lejyon karargâhlarına saldırması muhtemel Parthlara karşı karargâhı ve şehri başarılı müdaafaası sonucu almış olabileceğini de söyleyebiliriz. Commodus döneminin hemen ardından yaşanan iç savaş sırasında Syria valisi Pescennius Niger'in safını tutmamış ve doğudaki diğer lejyonlara karşı tavrı almış olduğu için Septimius Severus tarafından bu sıfatla onurlandırıldığını da iddia edebiliriz.

Legio XII Fulminata birliğine dair bir diğer kanıt, yine MS 2. yüzyılın sonlarına ait bir yazıttır. Daha önce Fulminata'nın Hazar Denizi civarındaki varlığından bahsetmiştik.¹¹⁹ Bu yazıt da Hazar Denizi ve Kafkaslardaki Roma hareketliliğini gösteren bir niteliktedir. Bugün Türkiye – Ermenistan sınırının hemen kuzeydoğusunda, Iğdır'ın hemen üst tarafında bulunan eski adıyla Kainepolis, şimdiki adıyla Eçmiyazın'da ele geçen bu yazıt, imparator Marcus Aurelius dönemine tarihlenmektedir. Legio XV Apollinaris, Legio XII Fulminata ve bir auxilia birliğinin kuvvetlerinden oluşturulan vexillationun bu dönemde burada görev yaptığı anlaşılmaktadır. Yazıtın ait olduğu tarihsel arkaplan, muhtemelen Lucius Verus'un Parth seferleriyle alakalıdır. Buna göre 160'lı yıllardan itibaren Kainepolis'i ele geçiren Roma güçlerinin en azından 180'li yıllara kadar buradaki varlıklarını sürdürdüklerini söylemek mümkündür. Aynı zamanda bu yazıt, 12. lejyonun bu dönemdeki Parth seferlerine de katıldığını kanıtlamaktadır. Bu durum Cappadocia'daki iki lejyonun bu tarihlerde bu eyalette görev yapmayı sürdürdüğünü de gösterir.¹²⁰

MS 3. yüzyılın ardından 12. Lejyonla ilgili tek kanıt araştırmacıların MS 4. Yüzyılın sonuna tarihledikleri Notitia Dignitatum'dan gelir. Bu metinde Fulminata'nın yeri halen Melitene olarak gösterilmektedir.¹²¹ Bu metin aynı zamanda Fulminata'nın tarihte adının son kez geçtiği yerdir.

¹¹⁸ Birley bu lejyonun IX Hispana olabileceğini iddia etmektedir; bkz. Birley 2000³:278n.19.

¹¹⁹ Bkz. yuk. s. 123.

¹²⁰ Yazıt için bkz ILS 9117.

¹²¹ Not. Dign. Or. 38.14.

4.3. Legio XVI Flavia Firma

Vespasianus'un 69 yılında imparator ilan edilmesinin ardından Batavia isyanındaki tutumu dolayısıyla lağvedilen XVI Gallica lejyonunun yerine kurulan yeni birlik, XVI Flavia Firma adı altında görev yapmaya başlamıştır.¹²² *Firma* unvanının da Vespasianus veya oğlu Domitianus zamanında verilmiş olduğu düşünülmektedir.¹²³ Ritterling, XVI Gallica'nın Nero'nun ölümünden sonra yaşanan iç savaş sırasında imparatorluk için mücadele eden taraflardan biri olan Vitellius'un yanında yer aldığı ve ona destek verdiği için lağvedildiğini iddia eder.¹²⁴ Fakat bu lejyon, Batavi'lere karşı mücadelede yetersiz kalan ve teslim olan IV Macedonica ile birlikte aynı sırada ortadan kaldırılmıştır ve adı geçen iki lejyonun da *Flavia* unvanıyla yeniden kuruluş görevlendirilmesi, ayrıca lejyonun temsilcilerinden sağ kalanların kurulan yeni lejyonlarda yeniden görevlendirilmeleri, bu ihtimali zayıflatmaktadır.¹²⁵ Lejyona XV Apollinaris'i onurlandırmak için XVI numarası verilmiş olması düşüncesi de şimdilik spekülasyondan ibarettir.¹²⁶

¹²² Cass. Dio, 55.24.4'te lejyonun Vespasianus tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Ritterling (1925: col. 1765) lejyonun Flavia adıyla kurulduğunu ve Firma unvanını da Vespasianus veya oğlu Domitianus döneminde aldığını ifade etmekle beraber Keppie 1998³: 185, lejyonun Flavia Firma adıyla kurulduğu ifade etmektedir. Flavia Firma, "sağlam Flavius" gibi bir anlama geldiği için lejyonun Batavia isyanında kendinden beklenen tavrı ortaya koyamaması, "sağlam" bir duruş sergileyememesinin ardından aynı numarayla yeni bir lejyon kurulması dolayısıyla başından itibaren bu unvanı taşıması ihtimali belki de daha doğrudur. Fakat van Berchem'in yayınladığı ve 75 yılına tarihlenen yazıtta yazar ancak ilk iki harfinin kesin okunabildiği (1983: 196) lejyonun unvanının FLAVIAE olarak yazılı olduğu yorumunu yapmaktadır; Batavia isyanıyla ilgili olarak Tacitus Hist. 4. ve 5. kitaplarda ayrıntılı bilgi vermektedir, özellikle bkz. Tac. Hist. 4.1-37; 4.54-79; 5.14-26; olayların kısa bir özeti için bkz. Webster 1998³: 49-50.

Firma adının da Vespasianus veya oğlu Domitianus zamanında verilmiş olduğu düşünülmektedir.

¹²³ Ritterling 1925: col. 1765; Keppie 1998³: 185'te lejyonun Flavia Firma adıyla kurulduğu ifade edilmektedir. Lejyonun unvanı gibi amblemi de tartışmalıdır ve bu konuya dair de kesin bir bilgi yoktur. Keppie (1998³:182) lejyonun ambleminin bir ihtimal aslan olabileceğini belirtmekle birlikte, başka bir düşünceye göre bu amblem *pegasustur*, bkz. Wagner 1977: 530; krş. Stoll 2001: 66.

¹²⁴ Ritterling 1925: col. 1765.

¹²⁵ krş. Farnum 2005: 23vd; ayrıca bkz. Birley 1928:56-60; Keppie 1986: 421. Vespasianus'un isyanı bastırmak üzere gönderdiği komutanlardan biri olan Q. Petillius Cerialis'in XVI Gallica lejyonundan geri kalan askerleri sağduyuyla karşıladığını Tacitus'tan öğreniyoruz, bkz. Tac. Hist. 4.72.

¹²⁶ Ritterling 1925: col. 1765. Ritterling, Flavius'un IV Macedonica yerine ve muhtemelen lejyonun sağ kalan askerlerin de görevlendirilerek kurduğu IV Flavia Felix lejyonunun da benzer şekilde III Gallica

Vespasianus Flavia Firma lejyonunu kurmasının ardından bu birliği doğu sınırında görevlendirmiştir. Fakat lejyonun ilk olarak hangi eyalette görev almış olduğuyla ilgili kesin bilgi mevcut değildir. Legio XVI, Vespasianus tarafından kurulan IV Flavia ve II Adiutrix gibi i savaşlarda etkin bir rol de oynamamış görünmektedir.¹²⁷ Ritterling lejyonun Syria eyaletinde kurulduğunu ifade etmektedir. Bu düşünce 69 yılında Roma'nın doğudaki askeri gücü düşünüldüğünde mantıklı görünmektedir; Iudaea'daki isyanla uğraşan Vespasianus, bu sırada Parth ve Armenia krallarına olaylara karışmamalarını, bir başka deyişle olaylardan yararlanarak Roma topraklarına saldırmamalarını iletir.¹²⁸ Buna karşılık Parth kralı Vologaeses askeri destek önerisinde bulunur.¹²⁹ Fakat taraflar arasında askeri bir ittifak gerçekleşmez.¹³⁰ Yine de bu olay o yıllarda Roma'nın bölgedeki askeri bakımdan yetersizliklerini ortaya koymaya yetmektedir. Yahudi isyanının yanı sıra, Nero'nun ölümünün ardından Vespasianus'un komutanlarından Mucianus'un Doğu'daki askeri glerin bir kısmını alıp Batı'ya gidişi de bu durumun ortaya çıkmasındaki sebeplerden biridir.¹³¹ Dolayısıyla lejyonun Doğu'daki ordunun güçlendirilmesi için Syria eyaletinde kurulmuş olması veya kurulduktan sonra buraya yönlendirilmiş olması oldukça mantıklıdır.

Pfitzner lejyonun ilk konuşlandırıldığı yerin Melitene olduğunu ve iki lejyonun aynı dönemde burada bulduklarını ileri sürmüştür.¹³² McElderry ise Satala'nın daha mantıklı bir seçenek olabileceğini öne süren ilk kimsedir.¹³³ Ritterling de lejyonun

lejyonunun onurlandırılması amacıyla bu numara verilerek oluşturulduğunu ifade eder, fakat bu teorisiyle ilgili bir kanıt bulunmamaktadır.

¹²⁷ Ritterling 1925: 1438vd; 1540vd.; krş. Dabrowa 1982: 614.

¹²⁸ Tac. Hist. 2.82.5; Dabrowa 1981a: 188-94, 202vd.; Dabrowa 1983: 158-64.

¹²⁹ Tac. Hist. 4.51.1-2; Suet. Vesp. 6.7; krş. Dabrowa 1981a: 202vd.

¹³⁰ Vespasianus bu teklifi kabul etmekle bir yükümlülük altına girmek istemiyor, fakat teklifi reddetmesi de geri tepebilir diye düşünüyordu, bu yüzden diplomatik bir dille Vologaeses'in teklifini komşusunun iç işlerine karışmak istemediği bahanesiyle geri çeviriyordu, bkz. Cass. Dio 65.15.3; krş. Grosso 1954: 130vd.

¹³¹ Jos. BJ, 4.11.1; Tac. Hist. 2.83.1; krş. Dabrowa 1986: 98vd.

¹³² Pfitzner 1881: 184.

¹³³ McElderry 1909: 47. diğer görüşler için bkz. Yorke 1898: 315; Munro 1901: 62; Henderson 1969: 68.

kuruluşunun hemen ardından 70 yılında Satala'ya gönderildiğini ifade etmektedir. Lejyonun kurulduğu yıllarda Syria eyaletinde zaten 3 lejyon bulunduğunu dile getiren yazar, Vespasianus'un Cappadocia sınırını yeniden düzenlemesi sırasında bu lejyonun da Satala'ya gönderildiğini tahmin etmektedir.¹³⁴ Suetonius'un Vespasianus hakkında barbar kabilelerin tehditlerine karşı Cappadocia'nın güvenliğini sağlamak amacıyla buraya lejyon konuşlandırıldığı yönündeki bilgisi de bu lejyonlardan birinin yeni kurulan ve Doğu'da görevlendirildiği düşünülen Flavia Firma lejyonu olduğu yönündeki düşünceleri desteklemektedir.¹³⁵

Önceleri genel olarak kabul gören bu düşünce, 1980'li yılların sonunda bulunan bir yazıtla beraber sorgulanmaya başlamış ve yerini farklı bir görüşe bırakmıştır. 1965 yılında Antakya'ya 7 km uzaklıkta, Orontes nehrinin sol kıyısındaki Küçük Dalyan köyünde bulunup Hatay müzesine getirilen bu yazıt, civardaki bir su kanalının yapımında dört lejyondan ve yirmi *auxilia* birliğinden toplanan askerlerin birlikte çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Dört lejyondan üçünün adı açık ve net olarak okunabilmekte, diğer lejyonun da muhtemelen bölgede görevli III Gallica birliği olduğu tamamlama yoluyla açığa çıkarılabilmektedir. Adları okunabilen lejyonlar IV Scythica, VI Ferrata ve XVI Flavia Firma'dır.¹³⁶ MS 75 yılına tarihlenen bu yazıtla birlikte daha önce doğrudan Satala'ya gönderilmiş olduğu düşünülen 16. lejyonun belki de ilk olarak Syria eyaletinde görevlendirildiği ve en az 75 yılına kadar burada kalıp yukarıdaki örnekte de görülebildiği gibi çeşitli yapım faaliyetlerinde sorumluluk

¹³⁴ Ritterling 1925: col. 1765; ayrıca bkz. Parker 1958²: 148; Mitford 1974: 164vd.; Mitford 1980: 1181, 1186; French 1982: 170. Ritterling bu lejyonları (col. 1271) III Gallica, IV Scythica ve VI Ferrata olarak vermektedir, krş. Magie 1950: 1435n22; Torelli 1968: 170; Farnum ise Antiokheia'daki lejyonu III Gallica, Laodikeia'daki lejyonu VI Ferrata ve Raphanea'daki lejyonu XII Fulminata olarak göstermektedir, Farnum 2005: 84; Keppie 1986: 419-21; krş. Bosworth 1976: 66vd; Dabrowa 1982: 615.

¹³⁵ Suet. Vesp. 8; krş. Dabrowa 1981: 195.

¹³⁶ VI Ferrata MÖ 27 yılından beri Augustus'un yaptığı düzenlemeler çerçevesinde Syria eyaletinde görev yapmaktaydı; başlangıçta yanındaki lejyonlar III Gallica ve X Fretensis birlikleriydi; bkz. Dabrowa 1986: 94 ve not; Tacitus'tan öğrendiğimize göre Ferrata'nın MS 19 yılındaki üssü Laodikeia'daydı, bkz. Tac. Ann. 2.79.2; fakat bu dönemde Syria eyaletindeki lejyonların daimi üsleri olup olmadığı meselesi tartışmalıdır; bkz. Dabrowa 1986: 96vd.; Pollard 2000: 22.

üstlendiği düşünölmeye başlanmıştır.¹³⁷ Böylelikle XVI Flavia Firma'nın belki de bir süre, en azından Antiokheia'daki yol yapım çalışmaları tamamlanana kadar bu eyalette kaldığı, daha sonra da kuzeyde, Cappadocia'nın iki lejyon karargâhından biri olarak düzenlenen Satala'daki mevkiye sevk edildiği düşünölebilir.¹³⁸ Bu düşünönceye paralel şekilde Kommagene'nin Vespasianus döneminde ikinci kez ilhakıyla birlikte burada bulunan Samosata'nın Flavia Samosata adını aldığı ve 16. lejyonun burada görev yapmaya başladığını iddia edenler de vardır.¹³⁹

Yukarıda bahsedilen ve dört ayrı lejyonun *vexillatiolarından* meydana gelen birliklerin Antiokheia'da katıldıkları inşa faaliyetlerini gösteren yazıt dikkate alındığında, 16. lejyonun belki de bu dönemde Syria eyaletinde, bir ihtimalle Samosata'da görevlendirilmiş olabileceği akla gelmektedir. Cappadocia komşu bir eyalet olmasına rağmen Satala bu eyaletin en uç noktasında, Antiokheia'ya kuş uçuşu 700 km kadar uzaklıkta bir yerdedir. Bu kadar uzak bir mesafeden bir lejyonun inşa faaliyetleri için bir başka eyalete *vexillatio* yollaması doğal bir durum değildir. Özellikle Satala'nın ve civarının yeni düzenlenmeye başladığını ve bu civarda da yapılması gereken çok iş olduğunu, aşağıda, Syria eyaletinde yapılması planlanan işler için eyaletin içinde ve Satala'dan daha yakında konuşlandırılan başka lejyonlar bulunduğunu göz önüne aldığımızda, 16. lejyonun 70 veya 72 yılından itibaren Satala'da konuşlandırıldığı, 75 yılında Antiokheia'da gerçekleşen bir inşaat faaliyeti için üssünden kuş uçuşu ile dahi 700 km'den daha uzakta bulunan bir bölgeye *vexillatio* yolladığı fikri çok gerçekçi görünmemektedir. Bir eyalette konuşlandırılmışken başka bir eyalete inşa faaliyeti için veya bölgede Roma'nın askeri varlığını sürdürmek için

¹³⁷ van Berchem 1983: 191. van Berchem (185vd.) daha da ileriye giderek Flavia Firma'nın belki de Satala'da hiç görevlendirilmemiş olabileceğini ifade etmekle beraber, konuyla ilgili derin bir analiz yapmaya gerek görmemiştir; krş. Keppie 1986: 421; Crow 1986: 80,84; Dabrowa 1996: 289; French 1994: 34, 41.

¹³⁸ Keppie 1986: 422.

¹³⁹ Örneğin Bowersock 1973: 135. MS 72 yılında Kommagene kralı Antiokhos'un Parth kralı Vologaeses'le bir müttefikliğe gireceği haberi alınınca Syria valisi Caesennius Paetus Antiokhos'un topraklarını ilhak ederek Roma toprağı haline getirmiştir: bkz. Jos. BJ 7.7.1vd; krş. Dabrowa 1981a:197vd.; Samosata kentiyle ilgili olarak bkz. Cohen 2006: 188vd.

görevlendirilen lejyonlara örnek bulunmaktadır,¹⁴⁰ fakat Syria eyaletinde söz konusu yıl çok sayıda başka askeri birlik varken Fırat sınırının kuzeydoğusunda bulunduğu varsayılan bir lejyondan Syria'da çalışmak üzere birlik gönderilmesi durumu tartışmalıdır. Özellikle bu yıllarda Satala ve civarındaki istikrarsız durum göz önüne alındığında Satala'da görevlendirilmiş birliğin bu tür sıradan bir inşa faaliyeti için gücünün bir kısmının başka bir eyalete yönlendirilmesi ve bu şekilde güçsüzleştirilmesi mantıklı görünmemektedir.¹⁴¹ Üstelik yazıtta sözü edilen lejyonlar dışındaki *auxilia* birliklerinin tamamının da yine Syria eyaletinde görev yaptığı ve buna göre yazıtta anılan tüm birliklerin Syria eyaletinde görev yapan birliklerin tamamının bu çalışma gücünde temsil edildiği izlenimi doğmaktadır.¹⁴² Görünüşe göre yazıtta adı geçen tüm birliklerin esasen Syria eyaletinde konuşlandırılmış olma ihtimali daha kuvvetlidir.

Flavia Firma'nın 70 ila 75 yılları arasında Satala'da olduğuyla ilgili bir bulgu da bulunmamaktadır. Fakat Suetonius'ta verilen bilgiler ve Tacitus'un aktardıklarının bileşimine bakılarak genellikle Cappadocia eyaletinin statüsünün Vespasianus döneminde değiştirildiği ve bu eyaletin iki lejyon bulundurulmuş bir eyalet haline getirilmiş olduğu, bu lejyonlardan birinin de Satala'ya yerleştirilen XVI Flavia Firma olması gerektiği düşünülmüştür.¹⁴³ Vespasianus'un uyguladığı bölgedeki genel değişiklikler dikkate alınarak bu tarihin 70 veya 72 yılı olması gerektiği düşünülmektedir. Uzun yıllar önce Armenia'da, Satala'nın yakınlarında bulunan ve 76 yılına tarihlenen bir miltaş 16. lejyonun buradaki varlığını kanıtlamaktadır.¹⁴⁴ Bu tarihten öncesine dair elimizde Flavia Firma'nın Satala'da bulunduğu kanıtlamamış olması, Cappadocia'nın Vespasianus'un yönetiminin ilk yıllarında, yani 70 ila 75 yılları

¹⁴⁰ Saxer 1967: 93. Cappadocia eyaletinde görevli lejyonların çeşitli görevlerle Armenia eyaletine gönderildikleri bilinmektedir. Bunun dışında bir eyalette görevliyken başka bir eyalete işçi olarak çalışmak üzere gönderilen lejyon *vexillatiolarına* Moesia'da rastlanmaktadır, bkz. Saxer 1967: 91.

¹⁴¹ Kuzeydoğudaki Alan tehdidine ilaveten, Pontuslu Aniketos'un Vitellius'a destek vererek ayaklanıp bölgedeki Roma donanmasını etkisiz hale getirmişti, bkz. Tac. Hist. 2.82 ve 3.47-48; krş. Bosworth 1993: 165.

¹⁴² konuyla ilgili olarak bkz. van Berchem 1983: 191; Kennedy 1983: 214vd.; Isaac 1990: 37.

¹⁴³ Suet. Vesp. 8; Tac. Hist. 2.81.

¹⁴⁴ CIL III 306=ILS 8904.

arasında yalnızca bir lejyon konuşlandırılan bir eyalet olduğunu sorgulamamıza yol açar. Bu durum belki de 75 yılından sonra değişmiş ve Melitene'de konuşlandırılan XII Fulminata'nın daha kuzeyindeki Satala'ya Flavia Firma konuşlandırılmıştır. Böylelikle Cappadocia eyaleti bir ihtimalle 75 yılından sonra iki lejyonlu ve *consullük* görevinde bulunmuş bir vali tarafından yönetilmeye başlanmıştır.¹⁴⁵

75 yılına tarihlenen ve Kafkaslar'daki Harmozica'da (Armazi, Gürcistan) ele geçen bir başka yazıtta bölgeye en yakın olarak görev yaptığı düşünülen lejyonların bu bölgede faaliyet göstermiş olabileceğini düşündürmüştür. Yazıt, imparatorun ve Roma'nın dostu unvanlarıyla birlikte adı anılan Iberia kralı Mithradates için Vespasianus'un Harmozica'da bulunan ve stratejik önemi yüksek kalenin onarımını yaptırdığını ifade etmektedir. Bu bilgiye dayanan Bosworth, XVI Flavia Firma'nın veya Cappadocia'da o sırada görev yapan diğer bir lejyon XII Fulminata'nın Vespasianus döneminde bu bölgede de bir faaliyetinin olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴⁶

Satala'daki lejyon karargâhında bulunan bir yazıt da 16. lejyonun bir dönem boyunca burada görev yaptığına işaret etmektedir.¹⁴⁷ Caius Quintianus Maximus adlı *signifer*, yani lejyonun bayrağını taşımakla sorumlu askere ait mezartaşı, eşi tarafından yaptırılmıştır. 16. lejyonda görev yapmış olduğu yazıtta açıkça belirtilen belirtilen bu askerinin ailesiyle birlikte Satala'da olması, lejyonun *signiferi* olması gibi nedenlerden

¹⁴⁵ Bu valinin kim olduğu konusu tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır. Cappadocia eyaletinin ilgili dönemlere denk düşen valilerinin listesi eksiktir ve bu da tartışmaları tetiklemektedir. Örneğin Halfmann (1986: 47-8) eyaletin bilinen consul derecesindeki ilk valisinin 78 yılında burada görev yapmış olduğu düşünülen M. Hirrius Fronto Neratius Pansa olması gerektiğini iddia eder. Fakat Eck (1982) eyaletin consul derecesindeki ilk valisini Pompeius Collega olarak kabul etmektedir. Pansa'nın kariyerine dair ayrıntılı tartışma için bkz. Heil 1989: 165-84; Cappadocia eyaletinin idari gelişimine dair kısa bir özet için ayrıca bkz. Teja 1980: 1083-1090; Magie 1950: 574vd.

¹⁴⁶ Bosworth 1976: 75n.79; krş. Mitford 1997: 141n.27; Mitchell 1993: 119n20. Söz konusu yazıt için bkz. ILS 8795=IGR III:133. Yazıt kesin bir şekilde Vespasianus'un 6. imparatorluk yılına tarihlenebilmekle birlikte yazıtta bahsedilen onarımların hangi birlik veya birlikler tarafından yapıldığı belirtilmediği için bu bakış açısını destekleyecek kesin bir bilgi ne yazık ki bulunmamaktadır. Bu tür görevlerin daima lejyonlar tarafından yürütülüp yürütülmediği dahi sorgulanmaktayken bu nitelikteki bir yazıtta dayanarak böyle bir çıkarımda bulunmak belki de pek doğru olmayabilir. Bir araştırmaya göre bu nitelikteki yapıların inşası ve onarımında görev alan birlikler büyük bir çoğunlukla *auxilia* tipi birliklerdir, konuyla ilgili olarak bkz. Marcu 2012: 524vd; Halfmann (1986: 39) kalenin Alan kavimlerinin saldırıları sonucu tahrip olduğunu ve bu bağlamda onarıldığını ileri sürer.

¹⁴⁷ Mitford 1974: 165 = AE 1975: 817.

dolayı Flavia Firma lejyonunun Satala'da görev yapmış olduğu böylece kesinlik kazanmaktadır. Yazıtın kesin olarak tarihlendirilmesi mümkün görünmese de, yazım şekli ve harf biçimleri göz önüne alındığında, MS 2. yüzyılın başına ait olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle her türlü tartışmaya rağmen bu lejyonun en az 76 ila 106 yılları arasında, kırk yıl kadar Satala'da bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. 75 yılı ve daha öncesinde 16. lejyonun Satala'da bulunmuş olma ihtimaliyse şimdilik daha az bir olasılık gibi görünmektedir. Bu lejyonun 75 yılı ve sonrasında bölgeye sevk edildiğini söylemek daha doğru olabilir.¹⁴⁸

Yukarıda bahsedilen ve 76 yılına tarihlenen yazıt yardımıyla Flavia Firma lejyonunun Satala ve civarında gerçekleşen yol yapım faaliyetlerine katıldığını öğreniyoruz.¹⁴⁹ Vespasianus döneminden itibaren bölgede başlayan altyapı çalışmalarında görev aldığını söyleyebileceğimiz bu lejyonun aynı dönem içerisinde bölgedeki güvenlik meseleleriyle ilgili oynadığı role dair herhangi bir bilgi ne yazık ki mevcut değildir. Yine de lejyonun bu dönemde Armenia üzerinden Roma topraklarına kadar ulaşan ve muhtemelen Kafkasya civarındaki krallıkların yağma akınlarından kaynaklanan tehditlerin etkisiz hale getirilmesinde ve kuzeyde kalan Pontus limanlarının güvenliğinin sağlanmasında rol oynamış olabileceğini tahmin edebiliriz.

¹⁴⁸ 75 yılı Roma ve Parth ilişkileri açısından bir dönüm noktasıydı. Bu yıl gerçekleşen olaylar sonrasında bölgedeki inisiyatif tamamen Roma imparatorluğuna geçmiştir. Vespasianus Rhandaia'daki anlaşma çerçevesinde kalmakla birlikte Roma'yı Armenia krallığıyla ilgili son sözü söyleyecek güç durumuna tekrar getiriyordu. Konuyla ilgili bilgi için bkz. Dabrowa 1981a: 204.

¹⁴⁹ Flavia Firma'nın Satala'da bulunduğu dönemle ilişkilendirilebilecek ve Cappadocia'da ele geçen bazı miltaşları için bkz. French 2012b: 37n.11 (Tokat'ta bulunan ve Satala'ya giden yolun bir parçasına ait miltaşı); French 2012b: 33n.5 (Refahiye yakınlarında bulunan ve muhtemelen 92 yılına ait bir miltaşı); French 2012b: 46n.19 (Amasya'da bulunan ve 97 yılına ait bir miltaşı); French 2012b:66n.35 (Çorum'da bulunan ve Nerva veya Traianus dönemine ait miltaşı); French 2012b: 73n42 (Çorum'da bulunan ve Nerva veya Traianus dönemine ait bir miltaşı); French 2012b:86n53 (Tokat'ta bulunan ve Nerva veya Traianus dönemine ait bir miltaşı); French 2012b: 102n66 (Kayseri'de bulunan ve 81 yılına ait bir miltaşı); French 2012b: 154n.92 (Kayseri'de bulunan ve Nerva dönemine ait olabilecek bir miltaşı); French 2012b: 256n149(B) (Amasya'da bulunan ve 97 yılına ait bir miltaşı); French 2012b: 32n.4 (Refahiye yakınlarında bulunan ve 92 yılına ait bir miltaşı), ayrıca krş. French 2012b: 289; Galatia'da ele geçen ve lejyonun Satala'da görev yapmış olduğu düşünülen döneme ait miltaşlarının listesi için bkz. French 2012a: 233vd.

XVI Flavia Firma lejyonu, Satala'daki yerini Traianus döneminde, muhtemelen MS 106 veya bundan bir süre sonra yerini bölgeye Carnuntum'dan gönderilen XV Apollinaris lejyonuna bırakmıştır.¹⁵⁰ Lejyon Satala'daki görevinin ardından Syria eyaletine geri dönmüş ve sonraki tarihi boyunca bu eyaletten neredeyse hiç ayrılmamış, yalnızca eyalette konuşlandırıldığı bölge değişmiştir.¹⁵¹ Satala'dan sonraki ilk görev yeri bugün bölgede GAP projesi dahilinde yapılan baraj nedeniyle sular altında kalan Samosata'dır.¹⁵² Samosata'da bulunduğu süreçte de bölgedeki askeri operasyonlara katılımıyla ilgili antik kaynaklarda rastlanılan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bölgede Parthlarla yaşanan sorunlar sırasında görev aldığına işaret eden epigrafik bir kanıt bulunmaktadır. Bu lejyonda görev yaparken Traianus tarafından Parth seferleri sırasında madalyayla onurlandırıldığı anlaşılan bir *centurionun* yazıtı mevcuttur.¹⁵³

MS 149 yılında Flavia Firma aynı dönemde Zeugma'da görevli olan IV Scythica'nın da katılımıyla oluşturulan bir *vexillatio* ile Seleukeia Pieria limanına bağlı bir su kanalının yapımında görev almıştır. Bu kanalın yapımı bölgedeki görevli vali Sulpicius Iulianus'un denetiminde gerçekleştirilmiştir.¹⁵⁴ MS 164 tarihinde görevli olduğu bölgede yapılan yol çalışmalarına dahil olduğu da anlaşılmaktadır.¹⁵⁵ Septimius Severus döneminde de lejyonun bölgede bulunduğu ve altyapı çalışmalarına

¹⁵⁰ Legio XV Apollinaris'in Carnuntum'dan doğuya sevkiyle ilgili olarak bkz. yuk. s. 107vd. ; krş. Rey-Coquais 1978: 67; Mitford 1980: 1180; Dabrowa 1996: 289.

¹⁵¹ Bkz. Dabrowa 1996: 289.

¹⁵² Lejyonun buradaki varlığı Ptolemaios'un verdiği bilgilerden de anlaşılmaktadır; Pto. 5.14.8; ayrıca bkz. Wagner 1985: 53; Flavia Firma öncesinde Samosata'ya daimi olarak bir lejyon konuşlandırıldığını bilmiyoruz. Vespasianus döneminde Kommagene krallığının ilhaki sırasında görev alan kuvvetlerden bir kısmının Samosata'da bir süre görev yapmış olduğu bilinmekteyse de (Jos. BJ 7.7.1vd), bunların ne kadar süreyle burada kaldıkları şimdilik belli değildir. Fakat Pollard (2000: 24) Samosata'nın Kommagene krallığının ilhakından itibaren lejyonların konuşlandırıldığı bir yer haline geldiğini ve Legio VI Ferrata birliğinin tahminen MS 134 yılına kadar burada görev yapmış olduğunu belirtir.

¹⁵³ CIL X 1202; krş. Ritterling 1925: col. 1765.

¹⁵⁴ AE 1903: 252= ILS 9115; krş. Saxer 1967: 94.

¹⁵⁵ Lejyonun Vol. Maximus ve Lus. Maximius adlı iki *centuriosunun* yol yapım çalışmalarında görev aldığı belgelenen adak stelleri için bkz. CIL III: 200; 201; krş. Ritterling 1925: col. 1766.

katkı gösterdiğine dair bilgiler mevcuttur.¹⁵⁶ 209 ila 211 yılları arasına tarihlenen ve Dura Europos'ta ele geçen bir başka yazıt, iki lejyonun yine bir *vexillatio* oluşturarak Antonius Valentinus adlı *centurio* liderliğinde ve görevli *procurator* Minicius Martialis denetiminde güneş tanrısı Sol'a ait bir tapınağın onarımında görevlendirildikleri anlaşılmaktadır.¹⁵⁷ Bu döneme ait olduğu düşünülen bir başka yazıt, Flavia Firma askerlerinden birinin Mithras Turmusgadae'a adakta bulunduğu işaret etmektedir. Yazıtta lejyonun ismine "Antoniarum" unvanının ekli olması, bu yazıtın 211 ve daha sonrasına tarihlendirilmesine yardımcı olmaktadır.¹⁵⁸ Dura Europos'ta Flavia Firma askerleriyle ilgili kanıtlar bununla sınırlı değildir. Bazı papirüs kalıntılarında da yine bu lejyonun izlerine rastlanmaktadır. Elagabalus, Alexander Severus ve muhtemelen III. Gordianus dönemine kadar uzanan yıllara ait bazı dökümanlar, bu lejyonun askerlerinin Dura Europos'taki varlığına işaret etmektedir. 221 yılına tarihlenen bir papirüs kalıntısında XVI Flavia Firma'da *librarius* olarak görev yapan bir askerden bahsedilmektedir.¹⁵⁹ Bir başka yazıtta "Miles Leg(ionis) XVI F(laviae) F(irmae) Severianae" ifadesi geçmektedir ki, "Severianae" ibaresi bu yazıtın Severus Alexander dönemine tarihlenmesini sağlar.¹⁶⁰ III. Gordianus dönemine tarihlenen bir başka papirüs parçasında yine Flavia Firma'nın ismi okunabilmektedir.¹⁶¹

Yukarıdaki bilgiler ışığında Flavia Firma'nın Traianus döneminden itibaren burada görevlendirildiğini ortaya koymaktadır. Lejyon Septimius Severus'un Parth seferinin ardından bölgedeki genişleme ve yeniden düzenleme politikasına bağlayabileceğimiz nedenlerle karargâhından muhtemelen daha güneye

¹⁵⁶ Söz konusu yazıt Samosata yakınlarındaki Chabina köprüsünün XVI Flavia Firma lejyonunun *legatusu* denetiminde inşa edildiğine işaret etmektedir, bkz. CIL III 6709, 6710; krş. Ritterling 1925: col. 1766; Wagner 1977: 520vd.

¹⁵⁷ AE 1940: 220; krş. Saxer 1967: 94. Dura Europos'ta aynı döneme ait ve yine IV Scythica ile oluşturdukları *vexillatioya* ait başka yazıtlar için bkz. AE 1954: 264; AE 1934: 276; krş. Saxer 1967: 95; ayrıca bkz. Edwell 2008: 141; Lejyonun MS 2. yüzyılda Samosata'da olduğuna işaret eden diğer yazıtlar ve damgalı tuğlalar için bkz. CIL III: 6048, 13615, 14165; krş. Pollard 2000: 266.

¹⁵⁸ Rostovtzeff et al. 1952: 115-7; n.974.

¹⁵⁹ Welles et al. 1959: P. 64A, col. iii, 8-9.

¹⁶⁰ Rostovtzeff 1936: 495 n.843.

¹⁶¹ Welles et al. 1959 P. 43.

sevk edilmiştir. Septimius Severus Syria eyaletini ikiye ayırdıktan sonra bu lejyon da muhtemelen 2. yüzyılın sonu veya 3. yüzyılın başında Samosata'nın güneydoğusunda kalan Sura mevkiine sevk edilmiştir.¹⁶² Bu lejyonun ardından Samosata'da bir lejyon karargâhının varlığını sürdürüp sürdürmediği şimdilik belirsizliğini korumaktadır.

¹⁶² Not. Dig. 33.28; Ritterling 1925: col. 1766; Wagner 1985: 53, 65; Kennedy 1987: 62-63; krş. Dabrowa 1996: 289; Farnum 2005: 87.

4.4. Legio IIII (veya IV) Scythica

Legio IIII Scythica, Cassius Dio'nun Augustus zamanında varolan lejyonlardan biri olarak ismini andığı birliklerdendir.¹⁶³ Lejyonun hangi tarihte kurulduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte lejyonun iç savaş sırasında Marcus Antonius tarafından kurulduğu ve sonraki dönemde Marcus Antonius'un hizmetinde savaşan lejyonlardan biri olduğu düşünülmektedir,¹⁶⁴ fakat bu düşünceyi destekleyecek türden bir bilgi yoktur. Lejyonun simgesi muhtemelen oğlaktır. Bu sembolün lejyona yakıştırılmasında, lejyonda *primus pilus* olarak görev yapmış bir askerin İtalya'da bulunan mezartaşında görülen bir kabartmanın oğlak olarak yorumlanmasının büyük payı vardır.¹⁶⁵ Ayrıca Zeugma'da ele geçen ve Elagabalus dönemi sonrasına tarihlenen bazı sikkelerin üzerindeki benzer semboller de bu lejyonla ilişkilendirilmektedir. Lejyonun bu sembolü Augustus'un orduyu yeniden düzenlemesinden itibaren kullanmaya başladığı düşüncesi hakimdir.¹⁶⁶ Bilindiği üzere oğlak Augustus'un burcudur ve bu yüzden Augustus kurduğu yeni lejyonlara bu sembolü vermiş, bunun yanında bazı yeniden organize edilen lejyonlar da yine oğlak simgesini kullanmışlardır.

Lejyon'un unvanı muhtemelen M. Licinius Crassus komutasında Balkanlarda gerçekleştirilen operasyonlardaki başarılarından kaynaklanmaktadır. Crassus'un esasen Bastarnae kavmine karşı gerçekleştirdiği bu sefer zamanında, bu kavim Scythia'lılardan ayırt edilmemektedir.¹⁶⁷ Scythica lejyonunun Augustus döneminden itibaren Tiberius, Caligula ve Claudius dönemlerinde de Balkan ordusunun bir parçası

¹⁶³ Cass. Dio 55.23.3.

¹⁶⁴ Keppie 1998³: 173; 178; 203.

¹⁶⁵ CIL IX. 1005=ILS 2539; Speidel 1998: n.69; Devijver 1998: 228vd.

¹⁶⁶ Speidel 1998: 164.

¹⁶⁷ Cass. Dio 51.23.3; Genel olarak erken imparatorluk döneminde bu kavim bahsedildiği üzere Scythia'lılardan ayırt edilmemektedir, bkz. RG 5.51; Tac. Ann. 2.65; krş. Ritterling 1925: col. 1557. CIL X: 680 de bu döneme aittir. Crassus'un Macedonia valisi olarak gerçekleştirdiği Balkan operasyonlarıyla ilgili olarak Groag'ın makalesi halen geçerliliğini sürdürmektedir, bkz. Groag 1926: 272vd; ayrıca Stein 1940: 10vd.; Lica 2007; Speidel (1998: 164n.3) bu yazıtı ilaveten AE 1981: 405'in de muhtemelen Augustus dönemine ait olduğunu eklemektedir; ayrıca bkz. Keppie 1998³: 178.

olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁸ MS 23 yılında Scythica Moesia eyaletinin güvenliğini sağlayan iki lejyondan biriydi, fakat lejyonun karargâhının hangi kentte olduğu meselesi ise henüz aydınlatılamamıştır.¹⁶⁹ Bununla birlikte bu dönemde birliğin Naissus'ta konuşlandırılmış olabileceği düşünülmektedir.¹⁷⁰ Kesin bir bulgu olmamasına rağmen Scythica tarihçiler tarafından MS 6-9 yılında yaşanan Illyria ayaklanmasıyla ilişkilendirilmektedir. Yine aynı şekilde bir bulgu olmamakla birlikte bu lejyonun MS 12 yılında P. Vitellius komutasında Tuna nehrinin Karadeniz'e döküldüğü bölgede bulunan Yunan kentlerinin yardımına gönderilmiş olabileceği düşünülmektedir.¹⁷¹ Lejyonun V Macedonica ile birlikte Tiberius döneminde halen Moesia'da görev yapmış olduğu kesin olmakla birlikte, MS 33 yılından sonra Moesia'da olup olmadığına dair elimizde henüz bir kanıt bulunmamaktadır. Ancak MS 41-43 yıllarının valisi L. Martius Macer'den bahseden bir yazıt, Scythica'yı tıpkı V Macedonica gibi Moesia'da göstermektedir.¹⁷² Bu durum genellikle Claudius ve Caligula dönemlerinde de lejyonun Balkanlarda görev yapmaya devam ettiğini düşündürmüştür. Lejyon bu bölgede bulunduğu sırada Didius Gallus'un Karadeniz'de

¹⁶⁸ Ritterling 1925: col. 1557. Tacitus'un MS 23 yılında lejyonların konumlarına dair verdiği listede (Tac. Ann. 4.5) Scythica, V Macedonica ile beraber Moesia eyaletinde gösterilmektedir, krş. Parker 1958²:119; Keppie 1998³: 178; Speidel 1998: 165; MS 33 yılına tarihlendirilen ve V Macedonica ile Scythica askerlerinin bölgedeki varlığını kanıtlayan CIL III: 1698, Claudius döneminin başına tarihlenen ve dönemin valisi L. Martius Macer'e ait bir yazıt olan CIL XI: 1835 dolayısıyla bu lejyonun Balkan ordusunun bir parçası olduğu düşünülmektedir; yine de Legio IIII Scythica'ya ait Balkanlardaki buluntuların az olduğunu ifade edebiliriz. Lejyonun Tiberius döneminde halen Balkanlarda olduğu yönünde görüş belirten uzmanlar, Scythica'nın bu dönemde Macedonica'yla birlikte Viminacium ve Ratiaria'daki lejyon karargâhlarını kullandığını ifade etmektedir, bkz. Gerov 1967: 86; Ritterling (1925: col. 1558) daha sonra imparatorluğa kadar yükselecek Vespasianus'un ilk askeri hizmetini muhtemelen Scythica'da yapmış olabileceğini ifade etmektedir; Levick (1999: 8) de Ritterling'le aynı fikirdedir ve Vespasianus'un o dönemde Moesia'da bulunan V Macedonica'dan ziyade IV Scythica'da görev yaptığını düşünmektedir; Mocsy (1970: 50) lejyonun Claudius döneminden itibaren Moesia'dan ayrıldığını belirtir.

¹⁶⁹ Öte yandan bu dönemde Moesia'da bulunan diğer lejyon V Macedonica'nın karargâhı Oescus'tur, bkz. Gerov 1967: 87vd.

¹⁷⁰ Bu düşünce Syme tarafından ortaya atılmıştır, bkz. Syme 1934: 805; krş. Mocsy 1970: 49.

¹⁷¹ Ov. ex Pont. 4.7.19-21 bu seferden bahsetmektedir; Ritterling (1925: col. 1557) görevli lejyonun IIII Scythica olduğu yönünde bir tahminde bulunmaktadır; Speidel 1998: 165; P. Vitellius'la ilgili olarak bkz. PIR V.502; Franke 1991: 313.

¹⁷² CIL XI: 1835= ILS 969; krş. Speidel 1998: 165.

gerçekleştirmiş olduğu harekâta da yer almış olabilir.¹⁷³ Bu operasyonun ikinci kısmında, yani Didius Gallus kuvvetleriyle beraber Kırım tarafına hareket ettikten sonra Trakyalılar yeni kurulan Roma hakimiyetine karşı ayaklanmış olabilirler.¹⁷⁴ Eğer olaylar bu şekilde gelişmişse Q. Cornelius Valerianus adlı şövalye sınıfının bir temsilcisi MS 45 ila 56 yılları arasında 15 *auxilia cohorsu* ile birlikte bu sebeple Trakya'ya yollanmış olmalıdır. Bu görevden başarıyla ayrılan Valerianus, bu zaferin ardından III Scythica'nın da dahil olduğu Moesia ordusunun tüm temsilcilerinin yer aldığı ordu birlikleri tarafından onurlandırılmıştır.¹⁷⁵

Bu sırada Scythica lejyonunda görev yapan askerlerin çoğu İtalya kökenli olup, lejyonun kısmen yerel unsurlarla da takviye edildiği görülmektedir. Ordudan *honesta missio* mertebesiyle, yani görev sürelerini başarıyla tamamlayıp emekliye ayrılarak askerliklerini sonlandıranların çoğu memleketlerine dönmeyi tercih ederken, bazılarının Balkanlarda kaldığı da olmuştur. Dikkat çekici bir noktaysa, bu askerlerden birinin Anadolu'da Cilicia'ya yerleşmiş olmasıdır. Aslen İtalyan olan kökeni, mensup bulunduğu *tribustan* belli olan¹⁷⁶ Titus Sextilius adlı veteranın yazıtı, bugün Karaman sınırları içinde kalan Derbe kentinde bulunmuştur. Veteranın yazıtında geçen 4. lejyon ifadesi, Scythica lejyonu ile bağdaştırılmaktadır. MS. 1. yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir ve bu dönemde Anadolu'yla bağlantılı olabilecek tek lejyon, şimdilik III Scythica olarak görünmekte olduğu için bu yazıt da genellikle bu lejyona ait yazıtlar arasında gösterilmektedir.¹⁷⁷

Legio III Scythica'nın Anadolu macerası, tıpkı XV Apollinaris gibi ünlü komutan Gn. Domitius Corbulo'nun Armenia üzerine yaptığı sefer hazırlıkları sırasında başlamaktadır.¹⁷⁸ Tacitus MS 58 yılında Germania'da bulunan bir lejyonun *auxilia*,

¹⁷³ Tac. Ann. 12.63. Bu sefer sırasında Gallus Trakya krallığını da ilhak ederek bir eyalet haline getirmiş ve Kırımdaki Regnum Bosporanum'un başına da Kotys'ü geçirmişti, bkz. Birley 1981: 47vd; krş. Speidel 1998: 165.

¹⁷⁴ Saxer 1967: 11; krş. Speidel 1998: 165.

¹⁷⁵ CIL II: 2097=ILS 2713; CIL II.3272= Saxer 1967: 9-10, n. 7-8; krş. Speidel 1998: 165.

¹⁷⁶ Kubitschek 1889: 270; krş. Speidel 1998: 188.

¹⁷⁷ IGR III:271; tarihleme için bkz Mann 1983: 150.

¹⁷⁸ Söz konusu seferle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. yuk. 104 vd.

cohors ve *alae* birlikleriyle beraber doğuya gönderildiğini aktarmaktadır.¹⁷⁹ Tacitus'un Germania ifadesi genellikle bir karışıklık olarak kabul edilmekte ve bu lejyonun bundan sonraki tarihi boyunca Syria eyaletinin kuzey kısmında, bugün Anadolu sınırları içinde kalan bölgeyi merkez alarak görev yapacak Scythica lejyonu aynı lejyon olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁰ Tacitus'un bahsettiği "Germania" ifadesinin eyalet olarak Germania'yı değil, Thracia'daki Germania adlı köy olduğu yönünde tahminler olmasına rağmen bu olasılık pek rağbet görmemiştir.¹⁸¹ Lejyonun 58 yılından önce, 56 veya 57 yıllarında doğuya gönderildiği ve bu durumun Parth seferleri sırasında yaşanan acil bir durum sebebiyle başgösterdiği tahmin edilmektedir.¹⁸² III Scythica, Corbulo'nun 58-60 yılları arasında gerçekleştirdiği seferde muhtemelen yer almamıştır ve genellikle bu dönemde Syria eyaletinde bekletildiği, bu sıradaysa Syria valisi Ummius Quadratus'un emrindeki lejyonlardan biri olarak hazır bulundurulduğu düşünülmektedir.¹⁸³

Armenia sorununun üstesinden gelinmesinin ardından Iudaea'da patlak veren kriz nedeniyle Kuzey Syria'da konuşlanan lejyonlar da tıpkı Syria eyaletinin diğer lejyonları gibi Iudaea'ya gönderilen askeri kuvvete katkı sağlamıştır. Sefere tüm kuvvetleriyle iştirak eden XII Fulminata'nın yanı sıra, III Gallica, VI Ferrata, X

¹⁷⁹ Tac. Ann. 13.35.

¹⁸⁰ Ritterling 1925: col. 1559; Wagner 1977: 517; Speidel 1998: 166; Keppie 1986: 415; Millar 1993: 67.

¹⁸¹ Ritterling 1925: 1558-59; Tac. Ann. 13.35.4: "adiecta ex Germania legio." Tacitus Parthlara karşı girişilecek harekâta yer alması için Batı'dan transfer edilen birliğin Germania eyaletinden gönderildiğini söylese de, günümüzde artık bu lejyonun III Scythica olduğu ve Tacitus'un burada bir yanlışlık yaptığı herkes tarafından kabul edilmektedir. Aynı eserin devamında (15.6.4.), Tacitus 62 yılında Syria eyaletindeki ordulardan biri olarak IV Scythica'nın ismini telaffuz edecektir; krş. Parker 1958²: 135 ve n4; Speidel 1998:165vd; Keppie 1998³: 136. Bu tahmine karşı bir görüş için bkz. Gerov 1967: 90n.32.

¹⁸² Lejyonun sevk tarihi için bkz. Wagner 1977: 517; Speidel 1998: 166. Lejyonun acil bir durum nedeniyle olabildiğince fazla askerle birlikte doğuya gönderilmiş olabileceği düşüncesiye Speidel'e aittir (1998: 166 ve 196:n.70). Bu lejyonun da her ihtimale karşı cephe gerisinde hazır bulundurulduğu ve bu sebeple bazı askerlerinin emeklilik zamanları geldiği halde ordudan emekli edilmedikleri düşünülmektedir, bkz. Keppie 1983: 85.

¹⁸³ Tacitus Corbulo'nun seferinde yer alan lejyonları VI Ferrata ve kısmen III Gallica olarak belirtmektedir (13.38vd.; krş. Ritterling 1925: col. 1559). Tabii bunun dışında *auxilia* birlikleri de bu kuvvetlere eşlik etmektedirler.

Fretensis gibi III Scythica da eyalet valisi Cestius Gallus'un başarısızlıkla sonuçlanacak seferine iki bin kişilik askeri bir kuvvetle katılmıştır.¹⁸⁴

Scythica lejyonunun Traianus döneminde gerçekleştirilen Parth seferlerinde yer almış olduğuna işaret eden bir kanıt bulunmaktadır. Bu lejyonda *tribunus* olarak görev yapan T. Statilius Maximus, bu savaştaki başarılarından dolayı *dona militaria*, yani askeri nişanla ödüllendirilmiştir.¹⁸⁵ Lejyonla ilgili bir başka kanıt da, birliğin bir parçasının 116 yılında Armenia'nın başkenti Artaksata'da bulunduğunu ve burada bir askeri tesisin güçlendirilmesi işiyle uğraştığını göstermektedir.¹⁸⁶

Legio III Scythica'nın Syria eyaletindeki lejyon karargâhı olarak Zeugma kenti önerilmiştir. 20. yüzyılın başından itibaren bu kent, lejyonun MS 2. ve 3. yüzyıllardaki görev yeri olarak akıllara gelmiştir.¹⁸⁷ O dönemde Zeugma'nın böyle bir işlevi oluşuna dair kentten doğrudan bir kanıt varolmadığı için Zeugma ile birlikte bazı başka kentler de bu tartışmada kendine yer edinmiştir. Örneğin Zeugma'ya göre daha güneyde bulunan Cyrrhus bunlardan biridir.¹⁸⁸ Öte yandan bazıları da bu karargâhın Ehneş-Gümüşgün'e daha yakın yerlerde olabileceğini düşünmüştür.¹⁸⁹ Fakat bu ihtimal, söz konusu alanın her iki taraftan Fırat nehrine dik açılı şekilde yükselen bir konumda olması nedeniyle kabul görmemiştir.¹⁹⁰ Lejyon karargâhı için önerilen bir başka mevkiyse, aşağıda daha ayrıntılı olarak adı geçecek Arulis antik kentinin güneyinde

¹⁸⁴ Jos. BJ 2.18.9; krş. Bosworth 1976: 65; Isaac 1990: 38; Gallus'un harekâtına dair en detaylı değerlendirme için bkz. Mason 2016: 281- 334 (2016: 310) Cestius Gallus ve Vespasianus'un emrindeki askeri birlikler hakkında bilgi veren bir tabloya yer vermektedir.

¹⁸⁵ CIL III: 10336.

¹⁸⁶ AE 1968: 161.

¹⁸⁷ von Domaszewski 1909: 198n.1; McElderry 1909: 48-49; Ritterling 1925: col. 1560.

¹⁸⁸ Ritterling 1925: col. 1560; Parker 1958²: 149; krş. Wagner 1977: 519.

¹⁸⁹ Cumont 1917: 153vd. Ehneş'in çevreye hakim konumunu ve Rumkale'ye olan yakınlığını anlatan Cumont, bölgenin vadiye hakim özelliği ve temiz su kaynaklarına yakınlığıyla bir garnizon için uygun olabileceğini ileri sürmüştür.

¹⁹⁰ Wagner 1977: 519vd.

yer alan Fırat nehrinin Massyas veya Marsyas olarak adlandırılan bir kolunun yakınlarıdır, fakat bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.¹⁹¹

Lejyonla ilgili Syria eyaletinin kuzeyinde birçok epigrafik bulgu dikkat çekmektedir. MS 149 yılına tarihlendirilen bir yapı yazıtı, Scythica askerleriyle XVI Flavia Firma askerlerinin oluşturduğu bir *vexillationun* eyalet valisi Sulpicius Iulianus'un emri altında Seleukeia Pieria limanına bağlı bir su kanalı inşa etmiş olduğunu göstermektedir.¹⁹² İmparator Caracalla ve Geta dönemine ait bir başka yazıt, Scythica ve XVI Flavia Firma askerlerinin oluşturduğu bir başka *vexillationun* Dura Europos'ta görevlendirildiğini ve burada bir tapınak inşa ettiğini de kanıtlamaktadır.¹⁹³ O dönemde Arabia eyaletinde konuşlandırıldığı düşünülen III Cyrenaica askerleriyle Scythica askerlerinden oluşturulan bir başka *vexillatio*, Dura Europos'ta bir amfiteatro da inşa etmişlerdir.¹⁹⁴ Yine imparator Caracalla dönemine tarihlenen bir yazıt, IV Scythica askerlerinden Aurelius Diphilianus'un tanrı Zeus Betylos adına bir adakta bulunduğunu göstermektedir.¹⁹⁵ Üstelik Zeugma'dan 12 km kadar kuzeyde bulunan ve bugün Ehneş-Gümüşgün olarak anılan antik Arulis yerleşmesinde Scythica askerlerine ait kanıtlar bulunmuş, buranın uzun bir dönem boyunca bu askerler tarafından idare edildiği düşünülmüştür. Şu ana kadar Arulis'te başka herhangi bir lejyonla ilgili kanıt rastlanmamıştır.¹⁹⁶ Lejyon askerlerinin buradaki taş ocaklarında çalışarak bölgede

¹⁹¹ Thomsen 1944: 78vd; Birley 1999³: 68; krş. Speidel 1998: 168. Bu düşüncenin temelinde üçüncü yüzyıl kaynağı Historia Augusta'da geçen bir ifade yer almaktadır. Septimius Severus'un görevlerinden bahsedilen ilgili bölümde (SHA, Sev., 3.6.) Severus'un bu lejyon Massilia yakınlarında konuşlandırıldığında birlikte görev aldığı ifade edilmektedir. Lejyonun bugünkü Marsilya kentine hiç konuşlandırılmamış olduğu ve o dönemde Syria eyaletinde görev yaptığı bilindiği için metinde geçen kısmın (*circa Massiliam*) Massilia değil, Massia olduğu ve bunun da Fırat'ın batı kollarından biri olan Massyas veya Marsyas'ı kastettiği ileri sürülmüştür (Thomsen 1944: 78vd). Fakat bu görüş henüz kabul görmemiştir. Konuyla ilgili olarak bkz. Kennedy&Burgess 1998: 151 n.50.

¹⁹² AE 1903: 252.

¹⁹³ Rostovtzeff 1939: 847=AE 1940: 220. Tapınağın önemiyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Pollard 1996: 221vd.

¹⁹⁴ AE 1937: 239; Rostovtzeff 1936: 77-8.

¹⁹⁵ SEG VII: 341. Yazıtın bir başka ilginç tarafı da lejyonun adına bu dönemde ilave edilen ΑΥΤ(ΩΒΕΙΤΑΥΝΗΣ) ibaresidir; krş. Millar 1993: 1vd; 5vd; 20vd; özellikle 14vd; yazıtlarla ilgili ayrıca bkz. Welles et al. 1959: 24-26.

¹⁹⁶ Krş. Albustanlıoğlu 2015: 135-158. Albustanlıoğlu'nun yayınında Legio IIII Flavia Felix birliğinin Ehneş'te görev yaptığını gösteren birtakım kanıtlar mevcuttur, fakat ilgili malzemenin tümünün resimleri yayında yer almamıştır ve bazılarının yalnızca çizimleri makalede paylaşılmıştır. Üstelik

yapılması planlanan pek çok yapı için inşa malzemesi üretmiş olduğu ileri sürülmüştür. Buradaki *vexillation*un uzun bir süre boyunca taş ocaklarında görev yapmış olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁷ Lejyona mensup askerlerin Samosata, Beroia, Hierapolis-Castabala ve Carallia gibi çevre kentlerde mezarları da bulunmaktadır.¹⁹⁸

Lejyonun bu kentte konuşlandırılmış olabileceğine işaret eden birtakım başka kanıtlar da bulunmaktadır. Cassius Dio'nun Augustus döneminde varolan lejyonlardan bahsettiği paragrafta lejyon Dio'nun kendi zamanında varolmaya devam eden lejyonlardan biri olarak gösterilmekte ve görev yeri olarak yine Syria eyaleti işaret edilmektedir.¹⁹⁹ MS 2. yüzyılın ortalarına, muhtemelen Antoninus Pius'un hükümdarlığının yıllarına tarihlenebilecek bir başka yazıt da lejyonun bu tarihlerde Syria eyaletinde olduğunu düşündürmektedir.²⁰⁰ Speidel dönemin en önemli kentlerinden biri olan Antiokheia'ya yakınlığıyla da dikkat çeken Zeugma'nın bu sebeple bir lejyon karargâhı olarak kullanılmış olabileceğine dikkat çekmekte ve eyaletin başkenti olan kente yakınlığı nedeniyle saygın ve güçlü senatör sınıfı ailelerinin askerlik kariyerine yeni adım atmış genç temsilcilerinin bu lejyonda *tribunus laticlavius* olarak çok sık görev aldıklarına dikkat çekerek onların bu lejyonda görev alma sebeplerinin lejyonun görev yerinin hemen yanbaşıda bulunan şaşaalı

resimleri paylaşılan malzemenin birtakım farklı yorumlara açık olabileceği de söz konusu olduğundan bu kanıtların yeniden değerlendirilerek konuyla ilgili bir yorum yapılması daha net bir sonuç verebilir.

¹⁹⁷ Arulis'te bulunan ve Scythica askerleriyle ilgili çeşitli yazıtlar için bkz. CIL III: 14396 a-f; IGLS 166, n. 67-81; Saxer 1967: 94n. 279-83; krş. Wagner 1977: 517n.6. Wagner bu taş ocağının 200 m. uzunluğunda ve 20 m. derinliğinde olduğunu ve bunun da doğal olarak uzun yıllar kullanıldığına işaret ettiğini ifade etmektedir, bkz. Wagner 1977: 519.

¹⁹⁸ Samosata: CIL III: 6048, Beroia: CIL III: 6047=6705, Hierapolis-Castabala: CIL III: 12116, Carallia: Bean&Mitford 1965: 15=AE 1965: 312; krş. Wagner 1977: 517vd. Legio III Scythica *centuriolar*ına ait birtakım yazıtlara Aradus, Canatha ve Rimet-Hazim gibi Syria eyaletinin güney kısımlarına denk gelen bölgelerde de rastlanmıştır. Bu kanıtlar Ritterling tarafından (1925: col. 1561) Severus dönemi öncesine tarihlendirilmişlerdir, bunun gerekçesiye, bu dönemden sonra Syria eyaletinin ikiye bölünmesinin ardından yukarıda adı geçen bölgelerin Syria Phoenicia eyaleti sınırları içinde kalması ve lejyonun kuzeydeki yeni eyalet Syria Coele'de görev yapmaya devam ettiği düşüncesidir, krş. Wagner 1977: 518 ve ilgili dipnotlar.

¹⁹⁹ Cass. Dio 55.23.3. Dio'nun 79. kitabının özetinde de (79.40.1) yine Zeugma'da bir lejyonun olduğuna dair bir anlatım bulunmaktadır. Macrinus ve oğlunun askerler tarafından yakalanışının anlatıldığı bu bölümde, Macrinus'un oğlunun Zeugma'dan geçerken alıkonulduğu ve öldürüldüğü aktarılır. Bu lejyonun da Scythica olduğu yönünde bir düşünce vardır, krş. Speidel 1998: 167.

²⁰⁰ ILS 2288.

kent Antiokheia'nın sunduğu yaşam olabileceğini dile getirmektedir.²⁰¹ Antiokheia, yüzyıllardır önemli bir kent olma niteliğini sürdürmekteydi ve Hellenistik dönemde Seleukos devletinin en önemli kentlerinden biriydi. Roma döneminde de bu önemini sürdürmüş, Yakındoğunun Roma imparatorluğuna entegrasyonu sırasında bölgenin en önemli kentleri arasında yer almaya devam etmiş ve bir imparatorluk başkenti olarak ortaya çıkmıştı.²⁰² III Scythica'nın görev yerinin Antiokheia kentine yakınlığına işaret edebilecek bir başka kanıt da Syria eyaletinin vali görevinin ihtiyaç anında sıklıkla bu lejyonun komutanı tarafından üstlenilmiş oluşudur.²⁰³ Zeugma'nın daha MS 1. yüzyılda bölgenin önemli askeri karargâhlarından biri olduğu görüşünü destekleyebilecek bir başka kanıt da Flavius Josephus'un eserinde geçmektedir. Babası imparator ilan edildikten sonra Iudaea isyanını bastırmakla görevlendirilen ve bu görevi başarıyla tamamlayan Titus, operasyonların bitiminin ardından ordusuyla bir süre daha bölgedeki varlığını sürdürmüş, Iudaea'dan kuzeye doğru hareket ederek Syria eyaletinin kuzeyinde bulunan önemli kentlerde zaferini çeşitli etkinliklerle kutlayarak gövde gösterisinde bulunmuştur.²⁰⁴ Titus Antiokheia'ya varıp burada bir süre vatandaşların çeşitli konulardaki maruzatlarını dinledikten sonra Zeugma'ya gidip Parth kralı Vologaeses'ten gelen ve kendisine Yahudilere karşı aldığı galibiyet nedeniyle hediye olarak bir altın taç getiren elçileri burada ağırlar. Titus elçilerin getirdiği hediyeleri kabul edip onlara burada bir ziyafet verir, ardından da Antiokheia'ya geri döner.²⁰⁵ Titus muhtemelen Parth elçilerini askeri bir üste karşılamak için Zeugma'ya yönelmiş olmalıdır. Lejyon karargâhı olan bir şehir, yabancı elçileri karşılamak için biçilmiş kaftan bir yer olabilir.

Lejyonun ana üssünün Zeugma olduğu yönündeki eski teoriyi destekleyen sağlam kanıtlar 1970'li yıllara kadar elde edilememişti. 1972 ve 1974 yıllarında Jörg

²⁰¹ Wagner 1977: 518; Speidel 1998: 167; 224.

²⁰² Millar 1993: 74. Antiokheia kenti imparatorluk döneminin sonuna kadar önemini artırmaya devam edecek, nihayetinde Tetrarkhia döneminde imparatorluğun 4 başkentinden biri haline dönüşecektir; bkz. Millar 1977: 48-50; Barnes 1982: 65-66.

²⁰³ örneğin IGR III: 174, 175; Ritterling 1925: col. 1560; Syme 1958: 631; Devijver 1998: 35-37; Gebhardt 2002: 142.

²⁰⁴ Örneğin Jos. BJ 7.2.1; 3.1; 5.1.

²⁰⁵ Jos. BJ 7.5.2.

Wagner'in bölgede yaptığı araştırmalar sonucunda Legio III Scythica'nın karargâh olarak kullandığı bölgenin Zeugma olduğuna dair görüş güçlendi. Wagner bu yıllarda yapılan yol çalışmaları sırasında ortaya çıkan damgalı tuğlaları değerlendirerek bunların Scythica lejyonunun damgaları olduğunu ortaya çıkardı. Söz konusu tuğlalar, bugün Gaziantep'in Araban ilçesinin Gümüşpınar köyü sınırları içerisinde kalan ve incelemeler sonrası Septimius Severus dönemine ait olduğu anlaşılan fakat antik dönemdeki adı bilinmeyen bir köprüye aittir. Osmanlı döneminde IV. Murat tarafından onarılan ve bu sebeple Sultan Murat Köprüsü olarak bilinen köprüdeki incelemeler ve Chabina ile Singas köprüleri ile yapım tekniği bakımından karşılaştırılması sonucunda bu köprünün de diğer köprülerin yapıldığı dönemde inşa edilmiş olduğu kesinlik kazanmıştır.²⁰⁶ Anlaşıldığı kadarıyla Septimius Severus döneminin ilk yıllarından itibaren doğu sınırının en kuzeyinden güneyine kadar yoğun bir inşa faaliyeti yürütülmeye başlanmış ve bu inşa faaliyetini doğal olarak bölgedeki diğer lejyonlar gibi Scythica askerleri de üstlenmiştir.²⁰⁷ Bu köprülerin yapımı da bu büyük plan kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Scythica'nın lejyon karargâhının yerine doğrudan işaret eden hiçbir kanıt bulunmamakla birlikte, lejyonun faaliyet alanının merkezinde Zeugma gibi bölgedeki politik, ekonomik ve stratejik önemi Roma döneminden öncesine kadar uzanan bir yer bulunmaktadır. Zeugma kenti, o zamanki adıyla Fırat Seleukeia'sı MÖ 64 yılında Pompeius'un bölgedeki düzenlemeleri sırasında Kommagene krallığının toprakları içerisinde kalmıştı. Burası antik dönemde bölgedeki en önemli geçiş noktalarından biriydi. Zaten bu sebeple ismi zamanla Eski Yunancada köprü anlamına gelen Zeugma şekline dönüşmüştür.²⁰⁸ Bu sebeple bu denli stratejik bir noktanın güvenliğini temin

²⁰⁶ Köprünün ayrıntılı incelemesi için bkz Wagner 1977: 520 vd.

²⁰⁷ Septimius Severus döneminde başlayan ve tüm doğu sınırını kapsayan bu inşa programı, özellikle Dura Europos'ta ele geçen epigrafik ve papirolojik dökümanlardan da takip edilebilmektedir. Konuyla ilgili olarak bkz. Sommer 2005: 307vd; Kaizer (2015: 92) de Septimius Severus döneminde artan inşa faaliyetlerine dikkat çekmektedir.

²⁰⁸ Plinius şehre "*Seleucia ad Euphraten*" demektedir (HN 5.82). Şehrin ismi Augustus dönemine ait bir yazıtta Σελευκεύς τῶν πρὸς τῷ Εὐφράτῃ olarak geçer (IG XII.1: 653). Strabon (16.2.3) ve Appianos'taysa (Mith. 114) kent Σελευκεία olarak geçer; kentin ismiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Cohen 2006: 190vd.; Wagner 1976: 23vd, 65 vd; Öte yandan Zeugma kentinin isminin kaynağıyla ilgili

etmek üzere erken dönemlerden itibaren buraya bir lejyon konumlandırılmış olması mantıklı görünmektedir. Wagner Tiberius döneminde Kommagene krallığının ilhaki sırasında bir lejyon yerleştirilmiş olabileceğini ifade etmektedir.²⁰⁹ Bölgenin hemen güneyindeki Cyrrhus'a konuşlandırılmış Legio X Fretensis'in geçici olarak bir süreliğine burada görev yapmış olabileceği veya en azından o zamana kadar sadece bir *auxilia* birliğinin bulundurulduğu²¹⁰ bölgeye bu lejyonun bir *vexillatio*sunun kaydırılmış olabileceği de düşünülebilir. Fakat bu askeri hareketliliği destekleyecek türden bir kanıt bulunmamaktadır. Yine de yeni ilhak edilen bir bölgeye askeri birliklerin kaydırılması olağan bir durumdur. Özellikle de Kommagene krallığının ilhaki sırasında Tacitus'un ifadesiyle "pek çok kimsenin Roma kontrolünü" desteklediği fakat "diğerlerinin de kraldan yana", yani Kommagene kraliyet sülalesinden yana tavır aldıkları düşünüldüğünde, bu bölgenin askeri birlikler olmadan kontrol altına alındığı düşünülemez.²¹¹

Doğuda görev yapan lejyonlardan birinin Zeugma kentine kaydırılışı en geç MS 72 yılında gerçekleşmiş olmalıdır. MS 72 yılında Kommagene'nin Vespasianus tarafından ilhaki²¹² eğer bu tarihte halihazırda orada bir lejyonun bulunmadığını varsayarsak, Zeugma'nın bir lejyona emanet edilmesini gerektirmiş olmalıdır. Bu tarihte Samosata'ya da bir lejyon yerleştirildiği tahmin edilmektedir. Bu şekilde kuzeyde Cappadocia eyaletine yerleştirilen iki lejyonla güneyde, yani Syria eyaletinin kuzey bölgesine konuşlandırılan iki lejyon, Fırat'ın doğusundan gelebilecek Parth akınlarına karşı geçiş noktalarının bu şekilde kontrolünü kolaylaştırıyor ve güven altına alıyordu.

bir başka bilgiyse, bu kentin adının Seleukos Nikator'un buraya yaptırdığı bir yüzer köprü nedeniyle bu şekilde anılmaya başladığını işaret etmektedir; bkz. Anderson 1934: 282.

²⁰⁹ Wagner 1977: 521. Wagner MS 18 ila 41 tarihlerine denk gelen dönemde Roma'nın askeri varlığını sürdürmüş olabileceğini ifade etmektedir. Kommagene'nin ilhakiyla ilgili olarak bkz. Tac. Ann. 2. 42vd.; Strabon'da da (16.2.3) Kommagene'nin eyalet oluşuna dair bir not vardır; krş. Millar 1993: 52vd.

²¹⁰ Tac. Ann. 2.56.4.

²¹¹ Tac. Ann. 2.42.7.

²¹² Jos. BJ 7.7.1-3; ILS 9198.

Vespasianus 69 yılında imparator ilan edildiğinde, Legio III Scythica da onun bu davasını destekleyen lejyonlardan biriydi ve muhtemelen imparatorun Syria valisi Mucianus komutasında Batıya gönderdiği orduya güç takviyesinde bulunan birlikler arasındaydı.²¹³

Scythica'nın imparator Nero döneminin son yıllarında başlayan ve Vespasianus'un bastırmakla görevlendirildiği Iudaea isyanının ileri safhalarında, komuta Vespasianus'un oğlu ve ondan sonra imparator olacak Titus'a geçmişti ve bu safhada Scythica'nında harekâta fiilen destek vermiş olduğu düşünülmektedir.²¹⁴ 70 yılındaki operasyonlar çerçevesinde Titus'un komutasına verilen lejyonlar arasında, daha önce Vespasianus'un emrinde savaşan lejyonlara ilaveten XII Fulminata, Mısır'da görevli III Cyrenaica ve XXII Deiotariana²¹⁵ lejyonlarının her birinden bin kişilik *vexillatioların* yanında, Fırat sınırında görev yapan birliklerden üç bin kişilik bir kuvvetin de buraya kaydırıldığı ifade edilmektedir.²¹⁶ Bu dönemde Fırat nehri kenarında görev yapmış olabilecek tek lejyon III Scythica olarak görünmektedir. Çünkü Corbulo'nun seferlerinde yer alan XV Apollinaris bu dönemde çoktan Alexandria'ya sevk edilmiş, burada bir süre bekletildikten sonra Iudaea isyanında görev almak üzere Vespasianus'un emrine verilmiştir. V Macedonica lejyonu da Armenia'daki operasyonlar çerçevesinde Batı'dan Doğu'ya sevk edilmiş, bu bölgedeki operasyonların bitmesinin ardından Iudaea isyanını bastırmak üzere Vespasianus'un emrine verilmişti. X Fretensis de Armenia seferlerinde kullanılan ve daha sonra Iudaea'daki isyanı bastırmak üzere görevlendirilen lejyonlardan biriydi. Josephus eserinin bir başka kısmında Fretensis'in Corbulo'nun seferlerinin gerçekleştiği 60'lı yıllarda Fırat boyunda, muhtemelen Zeugma'da görev yapan birlik olduğunu ifade etmektedir,²¹⁷ fakat bu birlik Vespasianus'un Iudaea isyanını bastırmak üzere görevlendirilmesinin ardından tüm kuvvetleriyle komutanın emrine verilmiş ve ilgili

²¹³ Saxer 1967: 19; Keppie 1986: 421; Speidel 1998: 169.

²¹⁴ Speidel 1998: 169; Flaviuslar'ın Iudaea'daki faaliyetlerine dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Mason 2016: 335-401.

²¹⁵ Deiotariana'nın numarası hem Millar (1993: 75) hem de Speidel (1998: 169)'da yanlış bir şekilde XX olarak geçmektedir.

²¹⁶ Jos. BJ 5.1.6.

²¹⁷ Jos. BJ 7.1.3.

bölgeye sevk edilmiştir. Bu kadar önemli bir geçiş noktasının boş bırakılmayacağı düşüncesinden hareketle Zeugma'nın bu dönemde Batı'dan bölgeye sevk edilen III Scythica tarafından korunduğu düşünülmektedir.²¹⁸ Bu üç birlik tüm kuvvetleriyle Vespasianus'un olağanüstü görevli olarak Doğu'ya gönderilmesiyle birlikte komutanın emrinde savaşmış, Vespasianus imparator ilan edildikten ve Iudaea isyanını bastırma görevi Titus'a verildikten sonra bu birliklere yukarıda adı geçen takviye birlikler de eklenmişti. Üç bin asker bir lejyonun kabaca yarısına tekabül etmekteydi. Fırat boyundan gelen üç bin kişilik kuvvet belki de bir lejyonun yarısını temsil etmekteydi. Bu sebeple Titus'un ordusunu takviye etmek için gönderilen birliklerin arasında adı bariz bir şekilde geçmemekle birlikte, Josephus'un aktardığı bilgiler ışığında III Scythica'nın da Titus'un komutası altında en azından kısmen savaşmış olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁹ Çünkü III Scythica'nın, Josephus'un bahsettiği dönemde, yani 70 yılının ilk aylarında Syria eyaletinde konuşlandırılmış tek lejyon olma ihtimali yüksektir.²²⁰

Legio III Scythica, görev yeri itibariyle hem karargâhının kuzeydoğusunda kalan ve eyalet dışı bölgelerde, yani Armenia ve ötesinde, hem de bağlı olduğu eyaletin kendi konuşlandığı konuma göre daha güneyinde yer alan Dura Europos, hatta Trachonitis gibi bölgelerdeki operasyonlarda görev alabiliyordu. Bu görevler askeri nitelikli olabildiği gibi, haliyle birtakım inşaa faaliyetleri de olabiliyordu. Bu inşaa faaliyetlerinden biri de MS 75 yılına rastlamaktadır. Daha önce ayrıntılı bir şekilde bahsettiğimiz²²¹ bir yazıtta, Legio III Scythica'nın ismi muhtemelen o dönemde Syria eyaletinde görev yapan tüm askeri birliklerle beraber anılmaktadır. Bu birliklerden

²¹⁸ Wagner 1985: 31; 40.

²¹⁹ Söz konusu birliklerin adını Josephus'tan öğrenmekteyiz; bkz. Jos. BJ 3.4.2; tüm birlikler için bkz. Tac. Hist. 5.1; Jos. BJ 5.1.6; Iudaea isyanıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Millar 1993: 70-79; Mason 2016: 311-13 Scythica'nın Cestius Gallus komutasındaki tecrübesini ayrıntılarıyla anlatır; ayrıca Iudaea isyanının çok geniş ve ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Mason 2016.

²²⁰ Ritterling 1925: col. 1560; krş. Speidel 1998: 169. Bununla birlikte Keppie'nin de üzerinde durduğu gibi (1986: 420-21), bu dönemde Mucianus'la beraber Batı'ya gönderilen VI Ferrata da Syria eyaletine geri dönmüş olabilir. Fakat Speidel (1998: 169n22) VI Ferrata'nın o dönemden itibaren artık teknik olarak Fırat'ı koruyan birliklerden biri olmadığını ifade etmekte ve bu üç bin kişilik kuvvetin Scythica bünyesinden temin edilmiş olma ihtimalini daha yüksek görmektedir.

²²¹ bkz. yuk. s.132 vd.; krş. van Berchem 1983: 186=AE 1983: 927.

toplanan askerler, geleceğin imparatorunun babası ve dönemin önemli isimlerinden M. Ulpius Traianus komutasında kuzeydeki Karasu ve güneydeki Asi nehirlerini Antiokheia şehrinin girişine kadar getiren ve böylece şehrin deniz bağlantısını kuvvetlendiren bir kanal yapımında görev almışlardır.²²² Aynı dönemde Scythica askerlerinden oluşan bir başka birlik, şehrin limanının alüvyonlarla dolmasına neden olan bir başka nehir kolunun yönünü değiştirmek için Seleukeia Pieria'daki Coryphaeus dağında kanallar ve tünellerden oluşan yapı inşaatının bir safhasında görev almışlardır. Bu birliğin komutasında ise *centurio* Caesius Priscus bulunmaktaydı.²²³

Scythica'nın doğuya gönderilmesinin ardından Balkanları zaman zaman ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bunun en açık göstergesi Pergamon kazıları sırasında bulunan ve C. Iulius Quadratus Bassus'un olağanüstü askeri kariyerini gözler önüne seren bir mermer kaidede yazılı bilgilerdir.²²⁴ Pergamon'lu bir aileden gelen ve zaman içinde imparator Traianus'un en önemli generallerinden biri olmayı başardığı anlaşılan Bassus,²²⁵ MS 101/102 yıllarında imparator Traianus'un emriyle aralarında Legio IV Scythica'dan da bir birliğin bulunduğu *vexillationun* komutanı olarak görev yapmış ve bu sırada başarılarından dolayı askeri nişana layık görülmüştür.²²⁶ Bu şekilde Scythica'nın da bu savaflara iştirak ettiğini anlıyoruz. Fakat söz konusu lejyonun Dacia'da gerçekleştirilen savafların ikinci safhasında, yani 105-106 yıllarında burada bulunup bulunmadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Scythica'nın bu dönemde Dacia seferlerinde görev almak yerine, Doğu'da Nabataea'nın son kralının ölümünün ardından topraklarının ilhak edilmesiyle oluşturulan yeni eyalette, yani Provincia Arabia'da görev yapan birliklere destek vermiş olabileceği yönünde bir düşünce olsa

²²² İki nehrin Antiokheia'nın birkaç km yukarısında birleştiği bölgeye bu dönemde genel olarak Dipotamiae adı verilmekteydi, krş. Millar 1993: 86.

²²³ van Berchem 1985: 56vd; Millar 1993: 87vd.; krş. Speidel 1998: 169; 184n.28.

²²⁴ Habicht 1969: 43 vd. (n.21) =AE 1933:268=AE 1934:176.

²²⁵ Franke 1991: 212 ve n.183; Strobel 1984: 64-66.

²²⁶ Franke 1991: 214. Bu *vexillatioda* XII Fulminata lejyonunun da askerleri bulunmaktadır.

da, bu durumu kanıtlayan bir bilgi olmadığı gibi, bu eyaletin herhangi bir direnişle karşılaşılmeden düzenlenmiş olması, bu ihtimali düşürmektedir.²²⁷

Scythica'nın Traianus döneminde katıldığı bir başka savaş da imparatorun 114-117 yılları arasında gerçekleştirdiği Parth seferleridir. Lejyonun Parth seferleri sırasında aktif görev almış olduğunu, operasyonlar sırasında bu birlikte *tribunus* olarak görev yapan Statilius Maximus'un layık görüldüğü askeri nişanlardan anlıyoruz.²²⁸ 116 yılına tarihlendirilen ve IV Scythica'yı Armenia'nın başkenti Artaksata'da gösteren bir başka yazıt da, lejyonun Parth seferlerinin devamı sırasında cephe gerisinde kalıp orduya bu şekilde destek verdiğini düşündürmektedir.²²⁹ Askeri bir yapıya ait olduğu düşünülen bu yazıt, aynı zamanda Scythica lejyonunun seferler sırasında bir Roma eyaleti haline getirilen Armenia krallığının başkentinde konuşlandırıldığını ve 116 tarihinde burada bulunduğunu kanıtlamaktadır. Bu yazıt aynı zamanda Scythica'nın Traianus'un Parth seferlerine en azından bir bölümüyle iştirak ettiğine işaret eden bir başka kanıttır.²³⁰ Scythica'nın Zeugma'ya geri dönüşüyle muhtemelen Hadrianus döneminde gerçekleşmiş, Traianus'un Parth seferleri sırasında doğuda elde ettiği topraklardan geri çekilme kararı alan yeni imparatorun bu hamlesiyle Scythica da eski görev yerine dönmüş olmalıdır.²³¹

Hadrianus döneminde doğuda, Iudaea eyaletinde yaşanan gelişmeler, bildiğimiz kadarıyla Traianus'un Parth seferlerinden sonra bölgedeki en ciddi askeri hareketliliğe neden olan olaydır. 132 ila 135 yılları arasında Bar Kochba liderliğinde meydana gelen Yahudi ayaklanması, Hierosolyma, bir diğer adıyla Kudüs şehrinin Aelia Capitolina adıyla bilinen bir Roma kolonisi haline getirilmesiyle sonuçlanmıştır.²³² Iudaea

²²⁷ Lejyonun Arabia'daki operasyonlarda görev almış olabileceğine dair düşünce için bkz. Speidel 1998: 169vd; Speidel bu ihtimalin zayıf olduğunu kendi de kabul etmektedir; Arabia eyaletinin ilhakıyla ilgili olarak bkz. Kennedy 1980; Strobel 1988b; Bowersock 1983: 76vd.

²²⁸ ILS 1062= CIL III:10336: trib. leg. IIII Sc(yth.) | donis milit...; krş. Speidel 1998: 170. Speidel ismi yanlışlıkla Statius olarak vermektedir.

²²⁹ Keppie 1986: 424; Speidel 1998: 170; yazıt ve tarihleme için bkz. AE 1968: 510; ayrıca bkz. Reynolds 1971: 141; 144.

²³⁰ Gebhardt 2002: 147vd.

²³¹ Speidel 1998: 170.

²³² Ayaklanmayla ilgili kısa bir değerlendirme için bkz. Millar 1993: 105-108.

eyaletinin bir lejyonlu statüsü, bir düşünceye göre Traianus döneminde,²³³ bir ihtimalle de Hadrianus döneminde değiştirilerek iki lejyonlu bir eyalet haline getirilmiş ve consul'lük yapmış bir vali tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu değişiklik her iki ihtimalde de bölgedeki isyan hareketinin öncesinde gerçekleşmiş olabilir. İsyanın bu değişikliğe karşı doğup doğmadığı elbette bir başka çalışmanın konusudur, burada bizim açımızdan önemli olan, bu eyalette görev yapmaya başlayan lejyonlardır. Iudaea eyaletinde görev yaptığı anlaşılan lejyonlardan biri Legio II Traiana'dır. Bu lejyon muhtemelen 120'li yılların bir noktasında Mısır eyaletine kaydırılmadan önce burada bulunuyordu. Burada daimi olarak görev yapacak lejyonlardan biriyse Legio VI Ferrata idi.²³⁴ Bu lejyonlardan en azından VI Ferrata'nın bölgede meydana gelen olaylarda görev almış olma ihtimali kuşkusuz yüksektir. Fakat bölgedeki iki lejyon bu çaptaki bir isyanı bastırmada yetersiz kalması ve dahası, imparatorluğu döneminde tüm eyaletleri gezen ve özellikle askeri önlemleri denetleyen Hadrianus'un bu isyan sırasında orduyu bir süreliğine de olsa bizzat başında bulunup yönetmiş olması ihtimali, Roma imparatorluğunun bu olayı yerel kuvvetlerin yardımına en azından yakın bölgelerden asker sevkıyatı yapmak suretiyle askeri varlığı güçlendirerek çözdüğü açıktır.²³⁵ Scythica'nın bölgede oluşan bu askeri hareketliliğe katılıp katılmadığına dair bir kanıt olmamakla birlikte,²³⁶ dönemin Syria valisinin bir orduyla Iudaea eyaletine hareket ettiği bilinmektedir.²³⁷ Scythica'nın oluşturulan bu takviye ordusuna asker vermiş olduğu tahmin edilebilir.²³⁸

Antoninus Pius döneminde, Doğu sınırındaki olayların nispeten durulduğunu söyleyebiliriz, bu dönemle ilgili bilgi veren kaynaklarda doğu cephesinde herhangi önemli bir çarpışma yaşandığına dair bir bilginiz bulunmamaktadır. Döneme dair yazılı kaynakların suskunluğu, bazı spesifik gelişmeleri ancak epigrafik yazıtlardan takip edebilmemize imkân vermektedir. Bunlardan biri de Legio IV Scythica ile ilgili

²³³ Eck 1984: 55.

²³⁴ Millar 1993: 107.

²³⁵ Millar 1993:105-108.

²³⁶ Speidel 1998: 170.

²³⁷ Millar 1993: 107.

²³⁸ Krş. Gebhardt 2002: 137-38.

bir yazıttır. MS 149 yılına ait bu yazıt, Seleukeia Pieria'da XVI Flavia Firma ile birlikte oluşturduğu bir *vexillationun* burada bir çalışmada yer aldığını göstermektedir.²³⁹ Aynı kanala ait ve 75 yılına tarihlenen bir başka yazıttan daha önce bahsetmiştik.²⁴⁰ Buna göre bu kanalın söz konusu tarihte halen kullanıldığı anlaşılmaktadır ve muhtemelen yapımı yaklaşık yüz yıl kadar öncesine dayanan kanal, MS 149 yılına gelindiğinde yeniden gözden geçirilmiş, belki kanalda temizleme ve bakım çalışmaları yapılmıştır.²⁴¹

Marcus Aurelius ve Lucius Verus dönemindeki Parth seferlerine Scythica'nın ne derecede katkıda bulunduğu dair elimizde bir bilgi bulunmamakla birlikte, bu savaşların kazanılmasında büyük pay sahibi olan III Gallica lejyonunun komutanı Avidius Cassius'un muhtemelen bölgenin diğer lejyonlarından takviye almış olduğunu düşünüp harekâta katılan muhtemel birlikler arasında Scythica'nın da olması gerektiğini ileri sürenler bulunmaktadır.²⁴²

Lucius Verus'un Parth seferleri sırasında ele geçirildiği düşünülen Dura Europos, bundan sonraki yaklaşık yüz yıl boyunca Roma imparatorluğunun Doğu sınırındaki stratejik önemi yüksek noktalardan biri olarak ön plana çıkacaktır. Dura Europos'un Roma hakimiyeti altında kaldığı 164/5 ila 256/7 yılları arasında, burada bir garnizon bulundurulduğu ve bu garnizonun kısmen III Scythica askerlerinden oluştuğu görülmektedir.²⁴³ Buradaki Roma hakimiyetinin ilk kısmı olarak kabul edilen 165-

²³⁹ AE 1903: 252=IGLS III: 1135= ILS 9115; krş. Ritterling 1925: col. 1560vd.; yuk. s. 137; Saxer 1967: 94n.277; tarihlleme için bkz. Rey-Coquais 1978: 65.

²⁴⁰ bkz. yuk. s.132.

²⁴¹ krş. van Berchem 1985: 54.

²⁴² Speidel 1998: 170.

²⁴³ Dura Europos bu tarihten daha önce, Traianus'un Parth seferleri sırasında da ele geçirilmişti; fakat anlaşıldığına göre Roma kuvvetleri bu bölgeden kısa süre sonra çekilmeyi tercih etmişlerdir. Dura'da bulunan ve bu tarihlere ait bir yazıtta Legio III Cyrenaica birliğinde görev yapan bir askerın diktirdiği bir yazıt bulunmuştur. Romalı kuvvetlerin kısa süre sonra geri çekildiği bilgisiniyse bir başka yazıtta borçluyuz. Parthlar tarafından yeniden kontrol altına alınan şehirdeki bir kutsal alanı yeniden inşa ettiren bir Dura sakini diktirdiği yazıtta, tapınağın kapılarının Romalılar tarafından sökülüp götürüldüğünü, Romalıların bölgeden ayrılmasından sonra bu kapıların ve tapınağın bazı başka kısımlarının kendisi tarafından yenilendiğini ifade etmektedir. Bu yazıt da yerel takvim yardımıyla MS 116-117 yıllarına tarihlenmektedir. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Gould 1933: 57-65; Rostovtzeff et al. 1936: 480-2; Rostovtzeff 1939:128-134, n.868; krş. Millar 1993: 102; Kaizer 2015: 92; Lucius Verus

208 yıllarına dair dönem epigrafik ve papirolojik kanıtlar sayesinde ancak kısmen aydınlatılabilmektedir.²⁴⁴ Fakat özellikle bu dönemde burada görev yapan askeri birliklere dair bazı bilgiler, şehrin askeri teşkilatını az da olsa anlamamızı sağlamaktadır. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, imparatorluğun burayı ele geçirmesinin ardından Parthlara karşı bir sınır karakolu işlevi gören şehirdeki çeşitli irili ufaklı askeri kuvvetlerin idaresinde Scythica'nın rolü bulunmaktaydı. Bu irili ufaklı birlikler, muhtemelen bu dönemde devamlı olarak burada görev yapan sabit kuvvetlerden oluşmamaktaydı.²⁴⁵ Burada görevli bir Scythica *centuriosu*, Dura'nın ele geçirilmesinden muhtemelen hemen ardından, ne kadar süre olduğu bu dökümandan belirlenemese bile, *Praepositus Numerorum* sıfatıyla bahsi geçen birliklerin komutanı olarak hareket ediyordu.²⁴⁶ Dura'daki Scythica *centuriolarına* dair yazıtlar yukarıdaki örnekle sınırlı değildir. MS 2. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu düşünülen ve Caesius Domitianus adlı *centurionun* silah arkadaşı C. Iulius Rufus için diktirdiği bir mezar yazıtı, Scythica lejyonuna bağlı küçük bir grubun burada geçici görevle bulunduğuna işaret eden bir başka kanıt olarak görünmektedir.²⁴⁷

MS 3. yüzyılın başında Scythica lejyonunun bir kısmının Dura Europos'ta görevlendirilmiş olduğu eldeki kanıtlardan net bir şekilde anlaşılmaktadır. Scythica'dan bahseden ve 209 ila 211 yılına tarihlenen, bizim de daha önce bahsetmiş

döneminde buranın daimi olarak ele geçirilmesinin ardından burada çeşitli dönemlerde görev yapan diğer askeri birliklerle ilgili olarak bkz. Dabrowa 1981b: 61-75; Gilliam 1986: 209vd; Speidel 1993: 109-114; Speidel 1998: 172; Edwell 2008:119-43. Dura Europos'un Roma hakimiyetinde geçirdiği dönem aynı zamanda şehrin tarihinin en ayrıntılı safhasını oluşturmaktadır. Dura Europos'un bu dönemiyle ilgili genel olarak bkz. Millar 1993: 467-72; Sommer 2005: 305-30; Edwell 2008: 93-148; Kaizer 2015: 91-102; Şehrin ne kadar süre Roma hakimiyetinde kaldığına dair tartışmalar için bkz. James 1985: 111-124.

²⁴⁴ Sommer 2005: 306n.83. Fakat Sommer tıpkı Millar (1993: 114-5 ve 451 vd) gibi Roma hakimiyetinin ilk dönemlerinde burada Palmyralı askerlerin bir birliğinin bulunduğunu ifade etmektedir. Ancak kanıtlar aksi yöndedir.

²⁴⁵ Sommer 2005: 306vd. Sommer burada sabit olarak Roma birliklerinin görevlendirilmesinin Commodus döneminde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Öte yandan Dabrowa (1981b: 63) 208-9 yıllarına kadar burada küçük çaplı birliklerin bulundurulduğunu, bu tarihten itibaren burada özerk bir askeri yapı oluşturulduğunu ve bu yapının birtakım *auxilia* birlikleri ve Syria eyaletindeki lejyonlardan oluşturulan *vexillatiolardan* oluştuğunu dile getirmektedir.

²⁴⁶ Speidel 1998: 172; 179n14.

²⁴⁷ Speidel 1998: 179n15.

olduğumuz bir yapı yazıtından, lejyonun XVI Flavia Firma ile birlikte burada bir tapınağın yapımı sırasında görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bir adak yazıtı Scythica ve XVI Flavia Firma askerlerinden oluşan bir *vexillationun* 211 yılında burada bulunduğu işaret etmektedir. Yine 216 yılına tarihlenen ve III Cyrenaica ile bir amfiyatro yapımında yer alan Scythica askerleri, buradaki şehrin genişletilmesi kapsamındaki faaliyetlerde yoğun olarak görev almaktadırlar.²⁴⁸ Bunların dışında burada bulunan yapılarda Scythica askerlerine ait çok sayıda dipinto da tespit edilmiştir. 220'li yıllara tarihlenen bir yazıtta Scythica lejyonuna bağlı beş askerinin bilgileri de kayda geçirilmiştir. Öte yandan 219 yılına ait bir başka belgede burada daha sonra sabit olarak görev yapan en önemli birliklerden biri haline dönüşecek Cohors XX Palmyrenorum askerlerinden birinin Legio III Scythica ile birlikte olduğu kaydedilmiştir. Bu asker, bir ihtimal Scythica askerlerinin de bağlı olduğu *vexillatio*da görev yapıyordu.²⁴⁹ 3. yüzyılın sonuna doğru, I. Shapur'un burayı istila edip ele geçirmesinden hemen öncesine, yani 251 ila 254 yılları arasına tarihlenen bir başka belgede Legio III Scythica'nın da adından bahsedilmektedir.²⁵⁰ Scythica'nın askerlerinin görev yaptığı bu *vexillatio*, anlaşıldığı kadarıyla burada daimi olarak görev yapan unsurlar arasındadır. Özellikle Septimius Severus döneminin son yıllarından başlayarak Dura Europos'un Sasaniler tarafından ele geçirilişine kadar geçen sürede Scythica'nın Syria eyaletinin diğer lejyonlarıyla birlikte burada bulunup şehrin genişletilmesi ve askeri bir üs haline getirilmesi sırasında yapılması gereken inşaa faaliyetlerine katıldığı ve bunun da ötesinde, burada daimi görevli bir Scythica *vexillatio*su bulunduğu anlaşılmaktadır. Yukarıdaki kanıtlardan yola çıkarak Scythica'nın Dura'daki varlığının Lucius Verus'un seferleri sırasında burayı ele geçirmesinden itibaren başladığını söylemek biraz iddialı da olsa, yine de ihtimal dışı bırakılmaması gereken bir olasılık olarak göze çarpmaktadır.²⁵¹

²⁴⁸ AE 1937: 239; ayrıntılı bilgi için bkz. Rostovtzeff 1936: 77-8.

²⁴⁹ Edwell 2008: 140.

²⁵⁰ Welles et al. 1959: P. 32. Bu Legio III Scythica askerlerinden birinin boşanma belgesidir. Burada lejyonun adı Legio III Scythica Valeriana Galliena olarak geçmektedir; aktaran Millar 1993: 131vd.

²⁵¹ Dura'nın Sasaniler tarafından alınışına dair bkz. Macdonald 1986:45-68.

Bazı kaynaklar, III Scythica'nın Severus döneminde yapılan Parth seferlerini takiben Zeugma gibi Fırat'ın kenarında kalan geçiş noktalarından biri durumundaki bu yerin Roma hakimiyetinin Doğuya doğru genişlemesi sonucunda eski stratejik önemini kaybetmesi nedeniyle burada bulunan lejyonun görev yerinin de değiştirildiği ve daha güneydoğuda bulunan Oresa'ya bu tarihte gönderilmiş olabileceğini kabul etmektedirler.²⁵² Fakat Scythica'nın lejyon karargâhının muhtemel yeri olan Zeugma'da bu lejyona ait olup MS 3. yüzyıla tarihlenen birtakım izlere rastlamaktayız. Bunlar lejyonun damgasını taşıyan tuğlalardır. Wagner Zeugma'da ele geçen bazı tuğlaların Severus dönemine ait olabileceğine işaret etmektedir.²⁵³ Zeugma'da ele geçen birtakım sikkeler de lejyonun 3. yüzyılın ortalarında, Philippus Arabs'ın döneminde halen burada bulunduğu işaret eder niteliktedir.²⁵⁴

Lejyonun Zeugma'daki varlığına dair 3. yüzyıldan kalan bir başka belge ne yazık ki bulunmamaktadır. Scythica 3. yüzyıldaki bir tarihte bundan sonraki görev yeri olan Oresa'ya kaydırılmıştır, fakat lejyonun buraya hangi tarihte sevk edildiği ne yazık ki kesin olarak bilinmemektedir. Bu konuda da bazı önemli tarihler üzerinde değerlendirme yapılmak suretiyle birtakım olasılıkların ön plana çıkarılabilmesi mümkündür. Böyle bir sevk için ilk akla gelen tarih 198 yılı olmakla birlikte, az önce vurguladığımız üzere, 3. yüzyıla tarihlenen tuğlalar ve daha sonrasında, Philippus Arabs dönemine, yani 3. yüzyılın ortasına tarihlenen sikkeler aracılığıyla bu tarih elenebilir. Lejyonun sevki için bir başka kritik tarihsel 252 ve sonrasıdır. Bu tarihlerde I. Şapur Roma savunma hatlarını yerle bir edip Cilicia içlerine kadar ordusuyla Anadolu'yu istila etmiş, çeşitli şehirleri yağmalamıştır. Bu akınlar sırasında ele geçirilip yağmalanan yerlerden biri de Zeugma'dır. Şehrin yakılıp yıkılmasının

²⁵² Örneğin Farnum 2005: 87-88.

²⁵³ Wagner 1977: 528-9. Bu tuğlalar Wagner'in yayınındaki 1, 3, 5 ve 8 numaralı tuğlalardır. Bu tuğlaların başka bir çalışmada Legio X Fretensis'e ait olan ve tarihlenmeleri Severus dönemine yapılan tuğlalara gösterdikleri benzerlikler nedeniyle bu tarihlerde üretilmiş olabilecekleri düşünülmektedir. 2 numaralı tuğla da Wagner (1977: 529) tarafından belli özelliklerine dayanılarak MS 3. yüzyıl başına tarihlendirilmektedir. Tüm bu tuğlalar, bölgede Severus döneminde girişilen imar faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Tuğlaların ait olduğu dönemle ilgili Wagner'in bir başka önerisiyse Septimius Severus'un Legio III Scythica'nın lejyon komutanlığını yürüttüğü 180 yılıdır (1977: 529 ve n. 64.); Legio X Fretensis tuğlalarıyla ilgili çalışma için bkz. Barag 1967: 264vd.

²⁵⁴ Wagner 1977: 529-30. Ayrıca bu sikkelerle ilgili bir değerlendirme için bkz. Gebhardt 2002: 142vd.

ardından lejyonun da yerinin değiştirildiği düşünülebilir. Fakat bu tarihlerde Roma'nın doğu sınırında kan kaybettiği ve Diocletianus dönemine kadar da durumun aşağı yukarı bu şekilde seyrettiği akla gelmektedir. Dolayısıyla lejyonun yeni hizmet yerinin Diocletianus döneminde ordu sisteminde uygulamaya konulan reformlar çerçevesinde gerçekteşmiş olduğu şimdilik akla en yakın ihtimal gibi görünmektedir.²⁵⁵

²⁵⁵ Lejyonu Oresa'da gösteren kaynak Notitia Dignitatum'dur; bkz. Not. Dign. Or. 33.23; Lejyonun Zeugma'dan daha güneydoğudaki Oresa'ya kaydırılışını Diocletianus'un reformlarıyla ilişkilendiren bir başka kaynak için bkz. Bennett 2007: 133.

SONUÇ

Sınır kavramı, günümüzde iki devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi anlamına gelmektedir. Bu tanım bize devletlerin aynı masada buluşup genellikle uzun müzakereler ve değerlendirmeler sonucunda milim milim belirledikleri bir hattı ifade etse de, insanlık tarihinin gelişimine bakıldığında, bu düşünce oldukça yeni ve modern bir bakış açısı ile tecrübenin bir yansıması olarak belirir; çünkü sınır dendiğinde bizim zihnimizde uyanan bu düşünce, anlamını ancak 19. yüzyıldan sonra kazanmıştır. Önceki yüzyıllarda ve antikçağın tamamı boyunca, kavram bugün taşıdığı anlamdan oldukça farklıdır. O dönemlerde devletleri birbirinden kesin çizgilerle ayıran ve ayrıntıyla kaleme alınmış anlaşmaların imzalanması sonucunda oluşturulan sınırlar henüz geçerli değildir. O dönemlerde yapılmış devletlerarası antlaşmalara dair belgeler elimizde bulunmasa da, tarihçilerin konuyla ilgili aktardıkları bilgilerden yola çıkarak söz konusu dönemde bu anlaşmaların genellikle belli coğrafyaları veya halkları birbirinden ayıran bazı yüzey şekillerine bağlı olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgiye dayanarak tıpkı bugün olduğu gibi antik dönemde de bazı yüzey şekillerinin, belli devletlere ve toplumlara ait toprakları birbirinden ayırma işlevi gördüğünü söyleyebiliriz. Bazı dağ silsileleri veya nehirlerin bu amaçla devletlerarası sınırların belirlenmesi için kullanıldığını pek çok örnekte görüyoruz. Fakat bu tür yüzey şekilleri keskin sınırlar oluşturmaktan ziyade, genellikle etrafında her iki toplumun ve kültürün etkilerinin hissedildiği geçiş alanlarını meydana getirmekteydi. Fırat da bu tür sınır örneklerinin başında gelir. Bu nehir cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren Roma ile Parth devleti arasında doğal bir sınır halini almıştır. Fakat yukarıdaki örneğe benzer bir şekilde nehrin batısında Parth ve genel olarak doğu kültürünün izlerine, buna karşılık nehrin doğusunda da Roma kültürünün izlerine rastlamak hiç de şaşırtıcı değildir.

Sınırın oluşumuna ilişkin ilk tarihi gelişme bizi MÖ 1. yüzyıla götürmektedir. Roma'da cumhuriyetin son dönemleri toplumsal ve siyasi açıdan pek çok değişikliğe

gebedir. Kabaca MÖ 1. yüzyıla ifade edebileceğimiz bu dönem, ordunun içinden çıkan ve arkasına ordunun gücünü alarak siyasi açıdan toplumda son derece güçlü hale gelen, yaşadığı dönemin adeta tek adamına dönüşen devlet adamlarıyla doludur. Bu güçlü simaların aldıkları kararlar, hem toplumun hem de devletin gerek o dönemki gerekse izleyen yıllardaki kaderini etkiliyordu. Aşağı yukarı Marius'la başlayan ve Julius Caesar'la beraber doruk noktasına ulaşan tek adamlar geçidinde kendine yer bulması gereken isimlerden biri de, hiç kuşkusuz Sulla'dır. Sulla Roma'da *dictator* unvanıyla devleti köklerinden etkileyen devrimci yasalarını ve değişikliklerini yapmadan önce Cilicia valiliği görevi vesilesiyle Anadolu'ya gelmiş ve senatonun kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak görev alanının sınırları dışında başgösteren sorunlara müdahale etmiştir. Sulla'nın sefer günlüklerine dayanan kayıtlardan yararlanarak bu olayları anlatan Plutarkhos'un aktardığı bilgiler ışığında Romalı komutanın Anadolu içlerinde ordusuyla birlikte uzun soluklu bir sefere çıktığını ve bu sefer sırasında Kappadokia krallığının hâkimiyet sahasında bulunan Melitene ve Tomisa civarına kadar uzandığını öğreniyoruz. İşte bu sırada, yani kimilerine göre MÖ 96, kimilerine göreyse MÖ 93 veya 92 yıllarında gerçekleşen bu sefer sırasında, Fırat nehri ilk kez Roma devletinin bir başka devletle yaptığı antlaşmada, devletin doğuya uzanan nüfuzunun sınırını teşkil edecektir. Parth temsilcisi Orobazos ile Roma'nın desteklediği Kappadokia kralı Ariobarzanes'in yer aldığı görüşme sonucunda varılan anlaşmanın belki de en uzun ömürlü tarafı, Fırat'ın kazandığı bu yeni statü olacaktır. Fırat bu tarihten itibaren bariz bir şekilde iki büyük güç arasındaki fiili sınır olmuştur. Pek çok antik kaynaktan anladığımız üzere, bu dönemde Sulla'nın bölgedeki tecrübeleri, kendinden sonra bu bölgede görev yapacak komutanlara kuşkusuz bir şekilde örnek olmuştur. Bu bakımdan Roma'nın doğu sınırının şekillenmeye başladığı tarihin, Sulla'nın bu tecrübesiyle başlatılması en sağlıklı tespit olarak öne çıkmaktadır. Bu tarihlerden itibaren Fırat'ın batısı ile doğusu, Roma ile Parth devletinin kültürel nüfuz alanını belirginleştirmeye başlamıştı. Fırat artık aynı zamanda birbirlerinden temel açıdan farklı iki düşünce dünyasının arasında kalan bir sınır hattı olmuştu ve iki tarafın ahlaki prensipleri nehrin ötesinde geçerlilik taşımamaktaydı.

Sulla'nın Fırat'ı Roma'nın doğu sınırı olarak belirlemesinin üzerinden yaklaşık 20 yıl geçtikten sonra, bu sefer Anadolu'ya VI. Mithradates'i alt etmeye gönderilen

komutan Lucullus'tu. MÖ 88-85 yılları arasında Sulla'nın önderliğinde yürütülen I. Mithradates Savaşı sırasında *quaestor* olarak görev yapan ve Anadolu'yu iyi bilen Lucullus'un Anadolu'daki görevi sırasında daha önce Parthların nüfuz alanı olarak belirlenen Armenia krallığının topraklarına girmesi, Sulla döneminde yapılan anlaşmanın ihlali anlamına geliyordu. Fırat'ın doğusuna bırakılan bu bölgeye Roma devletinin doğrudan müdahale hakkı yoktu. Bu kapsamda iki taraf arasında MÖ 69 yılının sonlarında veya MÖ 68 yılının ilk aylarında meydana gelen görüşmede yeniden bir antlaşmaya varıldı. Antikçağ tarihçilerinin aktardığı bilgilere göre bu antlaşma, Sulla zamanında varılan antlaşmayı yeniler nitelikteydi. Böylelikle Fırat, Roma ile Parth devleti arasında yeniden bir sınır olarak kabul edilmiş oluyordu.

Fırat'ın Roma açısından yüklendiği bu misyon, bu şekilde Sulla'nın Anadolu'daki ilk göreviyle başlayarak Lucullus'un Anadolu seferi sırasında devam etmiş, Pompeius'un Anadolu'daki harekâtları neticesindeyse adeta perçinlenmiştir. MÖ 66 yılında Anadolu'daki harekâtlarına başlar başlamaz Parthlarla çeşitli temaslarda bulunan Pompeius, Parth devletiyle ilişkilerini yürütürken, kendinden önceki gelenekten doğan teamüllere uygun hareket etmiştir ki, bu da Roma'nın genel olarak doğu siyasetinde bir sürekliliğin varolduğuna işaret eder. MÖ 63 yılında Antakya'da Armenia ile Parth devleti arasındaki sorunların giderilmesine yönelik atılan adımların hemen sonrasında Roma ile Parth devleti arasında bir sınır da belirlenmiştir. Bu sınır, eskiden olduğu gibi Fırat'tır. Nehrin nihai kaderinin belirlenmesinde bu tarihte yapılan düzenlemelerin ve Parthlarla yapılan anlaşmanın ayrı bir yeri vardır. Zira birçok antikçağ kaynağının ağız birliği edercesine aktardığı bilgilere göre, doğudaki düzenlemeleri için her türlü yetkiye sahip olarak görevlendirilen Pompeius'un Parth heyetiyle yaptığı sınır anlaşmasının da diğer icraatları gibi senato tarafından onaylandığı ve resmi bir nitelik kazandığı kesindir.

MÖ 57 yılında Parth kralının ölmesi ve ardından çıkan taht kavgaları ile Roma'nın iç dengelerindeki değişimler, Fırat sınırında fırtınalı yılların yaşanmasına neden oldu. Bu yılların en önemli kahramanlarından biri Crassus'tur. Dönemin Roma'sında idareyi gizli bir anlaşmayla paylaşan üç güçlü isimden biri olan Crassus, senatonun başlarda onaylamamasına rağmen Parthlar üzerine bir sefere girişerek iki taraf arasındaki

ilişkileri zedelemiştir. Fırat boyunca bu yıllarda cereyan eden olaylara baktığımızda, iki tarafın birbirlerinin topraklarına şu veya bu sebeplerle tecavüzlerde bulunuşunu, tarafların karşılıklı olarak Fırat ötesine geçmesiyle başlattığını görüyoruz. Dolayısıyla karşılıklı ihlallere rağmen Fırat bu dönemde de sınır niteliğini sürdürmüştür. Hatta Carrhae savaşı sonrasında taraflar arasında resmi bir anlaşma yapılmamış olmasına rağmen, her iki taraf da davranışlarıyla Fırat'ın iki taraf arasında halen bir sınır olduğunu onaylar bir tavır takınmışlardır. Bu durum Augustus dönemine kadar da bu şekilde sürüp gitmiştir.

Roma devletinde büyük bir dönüşüme sahne olan Augustus döneminde Fırat sınırına dair alınan önlemlerde önemli değişiklikler de yaşandı. Fakat bu önemli değişiklikler, geçmişte uygulamaya konan bazı geleneksel düzenlemelerden yararlanarak gerçekleştirildi. Bu düzenlemelerin başında Fırat'ın bir sınır olarak kabul edilmesi esası gelir. Geleneğe dayalı bir diğer düzenleme de siyasi niteliklidir. Siyasi düzenlemelerin en önemlisi, Roma toprakları ile Parth toprakları arasında oluşturulan tampon bölgelerin iyice sağlamlaştırılması ve özellikle Marcus Antonius zamanında doğuda izlenen politikanın üzerinde çok fazla oynanmadan uygulanmaya devam etmesidir. Marcus Antonius, bölgedeki hâkimiyeti sırasında tampon bölgeleri oluşturan krallıkların başına kendisine yakın duran ve sadakatlerinden şüphe etmediği isimleri yerleştirmiş, bu kişileri tahta geçirirken de bunların söz konusu krallıklarda süregelen hanedandan olup olmadığına pek dikkat etmemiştir. Augustus'un da izlediği siyaset de bundan çok farklı değildi, birkaç değişiklikte beraber Augustus da bu hususta Marcus Antonius'un izinden gitti. Öte yandan bu dönemde bazı yeni düzenlemeler de hayata geçiriliyordu. Bu yeni düzenlemelerin başında, Syria eyaletine kalıcı olarak konuşlandırılan lejyonlar gelir.

Augustus masa başında öngördüğü düzenlemelerini hayata geçirirken gelenekten yararlandığı gibi, bölgede küçük çaplı askeri güç gösterileri yaparken de geçmişteki deneyimlerden yararlanıyordu. Bunun en güzel örneği, MÖ 20 yılına tarihlenen bir anlaşmayla sonuçlanan operasyondur. Armenia tahtına Roma yanlısı bir hanedan temsilcisini geçirmesi için görevlendirilen Tiberius, Fırat üzerindeki adalardan birinde gerçekleştirilen görüşmeler sonrası, Parth devletiyle bir anlaşmaya varmış, bu anlaşma

sonunda Carrhae'daki yenilgi sonucu kaybedilen lejyon sancakları geri alınmış, yeni Armenia kralı Parth tarafınca da kabul görmüş, bunların yanında Fırat yeniden resmen iki taraf arasında sınır olarak kabul edilmiştir.

Fırat üzerinde Roma ile Parth temsilcilerinin görüşmelerine bu dönemden bir başka örnek de MS 2 yılında gerçekleşen hadisedir. Yine Armenia'ya dair yaşanan bir soruna istinaden tarafsız bölge olarak kabul edilen Fırat üzerindeki adalardan biri, tarafların görüşmelerine evsahipliği yapmıştır. Yapılan görüşmeler, tırmanan gerilimin yeniden aşılmasını sağlamış, Fırat bir kez daha yapılan anlaşma sonucunda iki taraf arasındaki sınır statüsünü korumuştur. Her iki örnekte de iki tarafın Fırat üzerindeki adalardan birinde bir araya gelmesi, MÖ 1. yüzyılın başında Sulla'nın bölgede gerçekleştirdiği harekâttan bize oldukça tanıdık gelmektedir. Augustus görüldüğü üzere sınır sorununa dair özgün yaklaşımını geliştirirken hem şeklen hem de siyaseten gelenekten beslenmektedir.

Augustus'un kendine özgü önlemlerinden en önemlisiyse, bu dönemde artık resmen imparatorluğa dönüştürdüğü yapıda aldığı genel askeri önlemler çerçevesinde, doğuya da sabit lejyonlar vasıtasıyla emniyet altına almasıdır. İmparatorluğun başlangıç dönemi olarak öne çıkan bu yıllarda Syria eyaletine üç ya da dört lejyon konuşlandırılmıştı. Bu lejyonlar doğrudan Roma'ya bağlı olup imparatorluğun doğu sınırına sevk edilmiş tek askeri güçtü. Şimdilik Anadolu es geçilerek sadece Syria eyaletine konuşlandırılan bu üç ya da dört lejyon, buradaki olası Parth tehdidine karşı bir koruma kalkını olarak görev yapmaya başlayacaktır. Fırat'ın Anadolu bölümüne şimdilik herhangi bir lejyon konuşlandırılmamasının en önemli sebebi, Augustus'un bu toprakları savunma stratejisindeki farktı; Fırat'ın batı yakasındaki toprakların savunması, bu dönemde bölgedeki vassal krallıkların savunma kuvvetlerine devredilmişti. Böylece Anadolu'nun batısında kalan Roma toprakları Parthlarla yaşanabilecek olası bir sorun halinde ilk anda bir sorunla karşı karşıya kalmayacaktı ve vassal krallıklar kendi topraklarında bu tehlikeyle uğraşırken Roma devleti gerekli müdahale kuvvetini toplayabilmek için zaman kazanabilecekti.

Gerek Augustus döneminde gerekse daha öncesinde devletin doğuda kazandığı tecrübe, imparatorluğun ilerleyen dönemlerinde de yararlanılan bir hazine oldu. Iulius Claudius hanedanı temsilcileri, Augustus'un doğu siyasetini ana hatlarıyla korumayı tercih ettiler. Bu genel siyaset içine Fırat sınırıyla ilgili tutum da dahildir. Tiberius döneminin başlarında Armenia krallığına dair çıkan sorunların giderilmesinde kullanılan yöntem, Augustus döneminde kullanılan yöntemin neredeyse aynısıydı: Augustus tarafından bir zamanlar doğuya sorunları çözmek için gönderilen Tiberius, bu sefer imparator sıfatıyla karşılaştığı aynı türden sorunu gidermek için hanedanın önemli temsilcilerinden ve dönemin önemli komutanlarından Germanicus'u bölgeye yollamış, Germanicus da Parthlarla görüşerek sorunları halletmişti.

Iulius Claudius Hanedanının son temsilcisi olan Nero döneminde doğu sınırındaki gelişmeler, Fırat civarında Roma ordularının harekâtlarına neden oldu. Yaklaşık 8 yıl süren ve büyük bir kısmı dönemin en önemli komutanlarından Domitius Corbulo tarafından yürütülen bu harekât sırasındaki tecrübeler, imparator Vespasianus döneminde bölgede gerçekleştirilecek yeniliklerin öncüsüydü. Corbulo 55 ila 63 yılları arasında yürüttüğü seferler sırasında ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Trapezous limanına gelen erzak ve diğer malzemeyi Fırat yoluyla daha güneye iletmek üzere teşkil edilen rotanın güven altına alınabilmesi için bu bölgede muhtemelen tahkimatlı karakollar yaptırmıştı. Corbulo'nun orduları, Armenia ovasından doğuya doğru ilerlemeden önce, Cicero zamanından beri varlığı bilinen ve Vespasianus döneminde bir lejyon karargâhı olarak hizmet verecek Satala'da veya yakınlarında muhtemelen konaklamıştı. Kuzeyde büyük orduların geçiş yapabileceği nitelikte tek yer olduğu daha o zamanlarda anlaşılan Satala, Vespasianus'un kuzey Anadolu hattını sağlama alma planları sırasında başrollerden birini belki de bu harekâtlar sonrasında alıyordu.

Vespasianus döneminde alınan önlemler sonucu, Roma toprakları ile bu toprakların doğusunda kalan kesim, Kafkaslardan başlayıp Syria eyaletinin güneyine kadar uzanan bölgede gerçekleştirilen tahkimatlı bir hatla ayrıldı. Bu hat içinde kaynağını Anadolu'dan bulan Fırat, kilit bir niteliğe sahipti. Sınır hattının özellikle kuzey kesimindeki lejyonlar, yani Anadolu topraklarına konuşlandırılan birlikler

Fırat'ın hemen batı kıyısında kurulan karargâhlara yerleştiler. Doğu ile Batı arasında doğal bir bariyer niteliğindeki Fırat, bu askeri kuvvetler ve tahkimatlarla doğudan gelebilecek tehlikelere karşı Roma topraklarının savunmasını güçlendiren en önemli etken oldu. Anadolu sınırı olarak adlandırabileceğimiz hatta sevkedilen lejyon birlikleri XV Apollinaris, XII Fulminata, XVI Flavia Firma ve IIII Scythica'ydı. Tüm bu lejyonların bölgeye ilk sevk tarihleri de, görev aldıkları harekâtlar da yukarıdaki bölümlerden anlaşıldığı üzere net olmadığı için, çalışmamızda sınırın oluşumunun yanı sıra bu lejyonların tarihçeleri üzerinde de durarak eldeki bilgilerin yeniden değerlendirilmesi yoluyla bazı doğru kabul edilen gerçeklerin niteliklerini sorgulamaya çalıştık, aynı zamanda bazı tartışmalı meseleleri de odak noktasına oturtarak gerek spesifik sorunlar gerekse sınıra dair genel tartışmalar hakkında bizim çalışmamız sonucunda ortaya çıkan genel tabloyu yansıtmayı amaçladık.

Her bir lejyonun Anadolu sınırına sevkleri ve bundan sonraki hareketliliklerine dair eldeki kanıtlar değerlendirildiğinde bazı ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin kuzeyden güneye uzanan Anadolu hattının en uç noktasındaki Satala'da bulunan lejyon karargâhında görev yapan XV Apollinaris birliğinin buraya ilk sevk tarihine dair tartışmalara baktığımızda, bugüne kadar kimi gerekçelerle yoğunlaşan tarihlerin, aslında çok da güvenilemeyecek bilgilere dayandırıldığını gördük. Bu lejyonun sevk tarihi, geleneksel bir şekilde Traianus döneminin sonları, Hadrianus döneminin başları, yani 117 ila 123 yılları arası bir tarih olarak görülmektedir. İncelemelerimiz göstermiştir ki, MS 2. yüzyılın başına kadar Balkanlardaki Pannonia eyaleti sınırları içinde kalan Carnuntum'a inşa edilmiş lejyon karargâhında görev yapan Apollinaris'in doğuya sevk tarihi MS 106 yılından itibaren MS 114 yılına kadar geçen sürede de gerçekleşmiş olabilir. Bir başka deyişle, bu lejyonun sevk tarihi, şu an elde bulunan kanıtlar yeterli olmadığı için bu gibi dar tarih aralıklarına indirgenemez. Dolayısıyla 15. Lejyonun Pannonia'dan Satala'ya sevk tarihi için en akla yatkın varsayım, Dacia savaşlarının son bulduğu ve Pannonia'da birtakım idari düzenlemelerin gerçekleştirildiği 106 yılıyla başlatılıp, Traianus'un Parth seferlerinin bittiği 117 yılıyla sonlandırılmalıdır.

MS 70 yılında Melitene'ye sevk edildikten sonra geri kalan ömrü boyunca daimi şekilde bu karargâhta hizmet veren XII Fulminata, bu özelliğiyle Cappadocia eyaletinde en uzun süre görev yapan lejyondur. Lejyonun tarihine baktığımızda en dikkat çekici özelliği, zaman zaman Balkanlarda ya da doğudaki topyekûn savaşlar sırasında aldığı görevlerin yanı sıra, Fırat sınırında konuşlandırılan bir lejyon olarak doğuda Eçmiyazin'den, Gobustan'dan batıda Dinar'a kadar geniş bir coğrafyada da *vexillat*olarıyla etkin görev almış olmasıdır. Cappadocia'da görev yapan diğer lejyonla bu bahsedilen bölgede birçok görevi yerine getirdiği izlenimi veren 12. Lejyonun bu kadar geniş bir coğrafyada gösterdiği etkinlik dikkate değerdir. Fulminata'nın dikkat çekici bir diğer özelliği de, eyaletteki rutin işlerinin yanında, zaman zaman özellikle Syria eyaletinde birtakım görevlere katılımıdır. Görünüşe göre Cappadocia lejyonları, ihtiyaç olduğunda Syria'daki harekâtlarda da sıklıkla görev yapmışlardır. Fulminata'nın MS 4. yüzyıl sonunda halen Melitene'de görev yapıyor olması, bu noktanın stratejik önemini o dönem halen koruduğunu kanıtlamaktadır.

Eldeki bulguların ve bu bulguların şekillendirdiği tartışmaların gözden geçirilmesiyle varılan bir başka sonuç da, XVI Flavia Firma birliğinin Vespasianus tarafından muhtemelen doğudaki tehditlere karşı bir tedbir olarak kurulmuş olduğudur. Vespasianus, Parth kralı Vologaeses'in kendisine uzattığı yardım elini kabul etmek yerine bu lejyonu kurup bölgede konuşlandırmayı tercih etmişti. Bu çerçevede lejyonun Syria eyaletinde yaklaşık olarak 69 yılında kurulduğunu ve 76 yılından önceki bir tarihte Satala'ya sevk edildiğini belirtmek doğru olacaktır. Lejyonun bu tarihten önce Satala'ya konuşlandırılmış olduğunu iddia etmek çok güçtür. Öte yandan bu lejyonun Satala'da hiç görev almamış olabileceğini dile getirmek, açıklanması güç bir durum ortaya çıkarır. Suetonius'un açıkça ifade ettiği gibi Cappadocia eyaleti Vespasianus döneminde iki lejyonlu bir eyalet haline getirilmişti. Bu durum epigrafik kanıtlarla da doğrulanabilmektedir. Vespasianus döneminde bu eyalet artık *consullük* mertebesindeki bir eyalet valisi tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Fakat Vespasianus'un Melitene'den sonra Satala'ya bir lejyon yerleştirmesinin arkasındaki tek sebep Suetonius'un dile getirdiği gibi Kafkaslardan gelen yağmacılar değildi. Satala aynı zamanda Armenia'ya açılan en kolay kapıydı ve en ufak bir sorun çıkması durumunda Satala'dan hareket edecek lejyon soluğu çok geçmeden Armenia

krallığın kalbinde alabilirdi. Üstelik Satala, ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu daha Corbulo'nun seferleri sırasında göstermişti. Satala'nın da üzerinde bulunduğu hat, bu dönemde güneyde büyük bir harekât yürüten lejyonların her türlü malzeme ihtiyacını karşılayan bir koridor olarak kullanılmıştı. Üstelik Satala yoluyla Armenia üzerinden dolaşarak kat edilen yol, olası bir durumda Parth topraklarının işgali için de kullanılmaya oldukça elverişli bir alternatif rotaydı. Tüm bu nedenlerle Vespasianus bu noktayı güvenli bir merkez üssü haline getirmek istemiş olmalıdır. Dolayısıyla en geç MS 76 yılından itibaren burada bir lejyon konuşlandırmış olmalıdır. Buradaki karargâhı üs edinen lejyon da büyük olasılıkla o dönemde yeni kurulan XVI Flavia Firma birliğidir. 16. lejyon Traianus döneminde Satala'ya 15. Lejyon sevk edilince yeni görev yeri olan Samosata'ya kaydırılmıştır. Bu dönemin ardından Flavia Firma'nın bir daha Cappadocia'da görev aldığını gösteren herhangi bir bulgu yoktur, bunun aksine artık Flavia Firma Syria eyaletinin kuzey ucundan güneyine kadar geniş bir alanda boy gösteren bir lejyon halini almıştır.

Legio III Scythica ve Zeugma kentinin yolları muhtemelen MS 1. yüzyılın ortalarında kesişmiştir. Lejyon karargâhının yeri bugün belirlenememiş olmakla birlikte, pek çok yazılı ve arkeolojik kanıt, Hellenistik dönemden, hatta daha da öncelerinden beri stratejik bir öneme sahip kentin muhtemelen bir lejyona ev sahipliği yapması gerektiğini düşündürür. Bu lejyon Syria eyaletinin içinde olduğu gibi eyalet dışındaki harekâtlarda da zaman zaman yer almıştır. Fakat eyalet dışına taşan faaliyetleri, genellikle büyük çaplı seferberlikler ve topyekûn savaşlar gibi olağanüstü hallerde gerçekleşmiştir. Bunun dışında, oldukça karışık bir yapıya sahip, sık sık ayaklanmaların çıktığı ve savaşların bilfiil cereyan ettiği Syria eyaletindeki meselelerle meşgul olmuştur.

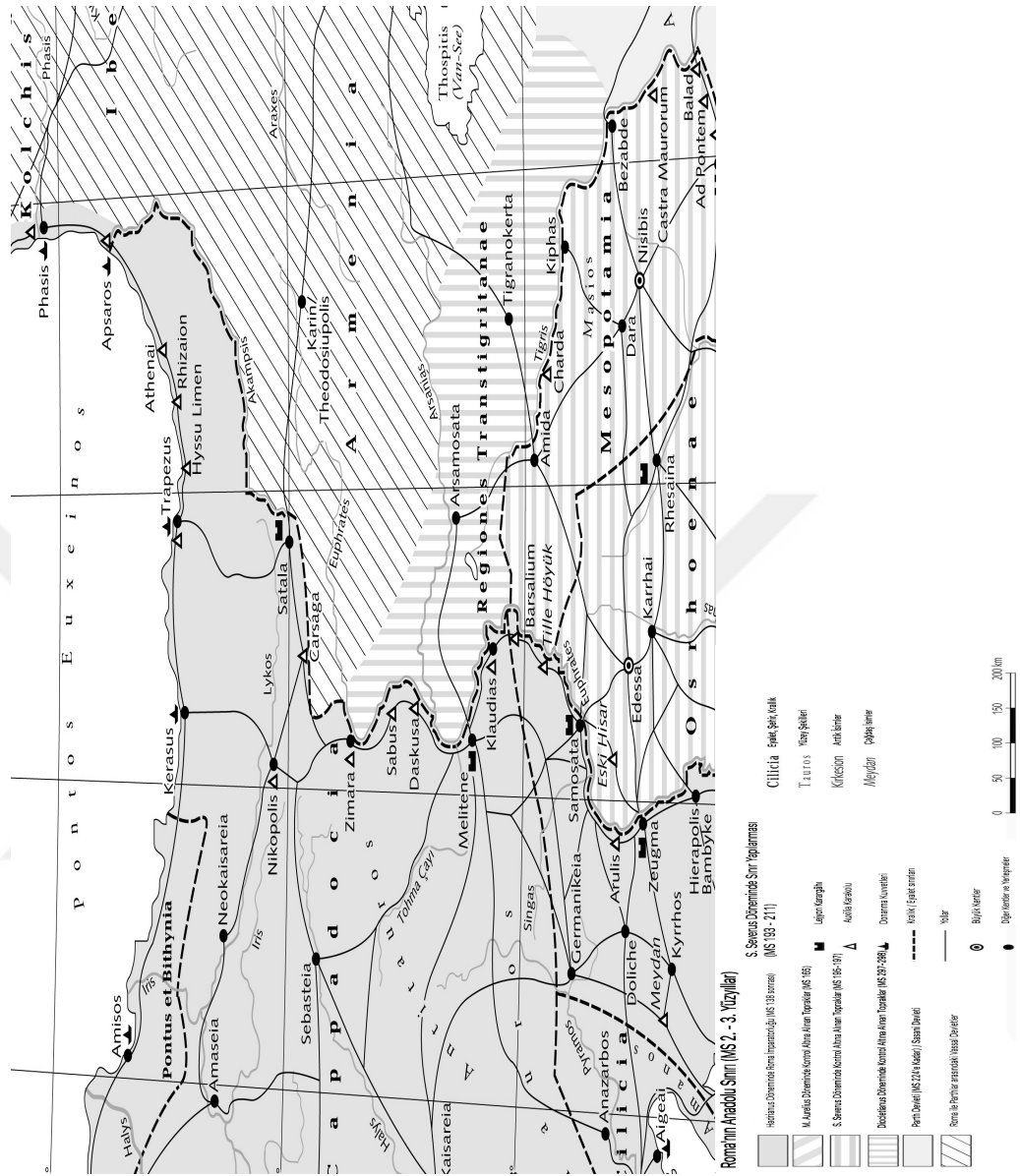
Syria eyaletinin kuzeyinde konuşlandırılan bu iki lejyonu Anadolu'yla ilişkilendiren iki temel nitelik vardır. Bunlardan biri lejyonların asker ihtiyacının kısmen Anadolu'dan karşılanması, diğeryse konuşlandırıldıkları noktaların Syria eyaletinden ziyade Anadolu'nun güvenliği için kilit noktalar olmalarıdır. Bu iki lejyona dair asker yazıtları değerlendirildiğinde, Anadolu'daki çeşitli kentlerin her iki lejyona asker kaynağı teşkil ettiği görülecektir. İki lejyonun konuşlandırıldıkları yerler

dikkate alındığında, bu noktaların Anadolu'ya doğudan gelen ve aynı şekilde Anadolu'dan doğuya giden yolların üzerinde olduğu fark edilebilir. Ticari açıdan önemlerinin yanı sıra, özellikle Zeugma'nın üzerinde bulunduğu hat, büyük çaplı orduların sefer güzergâhlarına en uygun yerdir. Bu özelliğini Roma ile Parthlar arasında meydana gelen mücadelelerde göstermiştir. Genel olarak 4 lejyonun konuşlandırıldığı noktalara baktığımızda da zaten bu durumu görebiliriz. Kuzeyden güneye Satala, Melitene, Samosata ve Zeugma kentlerinin buldukları yerler Roma dönemi öncesi ve sonrasında, Küçükasya ile doğusunu birbirine kavuşturan bağlantı noktalarıdır. Romalılar bu noktaları güvenli hale getirerek imparatorlukları açısından son derece önem taşıyan Anadolu topraklarını korumaya almış oluyordular. Öte yandan bu noktalar, yüzyıllar boyunca imparatorluğun en önemli dış tehdidi niteliğini koruyan Parthlar üzerine yapılacak olası seferlerin muhtemel başlangıç noktaları haline gelmişti.

Cappadocia'da görev yapan yukarıdaki lejyonlarla ilgili bir başka dikkat çekici genel nitelikse, bu lejyonların söz konusu eyalette görev yaparlarken doğuda Kafkaslardan Hazar Denizine, batıda Küçükasya'nın en uç kısımlarına kadar varan çok geniş bir sahayı kontrol etmiş olmalarıdır. Satala ve Melitene'de görev yapan iki lejyon, bu geniş coğrafyadaki faaliyetlerinin yanı sıra, gerektiğinde Syria eyaletinde meydana gelen sorunlara da bizzat dahil ediliyorlar, güneydeki bazen 3 bazen de 4 lejyonlu eyaletin düzeninin korunmasına destek oluyordular. Bu manzaraya baktığımızda, imparatorluk döneminin özellikle ilk iki yüzyılında Cappadocia lejyonlarının görev sahasına giren coğrafyanın nispeten sessiz ve sakin olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşın Syria eyaleti, aynı dönemde çoğu zaman 4 lejyon bulunduruluyor olmasına rağmen Parth tehdidinin yanı sıra, iç karışıklıkların da eksik olmadığı ve bu yüzden eyalete konuşlandırılan askeri birliklerin iç düzeni sağlamada sık sık yetersiz kaldığı bir bölge olarak sivrilmektedir.

Çalışmanın sonucunda belki de ortaya çıkan en önemli sonuç, Roma devletinin doğuya yönelik yürüttüğü genel sınır siyasetine dairdir. Roma devleti, cumhuriyetin son yüzyılında bölgeyle temasa geçişiyle başlayan süreçte yaşadığı tecrübelerden ileriki dönemlerde de yararlanmıştı. Zaman zaman bölgedeki komutanların veya

baştaki imparatorların karakterine göre bazı savrulmalar yaşansa da, çoğu zaman geçmişin mirasını dikkate alan belli bir siyaset çizgisi benimsenmiş ve belli esaslara göre hareket edilmiştir. Bu esasların kökleri Sulla ve Pompeius'un net bir şekilde çizdiği yola dayanmaktadır. Öte yandan Augustus'un sınıra ve bölgedeki üstünlük mücadelesine dair meseleleri bazen diplomasiyle, bazen de tabir yerindeyse aba altından sopa göstererek çözüme yöntemi, sonraki birçok imparatora da örnek teşkil etmiş, hatta Augustus'un sınır siyasetine dair mirası, bazı istisnalar ve Vespasianus döneminde savunma sistemindeki değişiklikler dışında neredeyse Septimius Severus dönemine kadar tamamen sahiplenilmiştir. Septimius Severus döneminde, imparatorun doğu siyasetini de geniş kapsamlı bir şekilde değiştirmesiyle aslında Fırat sınırının kaderi de değişmeye yüz tutmuştu. Fakat Severus'un tüm planlarını hayata geçirmeye ömrünün vefa etmemesi, ardından yaklaşık yüz yıl kadar imparatorluğun karışık bir döneme girmesi, öte yandan Severus Alexander dönemine rastlayan tarihlerde Parth hanedanının yerini daha saldırgan bir politika izleyen Sasanilere bırakması, Severus'un planlarının devam ettirilmesinin önünü kesti. Neredeyse MS 3. yüzyılın başından sonuna kadar imparatorluk, istikrarlı bir siyaset uygulayabilecek ve uzun süre boyunca imparatorluğu yönetebilecek bir lider çıkaramadı. Bu da Roma'nın doğuya doğru yayılışını ve sonraları yeni sınır olarak kabul edilecek Dicle'nin bile ötesinde hakimiyet kurmasını neredeyse bir yüzyıl erteledi. İmparatorluğun Fırat sınırının doğusunda fetihler gerçekleştirip burada kalıcı olmasını sağlayacak kişiye Diocletianus olacaktı.

Harita 1: Roma'nın Anadolu Sınırı (MS 2. – 3. Yüzyıllar) (Olshausen 2011'den detay)

KAYNAKÇA

- Albustanlıoğlu, T., 2015: “Zeugma (Arulis/Ehneş) Taş Ocaklarında İsmi Belirlenen Bir Başka Lejyon: Legio IIII Flavia Felix”, **Anadolu** **41**, 135-158.
- Adcock, F. E., 1966: **Marcus Crassus, Millionaire.** Cambridge, Heffer.
- Adontz, N., & Garsolan, N. G. 1970: **Armenia in the period of Justinian: The political conditions based on the Naxarar system.** Lisbon, Calouste Gulbenkian Foundation.
- Alföldy, A., 1952: “Moral Barrier on the Rhine and Danube”, **The Congress of Roman Frontier Studies, 1949.** (Yayımlayan E. Birley), University of Durham Press, Durham 1-16.
- Anderson, J. G. C., 1934: “The Eastern Frontier under Augustus”, **CAH¹ Vol. X.**, (Yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), 239-283.
- Arslan, M., 2007: **Mithradates VI eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı.** İstanbul: Odin Yayıncılık.
- Aylward, W. (Ed.), 2013: **Excavations at Zeugma: conducted by Oxford Archaeology,** California, The Packard Humanities Institute.

- Badian, E., 1959: "Sulla's Cilician Command", **Athenaeum** 37, 279-303.
- Ball, W., 2000: **Rome in the East: The Transformation of an Empire**. London; New York, Routledge.
- Ballance, M. H., 1959: "The Site Of Prostanna", **AS** 9, 125-129.
- Barag, D., 1967: "Brick Stamp- Impressions of the Legio X Fretensis", **BJ** 167, 244-67.
- Barnes, T. D., 1974: "The Victories of Augustus", **JRS**, 64, 21-26.
- _____ 1982: **The new empire of Diocletian and Constantine**. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Bean, G. E., & Mitford, T. B., 1965: **Journeys in Rough Cilicia in 1962 and 1963**, Graz u.a., Böhlau.
- Bellinger, A. R., 1949: **The Excavations at Dura-Europos conducted by Yale University and the French Academy of inscriptions and letters. Final report VI**, (yayımlayan M. I. Rostovtzeff, A. R. Bellinger, F. E. Brown et al.) New Haven, Conn., Yale University press.
- Bengtson, H., 1970: **Grundriss der römischen Geschichte: mit Quellenkunde Band 1. Republik und Kaisezeit bis 284 n. Chr., Handbuch der Altertumswissenschaft. Band III.5.1**. München, C.H. Beck.

- Bennett, J. 2006: “The Origins and Early History of the Pontic-Cappadocian Frontier: In Memoriam Charles Manser Daniels (10 August 1932-1 September 1996)”, **AS 56**, 77-93.
- _____, 2007: “Centurion and His Slave. A Latin Epitaph from Western Anatolia in the Rijksmuseum van Oudheden, Leiden”, **Anatolica 37**, 129-142.
- Bertrand, F., & Remy, B., 2000: “Legio XII Fulminata”, **Les Legions de Rome Sous Le Haut-Empire: Actes du Congrès de Lyon (17-19) septembre 1998, Vol. 1**, (yayımlayan C. Wolff & Y. Le Bohec), Paris, De Boccard, 253-258.
- Bicknell, P., 1968: “The Emperor Gaius' Military Activities in A.D. 40”, **Historia 17(4)**, 496-505.
- Birley, A., 1981: **The Fasti of Roman Britain**. Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- _____, 1999³: **Septimius Severus the African Emperor**. London; New York, Routledge.
- _____, 2000³: **Marcus Aurelius, A Biography**, London; New York, Routledge.
- Birley, E. B., 1928: “A Note on the Title 'Gemina'”, **JRS 18**, 56-60.
- Bivar, A. D. H., 1983: “The Political History of Iran under the Arsacids” **The Cambridge History of Iran. Vol. 3(1) The Seleucid, Parthian and Sasanian**

periods, (yayımlayan: E. Yarshater),
Cambridge, Cambridge University Press, 21-99.

Borchhardt, J., et al. 2002:

Der Fries vom Kenotaph für Gaius Caesar in Limyra, Wien, Phoibos.

Bosworth, A. B., 1976:

“Vespasian's Reorganization of the North-East Frontier”, **Antichthon 10**, 63-78.

_____, 1977:

“Arrian and the Alani”, **HCSP 81**, 217-255.

_____, 1983:

“Arrian at the Caspian Gates: A Study in Methodology”, **CQ 33(1)**, 265-276.

_____, 1993:

“Arrian and Rome: the Minor Works” **ANRW II, 34,1**, (yayımlayan W. Haase & H. Temporini, Berlin; New York: De Gruyter.

Bowersock, G. W., 1965:

Augustus and the Greek World. Oxford, Clarendon Press.

_____, 1971:

“A Report on Arabia Provincia”, **JRS 61**, 219-242.

_____, 1973:

“Syria under Vespasian”, **JRS 63**, 133-140.

_____, 1983:

Roman Arabia. Cambridge, Mass.; London, Harvard University Press.

Braund, D., 1984:

Rome and the friendly king: The Character of the Client Kingship, London; New York, Croom Helm; St. Martin's Press.

- Brélaz, C., 2005: **La sécurité publique en Asie mineure sous le principat (Ier - IIIème s. ap. J.-C.): institutions municipales et institutions imperiales dans l'Orient romain**, Basel, Schwabe.
- Brennan, T. C., 1992: "Sulla's Career in the 90's: Some Reconsiderations", **Chiron** **22**, 103-158.
- Brosius, M., 2006: **The Persians: An Introduction**, London; New York, Routledge.
- Broughton, T. R. S., 1952: **The Magistrates of the Roman Republic, Volume II: 99 B.C. - 31 B.C.** New York, American Philological Association.
- Brunt, P. A., 1990: **Roman Imperial Themes**. Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- Bulin, R. K., 1983: **Untersuchungen zur Politik und Kriegführung Roms im Osten von 100-68 v. Chr.**, Frankfurt am Main, P. Lang Verlag.
- Burian, J. et al. 2006: "Pannonia", **DNP**, (yayımlayan Hubert Cancik & Helmuth Schneider, Manfred Landfester), (Çevrimiçi), <http://referenceworks.brillonline.com/entries/de-r-neue-pauly/pannonia-e906010>, 15 Mart 2015.
- Burnett, A. M., et al., 1999: **Roman Provincial Coinage: from Vespasian to Domitian (AD 69-96). Part I, Introduction and catalogue, Volume II, Part I.**, London, British Museum Press.

- Cagniard, P. F., 1986: “The Life and Career of Lucius Cornelius Sulla through his Consulship in 88 BC. A Study in Character and Politics”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Austin/Texas.
- Campbell, B., 1987: “Teach Yourself How to Be a General”, **JRS 77**, 13-29.
- Canali De Rossi, F., 2004: **Iscrizioni dello Estremo Oriente Greco: Un Repertorio**. Bonn, Rudolf Habelt.
- Cohen, G. M., 2006: **The Hellenistic settlements in Syria, the Red Sea Basin, and North Africa**, Berkeley, University of California Press.
- Crow, J., 1986: “A Review of the Physical Remains of the Frontiers of Cappadocia” **The Defence of the Roman and Byzantine East: Proceedings of a Colloquium Held at the University of Sheffield in April 1986. BAR Series, Vol.1**, (yayımlayan P. Freeman & D. L. Kennedy), Oxford, Oxford University Press, 77-91.
- Cumont, F., 1905: “Le Gouvernement de Cappadoce sous les Flaviens”, **BAB, extraits**, 197-227.
- _____, 1917: **Études Syriennes**, Paris, A. Picard.
- Dabrowa, E., 1980: “Le limes anatolien et la frontière caucasienne au temps des Flaviens” **Klio 62**, 379-388.
- _____, 1981a: “La garnison romaine à Doura Europos. Influence du camp sur la vie de la ville et ses

- consequences”, **Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego (Cahiers Scientifiques de l'Université Jagellonne)** 593, 61-75.
- _____, 1981b: “La Rappports Entre Rome et Les Parthes Sous Vespasien” **Syria** 58, 187-204.
- _____, 1982: “Sur le Creation de la legion XVI Flavia Firma”, **Latomus** 41, 614-619.
- _____, 1986: “The Frontier in Syria in the First Century AD” **The Defence of the Roman and Byzantine East: Proceedings of a Colloquium Held at the University of Sheffield in April 1986. BAR Series, Vol 1.**, (yayımlayan P. Freeman & D. L. Kennedy), Oxford, Oxford University Press, 93-108.
- _____, 1996: “The Commanders of Syrian Legions, 1st-3rd c. A.D.”, **The Roman Army in the East. JRA Supplementary series**, (yayımlayan D. L. Kennedy) Ann Arbor, MI: JRA, 277-296.
- _____, 1998: **The governors of Roman Syria: from Augustus to Septimus Severus**, Bonn, R. Habelt.
- _____, 2015: “The Roman Army in Action in Judea (4 BCE-66CE)” **Ad Fines Imperii Romani. Studia Thaddaeo Sarnowski septuagenario ab amicis, collegis discipulisque dedicata**,

- (yayımlayan T. Agnieszka), Warsaw: Institute of Archaeology, University of Warsaw Press, 59-68.
- Debevoise, N. C., 1938: **A Political History of Parthia**, Chicago, University of Chicago Press.
- Devijver, H., 1998: “Commanders and officers of Legio III Scythica” **The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies, JRA Supplementary Series 27** (yayımlayan D. L. Kennedy, et al.), Portsmouth, RI: JRA, 205-232.
- Dignas, B & Winter, E., 2007: **Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals**, New York, Cambridge University Press.
- Dobias, J., 1931: “Les Premiers Rapports des Romains avec les Parthes et l'Occupation de la Syrie”, **Archiv Orientalní 3**, 215-256.
- Dobson, B., 1986: “The Roman Army: Wartime or Peacetime Army”, **Heer und Integrationspolitik: Die römischen Militärdiplome als historische Quelle** (yayımlayan W. Eck & H. Wolff), Köln, Böhlau Verlag, 10-25.
- Dodgeon, M. H.,
& Lieu, S. N., 1993: **The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (AD 226-363): A Documentary History**, New York; London, Routledge.

- Domaszewski, A. v., 1909: **Abhandlungen zur römischen Religion**, Leipzig, Teubner.
- Drew-Bear, T., & Eck, W., 1976: “Kaiser-, Militär-, und Steinbreuhinschriften aus Phrygien”, **Chiron 6**, 289-318.
- Drijwers, J. W., 1998: “Strabo on Parthia and the Parthians” **Das Partherreich und seine Zeugnisse. Beiträge des internationalen Colloquiums, Eutin (27.-30. Juni 1996)** (yayımlayan J. Wiesehöfer, Stuttgart, F. Steiner, 279-293.
- Early, R., et al., 2003: **Zeugma Interim Reports: Rescue Excavations (Packard Humanities Institute), inscription of Antiochus I, bronze statue of Mars, house and mosaic of the Synaristosai, and recent work on the Roman army at Zeugma**. Portsmouth, RI: JRA.
- Eck, W., 1982: “Jahres- und Provinzialfasten der senatorischen Statthalter von 69/70 bis 138/139. 1. Teil”, **Chiron 12**, 281-362.
- _____, 1984: “Zum konsularen Status von Iudaea im frühen 2. Jh.” **BASP 21**, 55-67.
- _____, 2012: “Der Anschluß der kleinasiatischen Provinzen an Vespasian und ihre Restrukturierung unter den Flaviern”, **Vespasiano e l'impero dei Flavi: atti del convegno, Roma, Palazzo Massimo, 18-20 novembre 2009**, (yayımlayan

L. Capogrossi Colognesi & E. Tassi Scandone,
Roma, L'Erma di Bretschneider, 27-44.

_____, 2015:

“Tod des Germanicus. Trauerhysterie und der Prozess gegen Piso”, **Ich Germanicus: Feldherr - Priester - Superstar. Archäologie in Deutschland: Sonderheft 8.**, (yayımlayan S. Burmeister & J. Rottman, Darmstadt, Theiss Verlag, 74-78.

Eck, W., Heil, M.

Heinrichs, J., et al., 2009:

Prosopographia Imperii Romani: saec. I, II, III. Fasc 1 [T], Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, Berlin; Boston, de Gruyter.

Eck, W., & Mägele, S., 2008:

“Kolossalstatuen in Sagalassos. Marcus Lollius und seine politische Machtstellung im Osten als Begleiter des Gaius Caesar” **Vom Euphrat bis zum Bosporus: Kleinasien in der Antike: Festschrift für Elmar Schwertheim zum 65. Geburtstag** (yayımlayan E. Winter & F. Biller) Bonn, R. Habelt, 177-186.

Edwell, P., 2008:

Between Rome and Persia: The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra Under Roman Control, London; New York, Routledge.

Elton, H., 2013:

“Zeugma's Military History in Light of Recent Excavations”, **Excavations at Zeugma conducted by Oxford Archaeology**,

(yayımlayan W. Aylward), California, The Packard Humanities Institute Press.

Farnum, J. H., 2005: **The Positioning of the Roman Imperial Legions**, Oxford, Archaeopress.

Fitz, J., 1981: “Legio XV Apollinaris in the East Under Trajan” **Alba Regia** 19, 292.

_____, 1986: “Geschichtliche Probleme des Forums von Gorsium” **Oikumene** 5, 329-369.

_____, 1993a: **Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit (Vol. I)**. Budapest, Encyclopedia Publishers.

_____, 1993b: **Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit (Vol. II)**, Budapest, Encyclopedia Publishers.

Franke, T., 1991: **Die Legionslegaten der römischen Armee in der Zeit von Augustus bis Traian**, Bochum, Brockmeyer Verlag.

_____, 2005: “Legio XV Apollinaris unter Traian in Ägypten?” **Rom, Germanien und das Reich: Festschrift zu Ehren von Rainer Wiegels anlässlich seines 65. Geburtstages**, (yayımlayan R. Wiegels, W. Spickermann, K. Matijevic, et al., St. Katharinen, Scripta Mercaturae Verlag.

Freeman, P., 1996: “The Annexation of Arabia and Imperial Grand Strategy” **The Roman Army in the East**, **JRA**

Supplementary Series, (yayımlayan D. L. Kennedy) Ann Arbor, MI, JRA, 91-118.

French, D. H., 1981:

Roman Roads and Milestones of Asia minor 1, Oxford, British Institute of Archaeology at Ankara.

_____, 1984:

“Classis Pontica”, **EA 4**, 53-60.

_____, 1990:

“Legio V Macedonica in Northern Asia Minor”,
İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri: 1-3 Haziran 1988, (yayımlayan M. Sağlam), Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları.

_____, 1994:

“Legio III Gallica”, **The Roman and Byzantine army in the East. Proceedings of a colloquium held at the Jagiellonian University, Krakow in September 1992**, (yayımlayan E. Dabrowa), Krakow, Jagiellonian University Press, 29-46.

_____, 2012a:

Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol. 3: Milestones Fasc. 3.2. Galatia, Electronic Monograph 1, 2012, (Çevrimiçi), <http://biaa.ac.uk/ckeditor/filemanager/userfiles/rrmam%20vol.%203%20milestones.pdf>

_____, 2012b:

Roman Roads and Milestones of Asia Minor, Vol. 3: Milestones Fasc. 3.3. Cappadocia, Electronic Monograph 3, 2012, (Çevrimiçi), <http://biaa.ac.uk/ckeditor/filemanager/userfiles/3.3%20cappadocia.pdf>

- French, D. H., Moore, J., & Russell, H. F. 1982: “Excavations at Tille 1979-1982: An Interim Report” **AS 32**, 161-187.
- French, D. H., & Summerly, J. R., 1987: “Four Latin Inscriptions from Satala”, **AS 37**, 17-22.
- Gabba, E., 1971: “The Perusine War and Triumviral Italy”, **HSCP 75**, 139-160.
- Gabler, D., 1980: “The Structure of the Pannonian Frontier on the Danube and Its Development in the Antonine Period - Some Problems”, **Roman Frontier Studies 1979: Papers Presented to the 12th International Congress of Roman Frontier Studies**, (yayımlayan W. S. Hanson & L. J. F. Keppie), Oxford, Oxford University Press, 637-654.
- Gabler, D., & Lörincz, B., 1977: “Some Remarks on the History of the Danubian Limes of the First and Second Century”, **Archaeologiai Értesítő 104**, 145-175.
- Gallia, A. B., 2012: Corbulo, Gnaeus Domitius, **EAH**, 1176-1177.
- Gebhardt, A., 2002: **Imperiale Politik und provinziale Entwicklung: Untersuchungen zum Verhältnis von Kaiser, Heer und Städten im Syrien der vorseverischen Zeit**, Berlin, Akademie Verlag.
- Gelzer, M., 1949: **Pompeius**, München, F. Bruckmann Verlag.

- Gerov, B., 1967: “Epigraphische Beiträge zur Geschichte des moesischen Limes in vorclaudischer Zeit” **AAntHung 15**, 85-104.
- Gilliam, J. F., 1986: **Roman Army papers**, Amsterdam, J.C. Gieben.
- Goldsworthy, A. K., 2014: **Augustus, First Emperor of Rome**, New Haven; London, Yale University Press.
- Goodburn, R., & Bartholomew, P. 1976: **Aspects of the Notitia dignitatum: Papers Presented to the Conference in Oxford, December 13 to 15, 1974, BAR Supplementary Series XV**, Oxford.
- Grainger, J. D., 2002: **The Roman War of Antiochos the Great**, Leiden; Boston, Brill.
- Greenhalgh, P. A. L., 1981: **Pompey, The Roman Alexander**, Columbia, University of Missouri Press.
- Gregoratti, L., 2016: “Contributions to the History of Rome in the East: Building a Province, Becoming an Empire”, **CdM NS 27**, 5-20.
- Gregory, S., 1995, 1996, 1997: **Roman Military Architecture on the Eastern Frontier**, 3 Vols., Amsterdam, A. M. Hakkert.
- Groag, E., 1926: “M. Licinius Crassus”, **RE XIII.1**, Stuttgart, J.B. Metzler, 270-285.
- Grosso, F., 1954: “Aspetti della orientale di Domiziano”, **Epigraphica 16**, 117-179.

- Gruen, E. S., 1996: “The Expansion of the Empire Under Augustus”, **CAH² 10** (yayımlayan A. K. Bowman, E. Champlin, & A. Lintott), Cambridge, Cambridge University Press, 147-197.
- Gould, S., 1933: “Inscriptions”, **The Excavations at Dura-Europos: Preliminary Report of Fourth Season of Work October 1930-March 1931** (yayımlayan M. Roztovtzeff & A. R. Bellinger), London, 56-178.
- Gwatkin, W. E., 1930: **Cappadocia as a Roman Procuratorial Province**, Columbia, The University of Missouri.
- Habicht, C., & Worrle, M., 1969: **Altertümer von Pergamon, 8.3: Die Inschriften des Asklepieions**. Berlin, de Gruyter.
- Halfmann, H., 1986: “Die Alanen und die römische Ostpolitik unter Vespasian” **EA 8**, 39-51.
- Handy, M., 2011: “Legiones XIII Gemina et XV Apollinaris in Pannonia. Einige Gedanken zu ihrer Stellung in der römischen Truppenhierarchie”, **Die Römische Armee im Experiment**, (yayımlayan C. Koepfer), Berlin, Frank & Timme, 247-266.
- Hanslik, R., 1965: “Ulpius”, **RE Supplementband X**, Stuttgart, J.B. Metzler, 1035-1102.
- Harper, R. P., 1972: “Pağnik Öreni Roman Fort”, **AS 22**, 27-28.

- Hartmann, M.,
& Speidel, M. A., 2013: “Military Installations at Zeugma: An Overview of the Swiss Archaeological Investigations, 2001-2003”, **Excavations at Zeugma: conducted by Oxford Archaeology.** (yayımlayan W. Aylward), California, The Packard Humanities Institute.
- Hatscher, C. R., 2001: “Sullas Karriere in den Neunziger Jahren: Ansätze der Forschung (1830-1992)”, **Hermes 129(2)**, 208-224.
- Heidenreich, R., 1983: “Zur östlichsten lateinischen Inschrift”, **ZPE 52**, 213-214.
- Heil, M., 1989: “M. Hirrius Fronto Neratius Pansa, legatus exercitus Africae”, **Chiron 19**, 165-184.
- _____, 1997: **Die orientalische Aussenpolitik des Kaisers Nero**, München, Tuduv-Verlagsgesellschaft.
- Hellenkemper, H., 1977: Der Limes am Nordsyrischen Euphrat. Bericht zu einer archäologischen Landesaufnahme”, **Studien zu den Militärgrenzen Roms II**, (yayımlayan D. Haupt & H. G. Horn) Köln/Bonn, 461-471.
- Helm, R. (ed.), 2013²: **Die Chronik des Hieronymus / Hieronymi Chronicon, Band 7**, Berlin; Boston, De Gruyter.
- Henderson, B. W., 1927: **Five Roman emperors: Vespasian, Titus, Domitian, Nerva, Trajan, A.D. 69-117**, New York, Cambridge University Press.

- Hind, J., 1994: “Mithridates”, **CAH² 9**, (yayımlayan J. A. Crook, A. Lintott, & E. Rawson, Cambridge: Cambridge University Press, 129-164.
- Hoffmann, D., 1969: **Das Spätromische Bewegungsheer und Die Notitia Dignitatum**, Düsseldorf, Rheinland-Verlag.
- Honigmann, E., 1935: **Die Ostgrenze des byzantinischen Reiches von 363 bis 1071**, Bruxelles, Ed. de l'inst. Philologie et d'Histoire Orientales (Türkçesi F. Kızıltan, İÜ Edb. Fakültesi Yay. 1970).
- Horedt, K., 1977: “Die Südsiebenbürgische Limesstrecke Dakiens”, **Studien zu den Militärgrenzen Roms II**, (yayımlayan D. Haupt & H. G. Horn) Köln/Bonn, 331-338.
- Howgego, C. J., 1983: “The XII Fulminata: Countermarks, Emblems and Movements under Trajan or Hadrian”, **Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia: Proceedings of a Colloquium Held at University College, Swansea, in April 1981**, (yayımlayan S. Mitchell & J. A. Arvites), B.A.R., Oxford, 41-46.
- Isaac, B. H., 1990: **The limits of empire: the Roman army in the East**, Oxford; New York, Oxford University Press, Clarendon Press.

- James, S., 1985: "Dura-Europos and the chronology of Syria in the 250s AD", **Chiron 15**, 111-124.
- Jones, B. W., 1984: "Which Alexandria?" **Athenaeum 62**, 281-285.
- Keaveney, A., 1980: "Young Sulla and the decem stipendia", **RFIC 108**, 165-173.
- _____, 1981: "Roman Treaties with Parthia circa 95 - circa 64 B.C.", **AJPh 102(2)**, 195-212.
- _____, 1982: "The King and the War-Lords: Romano-Parthian Relations Circa 64-53 B.C.", **AJPh 103(4)**, 412-428.
- _____, 1992: **Lucullus: A life**, London; New York, Routledge.
- Keizer, T., 2015: "Dura-Europos under Roman Rule", Cortes Copete et al. (edd.), **Ruling the Greek World: Approaches to the Roman Empire in the East**, Stuttgart, Franz Steiner.
- Kennedy, D. L., 1980: "Legio VI Ferrata: The Annexation and Early Garrison of Arabia", **HCSP 84**, 283-309.
- _____, 1983: "Cohors XX Palmyrenorum: An Alternative Explanation of the Numeral", **ZPE 53**, 214-216.
- _____, 1987: "The Garrisoning of Mesopotamia in the Late Antonine and Early Severan Period", **Antichthon 21**, 57-66.

- Kennedy, D. L.,
& Burgess, R., 1998: “Ancient Sources for Zeugma (Seleucia – Apamea)” **The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies, JRA Supplementary Series 27** (yayımlayan D. L. Kennedy, et al.), Portsmouth, RI: JRA, 139-162.
- Keppie, L., 1983: **Colonisation and Veteran Settlement in Italy, 47-14 B.C**, British School at Rome, London.
- _____, 1986: “Legions in the East from Augustus to Trajan”, **The Defence of the Roman and Byzantine East: Proceedings of a Colloquium Held at the University of Sheffield in April 1986. BAR Series, Vol. 2**, (yayımlayan P. Freeman & D. L. Kennedy), Oxford, Oxford University Press, 411-429.
- _____, 1998³: **The Making of the Roman Army: From Republic to Empire**, London, Routledge.
- Kienast, D., 2009⁴: **Augustus, Prinzeps und Monarch**, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Kos, M. Š., 1995: “The 15th Legion at Emona: Some Thoughts”, **ZPE 109**, 227-244.
- Kraskovska, L., 1991: “Gestempelte römische Ziegel in der Lage Bergl in Bratislava-Rusovce”, **ZSNM 85, Archeologia I**, 49-68.
- Kreiler, B., 1975: “Die Statthalter Kleinasiens unter den Flaviern”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, München.

- _____, 2007: “Zur Verwaltung Kilikiens von 102 bis 78 v. Chr.”, **Gephyra 4**, 117-126.
- Kubitschek, J. W., 1889: **Imperium Romanum tributim discriptum**, Praha.
- Kurzmann, R., 2006: **Roman Military Brick Stamps: A Comparison of Methodology**, BAR International Series 1543, Archaeopress, Oxford.
- Lander, J., 1975: “Roman Parthian Relations in the Time of Augustus with Reference to Augustus' Foreign Policy”, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Durham University.
- Le Bohec, Y., 1994: **The Imperial Roman Army**, London, B.T. Batsford.
- Lepper, F. A., 1948: **Trajan's Parthian War**, London, Oxford University Press.
- Letzner, W., 2000: **Lucius Cornelius Sulla: Versuch einer Biographie**. Münster, Lit.
- Levick, B., 1967: **Roman Colonies in Southern Asia Minor**, Oxford, Clarendon Press.
- _____, 1999: **Vespasian**, London, Routledge.
- Liebmann-Frankfort, T., 1969: **La frontière orientale dans la politique extérieure de la République romaine: Depuis le traité d'Apamée jusqu'à la fin des**

conquêtes asiatiques de Pompée, 189/8-63,
Bruxelles, Palais des Académies.

Lica, V., 2007:

“M. Licinius Crassus (cos. 30 a. Chr.) und Die Römische Donaugrenze”, **Pontica 40**, 227-244.

Löhberg, B., 2010:

Das "Itinerarium provinciarum Antonini Augusti": ein kaiserzeitliches Straßenverzeichnis des Römischen Reiches, Überlieferung, Strecken, Kommentare, Karten. 1. Band, Frank & Timme, Berlin.

Lörincz, B., 1981a:

“Pannonische Ziegelstempel III. Limes-Strecke Ad Flexum - Ad Mures”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Budapest.

_____, 1981b:

“Some Remarks on the History of the Pannonian Legions in the Late First and Early Second Centuries AD”, **Alba Regia 19**, 285-288.

_____, 2010:

Zur Militärgeschichte der Donauprovinzen des Römischen Reiches: Ausgewählte Studien 1975-2009: Band I. Debrecen, Hungarian Polis Studies.

MacDonald, D., 1986:

“Dating the Fall of Dura-Europos”, **Historia 35(1)**, 45-68.

Magie, D., 1950:

Roman Rule in Asia Minor: To the End of the Third Century After Christ, II Vol., Princeton, Princeton University Press.

- Manandyan, H., 2007: **Tigranes II and Rome: A New Interpretation Based on Primary Sources**, (yayımlayan G. A. Bournoutian), Costa Mesa, California, Mazda Publishers.
- Mann, J., C., 1983: **Legionary Recruitment and Veteran Settlement During the Principate**, London, Left Coast Press.
- Marcu, F., 2012: “Who built the Roman Forts?” **JRGZ 59(2)**, 513-543.
- Marek, C., 2010 **Geschichte Kleinasiens in der Antike**, München, Beck.
- _____, 2016: **In the Land of a Thousand Gods: a History of Asia Minor in the Ancient World** (çev. S. Randall), Princeton, Princeton University Press.
- Maricq, A., 1958: “Res Gestae Divi Saporis”, **Syria 35**, 295-360.
- Marshall, B. A., 1976: **Crassus: A Political Biography**, Amsterdam, A.M. Hakkert.
- Mattern-Parkes, S. P., 2003: “The Defeat of Crassus and the Just War”, **CW 96(4)**, 387-396.
- Mason, S., 2016: **A History of the Jewish War A.D. 66-74**, New York, Cambridge University Press.
- Mayor, A., 2013: **Mithradates** (çev. G. Ergin), İstanbul, İşbankası Kültür Yayınları.

- McElderry, R. M., 1909: "The Legions of the Euphrates Frontier", **CQ** **3(1)**, 44-53.
- Millar, F., 1977: **The emperor in the Roman world, 31 BC-AD 337**, Ithaca, N.Y., Cornell University Press.
- _____, 1993: **The Roman Near East, 31 B.C.-A.D. 337**, Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- _____, 1981²: **The Roman Empire and Its Neighbours**, London, Duckworth.
- Mitchell, S., 1976: "Legio VII and the Garrison of Augustan Galatia", **CQ** **26(2)**, 298-308.
- _____, 1993: **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor (Vol. 1)**, Oxford; New York, Clarendon Press; Oxford University Press.
- Mitchell, S., & French, D. H., 2012: **The Greek and Latin Inscriptions of Ankara (Vol. I: From Augustus to the end of the third century AD)**, München, Beck.
- Mitford, T. B., 1974: "Some Inscriptions from the Cappadocian Limes", **JRS** **64**, 160-175.
- _____, 1980: "Cappadocia and Armenia Minor: Historical Setting of the Limes", **ANRW** **II.7.2**, (yayımlayan H. Temporini & W. Haase, Berlin; New York, de Gruyter, 1170-1228.
- _____, 1997: "The Inscriptions of Satala (Armenia Minor)", **ZPE** **115**, 137-167.

- Mocsy, A., 1962: "Pannonia", **RE Supplbd. IX**, Stuttgart, A. Druckenmüller V., 515-776.
- _____, 1980: "Der pannonische Limes: Probleme der neueren Forschungen", **Roman Frontier Studies 1979: Papers Presented to the 12th International Congress of Roman Frontier Studies**, (yayımlayan W. S. Hanson & L. J. F. Keppie), B.A.R., Oxford, Oxford University Press.
- Mommsen, T., 1899: **The provinces of the Roman Empire: from Caesar to Diocletian, Vol. 2** (çev. W. P. Dickson,), New York, Charles Scribner's Sons.
- Morkholm, O., 1979: "The Cappadocians Again", **NC 19 (139)**, 242-246.
- Mosser, M., 2003: **Die Steindenkmäler der Legio XV Apollinaris**, Wien, Forschungsgesellschaft Wiener Stadtarchäologie.
- Mrozewicz, L., 2004: "Die Legio XV Apollinaris und die Dakerkriege Domitians" **Orbis Antiquus: Studia in honorem Ioannis Pisonis**, (yayımlayan L. Ruscu et al.), Cluj/Napoca. 630-632.
- Munro, J. A. R., 1901: "Roads in Pontus, Royal and Roman." **JHS 21**, 52-66.
- Nemeth, E., & Fodorean, F., 2015: **Römische Militärgeschichte**, Darmstadt, WBG.

Olbrycht, M. J., 2016: “Germanicus, Artabanos II of Parthia, and Zeno Artaxias in Armenia”, **Klio** **98** (2), 605-633.

Olshausen, E., 2011: “The Eastern and Southern frontiers of the Roman Empire, 1st – 3rd cents. AD”, Brill’s New Pauly Supplements I – Volume 3: Historical Atlas of the Ancient World, (yayımlayan Anne-Maria Wittke et al.), (Çevrimiçi),

http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-pauly-supplements-i-3/the-eastern-and-southern-frontiers-of-the-roman-empire-1st3rd-cents-ad-BNPA212?s.num=0&s.f.s2_parent=s.f.book.brill-s-new-pauly-supplements-i-3&s.q=limes, 24 Ağustos 2015.

Olshausen, E., et al. 2006: “Limes”, **DNP**, (yayımlayan Hubert Cancik & Helmuth Schneider, Manfred Landfester), (Çevrimiçi),

<http://referenceworks.brillonline.com/entries/de-r-neue-pauly/limes-e705510>, 25 Ocak 2015.

Ormerod, H. A., & Cary, M., 1932: “Rome and the East”, **CAH**¹ **9**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 350-395.

Özgüç, N., 2009: **Samsat: (Sümeysat, Samosata, Kumaha, Hahha, Hahhum)**, Ankara, TTK.

Parker, H. M. D., 1958²: **The Roman Legions**, Oxford, Clarendon Press.

- Patsch, C., 1937: **Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Trajan**, Wien; Leipzig, Holder-Pichler-Tempsky.
- Petzl, G., 1987: **Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien (IK). Inschriften von Smyrna, Band 24, Teil 1**, Bonn, R. Habelt.
- Pfitzner, W., 1881: **Geschichte der römischen Kaiserlegionen von Augustus bis Hadrianus**, Leipzig, Teubner.
- Pollard, N., 1996: "The Roman Army as "Total Institution" in the Near East?" **The Roman Army in the East**. JRA Supplementary Series, (yayımlayan D. L. Kennedy), Ann Arbor, MI: JRA, 211-228.
- _____, 2000: **Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria**, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Rahmani, L. Y., 1978: "Un Autel Funéraire Romain a Césarée Maritime", **RB 85, N. 2**, 268-76.
- Reddé, M., 1986: **Mare nostrum: les infrastructures, le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l'Empire romain**. Rome; Paris: Ecole française de Rome; de Boccard.
- Regling, K., 1907: "Crassus' Partherkrieg", **Klio 7**, 357-394.
- Reinach, T., 1914: "Le mari de Salomé et les monnaies de Nicopolis d'Armenie", **REA 16(2)**, 133-158.

- Reinach, T., & Goetz, A., 1895: **Mithradates Eupator König von Pontos**, Leipzig, Teubner.
- Rémy, B., 1989: **Les carrières sénatoriales dans les provinces romaines d'Anatolie au Haut-Empire (31 av. J.-C.-284 ap. J.-C.): Pont-Bithynie, Galatie, Cappadoce, Lycie-Pamphylie et Cilicie**, İstanbul, Institut français d'études anatoliennes: Editions Divit.
- Rey-Coquais, J. P., 1978: "Syrie Romaine, de Pompée à Dioclétien", **JRS 68**, 44-73.
- Reynolds, J., 1971: "Roman Inscriptions 1966-1970", **JRS 61**, 136-152.
- Rich, J. W., 1998: "Augustus' Parthian Honours, the Temple of Mars Ultor and the Arch in the Forum Romanum", **PBSR 66**, 71-128.
- _____, 2009: "Augustus: War and Peace", **Augustus**, (yayımlayan J. C. Edmondson), Edinburgh, Edinburgh University Press, 137-164.
- Ritterling, E., 1903: "Epigraphische Beiträge zur römische Geschichte II", **RhM 58**, 186-199.
- _____, 1904: Zu den Germanenkriegen Domitians an Rhein und Donau. **JÖAI 7(Beiblatt)**, 24-38.
- _____, 1925: "Legio", **RE XII.1-2**, Stuttgart, J. B. Metzler, 1186-1838.

- Robinson, J. J., 2013: "Pompey's Organisation of the East", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, University of Central Florida, Orlando, Florida.
- Rodriguez Gonzalez, J., 2003: **Historia de las Legiones Romanas**, Madrid: Almena Ediciones.
- Romer, F. E., 1978: "A Numismatic Date for the Departure of C. Caesar?", **TAPhA 108**, 187-202.
- _____, 1979: "Gaius Caesar's Military Diplomacy in the East", **TAPhA 109**, 199-214.
- Rose, C. B., 2005: "The Parthians in Augustan Rome", **AJA 109(1)**, 21-75.
- Rostovtzeff, M. I., et al., edd. 1936: **The Excavations at Dura-Europos: Preliminary Report of the Sixth Season 1932-1933**, New Haven, Yale University Press.
- _____, 1939: **The Excavations at Dura-Europos: Preliminary Report of the Seventh and Eighth seasons: 1933-1934 and 1934-1935**, New Haven, Yale University Press.
- _____, 1952: **The Excavations at Dura-Europos: Preliminary Reports, Vol. IX.3: The Palace of the Dux Ripae and the Dolicheneum**, New Haven, Yale University Press.
- Rostovtzeff, M. I., "Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic

- & Ormerod, H. A., 1932: War.” **CAH¹ 9**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 211-259.
- Roxan, M. M., 1978: **Roman Military Diplomas 1954-1977**, London, Institute of Archaeology.
- Saddington, D. B., 1988: “The Administration and Army in Judaea in the Early Roman Period (From Pompey to Vespasian, 63 BC - AD 79)”, **The Holy Land in History and Thought. Papers Submitted to the International Conference on the Relations between the Holy Land and the World Outside It**, (yayımlayan M. Sharon), Leiden et al., Brill.
- Sampson, G. C., 2008: **The defeat of Rome: Crassus, Carrhae and the invasion of the East**, Philadelphia, Casemate.
- Sanford, E. 1939: “The Career of Aulus Gabinius”, **TAPhA 70**, 64-92.
- Sartre, M., 2005: **The Middle East under Rome**, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press.
- Sasel, J., 1985: “Zur Frühgeschichte der XV. Legion und zur Nordostgrenze der Cisalpina zur Zeit Caesars”, **Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik: Festschrift für Artur Betz zur Vollendung seines 80. Lebensjahres**,

- (yayımlayan E. Weber & G. Dobesch), Wien, Im Selbstverlag der Österreichischen Gesellschaft für Archäologie, 547-555.
- Savignac, R., 1904: "Inscription Romaine et Sépultures Au Nord de Jérusalem." **RB, NOUVELLE SÉRIE**, 1, no. 1, 90-99.
- Saxer, R., 1967: **Untersuchungen zu den Vexillationen des römischen Kaiserheeres von Augustus bis Diokletian**, Köln, Graz.
- Schettino, M. T., 2013: "The Use of Historical Sources", **A Companion to Plutarch**, (yayımlayan M. Beck), Blackwell Publishing Ltd., 417-436.
- Schieber, A. S., 1976: "The Flavian Eastern Policy", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, State University of New York, Ann Arbor.
- Schlude, J. M., 2009: "Rome, Parthia, and Empire: The First Century of Roman-Parthian Relations", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, University of California, Berkeley.
- Seager, R., 2003²: **Pompey, A Political Biography**, Berkeley, Wiley-Blackwell.
- _____, 2005²: **Tiberius**, John Wiley & Sons.
- Sellwood, D., 1971: **An Introduction to the Coinage of Parthia**, London, Spink & Son.

- Sevin, V., & Derin, Z., 1989: “A Fortified Site to the East of Malatya”, **The Eastern Frontier of the Roman empire: Proceedings of a Colloquium Held at Ankara in September 1988, Vol. 2**, (yayımlayan D. H. French & C. S. Lightfoot), B.A.R., Oxford, Oxford University Press, 437-460.
- Shayegan, M. R., 2011: **Arsacids and Sasanians: Political Ideology in Post-Hellenistic and Late Antique Persia**, Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Sherwin-White, A. N., 1977: “Ariobarzanes, Mithridates, and Sulla”, **CQ** **27(1)**, 173-183.
- _____, 1984: **Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. 1.**, London, Duckworth.
- _____, 1994: “Lucullus, Pompey and the East”, **CAH² 9**, (yayımlayan J. A. Crook, A. Lintott, & E. Rawson), Cambridge, Cambridge University Press, 229-273.
- Sommer, M., 2005: **Roms Orientalische Steppengrenze: Palmyra, Edessa, Dura-Europos, Hatra: Eine Kulturgeschichte von Pompeius bis Diocletian**, Stuttgart, Franz Steiner.
- Southern, P., 2006: **The Roman Army: A Social and Institutional History**, Santa Barbara, California, ABC-CLIO.
- Speidel, M. A., 1998: “Legio IIII Scythica, Its Movements and Men (with an appendix by M. P. Speidel)”, In D. L.

- Kennedy et al.(Eds.), **The Twin Towns of Zeugma on the Euphrates: Rescue Work and Historical Studies, JRA Supplementary Series 27** (yayımlayan D. L. Kennedy, et al.), Portsmouth, RI: JRA, 163-205.
- _____, 2009: “Early Roman Rule in Commagene”, **Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit**, Stuttgart, F. Steiner, 563-580.
- Speidel, M. P., 1965: **Die Equites Singulares Augusti: Begleittruppe der römischen Kaiser des 2. und 3. Jahrhunderts**, Bonn, R. Habelt.
- _____, 1993: “Commodus the God-Emperor and the Army”, **JRS 83**, 109-114.
- Stadter, P. A., 1980: **Arrian of Nicomedia**, Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- Stauner, K., 2004: Das offizielle Schriftwesen des römischen Heeres von Augustus bis Gallienus (27 v.Chr. – 268 n.Chr.), Bonn, Rudolf Habelt.
- Stein, A., 1940: Die Legaten von Moesien, Budapest, A Pázmány Péter Tudományegyetem Érem- és Régiségügyi Intézete.
- Stoll, O., 2001: **Römisches Heer und Gesellschaft: gesammelte Beiträge 1991-1999**, Stuttgart, F. Steiner.

Strobel, K., 1984:

Untersuchungen zu den Dakerkriegen Trajans: Studien zur Geschichte des mittleren und unteren Donaupraumes in der Hohen Kaiserzeit, Bonn, R. Habelt.

_____, 1988a:

“Zur Dislozierung der römischen Legionen in Pannonien zwischen 89 und 118 n. Chr.”, **Tyche** **3**, 329-369.

_____, 1988b:

“Zu Fragen der frühen Geschichte der römischen Provinz Arabia und zu einigen Problemen der Legionsdislokation im Osten des Imperium Romanum zu Beginn des 2. Jh.N.Chr.”, **ZPE** **71**, 251-280.

_____, 1989:

Die Donaukriege Domitians, Bonn, R. Habelt.

_____, 2002:

“Die Legionen des Augustus. Probleme der römischen Heeresgeschichte nach dem Ende des Bürgerkrieges: Die Truppengeschichte Galatiens und Moesiens bis in Tiberische Zeit und das Problem der Legiones Quintae”, **Limes XVIII: Proceedings of the XVIIIth International Congress of Roman Frontier Studies, Held in Amman, Jordan (September 2000)**, (yayımlayan P. Freeman et al.), Oxford, Archaeopress, 51-66.

Sullivan, R. D., 1977:

“The Dynasty of Commagene”, **ANRW** **II.8**, (yayımlayan H. Temporini), Berlin; New York, de Gruyter, 732-798.

- _____, 1990: **Near Eastern royalty and Rome, 100-30 BC**, Toronto; Buffalo: University of Toronto Press.
- Sumner, G. V., 1978: "Sulla's career in the nineties", **Athenaeum** **56**, 395-396.
- Syme, R., 1936: "Flavian Wars and Frontiers", **CAH¹ 11**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 31-187.
- _____, 1939: **The Roman Revolution**, London; New York, Oxford University Press.
- _____, 1958: **Tacitus**, Oxford, Clarendon Press.
- _____, 1968: "Hadrian in Moesia", **AArchSlov** **19**, 101-109.
- _____, 1979: "Domitius Corbulo", **Roman Papers Vol. II**, (yayımlayan E. Badian), Oxford, Oxford University Press, 805-824.
- _____, 1995: **Anatolica: Studies in Strabo**, Oxford; New York: Clarendon Press; Oxford University Press.
- Syme, R.,
& Collingwood, R. G., 1934: "The Northern Frontiers From Tiberius to Nero", **CAH¹ 10**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 781-807.

- Szilagyi, J., 1933: **Inscriptiones Tegularum Pannonicarum**, Budapest, Sárkány-nyomda részvénytársaság.
- Tarn, W. W., 1932: “Parthia”, **CAH¹ IX**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 574-613.
- Tarn, W. W., & Charlesworth, M. P. 1934: “The War of the East against the West”, **CAH¹ X**, (yayımlayan S. A. Cook, F. E. Adcock, & M. P. Charlesworth), Cambridge, Cambridge University Press, 66-111.
- Taylor, L. R., 1936: “M. Titius and the Syrian Command”, **JRS 26**, 161-173.
- Teja, R., 1980: “Die römische Provinz Kappadokien in der Prinzipatszeit”, **ANRW II.7.2.**, (yayımlayan H. Temporini), Berlin; New York, de Gruyter, 1083-1124.
- Thomsen, P., 1944: “Massilia in Syrien. Em Beitrag zur Historia Augusta und zur Ortskunde Syriens.” **ZPaIV 67**, 75-81.
- Timpe, D., 1962: “Die Bedeutung der Schlacht von Carrhae”, **MH 19(2)**, 104-129.
- _____, 1975: “Zur Augusteischen Partherpolitik zwischen 30 und 20 v. Chr.”, **WJA 1**, 155-169.
- Torelli, M., 1968: “The Cursus Honorum of M. Hirrius Fronto Neratius Pansa”, **JRS 58**, 170-175.

- van Berchem, D., 1983: “Une inscription flavienne du Musée d'Antioche”, **MH 40**, 185-196.
- _____, 1985: “Le port de Séleucie de Piérie”, **BJ 185**, 47-87.
- Vervaeke, F. J., 2003: “Domitius Corbulo and the Rise of the Flavian Dynasty” **Historia 52(4)**, 436-464.
- Vitale, M., 2013: **Koinon Syrias: Priester, Gymnasiarchen und Metropoleis der Eparchien im kaiserzeitlichen Syrien**, Berlin, Akademie Verlag.
- Vorbeck, E., 1980: **Militärinschriften aus Carnuntum**, Wien, Kulturreferat der Niederösterreichischen Landesregierung.
- Wagner, J., 1976: **Seleukeia am Euphrat, Zeugma**, Wiesbaden, Reichert.
- _____, 1977: Legio III Scythica in Zeugma am Euphrat. **Studien zu den Militärgrenzen Roms II**, (yayımlayan D. Haupt & H. G. Horn) Köln/Bonn, 517-539.
- _____, 1985: “Die Römer an Euphrat und Tigris”, **AW Sondernummer 16**, Freiburg, Raggi-Verlag.
- Webster, G., 1998³: **The Roman imperial army of the first and second centuries A. D.**, Oklahoma, University of Oklahoma Press.

- Welles, C. B., et al. 1959: **The Excavations at Dura-Europos: Conducted by Yale University and the French Academy of Inscriptions and Letters Final Report V, Pt. 1**, New Haven, Yale University Press.
- Wells, C. M., 1974: “Emona and Carnuntum: Evidence for the Start of Roman Occupation”, **Roman Frontier Studies 1969: Proceedings of the Eighth International Congress of Limesforschung**, (yayımlayan E. Birley, et al.), Cardiff, University of Wales Press.
- Wheeler, E. L., 1996: “The laxity of Syrian Legions”, **The Roman Army in the East**. JRA Supplementary Series, (yayımlayan D. L. Kennedy), Ann Arbor, MI: JRA, 229-276.
- _____, 2000: “Legio XV Apollinaris: From Carnuntum to Satala -and beyond”, **Les Légions de Rome sous le Haut-Empire, Actes du Congrès de Lyon (17-19 Septembre 1998)**, Vol. 1 (yayımlayan Y. L. Bohec & C. Wolff), Lyon, De Boccard, 259-308.
- _____, 2012: “Roman Fleets in the Black Sea: Mysteries of the "Classis Pontica"”, **AC 55**, 119-154.
- Yorke, V. W., 1898: “Inscriptions from Eastern Asia Minor”, **JHS 18**, 306-327.

Ziegler, K., 1964:

Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich; ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts, Wiesbaden, F. Steiner.

Ziegler, R., 1996:

“Civic coins and imperial campaigns”, **The Roman Army in the East**. JRA Supplementary Series, (yayımlayan D. L. Kennedy), Ann Arbor, MI: JRA, 119-134.

EK 1 Doğu Sınırında Daimi Olarak veya Harekâtlar için Görevlendirildikleri Bilinen Lejyonların Kısa Tarihçesi

Legio I Adiutrix

Nero tarafından orduya denizci olarak Misenum'da görev yapmak üzere alınan askerlerin Galba döneminde MS 68 yılında lejyona çevrilmesiyle oluşturuldu. Bedriacum'da Otho için savaşmıştır (Tac. Hist. 2.43.1). MS 70 yılı bahar aylarına kadar muhtemelen İspanya'da kaldı. MS 70 ila 85 yılları arasında Mainz'da görev yapmıştır. Domitianus'un muhtemelen MS 86 yılında Pannonia'ya konuşlandığı bu lejyon, Traianus döneminde *pia fidelis* unvanını aldı (ILS 1029; 1061). Domitianus ve Traianus'un Dacia savaşlarında yer almış, ardından Traianus'un Parth seferinde boy gösterdi ve Hadrianus döneminde Iudaea İsyanı'nı bastırmak üzere görev yaptıktan sonra, daha önce de görev yapmış olduğu Pannonia'da Brigetio'ya geri gönderilmiştir. Bu lejyon muhtemelen Septimius Severus'un Parth seferlerinde de görev yapmış olmalıdır (AE 1976: 642). Caracalla döneminde doğuda yapılan harekâtlara katılmış olduğunu da anlıyoruz (AE 1976: 640; AE 1977: 819). Çeşitli tarihlerde *Antoniniana*, *pia fidelis Severiana*, *Pia Fidelis Maximiniana*, *Pia Fidelis Pupiena Balbina Gordiana* ve *Pia Fidelis Philippiana* unvanlarını almıştır.

Legio I Minervia

Bu lejyon MS 83 yılında Domitianus tarafından muhtemelen Chatti kavmine karşı savaşmak için oluşturulmuştur. Minervia adını alışı, Domitianus'un gözde tanrıçası Minerva'ya bağlıdır. Germania Inferior'daki Bonna'ya (Bonn) konuşlandırılan lejyon MS 89 yılında Germania Superior valisi L. Antonius Saturninus'un isyanına destek vermediği için *Pia Fidelis Domitiana* unvanını almıştır (ILS 2279). Traianus zamanında Dacia'da savaşmış (ILS 308), Lucius Verus zamanındaysa Parthlara karşı

yapılan seferde görev almıştır (MS 162-166). Daha sonra tekrar Bonna'da görev yapmaya devam etmiştir.

Legio I Parthica

MS 197 yılında Septimius Severus tarafından kurulan bu lejyon Parthlara karşı yaptığı savaşlardan ismini almıştır. Yeni oluşturulan Mesopotamia eyaletindeki Singara'da konuşlandırılmıştır. *Severiana* (AE 1987: 878), *Severiana Alexandriana* (AE 1926: 87), *Philippiana* (CIL III: 99) ve *Severiana Antoniniana* (ILS 9477) gibi unvanlar almıştır.

Legio II Adiutrix

MS 69 yılında Ravenna'daki denizcilerden (Tac. Hist. 3.50.3) Vespasianus'un MS 69 veya 70 (7 Mart öncesi) yılında İtalya'ya doğru ilerlerken kurduğu birliktir. Bu tarihte *pia fidelis* unvanını almıştır (ILS 308, 1989). MS 71 yılında Batavialılara karşı mücadele etmesinin ardından önce Lindum (Lincoln), Agricola döneminden itibaren Deva'da (Chester) konuşlandırılmıştır. MS 86 yılına kadar Britannia'da görev yapan lejyon, MS 89 yılında Tuna sınırında Aquincum'a konuşlandırılmış, Traianus'un Parth seferinin (MS 114-117) ardından tekrar Aquincum'a (Pannonia Inferior, Budapeste) geri dönmüştür (AE 1936: 163). Bu lejyonda görev yapan ve doğu kökenli olan bazı askerlerin yazıtları Hadrianus dönemine tarihlenmektedir ve bu dönemde de birliğin doğuda en azından *vexillatio* boyutunda görev yapmış olabileceği düşünülmektedir (CIL III: 3528; 3530; 10497; 10500 gibi). bazı Lucius Verus'la beraber Parth savaşlarında yer almıştır (MS 162-66). Lejyon MS 193-98 yılları arasındaki iç savaş ve Parth seferlerine de katılmıştır (AE 1976: 544). Caracalla döneminde de doğuyu ziyaret ettiği bilinmektedir (AE 1976: 641; AE 1977: 820). *Pia Fidelis Domitiana*, *Maximiniana* ve *Pia Fidelis Constans Galliana Volusiana* unvanlarına rastlanmaktadır.

Legio II Parthica

Septimius Severus tarafından MS 197 yılında kurulmuştur ve Septimius Severus'un Parth seferleri dolayısıyla *Parthica* adını almıştır. MS 202 yılından itibaren İtalya'da, Roma'nın güneyindeki Albanum'da konuşlandırılan lejyon, Caracalla dönemindeki Parth seferlerine de katılmış, Elagabalus döneminde ise *Pia Fidelis Felix Aeterna* adını edinmiştir (ILS 2420; 9014).

Legio II Traiana Fortis

Lejyon yaklaşık MS 105 yılında Traianus tarafından kurulmuş ve onun adıyla anılmıştır. "II" ibaresi, muhtemelen Traianus'un kurduğu 2. lejyon olmasından kaynaklanmaktadır (Traianus'un kurduğu diğer lejyon XXX Ulpia'dır). MS 114-116 yılları arasında Traianus'un Parth seferlerinde aktif rol oynayan lejyon muhtemelen MS 117 yılında Iudaea'ya konuşlandırılmıştır. En azından MS 123 yılına kadar burada kaldığı düşünülmektedir. MS 125 yılında Mısır'a kaydırılmış, Alexandria yakınlarındaki Nicopolis'e yerleştirilmiştir (ILS 373; 1038). MS 3. yüzyılda da burada olduğuna işaret eden kaynaklar bulunmaktadır (P.Oxy XLI: 2951). Bir dönem *Traiana Antoniniana Fortis*, *Traiana Galliena Fortis*, *Traiana Severiana Fortis* gibi unvanlar kullanmıştır.

Legio III Cyrenaica

Muhtemelen MÖ 48 yılında Caesar tarafından kurulan lejyon ardından Marcus Antonius saflarında görev yapmış, Actium Savaşı'ndan sonra Augustus'a hizmet vermeye devam etmiş ve Syria'da konuşlandırılmıştır. Lejyonun kuruluşu Lepidus veya Marcus Antonius'a mal edilir. Corbulo'nun emrinde Parthlara karşı savaşmış (Tac. Ann. 13.40.2; ILS 232), MS 67/68 yılında Nero tarafından Moesia'ya kaydırılmıştır. Vespasianus döneminde Bedriacum'da savaşmış (Tac. Hist. 3.21.2; 3.24.2), ardından tekrar doğuya kaydırılarak muhtemelen Syria'nın kuzeyine

konuşlandırılmıştır. Muhtemelen Bar Kochba önderliğindeki Yahudi isyanının bastırılmasında rol oynamıştır (MS 132-35). Syria'nın Septimius Severus döneminde ikiye bölünmesinin ardından Syria Phoenice'de görevlendirilmiştir. Elagabalus döneminde MS 218/19 yılında dağıtılan lejyon, Severus Alexander tarafından yeniden kurularak Damascus'tan Palmyra'ya giden yol üzerinde bulunan Danaba'ya konuşlandırılmıştır.

Legio III Parthica

Septimius Severus tarafından MS 197 yılında kurulmuştur ve ismini Parth seferlerinde oynadığı rolden dolayı edinmiştir. Lejyon Mesopotamia'da, muhtemelen Rhesaena'da konuşlandırılmıştır.

Legio IV Scythica

Bu lejyon muhtemelen Marcus Antonius tarafından MÖ 30 yılından önce kurulmuş ve bu tarihten itibaren Makedonya'da görev yapmıştır. Bu lejyona dair en eski yazıt, Augustus dönemi ortalarına tarihlendirilmektedir (CIL X: 680). MS 9 yılından itibaren Moesia'ya kaydırılan lejyon daha sonrasında Syria'ya gönderilmiştir. Corbulo'nun Parth seferi sırasında görev yapan lejyonlar arasındadır (Tac. Ann. 15.7.1.; ILS 1005) ve muhtemelen 66 yılından itibaren Zeugma'da konuşlandırılmıştır. Adını MÖ 29-27 yıllarında M. Licinius Crassus komutasında Skyth'ler üzerine yaptığı savaşların ardından aldığı görüşü hakimdir. Sembölü oğlaktır.

Legio V Macedonica

Bu lejyon C. Vibius Pansa tarafından 43 yılında veya Augustus tarafından 41-40 yıllarında kurulan Legio V Urbana ile aynı lejyon olabilir. Erken dönemde V Urbana birliğine mensup olup Ateste'de yerleşmiş kolonicilere rastlanır (ILS 2236; CIL V

2515). Aynı dönemde V Gallica mensupları da Antiochia Pisidiae kentinde tespit edilir (CIL III: 6824, 6825; 6828). MÖ 30 ila MS 6 yıllarında Makedonya'da konuşlandırılmıştı ve ardından Moesia'daki Oescus'a (bugünkü Gigen) kaydırıldı. Lejyonun *Macedonica* unvanına ilk kez 33-34 yıllarında rastlanır (ILS 2281). 61/62 yıllarında Armenia'ya gönderildi ve Vespasianus'un Yahudi isyanı sırasında kullandığı lejyonlar arasında yer aldı (Tac. Hist. 5.1.2.) 71 yılından önceki bir tarihte Oescus'a geri döndü. 86 yılında eyaletin ikiye bölünmesinin ardından Moesia Inferior eyaletinde konuşlandırılan birlikler arasında yer aldı. Traianus'un Dacia seferinde görev almasının ardından Troesmis'e yerleştirildi. Lucius Verus'un Parth seferleri sırasında görev alan birliklerden biriydi (162-66) ve 167-68 yıllarında Dacia'daki Potaissa'ya (bugünkü Turda) yerleştirildi. 274/75 yılında Dacia eyaletinin Tuna'nın kuzeyinde kalan bölümlerinin kaybedilmesinin ardından Oescus'a geri gönderildi ve yeni kurulan Dacia Ripensis eyaletinde konuşlandırıldı. Sembolü boğadır, bu sembol Caesar tarafından kurulan lejyonlarda karşımıza çıksa da, bu lejyonun Caesar tarafından kurulmuş olma ihtimali zayıf olarak değerlendirilmektedir.

Legio VI Ferrata

MÖ 52 yılında Caesar tarafından Gallia Cisalpina'da kurulmuş, Caesar'la birlikte MÖ 49 yılına kadar Gallia'daki harekâtlara katılmıştır. MÖ 49 yılında İspanya'da, MÖ 48 yılında Pharsalos'ta, MÖ 48-47 yıllarında Alexandreia'da, MÖ 47 yılında Zela'da görev yaptıktan sonra İtalya'ya geri dönmüş, ardından MÖ 45 yılında Munda'da yeniden tarih sahnesine çıkmıştır. M. Aemilius Lepidus tarafından MÖ 44 yılında yenilenen lejyon, MÖ 43 yılından itibaren Marcus Antonius'un hizmetinde yer aldı. MÖ 42 yılında Philippi'de yer alan lejyonlardan biriydi. Marcus Antonius'un doğu seferlerinde de yer aldı. Actium Savaşı'ndan sonra Augustus tarafından MÖ 30 yılında Syria'ya konuşlandırıldı (bir ihtimal Raphanea). Vespasianus için İtalya'da savaşmasının sonrasında tekrar doğuya gönderilerek Raphanea veya Samosata'da konuşlandırıldı. *Ferrata* unvanına ilk olarak MÖ 41 yılına ait bir yazıtta rastlanır (CIL IX 1613). 119 tarihinde veya daha öncesinde Arabia'ya ve 123 yılında da Iudaea'ya (Caparcotna) kaydırıldı. İç savaşlar sırasında Pescennius Niger'e karşı Septimius

Severus'u desteklemesi sebebiyle "Fidelis Constans" unvanıyla onurlandırıldı (ILS 2103).

Legio VII Claudia

MÖ 59 yılında veya daha erken bir tarihte kuruldu ve MÖ 58-49 yılları arasında Caesar'ın Gallia seferinde görev yaptı. MÖ 44 yılında yenilenen lejyon Actium Savaşı'nın ardından bir ihtimal Galatia'da görev yaptıktan sonra MS 9 yılından itibaren Dalmatia'ya (Tilurium) konuşlandırıldı. 56/57 yıllarında Moesia'ya kaydırılmasının ardından en geç Flaviuslar dönemine kadar Viminacium'da (bugünkü Kostolac) görev yaptı. 69 yılında Vespasianus'u destekledi ve Bedriacum'daki savaşa katıldı (Tac. Hist. 3.21.2) Ardından önce "Paterna", daha sonra da pater patriae ismiyle onurlandırıldı ve sonrasında da Macedonica adını aldı. MS 42 yılında L. Arruntius Scribonianus'un Dalmatia isyanı sırasında Claudius'a sadık kalması dolayısıyla Claudia Pia Fidelis unvanını aldı (ILS 2461; Cass. Dio 55.23.4). Sembölü boğadır.

Legio VIII Augusta

MÖ 59 ya da daha erken bir tarihte kurulmuş, MÖ 58 ila 49 yılları arasında Caesar'ın Gallia seferlerinde yer almıştır. Pharsalos ve Thapsos'taki savaşların ardından MÖ 46 - 45 yıllarında dağıtılmış, MÖ 44 yılında Octavianus tarafından yeniden kurulmuştur. MÖ 42 yılında Philippi'de boy gösterdikten sonra MÖ 41 ila 31 yılları arasında Octavianus'un safında görev almıştır. Bu lejyon Vespasianus zamanından itibaren aralıksız bir şekilde Argenterate'de konuşlandırılmış bir birliktir. Muhtemelen Elagabalus'un 218/9 yılında Parthlarla giriştiği savaşlarda yer almıştır (Speidel 1985: 89-90). İmparator Decius'la beraber Syria'da savaşmış olabileceğine dair düşünceler de vardır. Sembölü boğadır.

Legio IX Hispana

Kuruluşuna dair net bir bilgi yoktur. Tarihinin Caesar dönemine kadar uzanabileceği düşünülmektedir. Lejyon ismini İspanya'daki görev yıllarından almıştır. Augustus döneminin ortalarında bu coğrafyada olduğu tespit edilmiştir (CIL V 7443; Hispaniensis olarak). MS 9 ila 43 yılları arasında Pannonia'da görev yapmıştır. Bu yıllarda bir süre, MS 20 ila 24 yılları arasında Africa'da bulunmuştur. MS 43 yılından itibaren Britannia'dadır. Legio IX muhtemelen Hadrianus döneminde doğuya sevk edildi ve 132-135 yıllarında Iudaea'da meydana gelen ayaklanma sırasında burada görev yaptı. Bu durum, daha önceden düşünüldüğü gibi Britanya'da yok edildiği görüşünün bugün geçerliliğini yitirdiğini ortaya koymaktadır. Lejyon MS 132-135 yıllarındaki görevi sırasında veya MS 161 yılında Armenia'daki seferler sırasında tarih sahnesinden silinmiş olabilir.

Legio X Fretensis

Augustus tarafından MÖ 41-40 yılında kuruldu ve Actium sonrasında Macedonia'da konuşlandırıldı. En geç 14 yılında Syria'ya kaydırılan lejyon 17-18 yıllarında Cyrrhus'ta tespit edilmiştir. 66 yılındaki Yahudi isyanı sırasında görev almış (Tac. Hist. 5.1.2) ve Hierosolyma ile Masada kuşatmalarında hizmet etmiştir. 3. yüzyılın sonlarına doğru Kızıldeniz'deki Aela'ya kaydırılmıştır. Fretensis unvanı da İtalya ve Sicilya arasında kalan boğazda yapılan savaşta yer aldığına işaret etmektedir (ILS 987; 1057). Fretensis adı, Fretum, yahut Fretum Siculum olarak bilinen İtalya ile Sicilya arasındaki darboğazdan gelir. Bu da lejyonun MÖ 36 yılında burada cereyan eden ve Octavianus (daha sonra Augustus) için hayati önem taşıyan Naulochus deniz savaşında görev almış olabileceğine işaret eder. Sembolleri boğa, yunus, kadirge ve yaban domuzudur.

Legio XII Fulminata

Muhtemelen MÖ 58 yılında Caesar tarafından Helvetii kavmine karşı verilen mücadeleler sırasında kurulan bu lejyon MÖ 58-49 yılları arasında Caesar'ın emrindeydi. MÖ 48 yılında Pharsalos'tadır. MÖ 46-45 yıllarında dağıtılmıştır. MÖ 44-43 yıllarında bir ihtimalle Marcus Aemilius Lepidus tarafından yeniden kurulmuş, ardından Marcus Antonius'un tarafında savaşmıştır. MÖ 41-31 yılları arasında Antonius'la birlikte doğudadır (sikkelerde *Antiqua* unvanıyla geçer). Actium Savaşı'nın ardından Augustus tarafından sahiplenilerek Mısır'da konuşlandırıldı. MS 14 yılından önceki bir tarihte Syria'ya kaydırıldı ve sonrasında Raphanea'daki lejyon karargâhını üs olarak kullandı. L. Caesennius Paetus'un Parth'lara karşı giriştiği seferde görev alan lejyonlardan biriydi ve bu seferde ağır bir darbe almıştı (Tac. Ann. 15.10-16). MS 66 yılında Syria valisi Cestius Gallus'un başarısızlıkla sonuçlanan Hierosolyma seferinde (Jos. BJ 2.499-555) ve sonra Titus'un Hierosolyma kuşatmasında yer aldı (Tac. Hist. 5.1.2). Ardından Vespasianus tarafından Cappadocia'daki Melitene'ye konuşlandırıldı. 175 yılında gerçekleşen Avidius Cassius ayaklanması sırasında imparatorluğa sadık kalması dolayısıyla Marcus Aurelius tarafından *Certa Constans* unvanıyla ödüllendirildiği düşünülmektedir (ILS 2748). En eski unvanı *Paterna*'dır (ILS 2242) ve Caesar'ın *pater patriae* unvanına dayanmaktadır.

Legio XV Apollinaris

Augustus tarafından bir ihtimal MÖ 41-40 yılında oluşturulan lejyon Actium'un ardından Illyricum'daydı. MS 9 yılından itibaren Pannonia'da muhtemelen Emona'da konuşlandırıldı. MS 14 yılından itibaren karargâhının Carnuntum olduğu tahmin edilmektedir. MS 62/63 yılında Syria'ya kaydırılmış, sonrasında MS 66-70 yıllarında Yahudi İsyanı sırasında savaşmıştır (Tac. Hist. 5.1.2). Ardından Tuna sınırına geri gönderilmiştir. *Vexillatio*'ları Traianus'un Dacia seferinde görev alan lejyon, bu görevlerin ardından tekrar doğuya kaydırılmıştır. Lejyonun son konuşlandırıldığı yer Cappadocia'daki Satala'dır. Unvanının (ILS 1072) kökeninin Actium Savaşı'na

dayandığı ve Augustus tarafından verildiği düşünölmektedir. Sembölü bilinmemektedir.

Legio XVI ve XVI Flavia Firma

Bu lejyon Augustus tarafından bir ihtimal MÖ 41-40 yılında kurulmuş ve Actium sonrasında Ren sınırında görev yapmıştır. MS 9 yılından itibaren Mogontiacum'da (bugünkü Mainz) konuşlandırılmıştır. Claudius lejyonu Novaesium'a (Germania Inferior, bugünkü adıyla Neuss) kaydirmiştir (Tac. Hist. 1.55.2). Bu lejyonun bir kısmı Vitellius'la İtalya'ya yürümüş, kalanıysa Iulius Civilis ayaklanmasında onun tarafını tutmuştur (Tac. Hist. 4.26.3). MS 69-70 yılında lejyon Vespasianus tarafından dağıtılmış, fakat XVI Flavia Firma adıyla yeniden kurulup hizmet vermeye başlamıştır (ILS 1066; 2655). Önceki unvanı *Gallica* ise (ILS 2034) Gallia'da görev yaptığını kanıtlayan bir işarettir, fakat burada hangi tarihte görev yaptığını net değildir. Unvan ilk kez Claudius dönemine ait bir yazıtta geçer (ILS 2695). Sembölünün aslan olabileği düşünölmektedir.

Flavia Firma adı lejyonun Flavius hanedanıyla ilişkisine işaret eder. 70 yılında doğuda yeniden kurulmuş ve 75 yılına kadar Syria'da görev yapmıştır. Sonraki yıllarda Cappadocia'nın Satala lejyon üssünde yer almış ve Traianus döneminde veya sonrasında Syria'daki Samosata'ya yerleştirilmiştir.

Legio XXII Deiotariana

En geç MÖ 25 yılında, Galatia kralı Deiotaros'un askerlerinden oluşturulmuş ve Mısır'daki Nicopolis'e yerleştirilmiştir. Sonraki geçmişle ilgili bilgiler karanlıkta kalmıştır. Lejyonun Mısır'da bulunmasıyla ilgili en geç tarihli bilgi MS 119 yılına aittir. Adı MÖ 40 yılında hayatını kaybeden Galatia kralı Deiotaros'a dayanmaktadır (ILS 1434). Lejyonun sembolüne dair bilgi yoktur.

EK 2 Anadolu'da Tespit Edilen Asker Yazıtları

Anadolu toprakları Roma imparatorluğunun Batısı ile Doğusu arasında bir köprü görevi görmektedir; üstelik imparatorluğun doğu sınırının bir kısmı da burada bulunmaktadır. Bu nedenlerle Anadolu genelinde gerek bu coğrafyada kalıcı görev yapan gerekse çeşitli sebeplerle bu coğrafyadan gelip geçen çok çeşitli ordu birliklerinin mensuplarına ait birçok yazıt bulunmaktadır. Aşağıdaki listede yer verilen yazıtlar, imparatorluğun çeşitli lejyonlarında görev yapan askerlere aittir. Bu listede *ordo equester* ve *ordo senatorius* mensuplarına dahil olup ordularda yüksek düzey komutanlık yapan isimlere yer verilmemiştir. Yine Anadolu'da yerel güvenlik unsuru olarak bulunan *stationarius* gibi veya yetkili valinin maiyetinde görev yapan *beneficiarius*, *cornicularius*, *tabularius* gibi askerlere de yer verilmemiştir. Bu nitelikteki ordu mensupları, özellikle görev icabı Anadolu'dan geçen ordular hakkında pek bir bilgi vermediği için bu listeye dahil edilmemiştir.* Bu listenin öncelikli amacı, görevleri nedeniyle Anadolu'da kalıcı veya geçici olarak bulunan lejyon birlikleriyle ilgili yapılabilecek çalışmalara bir girizgâh oluşturmaktır. Listede bulunan yazıtlar Roma eyaletlerine göre sıralanmıştır. Hangi eyaletten kaç asker yazıtı olduğu aşağıdaki listede gösterilmiştir.

EYALETLERE GÖRE ASKER YAZITLARININ DAĞILIMI

Lycia et Pamphylia	:	13
Syria	:	15
Asia	:	16
Bithynia et Pontus	:	32
Galatia	:	81

* Orduda bu görevleri ifa eden personel için genel olarak bkz. Stauner 2004: 116-204.

Cilicia	:	16
Cappadocia	:	16
<hr/>		
Toplam		189

A. ASIA

1. SEG 45 (1995): 1732

Yer: Hierapolis

Legio VIII Augusta birliğinde görevli C. Iulius Longus adlı askerın diktirdiği bir adak yazıtı. Bu yazıt Hierapolis'in yaklaşık 35 km kuzeydoğusunda kalan Bahadınlar köyündeki Apollon Lairbenos tapınağı yakınlarında bulunmuştur. Lejyonda aquilifer olarak görev yapan Longus dışında kölelerinin ve kızının da ismi yazıtta geçmektedir ve askerın ailesiyle birlikte bulunduğu düşünölmektedir; dolayısıyla 8. lejyonun Anadolu'nun bu kısmında bir süreliğine konuşlandırılmış olabileceği ileri sürölmektedir. Yazıt 170-180 yıllarına tarihlendirilmektedir (SEG 45 1995: 1733-36). Aquilifer lejyonun bayrağını taşıdığı için bunun bir vexillatio'da görevli asker olarak değil de, lejyonuyla birlikte burada görev yapan bir asker olduğu ileri sürölmektedir (Ikibyra: 158).

2. AE 2009: 1380

Yer: Hadrianoi ?

Muhtemelen emekli bir askere ait mezar yazıtı. Yazıtın sadece "Betranos legion(os)" kısmı okunabilmektedir.

3. AE 2008: 1363

Yer: Hierapolis

Aurelius Apollonius adlı bir askerın de adının geçtiği Eski Yunanca yazıt. Corpus yazıtı MS 3. yzzyıl sonuna tarihlemektedir.

4. AE 2011: 1335

Yer: Apamea

Legio VII Claudia birliğinde görev yapan ismi meçhul bir askerın karısı için yaptırdığı yazıtın bir parçası.

5. AE 1992: 1609

Yer: Aizanoi

Legio VII Claudia birliğinde görev yapan Marcus Aur. Asclepiades adlı askerın mezar yazıtı. Eski Yunanca yazıtın üzerinde yazılı 268 tarihi Sulla erasına göre MS 183-184, Actium erasına göreyse MS 237-238 yılına tekabül etmektedir.

6. AE 1993: 1538

Yer: Rodos

Aelius Tryphon için Rodos kenti tarafından diktirilen bir onur yazıtı. Tryphon'un orduda *primus pilus* olarak görev yaptığı dışında askeri kariyeriyle ilgili başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

7. AE 1996: 1459

Yer: Philadelphia

Aurelius Iulianus adlı askerin mezar yazıtı. Iuliannus'un hangi birlikte görev yaptığı belli değildir. Yazıt MS 212 yılı sonrasına tarihlenmektedir.

8. AE 1995: 1490

Yer: Hierapolis

Legio VIII Augusta birliğinde görev yapan C. Iulius Longos'a ait mezar yazıtı. Corpus yazıtın MS 140 yılından öncesine ait olduğunu iddia etmektedir.

9. AE 1997: 1418 = IAlexandria Troas: 136

Yer: Alexandria Troas

Legio VI Ferrata birliğinde *primus pilus* olarak görev yapan fakat adı belli olmayan bir askere ait yazıt. Yazıt MS I. veya 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

10. CIL III: 414

Yer: Smyrna ?

Legio XII Fulminata birliğinde görev yapan bir askere ait mezar yazıtı. Yazıt corpus'ta Smyrna menşei gözükmese de rağmen buluntu yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu dönemde tüm doğu kentlerinden çeşitli antik eserlerin İzmir'e getirilip buradan da batıdaki

alıcılara satıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu yazıtın buluntu yeri Anadolu olabileceği gibi, Suriye ve Mezopotamya da olabilir.

11. AE 2002: 1392

Yer: Kuzeydoğu Lydia

Bu askerin hangi birlikte görev yaptığı belli değildir. AE 2002: 1391'de adı geçen ve orduda *optio* olarak görev yapmış Thrasyboulos'un mezar yazıtı. Thrasyboulos 72 yıl yaşamış ve bu yazıt Sulla erasına göre 235-236 yılında dikilmiştir (Sulla: 320). Diğer yazıtın dikildiği tarihi, yani 195-96 yılını esas alarak tahmin yürütecek olursak Thrasyboulos'un Septimius Severus ve muhtemelen oğulları zamanında orduda görev yapmış bir asker olduğunu söyleyebiliriz.

12. AE 2002: 1391 = PETZL EA 34 (2002): 93-95n.1.

Yer: Kuzeydoğu Lydia

Kuzeydoğu Lydia kökenli olup tam buluntu yeri belli olmayan bu onurlandırma yazıtı Sulla erasına göre 280 yılına aittir ve bu da yazıtın 195-6 yıllarına ait olduğunu göstermektedir. Yazıt orduda *optio* olarak görev yapan Publius Cornelius Thrasyboulos'un eşi ve annesi için yaptırdığı bir onurlandırma yazıtıdır. Askerin görev yaptığı birlikle ilgili bir bilgi ne yazık ki bulunmamaktadır.

13. AE 2002: 1383= SCHWERTHEIM 2002: 59-62

Yer: Alexandria Troas

Lucius Cornelius Ioulianus adlı amirale ait onurlandırma yazıtı. Onurlandırılan kişinin

Misenum'da görev yapan bir amiral olması veya Asia Minor'daki eyaletlerden birinde görev yapmış olabileceği ihtimalinden bahsedilmektedir. Ayrıca Propontis'in girişinde bulunan Alexandria Troas'ta bir donanma birliği bulundurma ihtimalinden de söz edilir (AE 2002: 1383). Yazıt nomen ve praenomen dolayısıyla Augustus dönemine tarihlenmektedir ve onurlandırılan kişinin L. C. Sulla veya L. C. Cinna ile aynı aileden olma ihtimali de değerlendirilmiştir.

14. CIL III: 13663

Yer: Apamea

Legio IV Flavia birliğinde görev yapan M. Aurelius Athenius adlı veteran asker ve eşine ait sarcophagus yazıtı. Yazıt muhtemelen MS 212 yılından sonrasına aittir. Asker aynı zamanda beneficiarius olarak da görev yapmıştır.

15. CIL III: 387

Yer: Alexandria Troas

Alexandria Troas'ta Legio IV Flavia birliğinde görev yapan C. Iulius Alexander adlı askere ait mezar yazıtı.

16. IGR IV: 279

Yer: Pergamon

Pergamon'da Asclepius Soter'e adakta bulunan bir Legio I Italica birliği askeri. (yazıt daha sonra Habicht, Alt. v. Perg. VIII.3, n. 77'de yeniden edite edilmiştir). Yunanca yazıtta Lucius Apidius Domitius adlı askerin adı geçmektedir. Bu lejyon Moesia'da konuşlandırıldığı

için bu askerin Asia'ya bir sefer sırasında gelen kuvvetlerden birinde olduğu düşünülebilir.

B.BITHYNIA ET PONTUS

1. CIL III: 14187,4 = Marek 2003: 111 = IGR III: 1433 = AE 2007: 1322

Yer: Amastris

Legio XIII Gemina lejyonunda *trecenarius primus pilus* olarak görev yapmış Sextus Vibius Gallus'a ait adak yazıtı. Gallus gösterdiği cesaret dolayısıyla nişanlarla ödüllendirilmiştir. *Trecenarius* unvanlı askerin spesifik olarak hangi görevle meşgul olduğu bilinmemektedir. de la Bédoyère (2017: 288) bu unvanın hızlandırılmış terfi için bir sıçrama tahtası olarak kullanılmış olabileceğini tahmin etmektedir.

2. IKlaudioupolis: 40 = AE 1984: 825

Yer: Claudiopolis

Atlı ve zırhlı (*equitum catafractariorum clibanariorum*) *vexillatio* birliğinde görev yapan Valerius Fuscianus'a ait mezar yazıtı.

3. IPrusa ad Olypnum: 173 = AE 1947: 188 = AE 1991: 1472

Yer: Prusa ad Olypnum

Legio XXX Ulpia askeri Nobilinius Scriptio için arkadaşları Apuleius Aequalis ve Rufinius Saturninus tarafından diktirilen mezar yazıtı. Lejyonun Antoninae unvanından dolayı yazıtın tarihini MS 3. yüzyılın başına tarihlemek mümkün görünmektedir. Cassius Dio

(80.4.5) Caracalla ve Macrinus'un 218-9 yıllarında gerçekleştirilen Parth seferine katılan ve esas görev yeri Kelt bölgelerinde olan birliklerin geri dönerken Bithynia'da kışladığını ifade etmektedir. Legio XXX Ulpia Victrix birliği de o yıllarda esasen Ren sınırında görev yapan bir askeri birliktir. Dolayısıyla bu yazıtı da bu bağlamda değerlendirmemiz mümkündür. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer örnekler için bkz. (TAM IV-1: 152 = AE 1977: 792; AE 2000: 1447 = CIL III: 6764 = Bosch 1967: 109 = Mitchell 2012: 179; IKalkhedon: 55 = AE 1934: 125 = AE 2010: 1067)

4. IKalkhedon: 55 = AE 1934: 125 = AE 2010: 1067

Yer: Calchedon

Legio VIII Augusta askeri Severius Acceptus için mirasçısı Dubitatus Attianus gözetiminde yaptırılan mezar yazıtı. Legio VIII Augusta birliği muhtemelen Parth savaşlarında görev yaptıktan sonra esas görev yerine dönerken asker Kalkhedon'da hayatını kaybetmiş olmalıdır. Yazıt 218/9, yani Elagabalus dönemine tarihlenmektedir. (Krş. IKibyra I: 137) Cassius Dio (80.4.5) Caracalla ve Macrinus'un 218-9 yıllarında gerçekleştirilen Parth seferine katılan ve esas görev yeri Kelt bölgelerinde olan birliklerin geri dönerken Bithynia'da kışladığını ifade etmektedir. Legio VIII Augusta birliği de o yıllarda esasen Ren sınırında görev yapan bir askeri birliktir. Dolayısıyla bu yazıtı da bu bağlamda değerlendirmemiz mümkündür. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer yazıtlar için bkz. (TAM IV-1: 152 = AE 1977: 792; IPrusa ad Olympum: 173 = AE 1947: 188 = AE 1991: 1472; AE 2000: 1447 = CIL III: 6764 = Bosch 1967: 109 = Mitchell 2012: 179)

5. Stauner 2012: 89

Yer: Nicaea

Lejyona Elagabalus tarafından verilen Pia Felix Fidelis Aeterna unvanı nedeniyle yazıtın tarihini 218 yılından sonraya tarihlemek mümkündür.

6. TAM IV-1: 152 = AE 1977: 792

Yer: Nicomedia

Legio XXX Ulpia Victrix askeri Servandinius Avitus'un mezar yazıtı. Cassius Dio (80.4.5) Caracalla ve Macrinus'un 218-9 yıllarında gerçekleştirilen Parth seferine katılan ve esas görev yeri Kelt bölgelerinde olan birliklerin geri dönerken Bithynia'da kışladığını ifade etmektedir. Legio XXX Ulpia Victrix birliği de o yıllarda esasen Ren sınırında görev yapan bir askeri birliktir. Dolayısıyla bu yazıtı da bu bağlamda değerlendirmemiz mümkündür. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer yazıtlar için bkz. (IPrusa ad Olympum: 173 = AE 1947: 188 = AE 1991: 1472; AE 2000: 1447 = CIL III: 6764 = Bosch 1967: 109 = Mitchell 2012: 179; IKalkhedon: 55 = AE 1934: 125 = AE 2010: 1067)

7. French 1990: 135

Yer: Amaseia

Amaseia'da bulunan ve üzerinde Leg. V | Mac. | Coh X yazılı bir altar parçası. French Tac. 15.9.2.'deki bilgileri de dikkate alarak bu lejyonun en azından bir kısmının bir süre burada bulundurulduğunu, hatta bu lejyona buradan asker temin edildiğini öne sürmektedir. Yazıtın tarihi olarak French MS 60'lı yılları, yani Corbulo'nun seferlerine denk gelen bir dönemi ya da Traianus'un Parth seferlerine denk gelen bir dönemi önermekte, Mitchell da (1993: 135) buna katılmaktadır.

8. SP III: 157b.

Yer: Khiliokomon

Publius Pontius Rufus adlı VI Ferrata birliğinde görev yapmış bir veteran askerin muhtemelen babası veya annesi için yaptırdığı bir mezar yazıtıdır. Mitchell (1993: 135) ve French (1990: 555-561) Tacitus'un verdiği bilgilerden yola çıkarak bu askerin V Macedonica lejyonunda görev yaptığını ifade etmektedir. Fakat yazıtta bu yönde bir bilgi yoktur. Yazıtın üzerinde VI Sidera, (Lat. Ferrata)ifadesi bulunmaktadır.

9. SP III: 169

Yer: Khiliokomon

Titus Sulpicius Germanus adlı veteran askere ait bir mezar yazıtıdır. Askerin hangi birlikte ne gibi bir görev yaptığını ilişkin herhangi bir bilgi ne yazık ki bulunmamaktadır. Mitchell (1993: 135) ve French (1990: 555-561) Tacitus'un verdiği bilgilerden yola çıkarak bu askerin V Macedonica lejyonunda görev yaptığını ifade etmektedir. Fakat yazıtta bu yönde bir bilgi yoktur. Yazıtta askerin sadece veteran olduğuna işaret eden bir not (veteranus) vardır.

10. SP III: 108

Yer: Khiliokomon

Truphena adlı annesinin oğlu asker Titus Aurelius Lucanus için yaptırdığı mezarının yazıtı.

11. SP III: 49 = IGR III: 141

Yer: Neoclaudiopolis

Legio III Augusta birliğinde centurio olarak görev yapan Lucius Antonius Valens adlı askerin mezar yazıtı.

12. SP III: 69

Yer: Neoclaudiopolis

Nikomedia şehrinden bir askerin Vezirköprü'de bulunmuş yazıtı. Askerin hangi birlikte görev yaptığına dair bilgi yoktur.

13. SP III: 90

Yer: Neoclaudiopolis

L. Antonius Longos adlı askere ve karısına ait bir mezar yazıtı. Askerin hangi birlikte görev yaptığı belli değildir. Mezar taşının üzerinde gladius'a benzer bir kılıcın resmi bulunmaktadır. 3. ve 4. satırlarda bulunan Yunanca οÈετρανÚω kelimesi yazıtın bir askere ait olduğunu şüphe götürmez bir şekilde kanıtlamaktadır.

14. SP III: 269

Yer: Zela

Zile'de bulunan ve 30. lejyonda görev yapan bir *centurionun* azadlısı Egida veya Egis için yaptırdığı mezar yazıtı.

15. Mitford 1988: 176

Yer: Comana Pontica

Comana Pontica'da bulunan ve Leg. V. Macedonica centurion'luğuna terfi ettirilen fakat doğu sınırına yapılan hareket sırasında hayatını kaybeden eski bir muhafız alayı askeri olan M. Caesius Verus'un azadlıları tarafından dikilen bir mezar yazıtı. Bu yazıt Mitchell'a göre

(1993: 136) bölgede ele geçen en detaylı bilgi içeren yazıttır. Yazıtta Verus'un kariyeri hakkında detaylı bilgi mevcuttur. Bu yazıt vasıtasıyla örneğin Verus'un evocatus olarak orduya geri çağrıldığını ve emekli olduğu lejyonda, yani V Macedonica'da görev yapmaya devam ettiğini öğrenebiliyoruz. Ayrıca bkz. Strobel 1989.

16. AE 1914: 135

Yer: Amaseia

Kendi vatanında toprağa verilen ve Legio V Macedonica birliğinde görev yapmış Amaseia'lı bir veterana ait mezar yazıtı. Askerin adı L. Iulius Maximus'tur ve orduda *signifer* olarak görev yapmıştır.

17. SP III: 34

Yer: Neoclaudiopolis

Legio XVI Flavia Firma veya Legio XV Apollinaris birliklerinden birinde görev yapan Valerius Saturnilus adlı bir asker.

18. Mitford 1974: 163n.2 = AE 1993: 1562 = AE 1975: 783

Yer: Trapezus

Legio XV Apollinaris birliğinde 6 yıl görev yapan T. Aurelius Apolinarius adlı askere ait yazıt. (Tiberius veya) Titus Aurelius ismi yazıtın MS 2. yüzyılın ikinci yarısından sonraki bir dönemde yaşayan bir askere ait olması ihtimalini düşündürmektedir. Asker muhtemelen Antoninus Pius döneminde vatandaşlık hakkı kazanmış biridir. Mitford'a göre harflerin yazım stili de bu olasılığı artırmaktadır. Bu asker muhtemelen Anadolu kökenli bir askerdir. Yazıtta

adı geçen şehir Caesarea, Cappadocia bölgesinde bulunan ve diğer adı Mazaca olan şehir olabilir. Görünüşe göre MS. 2. yüzyıl gibi erken bir tarihte Trapezus kentinde daimi bir karakol oluşturulmuş ve bu karakol çeşitli lejyonlarda görev yapan bazı askerlerin birlikler halinde buraya sevk edilmesiyle beslenmiştir. Trapezus'un önemli yollar üzerinde bulunması ve Roma'nın bu bölgeyi kontrol altında tutmak istemesi burada kalıcı bir askeri oluşumu gerektirmiş olabilir. Bu varsayım CIL III 6745'te bahsedilen ve Legio XII Fulminata askerleri tarafından yaptırılan kutsal yapıyı da daha anlamlı hale getirmektedir. Bölgede huzurun bozulmasıyla beraber Trapezus'ta daha sonra daimi bir lejyon bulundurulmaya da başlanacaktır fakat görece olarak erken sayılabilecek bir tarihte bu bölgede vexillatio'ların görevlendirilmesi, ancak yerel güvenlik hususlarıyla ilişkilendirildiğinde mantıklı olabilir.

19. SP III: 70

Yer: Neoclaudiopolis

Neoclaudiopolis'te bulunan (Vezirköprü) ve Melitene'deki birlikte görev yapan, muhtemelen Legio XII Fulminata askerlerinden birine ait mezar yazıtı. Yazıtta askerinin adı bulunduğu kesim kırıktır. Yunanca yazıtta askerinin ne kadar süre görev yaptığının yazılı olduğu kesim de kırıktır. Askerinin Honesta Missio'nun ardından muhtemelen yerlisi olduğu şehre geldiğini düşünmek yanlış olmaz.

20. Cremer&Şahin 1983: 44n.1 = IK Prusias: 31

Yer: Prusias ad Hypium

Adapazarı'nda bulunan ve Augustus zamanında orduya alınan ve Leg. VI Ferrata birliğinde görev yaptıktan sonra emekli olup yurduna dönen bir askerinin İmparator Tiberius için yaptırdığı bir adak yazıtı. Yazıt Yunancadır ve askerinin adı Publius Alfius'tur. Publius Alfius köyüne dönmesinin ardından burada ömür boyu rahiplik yapmıştır. IK Prusias'a göre yazıt Düzce'nin Konuralp ilçesinde bulunan Üskübü mevkiinde ele geçmiştir.

21. AE 2004: 1373 = ISinope: 121

Yer: Sinope

Sinop'ta bulunan ve P. Aelius Pompeius adlı veteran askerin eşi Numeria Procope ve kendisi için yaptırdığı mezarın yazıtı. Publius Aelius nomen ve praenomen'i yazıtın Hadrianus dönemi ve sonrasına ait olabileceğini düşündürmektedir. Yazıt muhtemelen MS 2. yüzyılın ilk yarısına aittir. Askerin görev yaptığı birlik belli olmamakla birlikte doğduğu yerin Carnuntum olduğu anlaşılmaktadır. Yazıt çift dillidir.

22. AE 2004: 1374 = ISinope: 122.

Yer: Sinope

Sinop müzesinde bulunan ve muhtemelen Cypria Cohors'unda ve Bassus'un centuria'sında görev yapmış bir asker olan Marcus Blossius'a ait mezartaşı. AE 2004'te askerin Campania'lı olabileceği, hatta Sinuessa kentinin yerlisi olabileceği ifade edilmektedir. Teretina kabilesi Campania'da sadece bu kentte bulunmuştur. Yazıt Solin (AE 2004: 1374) tarafından Augustus veya Tiberius dönemlerine tarihlenmektedir. Bunun en önemli sebebi askerin isminin ifade edilış tarzıdır. Askerin cognomen'i de yoktur. Ayrıca krş. French&Speidel 1985: 99.

23. CIL III: 6745

Yer: Trapezus

Legio XII Fulminata birliğinin vexillatio'sunun ve bu vexillatio'nun başında bulunan centurio Iulius Proculus'un yazıtı. Mommsen corpus'ta (s6) Procur. yerine Proculi okumasını

uygun görmektedir, fakat Ritterling bunu kabul etmez (RE 12, 1710). Julius Proculus adında bir centurion'un Satala'da bulunan başka bir yazıttan da bilinmesi doğru tamamlamanın bu şekilde olması ihtimalini artırmaktadır.

Grosso (1954: 136) bu yazıtın Harnozica ve Bakü'de bulunan yazıtlarla aynı döneme ait olduğunu iddia etmekte ve birliğin Trapezus üzerinden geçtiğini ifade etmektedir. Fakat Mitford harf formlarına bakarak buradaki yazıtın diğerleri gibi 1. yüzyıla tarihlenmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Ayrıca *centurionun* ismi de MS 1. yazıtlarında görmeye alıştığımız gibi praenomen, nomen gentilicum ve cognomen sıralamasıyla yazılmamıştır. Bu yazıt muhtemelen MS 2. veya 3. yüzyıldaki askeri hareketlilikle ilişkilidir.

24. CIL III: 6747

Yer: Trapezus

Legio XV Apollinaris birliğinde görev yapan Nebius Isidorus adlı askere ait yazıt. Asker muhtemelen birlikte görevli doktordur (s2: med(icus)). Nebius Gallia kökenli bir isimdir (Schulze 1904:35). Isidorus ise Mısır tanrılarında biri olan Isis ile bağlantılı olup milattan sonraki dönemlerde sık kullanılmakla birlikte daha belirli bir tarihlendirmeye ilgili bir ipucu sunmamaktadır. Fakat harflerin düzensizliğine ve inceliksiz yazımına bakılacak olursa yazıtın MS 2. veya 3. yüzyıla ait olduğu söylenebilir.

25. AE 1997: 1406

Yer: Modrene

Orduda *signifer* olarak görev yapan Cassius Longinus'u onurlandırmak için yaptırılan yazıt. Askerin hangi birlikte görev yaptığı belirtilmemiştir.

26. AE 1993: 1433

Yer: Amasra

Iulius Gallititanus adlı *primus pilus*un adının geçtiği ait yazıt. Askerin birliği hakkında bir bilgi verilmemiştir.

27. AE 1992: 1670

Yer: Amasia

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan C. Valerius Secundus'un mezar yazıtı. Corpus yazıtın tarihini MS 2. yüzyıl olarak önermektedir.

28. AE 1991: 1473

Yer: Amasia

Legio V Macedonica birliğinde beneficiarius olarak görev yapan Tiberius Claudius Crescens'in mezar yazıtı. Yazıt Nero dönemine tarihlenmektedir.

29. AE 1991: 1474

Yer: Amasia

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan Lucius Petronius Herculanus'a ait mezar yazıtı. Yazıt MS 2. yüzyıla tarihlenmektedir.

30. AE 1991: 1475

Yer: Amasia

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan Publius Aelius Firmus'un evlatlığı için yaptırdığı mezar yazıtı. Yazıt MS 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir.

31. AE 1995: 1426

Yer: Amastris

Antonius Severus adlı lejyon askeri için babası tarafından yaptırılan bir mezar yazıtı. Askerin hangi birlikte görev yaptığı belirtilmemiştir.

32. AE 2011: 1367

Yer: Hadrianopolis

Valens adlı bir veterana ait yazıt. Askerin hangi birlikte görev yaptığı belli değildir.

C. CAPPADOCIA

1. Mitford 1974: 165 = AE 1971: 465 = AE 1972: 665 = AE 1975: 817

Yer: Satala

1964 yılında köy camiine yaklaşık 150 m. kuzeyde bulunan ve Legio XVI Flavia Firma birliğinde *signifer* olarak görev yapmış Gaius Quintianus Maximus adlı askere ait mezar yazıtı. Maximus yörede sıklıkla görülen bir cognomen'dir. Dolayısıyla bu askerin o yöreli olduğu düşünülebilir. Ayrıca Quintianus ismine CIL'de isim olarak rastlanmasa da, birçok yazıtta cognomen veya agnomen olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. CIL XIV 537; CIL VI 3268; CIL VI 32786; CIL VI 32808; CIL 2886; CIL VI 2451; CIL VI 3130; CIL VI 2919; AE 1908: 12.) AE 1908: 12 dışındaki tüm yazıtlarda geçen cognomen veya agnomen'lerin, ordunun çeşitli birliklerinde görev yapan askerlere ait olması da ilginç bir tesadüftür.

Harflerin yazım şeklinden anlaşıldığı kadarıyla yazıt MS 1. veya MS 2. yy. başlarına ait olmalıdır. Satala'da Hadrianus döneminin sonundan itibaren XV Apollinaris lejyonunun görev yaptığı kesin olarak bilinmektedir (Suet. Vesp. 8; krş. RITTERLING 1925: sp. 1765). Bu lejyonun daha önce burada görev yapmış olduğu anlaşılmaktadır. 16. lejyon Traianus'un Parth savaşında yer aldığı için bu bölgeden 114 yılından itibaren güneye sevk edilmiş olabilir (AE 1972: 665; AE 1975: 817). Dolayısıyla yazıtın tarihlendirilmesinin bu sevk öncesine, yani MS. 2. yüzyıl başlarına yapılması mantıklı görünmektedir.

2. ZPE 115-143 = AE 1975: 818

Yer: Satala

Legio XV Apollinaris'in cephanelik sorumlusu Antonius Paternus'un mezar yazıtı.

3. BCH 1909: 66n45

Yer: Caisarea

Bir arkadaşı tarafından toprağa verilen ve valinin yanında strator olarak görev yapan bir Legio XII Fulminata askerine ait mezar yazıtı.

4. IGR III: 120 = Harper 1968: 111n3

Yer: Comana

Legio XII Fulminata birliğinde görev yapan G. Elouios Kapreolos (Flavius Gabriolus ?) adlı *centurio*ya ait adak steli.

5. French&Summerly 1987: 17

Yer: Satala

T. Flavius Mansuetus'a ait mezar yazıtı. Virunum'lu (Noricum, Zollfeld, Avusturya) bir asker olduğu anlaşılan Mansuetus'un hangi lejyonda görev yaptığı belli olmamakla birlikte French ve Summerly bu lejyonu doğru olarak XV Apollinaris şeklinde önermektedir. Lejyonda Beneficiarius Legati olarak görev yapan Mansuetus'un mezar taşı muhtemelen Hadrianus dönemine aittir.

6. French&Summerly 1987: 18 = AE 1988: 1043

Yer: Satala

Legio XV Apollinaris birliğinde görev yapan Savaria'lı (Pannonia Superior, Szombathely, Macaristan) asker Ti. Iulius Martialis'e ait mezar yazıtı. French yazıtı Hadrianus dönemine tarihlenmenin doğru olacağını ifade etmektedir.

7. French&Summerly 1987: 19

Yer: Satala

Legio XV Apollinaris birliğinde centurio olarak görev yapan Bellunum'lu (Belluno, İtalya Alpleri) P. Turranius Severus'un mezar yazıtı. Lejyonun VI. cohors'unda hastatus prior olarak görev yaparken ölen asker daha önce de Leg. IV Flavia Felix'in V. cohors'unda princeps posterior olarak hizmet etmiştir.

8. AE 1997: 1509

Yer: Satala

Legio XVI Flavia Firma birliğinde görev yapan C. Trebonius adlı askere ait yazıt. Yazıtın durumu çok kötü olduğundan tam olarak belirlenemese de, ilk satırın sonundaki harfin "n" olduğu neredeyse kesindir. Bu da ismin Trebonius olarak belirlenmesine yardımcı olur. Trebonius ismi yazıtın MS 1. yüzyıl sonuna ait olma olasılığını artırmaktadır (MITFORD 1997: 142). Satırın yarısından fazlası kırık olduğu için harfler tam değildir, fakat büyük olasılıkla tamamlama doğrudur. Satırda okunabilen son harf "O" ile "FF" arasında bir veya iki harfin sığabileceği bir ara bulunmakla birlikte bugün bu harf veya harfler okunacak durumda değildir. Mitford bu bölümü "[c]o[h]" olarak tamamlamayı önerse de (MITFORD 1972C: 18-2), bu önermenin doğruluğu tartışmalıdır. Başı ve sonu kırık bir yazıt olduğu için tam olarak bir şey söylemek zor olsa da, bunun bir askerin mezar taşı olduğu görünmektedir. Baş tarafı kırık olduğu için bu tür mezar taşlarının başında genellikle rastladığımız D(is) M(anibus) veya D(is) M(anibus) S(acrum) gibi ifadeleri burada tespit edemiyoruz.

9. Mitford 1997: 150

Yer: Satala

Iulius Proculus adlı *centurionun* azadlısı için yaptırdığı yazıt. Hermes ismi azadlı köleler arasında oldukça yaygın kullanımı olan bir isimdir. Genç Plinius'un da aynı adlı bir azadlı kölesi vardır (Ep. 7.11). (Hermes'in sık rastlanılan bir azadlı köle ismi olması hk. ayrıca bkz.

MITFORD 1997: 149 ve ilgili dipnot). Pontus'ta da Hermes ismine rastlanmaktadır (SP III, 59). Trabzon'da bulunan mimari yazıtta (CIL III: 6745) adı geçen Iulius Proculus muhtemelen bu yazıtta karşımıza çıkan aynı isimli kişidir (krş. AE 1997: 1511). O halde yazıtın 4. satırını [leg(ionis) XVI F(laviae) F(irmae)] tamamlamak yerinde olacaktır.

10. Mitford 1997: 149 = Yorke 1898:323n.41

Yer: Satala

Muhtemelen bir *signiferin* yaptırdığı adak yazıtı. Yazıtın ilgili kısımları kırık olduğu için askerin hangi birlikte görev yaptığı belli değildir.

11. AE 2000: 1478 = BCH 33 (1909): 146n.120 = ITyana: 53

Yer: Tyana

Hangi lejyonda görev yaptığı yazıtın ilgili yeri kırık olduğu için belirlenemeyen Valerius Florentinus adlı askerin babası için yaptırdığı mezar yazıtı.

12. AE 1997: 1522

Yer: Cappadocia (Kırşehir Müzesi)

Legio XV Apollinaris, XIII Gemina, I Adiutrix, XVI Flavia Firma ve I Minerva gibi birliklerde asker olarak görev yaptıktan sonra Legio IV Scythica birliğinde komutanlığa kadar yükselen ve Germania ve Dacia savaşlarındaki başarılarından ötürü nişanlara layık görülen ismi meçhul bir askere ait yazıt. Bu askerin Domitianus'un emri altında savaştığını düşünmek yanlış olmaz. Dolayısıyla bu yazıtı MS 1. yüzyıl sonuyla 2. yüzyıl başına tarihlemek mümkündür.

13. AE 1991: 1543

Yer: Tyana

Legio II Adiutrix, Legio III Augusta ve Legio XXI Rapax birliklerinde centurio olarak görev yapan Titus Sempronius Augustinus adlı askerin mezar yazıtı. Corpus yazıtın Flaviuslar dönemine ait olduğunu belirtmektedir.

14. AE 1991: 1544

Yer: Faustino polis

L. Salvius Niger adlı emekli askere ait yazıt. Yazıt, MS 176 yılından sonrasına tarihlenmektedir.

15. AE 1951: 263.

Yer: Harmozica (Tiflis)

Legio XII Fulminata'da centurio olarak görev yapan L. Iulius Maximus'un İmparator Domitianus için diktirdiği yazıt. Bu yazıt sayesinde Roma imparatorluğunun Kafkaslardaki hakimiyetini bu dönemde de devam ettirdiğini anlıyoruz.

16. ILS 9117

Yer: Harmozica (Tiflis)

İmparator Marcus Aurelius Antoninus zamanına tarihleyebileceğimiz bu yazıt, XV Apollinaris ve XII Fulminata lejyonlarından oluşturulan bir vexillatio birliğinin bugünkü Tiflis yakınlarında bulunan Harmozica'daki faaliyetine işaret etmektedir. XV Apollinaris lejyonunda centurio olarak görev yapan Titus Aurelius Varus'un ismini bu yazıt sayesinde öğreniyoruz.

D. CILICIA

1. IAnazarbos: 70 = AE 1954: 9 = AE 1974: 643

Yer: Anazarbos / Iustinopolis

Legio II Parthica'da görev yapmış Septimius Dizas adlı askerin mezar yazıtı.

2. Bean&Mitford 1962: 192n8

(AS 12)

Yer: Syedra

Dağlık Cilicia (Aspera)'daki Syedra kentinin yerlisi bir askere ait mezar taşı. Asker Legio V Macedonica birliğinde görev yaptıktan sonra emekli olup kentine geri dönmüştür. Yazıt çift dillidir.

3. IGR III: 814

Yer: Artanada

Dağlık Cilicia'daki Artanada'da bulunan ve Legio I veya III Parthica birliğinde görev yapmış bir askerin muhtemelen oğlu için yaptırdığı mezar taşı. Taşın kırık olması dolayısıyla askerin kesin olarak bu lejyonlardan hangisinde görev yaptığı tespit edilememektedir.

4. AE 1965: 312

Yer: Carallia

Legio IV Scythica birliğinde görev yaptıktan sonra emekliye ayrılan M. Aur. Posidios Obrimos adlı veteranın meclis tarafından onurlandırıldığını ifade eden yazıt.

5. BEAN&MITFORD 1965: 15n.15 = AE 1965: 322

Yer: Corybrassus

Legio II Parthica birliğinde görev yapmış Corybassus'lu Marcus Aurelius Neon adlı askere ait yazıt.

6. ILS II: 8877 = IGR III: 865

Yer: Kanytellis

Legio II Parthica birliğinde görev yapmış emekli asker Helvius Konon'a ait mezar yazıtı. Hagel-Tomaschitz (1998:18) yazıtı MS 2. yüzyıl sonu ila 3. yüzyıl başına tarihlemektedir.

7. AE 1997: 1508 = AE 1991: 1565

Yer: Laertes

Legio XII Fulminata birliğinde görev yapan Aurelius Neon Hieraks adlı *signifere* ait yazıt.
Yazıt MS 212 yılı sonrasına tarihlendirilmektedir.

8. AE 1997: 1526

Yer: Anemourion

C. Lucius Vales adlı emekli askerin mezar yazıtı. Yazıtı MS 1. yüzyıl sonu ila 2. yüzyıl başına tarihlemek mümkündür.

9. AE 1991: 1550

Yer: Anazarbos

Orduda *eques singularis* olarak görev yapan Flaccius Septimius'a ait mezar yazıtı. Mezarı yaptıran da *duplicarius* unvanlı bir başka askerdir.

10. AE 1991: 1551

Yer: Anazarbos

Orduda *eques singularis* olarak görev yapan C. Iulius Proculus'a ait mezar yazıtı. Mezarı yaptıran da yine bir başka askerdir.

11. AE 1991: 1552

Yer: Anazarbos

Orduda eques singularis olarak görev yapan C. Iulius Clemens'e ait mezar yazıtı. Mezarı yaptıran da yine bir başka askerdir.

12. AE 1991: 1553

Yer: Anazarbos

Orduda eques singularis olarak görev yapan Aurelius Bitho'ya ait mezar yazıtı. Mezarı yaptıranlardan biri beneficiarius olarak görev yapmıştır.

13. AE 1991: 1554

Yer: Anazarbos

Orduda eques singularis birliğinde custos armorum (cephane sorumlusu) olarak görev yapan Lingius Sollianus'a ait mezar yazıtı. Mezarı yaptıranlardan biri de muhtemelen yine bir başka askerdir (Iullinus arm(orum) custodis), m(uniceps)).

14. AE 1991: 1555

Yer: Anazarbos

Orduda eques singularis görevinden emekli olan Calventius Calvanus'a ait mezar yazıtı. Corpus yazıtı MS 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

15. AE 1991: 1566

Anemorium

Lucius Vas adlı bir centurion'un mezar yazıtı. Yazıtın eksiksiz yayını yapılmadığı için Corpus'ta tam olarak bulunmamaktadır. Vas'ın askeri kariyerine ait bilgi bununla sınırlıdır.

16. Bean & Mitford 1965: 33.

Yer: Sivastı, Gazipaşa

Legio II Parthica birliğinde görev yapmış Marcus Aur. Neon adlı emekli askere ait mezar yazıtı. Yazıtı MS 212 yılı sonrasına tarihlenmek mümkündür.

E. GALATIA

1. Mitchell 2012: 166 = Chiron 2013: 542 = AE 1981: 786

Yer: Ancyra

Legio V Macedonica'da *primus pilus* olarak görev yapmış Lucius Pontius Seneca'nın mezar yazıtı.

2. AE 1987: 942

Yer: Apollonia

Legio IV Flavia askerleri (tesserarius) Aurelius Zoticus ve Aurelius Bello tarafından yaptırılan bir adak yazıtı. Yazıtın MS 212 yılından sonrasına tarihlenmesi mantıklı görünmektedir.

3. AE 1987: 944

Yer: Apollonia

20 yaşında orduya ilk adımını atan ve on beş yıl orduda görev yaptıktan sonra otuz beş yaşında hayatını kaybeden Legio IV Flavia askeri Aurelius Aurelianus'un mezar yazıtı. Yazıtı MS 212 yılından sonrasına tarihlemek mantıklı görünmektedir.

4. AE 1987: 945

Yer: Apollonia

Legio XI Claudia askeri Aurelius Buris'in diktirdiği ve Aurelius Auluzenus'a ait mezar yazıtı. Bu yazıtı MS 212 yılından sonraya tarihlemek mümkün görünmektedir.

5. AE 1914: 131

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio XII Fulminata'da asker olarak görev yapan Paulinus için Titus Flavius Calpurnianus Hierocles tarafından dikilen onurlandırma yazıtı. Yazıtın MS 1. yüzyıla, belki lejyonun 71 yılında Melitene'ye konuşlandırılmasından sonraki bir döneme tarihlendirilmesi olası görünmektedir.

6. CIL III: 6809

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio XII Fulminata'da *primus pilus*, Britanya'dayken Legio II Augusta'da Praefectus castrorum, Mısır'da praefectus exercitus olarak görev yapan ve Britanya ile Alexandria'da yapılan mücadelelerde imparator tarafından çeşitli nişanlarla onurlandırılan Publius Anicius için dikilen bir onur yazıtı.

7. IAntiochia Pisidiae: 192

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio XII Fulminata'da *optio* olarak görev yapan ve 45 yıl yaşamış bir askere ait yazıt.

8. Bosch 1967: 110 = CIL III: 6056; CIL III: 6767 = Mitchell 2012: 175

Yer: Ancyra

Legio XVI Flavia Firma birliğinde görev yapan Marcus Ulpius Antullinus için oğulları tarafından yaptırılan mezar yazıtı. 16. Flavia lejyonu bir dönem Cappadocia'daki Satala lejyon karargâhında görev yapmıştı. M. Ulpius Antullinus, adından anlaşıldığı kadarıyla imparator Traianus döneminde Roma vatandaşlığına hak kazanmıştır. Bu nedenle en erken Traianus döneminde orduda görev yapmış olmalıdır. Bosch Antullinus'un Romalı ismi taşımakla birlikte tıpkı Ankara'da bulunan diğer XVI Flavia lejyonu askerleri Terentius Centrus ve Cervonius Lucius gibi doğuştan Romalı olmayabileceğini ima etmektedir. Bilindiği üzere esasen lejyonlarda görev yapabilmek için doğuştan Roma vatandaşı olma şartı bulunmasına rağmen imparatorluk döneminde, özellikle Traianus ve Hadrianus'tan itibaren Roma vatandaşı olmayan kimselerin de lejyonlarda görev yapmaya başladığı gözlenmektedir. Hatta bu tarihten önce dahi, eyalet kökenli isimlere lejyonlarda rastlanabilmektedir. Örneğin henüz Nero dönemine tarihlenen bazı asker yazıtları, lejyonların buldukları eyaletleri insan kaynağı olarak kullanmaya başladığını ortaya koymaktadır. Özellikle MS 2. yüzyılın başından itibaren lejyonlarda görev yapan İtalya kökenli vatandaşların sayıca gerilediği ve Antoninus Pius döneminde ise bu durumun artarak devam ettiği görülmektedir. Mitchell (2012: 361-2) yazıtın en erken MS 123 yılına ait olabileceğini ifade etmekle birlikte, muhtemelen MS 3. yüzyıla ait olduğunu ileri sürmektedir.

9. Bosch 1967: 111 = CIL III: 264 = Mitchell 2012: 173

Yer: Ancyra

XVI Flavia Firma birliğinde görev yapan Pannonia kökenli Titus Cervonius Lucius için oğulları ve eşinin yaptırdığı mezar yazıtı. Cervonius ismi ailenin tüm bireylerinde bulunduğu için dikkat çekicidir. Aile bireyleri de askerin yanında olduğundan askerin görev yerinin Ancyra olduğu anlaşılmaktadır. Cervonius Lucius yazıtta belirtildiği üzere Savaria, yani bugünkü adıyla Szombathely şehrinde doğmuştur. Balkan kökenli bir asker olmasına rağmen Cervonius ismine daha çok İtalya topraklarında rastlanmaktadır (Örneğin: AE 1902: 199; CIL I: 3409a, Roma: CIL VI 3786, 4536, 9330, 14692, 14693, 34813, 38167. Özellikle de Venetia

et Histria eyaletinde; CIL V: 8970a, 153, 979, 1154, 1161, 1918, 1919, 1993, 2158, 2858, 2859, 3022, 3557, 8371). Bosch yazıtları 71-84 yılları arasına tarihlenmekteyse de, yazım şekli itibarıyla MS 2. yüzyılın sonuna ve 3. yüzyılın başına tarihlenmesi daha uygun görünmektedir. Üstelik 44 yaşında hayatını kaybeden ve 25 yıl orduda görev yapan bir askerin evlenip yasalarca kabul edilen çocuklara sahip olabilmesi, Septimius Severus'un askerlerin evlenebilmesini mümkün kılan düzenlemesinden sonra mümkün olabilmekteydi. Dolayısıyla yazıtın MS 3. yüzyıla ait olma olasılığı daha yüksektir.

10. Bosch 1967: 112 = CIL III: 6766 = Mitchell 2012: 174

Yer: Ancyra

Legio XVI Flavia Firma askeri Suriye Apamea'sından Aulus Terentius Centrus'un mezar yazıtı. Eyalet kökenliler Roma vatandaşlığı hakkını elde ettiğinde aynı zamanda vatandaşlık hakkını hangi imparator zamanında elde ettiyse o imparatorun dahil olduğu klandan sayılmaya başlardı (Cagnat 1914: 78n1).

Centrus, Claudius klanından olduğu için imparator Claudius zamanında Roma vatandaşlığını kazanmış olmalı, yani bu dönemde orduda asker olarak görev yapmaya başlamış olmalıdır. Askerin bir eşi olduğunu göz önüne alacak olursak, Centrus'un emekli olup ordudan ayrıldığını düşünebiliriz; çünkü bu dönemde askerlerin evlenmesi yasaktı. Centrus'un normal şartlarda 20'li yaşlarının başında askere alındığı ve görev sırasında hayatını kaybetmiş olduğunu göz önüne alacak olursak ortaya şu durum çıkmaktadır: Claudius zamanında, yani 41-54 yılları arasında askere alınan Centrus, en az 20 veya 30 yıl görev yapmış olabilir. Bu nedenle bu yazıtın tarihlenmesini 55 ila 84 yılları arasına yapabiliriz.

11. CIL III:353

Yer: Amorium

Legio XII Fulminata birliğinde görev yapan ve aynı birliğin vexillatio'sunda görevli olarak Amorium'a gönderilen Gaius Livius (?) Calpurnianus'a ait mezar yazıtı. Mitchell (1993: 121) bu yazıtı dayanarak Amorium kentinde bir askeri karakol olabileceğini ileri sürmektedir.

12. Christol&Drew Bear 1987: 34n.6 = AE 1987: 941

Yer: Apameia

Legio XI Claudia ve I Italica lejyonlarından oluşturulan bir vexillatio'da yer alan askerlerin diktirdiği bir adak yazıtı. XI Claudia'dan 6, I Italica'dan ise 2 askerinin isminin bulunduğu bu yazıt 198 ila 209 yıllarına tarihlenmektedir. Kalenin komutanı praepositus unvanına sahip bir *primus pilus*dur. Christol ve Drew Bear (1987: 34) yazıtta adı geçen askerlerin Septimius Severus zamanında bu kaleyi inşa eden takım arasında yer aldığını ileri sürmektedir. Ayrıca bkz. Speidel 1987: 97-99.

13. Christol&Drew Bear 1987: 46n.6 bende olmalı. Bakalım.

Yer: Apameia

Legio IV Flavia birliğinde görev yapan askerlere ait bir adak yazıtı. MS 212 yılı sonrasına tarihlenebilecek olan bu yazıtta iki farklı askerinin adı geçmektedir.

14. Christol&Drew Bear 1987: 53n.9= AE 1987: 944. bende olmalı. Bakalım.

Yer: Apameia

Legio IV Flavia birliğinde görev yapan Aurelius Aurelianus'a ait mezar yazıtı. Yazıtı MS 212 yılından sonraya tarihlenmek mümkün görünmektedir.

15. Ballance 1959: 3 = SEG 18: 566

Yer: Prostanna

Ballance'a göre (1959: 128) Legio XIII Gemina birliğinde *signifer* olarak görev yapan M. Seus Iulianus'un imparator Nero için diktirdiği adak yazıtı. Yazıt MS 1. yüzyılın ortalarında diktirilmiştir. Yazıtın dili Yunancadır. Lejyon adının geçtiği kısım kırık olduğu için bu ifade tamamlanmıştır. Fakat söz konusu birliğin o dönemde Domitius Corbulo'nun doğu seferi için Pannonia'daki görev yerinden Anadolu'ya sevk edilen Legio XV Apollinaris olma olasılığı daha yüksektir.

16. Christol&Drew Bear 1987: 55n. 10 = AE 1987: 945.

Yer: Apameia

Legio XI Claudia birliğinde görev yapan Aurelius Buris adlı askerin arkadaşı Aurelius Auluzenus tarafından yaptırılan mezar yazıtı. Yazıtı MS 212 yılı sonrasına tarihlenmek mümkündür.

17. CIL III: 7055

Yer: Apameia

Legio VII Claudia birliğinde centurio olan L. Varius Maximus'un aynı isimli oğlu için yaptırdığı mezar yazıtı.

18. CIL III: 7056

Yer: Apameia

Legio VII Claudia birliğinde görev yapan Valerius Iulianus adlı *centurionun* eşi için yaptırdığı mezar yazıtı. Yazıt Sulla era'sına göre MS 170/1 yılına tarihlenmek mümkündür.

19. IGR III: 236

Yer: Pessinous

Aelius Natalis adlı askerin eşi için yaptırdığı mezar yazıtı. Bu yazıt bir askere ait olmasa da, bir askerin karısına yaptırdığı için listemizde yer bulmuştur. Yazıtta askerin birliğine yahut görevine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

20. IGR III: 241

Yer: Tyriaion

Flavius Alkibiades adlı askerın eşi için yaptırdığı mezar yazıtı.

21. MAMA VIII:59

Yer: Trogitis (Isauria, Galatia)

Bir asker eşiine ait mezar yazıtı.

22. IGR III: 284

Yer: Isauria Palaia

Bir askere ait mezar yazıtı. Ayrıca bkz. Laminger-Pascher 1985: 380-92.

23. IGR III: 394 = CIG 4381b

Yer: Milyas (Lycia et Pamphylia)

Iulius Valerius adlı bir eques singularis'in principalis olan babası için yaptırdığı bir mezar taşı. Bunlar muhtemelen aynı birlikte görevli iki asker olmalıdır.

24. Mitchell 2012: 178 = AE 2006: 1479

Yer: Ancyra

Legio XXX Ulpia Victrix birliğinde lejyon komutanının yaveri (beneficiarius) olarak görev yapan C. Cattanius Tertius'a ait mezar yazıtı. Bu birlik Traianus tarafından kurulduğu için Ulpia ismini taşımaktadır ve MS 121 ila 276 yılları arasında o zamanki adıyla Vetera, şimdiki adıyla Xanten'de konuşlandırılmıştı. Yazıt consules ordinarii bilgileri içerdiğinden MS 195 yılına tarihlenmektedir. Buna istinaden Septimius Severus döneminde bu lejyonun kısmen veya tamamen doğuya sevk edildiğini ve Pescennius Niger'le Septimius Severus'un mücadelelerinde boy göstermiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

25. Bosch 1967: 176 = CIL III: 265 = Mitchell 2012: 161

Legio I Adiutrix birliğinde görev yapan Flavius Audax adlı *centurionun* mezar yazıtı. Askerin hangi tarihlerde yaşadığı meçhuldür ve bu konuda çeşitli görüşler bulunmaktadır. En mantıklı yorumsa, Mitchell (2012: 341) tarafından yapılmaktadır. Gremen kökenli bir asker olan Audax'ın Domitianus zamanında Germania'da bulunan Legio I Adiutrix birliğinde görev yapmak üzere askere alındığını ve bu yüzden Flavius praenomen'i aldığını ifade eden Mitchell, yazıtın Traianus dönemine ait olduğu düşünmektedir.

26. Bosch 1967: 177 = CIL III: 6765= Mitchell 2012: 177

Yer: Ancyra

Legio XII Primigenia birliğinde süvari olarak görev yapan C. Secundinius Iulianus'a ait mezar yazıtı. Lejyonun Lucius Verus'un Parth seferi sırasında Batı'da Ren ve Tuna boylarından buraya sevk edildiği bilindiği için Bosch yazıtı 162 ila 167 yılları arasında tarihlendirilmektedir. Öte yandan Mitchell yazıtı Caracalla ve Macrinus'un doğu seferleriyle

ilişkilendirmekte ve bu nedenle yazıtın MS 3. yüzyıl başlarına tarihlendirilebileceğini ileri sürmektedir. Her iki tarihlendirme de olası görünmektedir.

27. AE 1977: 811

Yer: Tavium

M. Cassius Hortensius Paulinus adlı senatör sınıfı ailesine mensup bir gence ait bir heykel kaidesi. Bu heykel kaidesi speculator ve Leg. XIV Gemina'nın beneficiarius'u olan biri tarafından diktirilmiştir. Yazıt MS 2. yüzyıla aittir. Legio XIV Gemina'nın Parth seferlerinde görev almış olabileceği düşünüldüğünde, bu yazıt da 162-167 yılları arasına tarihlenebilir. fakat ikinci yüzyılda gerçekleşen bir başka operasyonla ilgili olabileceği ihtimali de görmezden gelinmemelidir (Mitchell 1993: 133).

28. Bosch 1967: 213 = Mitchell 2012: 176

Yer: Ancyra

Septimius Severus'un Parth seferinden dönerken 3 Eylül 195 tarihinde Ankara'da hayatını kaybeden Ulpius Maximus adlı Leg. X Gemina askerine aittir. Yazıtta consules ordinarii'nin isimleri verildiğinden kesin bir tarihleme yapmak mümkündür.

29. Bosch 1967: 182 = CIL III: 6763= ILS 2202 = Mitchell 2012: 182

Yer: Ancyra

Equites Singulares Augusti birliğinden *librarius* (kâtip) görevi yapan T. Aurelius Firminus'a ait yazıt. Speidel (1965: 32) yazıtı MS 200 yılı civarına tarihlemektedir. Öte yandan yazıtın MS 215 yılında Caracalla'nın Ankara'dan geçişi sırasında askerin hayatını kaybetmesiyle diktirilmiş olabileceğini de göz önünde tutmak gerekmektedir.

30. Bosch 1967: 367 = Mitchell 2012: 186

Yer: Ancyra

Bir *Eques singularis* yazıtı. Askerin muhtemel kökeni Galatia'daki Orondia Pappa'dır (Beyşehir, Yunuslar Köyü). Yazıtın MS 2. yüzyılın sonlarına ait olduğu ileri sürülmektedir (Mitchell 2012: 377). Yazıtın dili Yunancadır.

31. Bosch 1967: 269 = CIL III: 263 = Mitchell 2012: 168

Yer: Ancyra

Severus dönemi sonrasına ait ve Ankara'da ölen Leg. VII Claudia'da görevli bir *optio*'nun yazıtı. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla hayatını kaybeden asker, lejyonda *optio* görevinin ardından centurio görevine terfi etmiş, lejyonun 2. Cohors'undaki hastatus prior bölümünde centurio olarak görevini sürdürürken hayatını kaybetmiştir. Yazıtı yaptıran askerlerden birinin ismi Aurelius Maximinus'tur, bu nedenle yazıtı MS 212 sonrasına tarihlemek mümkün görünmektedir. Yazıtta adları geçen Aurelius Maximinius ve Iulius Ingenuus da mezar yazıtının sahibi gibi askerdir. Maximinus tesserarius, Ingenuus ise *optio* olarak görev yapmaktadırlar.

32. Bosch 1967: 178 = CIL III: 242 = Mosser 2003: 212 = Mitchell 2012: n.192

Yer: Ancyra

Legio XV Apollinaris birliğinde görev yapan Flavius Marcianus adındaki bir askere ait bir adak yazıtı. Marcianus aynı zamanda Legio XIII Gemina birliğinde de centurio olarak görev yapmıştır. Mosser yazıtın tarihi için MS 3. Yüzyılın başını önerirken, Mitchell daha temkinli yaklaşarak yazıtın MS 2. Yüzyıl veya MS 3. Yüzyılın başlarına ait olabileceğini ifade etmektedir. Yazıt için kesin bir yüzyıl önermek pek mümkün değildir.

33. Bosch 1967: 187 = CIL III: 260 = Mosser 2003: n.135 = Mitchell 2012: 171

Yer: Ancyra

Legio XV Apollinaris ve birçok lejyon birliğinde centurio olarak görev yapan Marcus Aebutius Victorinus adlı bir askere ait yazıt. Yazıttaki bilgilere göre 63 yıl 2 ay yaşayan Victorinus, 45 sene boyunca orduda görev yapmış emektar bir askerdir. Yazıt muhtemelen MS 2. yüzyıla, Traianus sonrası bir döneme aittir.

34. Bosch 1967: 366 = Mosser 2003: n. 193 = Mitchell 2012: n.172

Yer: Ancyra

Legio XV Apollinaris birliğinde görev yapan L. Octavius Victor'a adlı bir askere ait mezar yazıtı. Yazıt muhtemelen MS 2. veya 3. yüzyıla aittir.

35. Bosch 1967: 268 = CIL III: 266 = Mitchell 2012: 169

Yer: Ancyra

Legio XII Fulminata birliğinde centurio olarak görev yapan L. Hennis Marus'un kendisi için köleleri tarafından yaptırılan mezar yazıtı. Yazıttaki bilgilere göre 70 yaşında hayatını kaybeden Marus orduda tam 45 yıl görev yapan emektar bir askerdir.

36. MAMA VI: 283

Yer: Acmonia

Bir veterana ait yazıt.

37. CIL III: 6826

Yer: Antiochia Pisidiae

Leg. VII Macedonica (veya sonraki adıyla Claudia Pia Fidelix) birliğinde görev yapan T. Cissonius Sergius adlı veteran askere ait mezar yazıtı.

38. CIL III: 6827

Yer: Antiochia Pisidiae

Leg. VII Macedonica (veya sonraki adıyla Claudia Pia Fidelix) birliğinde görev yapan L. Coelius adlı askere ait mezar yazıtı.

39. IGR III: 1476

Yer: Iconium

Legio VII Macedonica (veya sonraki adıyla Claudia Pia Fidelix) birliğinde görev yapan Marcus Lollius ve P. Mestrius Maecianus adlı askerlerin adının geçtiği yazıt. Bu yazıt Maecianus tarafından arkadaşı Lollius için yaptırılan bir mezar yazıtıdır.

40. Bosch 1967: 271 = Mitchell 2012: 189

Yer: Ancyra

Legio III Flavia birliğinde görev yapmış Aurelius Asclepiades adlı veterana ait mezar yazıtı. Yazıtı MS 212 yılı sonrasına tarihlenmek mümkün görünmektedir. Legio III Flavia, Vespasianus tarafından kurulmuş bir lejyondur ve Hadrianus döneminden sonra Balkanlardaki görev yeri olan Aquincum'dan (Budapeşte) yine Balkanlarda bulunan Singidunum'a kaydırılmıştır. Askerin mezar yazıtı, muhtemelen başka bir mirasçısı olmadığı için veteran arkadaşları tarafından dikilmiş olmalıdır.

41. Bosch 1967: 272 = Mitchell 2012: 163 = IGR III: 214

Yer: Ancyra

Legio III Gallica birliğinde centurio olarak görev yapan Aur. Mithridatikos adlı askerın eşi için yaptırdığı mezar yazıtı. Yazıtın MS 3. Yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Mithridatikos isimli askerın ailesiyle birlikte yaşadığı Ancyra'da bulunması, askerın emekli olup yurduna dönmüş olabileceğini düşündürmüştür (Mitchell 2012: 343; Bosch 1967: 332). Legio III Gallica birliği Augustus döneminden beri Syria eyaletinde konuşlandırılmış, uzun dönemdir doğuda görev yapan bir birlikti. Anadolu'nun yerlisi olması muhtemel olan Mihtridatikos, askerlikten emekli olduktan sonra, Galatia'nın başkenti ve asker nüfusunun da oldukça yüksek olduğu bu kente yerleşmiş olabilir. Mithridatikos, Ancyra kentinin yerlisi de olabilir.

42. AE 1957: 266

Yer: Ancyra

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan ve Ancyra'lı bir asker. Asker Troesmis'de yerleşmiş, mezar yazıtı ise Ankara'da dikilmiştir.

43. CIL III: 262 = IGR III: 213 = Bosch 1967: 270 = Mitchell 2012: 190

Yer: Ancyra

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan ve Aurelius Kallisthenes adlı Ancyra'lı bir veteran askere ait mezar yazıtı. Asker bir süre lejyonun esas üssü olan Balkanlarda görev yaptıktan sonra emekli olmuş, ardından yurdu Ancyra'ya geri dönmüştür. Ancyra kökenli olup

Legio V Macedonica birliğinde görev yapan ve emekli olmalarının ardından yurduna dönmeyen bazı askerlere ait yazıtlar da tespit edilmiştir. Bu yazıtlar için bkz. Bosch 1967: 171; Bosch 1967: 172.

44. CIL III: 11306

Yer: Iconium

Legio I Adiutrix birliğinde görev yapmış Iconium'lu bir askere ait yazıt.

45. IGR IV: 616

Yer: Temenothyrai-Flaviopolis

4 yaşındaki oğlunu toprağa veren bir Legio I Italica birliği askeriyle ilgili bir mezar yazıtı. Asker bu lejyonda *signifer* olarak görev yapmaktadır.

46. DrewBear&Eck 1976: 309n14

Yer: Synnada

Legio IV Flavia birliğinde görev yapan bir askere ait mezar yazıtı.

47. Hall 1983: 35 = Laminger-Pascher 1984: 54n.77 = SEG 33: 1188

Yer: Iconium

Legio XIII Gemina birliğinde görev yapan Aurelius Nestor ve Aurelius Maximus'un kendileri ve eşleri için hazırlattıkları heroon'un yazıtı. Bu yazıt Legio XIII Gemina'nın Anadolu kökenli askerleri olduğunu kanıtlamaktadır. Yazıt Aurelius nomen'i dolayısıyla MS 3. yüzyıl sonrasına, muhtemelen 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. (krş. SEG 33: 1588; Melean 2002: 90). Legio XIII Gemina birliğinde görev yapan bir başka asker için bkz. s.232 n.80.ve s.221 n.48

48. Hall 1983: 37 = SEG 45: 1699

Yer: Ancyra

G. Iulius Akulas adlı askerın Legio XIII Gemina'da (Yun. Legion tres kai deka didume) görev yaptığını ifade eden Yunanca bir mezar yazıtı. Legio XIII Gemina birliğinde görev yapan diğer askerler için bkz. s. 220-1 n.47 ve s. 232 n. 80.

49. RECAM II: 289

Yer: Lycaonia

Legio XIII Gemina birliğinde görev yapan ve Dacia'da hizmet vermiş bir askere ait yazıt.

50. IGR III: 281

Yer: Isauria

Isauria'lı Iulius Terentius'un mezar yazıtı. Yalılıhöyük'te bulunan bu yazıt, Apollinaris lejyonuna Isauria'dan da asker temin edildiğini göstermektedir.

51. Laminger-Pascher 1985: 390

Yer: Isauria

Bu yayında Isauria kökenli Romalı askerlerin yazıtlarına değinen yazar daha önce yayımlanmamış bir Legio XVI Flavia Firma askerine ait yazıttan bahsetmektedir. Yazıt Kozvıran'da bulunmuştur.

52. Buckler 1924: 64n.77

Yer: Alisa

Aurelius Popas adlı bir veteran asker. Görev yaptığı birlik belli değildir. Yazıt Aurelius ismi nedeniyle MS 3. yüzyıl sonrasına tarihlenmelidir. Aynı makalede n.76'daki yazıttla bu yazıttaki şahısların bir akrabalık bağı olduğu ileri sürülmektedir, fakat bunu değerlendirecek elle tutulur bir kanıt bulunmamaktadır.

53. Buckler 1924: 68n.97 = IGR III:282

Yer: Iconium

Konya, Ahırlı ilçesinin Aliçerçi köyünde bulunan ve Cornelius Nepos adlı veteran bir askerin adının bulunduğu kırık bir yazıt.

54. Buckler 1924: 70n.103

Yer: Iconium

Signifer rütbesiyle görev yapmış veteran Iulius Crispus için kardeşi *signifer* Varius Tyrannus'un yaptırdığı mezarın yazıtı.

55. Buckler 1924: 74n.109

Yer: Iconium

Adı muhtemelen Maximus olan bir askerin yazıtı. Hangi lejyonda görev yaptığı belli değildir. Askerin kariyerine ait bilgiler mevcuttur. Eques Singularis, librarius ve cornicularius'luk gibi görevlerde bulunmuştur.

56. IGR III: 283

Yer: Iconium

Konya'nın Ahırlı ilçesine bağlı Aliçerçi köyünde bulunan ve veteran bir asker için kardeşinin yaptırdığı mezar olması muhtemel yapının yazıtı.

57. IGR III: 280

Yer: Iconium

Ortakaraviran (Ortakaraören) köyünde bulunan ve centurion G. Iulius Rufus için Gorgorome halkının diktiği onurlandırma yazıtı. Gorgorome Trogitis gölünün kuzeyi ile Caralis gölünün hemen güneyinde yer alır.

58. MAMA VIII: 172

Yer: Isauria

Isauria bölgesinden bir asker.

59. Swoboda (Keil, Knoll) 1935: 94n.226

Yer: Isauria

Isauria bölgesinden bir asker. Bu gibi askerlerin birçoğunun bölgede yerel güvenlik işleriyle meşgul olan auxilia kuvveti olduğu düşünülmektedir (Mitchell 1993: 139, n. 179; 78).78-9). Buna göre bu askerlerin bir tür köy korucusu gibi hareket ettikleri ve bölgenin

güvenliğinin sağlanmasında merkezi otoritenin emrinde görev aldıkları düşünülebilir.

60. MAMA VIII: 15

Yer: Lystra

Legio XVI Flavia Firma veya Legio XV Apollinaris birliklerinden birinde görev yapan Lystra'lı bir asker.

61. CIL III: 6800 = ILS 2403

Yer: Trogitis

Trogitis gölü yakınlarında (Kavak) bulunan ve beyaz mermerden olup cippus şeklindeki bir mezar yazıtı. Bu yazıtı XII Fulminata lejyonunda askerlik yapmış veteran Marcus Antonius Longus eşi Ba için yaptırmıştır. Dessau (ILS 2403) bu ismin bu yörede çok sık rastlanılan bir isim olduğunu ifade etmektedir.

62. AE 1981: 784 = SEG 27: 863 = Mitchell 2012: 188

Yer: Ancyra

Septimius Severus tarafından Parth savaşlarında kullanılmak üzere 197-8 yıllarında oluşturulan Leg. I Parthica lejyonunda görev alan Ankara menşeli ve Neiketes adlı veteran askerin eşiyle birlikte 13 yıl yaşayan ve askerin ordugâhta dünyaya geldiği için Kastresios (Castrensis) adı verilen oğlu için yaptırdıkları mezar taşı. Yazıt Yunancadır. Krş. IGR III: 479;

IGR III: 814

63. AE 1959: 153 = SEG XVII: 669 = Hereward 1958: 72n.18

Yer: Iconium

Konya ili, Hadim İlçesi, Aşağı Eşenler köyünde cami duvarında bulunan ve Legio III Parthica Severiana birliğinde görev yapan bir askerin babası için yaptırdığı bir lahit parçası. Askerin adı Hereward'a göre Ademis, Mitchell'a göre ise Nalemis olarak okunmalıdır. Askerin magister ve notarius gibi görevlerde bulunmuş olması ihtimali vardır, fakat bu unvanların bulunduğu kısım tam olarak okunamamaktadır ve dolayısıyla tartışmalıdır.

64. Sterrett 1886: 25 = BCH 1886: 508n.20

Yer: Losta

Mitchell'a göre Flaviuslar dönemi öncesine ait olduğu kesin bir yazıt. Titus Sextilius adlı veteran'ın Leg. IV askeri olduğu yazılıdır. Yazıtın Flavius'lar öncesine ait olduğunu kabul edersek bu asker IV Flavia Firma değil, muhtemelen IV Scythica askeri olmalıdır.

65. AE 2000: 1447 = CIL III: 6764 = Bosch 1967: 109 = Mitchell 2012: 179

Yer: Ancyra

Legio XXX Ulpia Victrix birliğinde *signifer* olarak görev yapan Sanctinus Severus adlı askere ait mezar yazıtı. Bu lejyon Caracalla'nın Parth seferleri sırasında imparatora eşlik eden birliklerden biriydi. Yazıtta geçen Sacer Comitatus ibaresi, imparatora eşlik eden muhafız alayında olduğuna işaret etmektedir. Corpus'ta yazıtın muhtemelen Elagabalus dönemine ait olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte yazıt Caracalla veya Septimius Severus dönemine de ait olabilir. Cassius Dio (80.4.5) Caracalla ve Macrinus'un 218-9 yıllarında gerçekleştirilen Parth seferine katılan ve esas görev yeri Kelt bölgelerinde olan birliklerin geri dönerken Bithynia'da kışladığını ifade etmektedir. Legio XXX Ulpia Victrix birliği de o yıllarda esasen Ren sınırında (Vetera) görev yapan bir askeri birliktir. Dolayısıyla bu yazıtı da bu bağlamda değerlendirmemiz mümkündür. Bu kapsamda değerlendirilebilecek diğer örnekler için bkz. (TAM IV-1: 152 = AE 1977: 792; IPrusa ad Olympum: 173 = AE 1947: 188 = AE 1991: 1472; IKalkhedon: 55 = AE 1934: 125 = AE 2010: 1067).

66. AE 1998: 1386

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio V Gallica birliğinde görev yapmış P. Carbo adlı askere ait yazıt.

67. AE 1998: 1387

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio V Gallica birliğinde görev yapmış M. Ceius adlı askere ait mezar yazıtı.

68. AE 1998: 1388

Yer: Antiochia Pisidiae

Q. Vibius Aquila adlı emekli askere ait mezar yazıtı. Askerin hangi birlikte görev yaptığı belli değildir. Corpus, Aquila cognomen'ini askerin aquilifer olarak görev yaparak kazanmış olabileceği ihtimaline bağlamaktadır.

69. AE 1998: 1389

Yer: Antiochia Pisidiae

Legio V Gallica birliğinde centurio olarak görev yapan Q. Mannaeus adlı askere ait yazıt. Yazıtta Mannaeus'un lejyonun dördüncü cohors'unda hastatus prior'da görev yaptığı da yazılıdır.

70. AE 1997: 1481

Yer: Iconium

M. Aelius Sospis adlı emekli askerin kendisi ve eşi için yaptırdığı mezar yazıtı. Yazıtta askerin görev yaptığı birlikle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

71. AE 1987: 941 = AE 1988: 1013 = AE 1995: 1512

Yer: Apollonia

Legio XI Claudia birliğinin bir vexillatio'sunda görev yapan askerlerin adlarını öğrendiğimiz bir adak yazıtı. Yazıtı MS 198-209 yıllarına tarihlemek mümkündür.

72. AE 1995:1517

Yer: Apameia

L. Aurelius Valens (?) adlı *centurionun* mezar yazıtı. Askerin hangi lejyonda görev yaptığını yazılı olduğu yer kırık olduğu için birliğinin adı belirlenememektedir.

73. AE 1995: 1512

Yer: Apamea

Legio XI Claudia ve Legio I Italica askerlerinin isimlerinin geçtiği bir adak yazıtı. Yazıtı MS 198-209 yılları arasına tarihlemek mümkündür.

74. AE 1995: 1515

Yer: Apamea

Legio XI Claudia birliğinde görev yapan Aurelius Marcelus adlı askerinin bir başka asker arkadaşıyla beraber Valerius Valerianus adlı Ala I Gaetulorum askeri için yaptırdıkları mezar yazıtı. Corpus yazıtı MS 3. yüzyılın sonuna tarihlendirmektedir.

75. AE 1981: 785 = Mitchell 2012: 160

Yer: Ancyra

Hangi birlikte görev yapmış olduğu belli olmayan C. Severius Albanus adlı evocatus askere ait mezar yazıtı. Evocatus sıfatı, askerin emeklilik sonrası askere yeniden çağrıldığına işaret etmektedir. Askerin Legio II Parthica birliğinde görev yapmış olabileceği önerilmektedir (Mitchell 2012: 340).

76. CIL III: 261= Bosch 1967: 363 = Mitchell 2012: 162

Yer: Ancyra

Legio II Augusta birliğinde görev yapmış Q. Aquilius Lucius adlı askerin eşi ve kız kardeşi tarafından kendisi için yaptırılan mezar yazıtı. Yazıt muhtemelen 3. yüzyıla ait olmalıdır. Bu lejyon esasen imparatorluğun batısında, Britanya'da Isca Ventarum'da (Caerleon, Galler) görev yaptığı bilinmektedir ve görevli olarak doğuda bulunduğu bir sefer kaydedilmemiştir. Bu nedenle askerin emekli olduktan sonra memleketine dönen bir asker olduğu öne sürülmektedir (Mitchell 2012: 342).

77. AE 2006: 1480 = Mitchell 2012: 164

Yer: Ancyra

Legio IV Scythica birliğinde primus pilus'tan sonra en büyük rütbe olan princeps prioris olarak lejyonun 2. cohors'unda centurio görevini ifa eden ve imparator Vespasianus tarafından madalyayla ödüllendirilen M. Iulius Rufus'a ait mezar yazıtı. Yazıtı Ancyra'da bulunan emekli askerler derneği (collegium veteranorum qui Ancyrae consistunt) diktirmiştir. Yazıt MS 1. yüzyıla tarihlendirilmelidir. Bu askerin Gorgorome köy halkının onuruna bir yazıt diktirdikleri G. Iulius Rufus (s. 224 n. 57) adlı centurio ile akrabalığı olabilir. Rufus, ayrıca albata decursio adlı bir nişana daha layık görülmüştür. Askerin bu iki nişanı MS 72 yılına tarihlenen Bellum Commagenicum veya bundan daha önce, Yahudi isyanı sırasında Judaea'da muhtemel görevi sırasında almış olabileceği düşünülmektedir (Mitchell 2012: 347). Yazıtta albata decursio ifadesinden sonra silinmiş bilgiler, imparator Domitianus'un ismini içermektedir. Domitianus ölümünün ardından damnatio memoriae işlemi uygulanmış ve ismi yazıtlardan silinmiştir. Bu nedenle Rufus'un hayatını 18 Eylül 96 yılından önceki bir tarihte kaybettiği kesindir. Yazıtta Rufus'un emekli olduğu belirtilmemekle birlikte, askerin yazıtının emekli askerler tarafından diktirilmesi, Rufus'un da emekli bir asker olduğu gerçeğine işaret etmektedir.

78. Mitchell 2012: 165

Yer: Ancyra

Legio IV Scythica birliğinde görev yapan fakat adı meçhul olan bir centurio için azadlısı Cassius Symphorus tarafından yaptırılan bir mezar yazıtı. Mitchell (2012: 349) yazıtın MS 1. Yüzyıl sonu ila 2. Yüzyıl başlarına tarihlemeyi uygun bulmaktadır.

79. AE 2006: 1478 = Mitchell 2012: 167

Yer: Ancyra

Legio VI Ferrata birliğinde centurio olarak görev yapan P. Aelius Novellus'a ait mezar yazıtı. Yazıtı askerin ailesi tarafından diktirilmiştir. Askerin ismi, Hadrianus döneminde vatandaşlığa kabul edildiğini düşündürmektedir. Syria bölgesinde görev yapan bu lejyon için Hadrianus zamanında Judaea'da çıkan isyanlar sırasında askere alım yapılmış olabilir. Novellus muhtemelen askerlik görevinin bitiminin ardından yurduna dönen Ancyra yerlisi bir zat olmalıdır. Ölümü sırasında ailesiyle birlikte Ancyra'da yaşıyor olması bunu akla getirmektedir. Septimius Severus öncesinde askerlerin evlenmelerinin yasak olduğunu düşündüğümüzde, askerin emekliliğinin ardından evlendiğini düşünebiliriz.

80. CIL III: 267 = Bosch 1967: 362 = Mitchell 2012: 170

Yer: Ancyra

Legio XIII Gemina birliğinde *primus pilus* olarak görev yapan C. Iulius Candidus adlı askere ait mezar yazıtı.

81. Bean&Mitford 1970: 21n.4 = AE 1972: 624

Yer: Trogitis

Trogitis Gölü'nün batısındaki Balat'ta bulunan ve Legio VI Ferrata birliğinde görev yapan G. Trollius'un Apollon'a bir adağı. Asker procurator Arruntius Aquila tarafından orduya alınmış ve imparator Claudius döneminde göreve başlayıp 27 yıl görevin ardından Vespasianus döneminde emekli olmuştur (=honesta missio). Trollius'un muhtemelen doğduğu yer olan Kaklouma, Kaplouma veya Karplouma (AE 1972:624)'nın yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Trollius emekli olduktan sonra kendi isteğiyle doğduğu yere geri dönmüş ve Apollon'a bir adak adamıştır. Ayrıca bkz. Filippini&Gregori 2014: 103.

82. Ramsay 1926: 114 = SEG 6: 597

Yer: Pisidia Antiochiaie

Praetoriani birliğinde görev yapan Lucius Calpurnius Longus adlı emekli askere ait bir adak yazıtı. Longus Flavius hanedanı döneminde her üç imparatorun da praetoriani birliğinde görev yapmış bir askerdir. Yazıt MS 1. yüzyılın sonlarına ait olmalıdır.

F. LYCIA ET PAMPHYLIA

1. AE 1961: 15

Yer: Palaiopolis - Cormasa

Legio VII Macedonica veya sonraki adıyla Claudia Pia Fidelix) birliğinde görev yapan C. Iulius adlı askerın kendisi ve azatlısı için yaptırdığı yazıt.

2. IGR III: 479

Yer: Balboursa

Lykia'daki Balboursa'da bulunan ve Legio I Parthica birliğinde görev yapan bir askere ait mezar taşı. Yazıtta Balboursa'lı olarak geçen Hermaios oğlu Aurelios Kornous Karmonos'un kendisi ve annesi için yaptırdığı mezar taşı, Septimius Severus'un I Parthica lejyonunun Anadolu kökenli askerlerden oluşturduğu ihtimalini artıran birkaç kanıttan biridir.

3. AE 2003: 1707 = Ikibyra I: 106 =CIL III: 13665 = IGR IV 920

Yer: Kibyra

Aelius Antiochianus adlı Leg. XI Claudia lejyonunda tesserarius olarak görev yapan bir askere ait yazıt. Tesserarius lejyonda parolayı önden arkaya iletmekle görevli askerdi (Tac. Hist. 1.25; Veg. Mil. 2.7.)

4. AE 2003: 1707 = IKibyra I n. 137

Yer: Kibyra

Legio VIII Augusta birliğinde Aquilifer olarak görev yapan Marcus Aurelius Victor'un mezar yazıtı. Aquilifer, lejyonun kartal başlıklı bayrağını taşımakla görevli *signifer*, yani bayraktarın unvanıdır. Aquilifer'ler lejyonun önemli askerlerindendi ve merteye açısından centurion'lardan sonra ve *optio*'lardan önce gelirlerdi. Normal bir lejyon askerinin aldığı ücretten daha fazla maaş almaktaydılar (Brunt 1950:63).

5. Naour 1980: 89n.43

Yer: Balboura

Balboura şehri teritoryumunda bulunan Titus Flavius Erenios adlı veteran askerın kendisi ve eşi Flavia Secunda ile çocuklarının anısına hazırlattığı bir mezar yapısına ait Yunanca yazıt. Erenios'un hangi birlikte görev yaptığı belirtilmemekle birlikte Titus Flavius Praenomen ve nomen'ine bakılırsa MS 1. yüzyıl sonunda Roma ordusunda görev yapan bir Anadolu kökenli asker olduğu düşünülebilir. Yine de lejyonlardan birinde mi, yoksa yardımcı birliklerde mi

görev yaptığı belirsizdir.

6. Balland 1981: 165

Yer: Ksanthos

Legio III Cyrenaica birliğinde centurion olarak görev yapmış Marcus Arruntius Akulas'ın (Aquila?) adının geçtiği bir yazıt. İmparator Claudius dönemine tarihlenen Yunanca bir yazıttır.

7. AE 2001: 1922 = ISide: 197

Yer: Side

Legio XXII Deiotariana birliğinde görev yapmış L. Eternius Maximus adlı emekli askere ait yazıt.

8. AE 2001: 1933 = SEG 51: 1833

Yer: Patara

Flavius Bassus adlı *primus pilusa* ait adak yazıtı. Askerin hangi lejyonda görev yaptığı ne yazık ki belli değildir.

9. AE 1994: 1727

Yer: Patara

İsmi meçhul bir askere ait mezar yazıtı. Askerin hangi birlikte görevli olduğu da belli değildir.

10. AE 1994: 1740

Yer: Arykanda

Gaius Iulius Fronto adlı emekli askere ait mezar yazıtı. Askerin hangi birlikte görev yapmış olduğu belli değildir.

11. AE 1993: 1518b = MAMA VI: 191

Legio VII Claudia birliğinde görev yapan Valerius Iulianus adlı *centurionun* eşi için yaptırdığı mezar yazıtı. Çift dilli bu yazıtın Eski Yunanca kısmında verilen tarih nedeniyle yazıtı MS 170-171 yıllarına tarihlemek mümkündür.

12. AE 2010: 1647

Yer: Tlos

İsmi meçhul olan ve hangi birlikte görev yaptığı da belli olmayan bir *centurio*ya ait yazıt.

13. AE 2008: 1441

Yer: Kyaneai

Legio I Adiutrix, Legio XIII Gemina ve Legio XV Apollinaris birliklerinde centurio olarak görev yapmış Quintus Caelius Lysimachus adlı bir askerden bahsetmektedir.

G. SYRIA

1. CIL III:6047 = CIL III 6705 = IGLS I: 178 = AE 1998: 1429

Yer: Antiochia ad Orontem

Legio IV Scythica askeri Felicius Felix'in mezar yazıtı.

2. AE 1908: 25 = AE 1984: 898 = IGLS I: 68

Yer: Zeugma (Arulis)

Legio IV Scythica askerleri tarafından diktirilen adak yazıtı. Yazıtta adı geçen askerler *signifer* Iulius Aretinus, Iulius Severus, Rabilius Beliabus ile *tubicen* Decimius Cilicianus'tur. Tubicen lejyonun bando birliğinde görev yapan askerlerden biridir.

3. AE 2003: 1789

Yer: Zeugma

Legio VII Claudia askeri Numerius Iulius Hilarus Bolla'nın mezar yazıtı.

4. AE 1939: 218 = IGLS III, 2: 1160

Yer: Seleucia Pieriae

Legio VIII Augusta askeri Ulpius Verecundus'un mezar yazıtı.

5. AE 1939: 234 = IGLS III, 2: 1173

Yer: Seleucia Pieriae

Legio IV Flavia askeri Valerius Victor'a ait mezar yazıtı.

6. AE 1977: 819

Yer: Seleucia Pieriae

Legio I Adiutrix askeri Septimius Longinus'a ait mezar yazıtı.

7. AE 1977: 820

Yer: Seleucia Pieriae

Legio II Adiutrix askeri olan ve ismi tam olarak okunamayan askere ait mezar yazıtı.

8. AE 1977: 821

Yer: Seleucia Pieriae

Legio X Gemina askeri Aelius Secundinus'a ait mezar yazıtı.

9. AE 1977: 822

Yer: Seleucia Pieriae

Legio IV Scythica'da görev yapan adı meçhul bir askerin mezar yazıtı.

10. CIL III: 190 = CIL III: 6045 = IGLS III,2: 1139

Yer: Seleucia Pieriae

Legio X Fretensis'in vexillatio birliğinde görev yapan Sempronius adlı askerin muhtemelen mezar yazıtı.

11. CIL III: 6048 = IGLS I: 57

Yer: Samosata

Legio IV Scythica askeri Sulpicius Proculus'a ait asker yazıtı.

12. CIL III: 13609 = CIL III: 14165, 16 = IGLS I: 53 = AE 1899: 82

Yer: Samosata

Legio XVI Flavia Firma birliğinde görev yapmış adı meçhul bir askere ait adak yazıtı.

13. AE 2009: 1550

Yer: Zeugma

Legio II Adiutrix birliğinde 20 yıl görev yapmış Lucius Septimius Paternus'a ait mezar yazıtı.

14. Wagner 1976: 132n1

Yer: Zeugma

Legio I Adiutrix birliğinde görev yapmış Septimius Longinus adlı bir askerın mezar yazıtı. Wagner (1976: 133) bu yazıtın tarihlendirmesini, askerın praenomen'ine bağlı olarak MS 2. yüzyıl sonu ila 3. yüzyıl başına yapmaktadır.

15. Wagner 1976: 133n2

Yer: Zeugma

Legio II Adiutrix birliğinde görev yapmış bir asker. Askerın ismi, yazıtın ilgili kısmı kırık olduğu için tam olarak okunamamaktadır. Askerın nomen'i Maximus'tur.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: OĞUZ YARLIGAŞ

Doğum Tarihi: 1982

Unvanı: Arş. Gör.

Öğrenim Durumu

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Eski Yunan Dili ve Edebiyatı	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2005
Lisans Çift Anadal	Tarih Bölümü	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2006
Yüksek Lisans	Eski Yunan Dili ve Edebiyatı	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2008
Doktora	Eskiçağ Tarihi	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2017

Akademik Unvanlar

Görev Unvanı	Alan	Üniversite	Yıl
Arş.Gör.	Tarih Bölümü	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	2011-2012
Arş.Gör.	Tarih Bölümü	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	2012-2016
Arş.Gör.	Tarih Bölümü	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	2016-

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan Bildiriler

Yarligaş O., "On the Date of Legio XV Apollinaris' Permanent Disposition to the Eastern Frontier", Laetae Segetes V, Brno, CEK CUM., 13 Kasım - 16 Aralık 2016.

Yarligaş O., "Stationing and Dispositions of The Roman Legions and The Auxiliary Forces in Asia Minor with Special Focus to the Euphrates Frontier during the Principate", Forschungsscolloquium zur Alten Geschichte, Berlin, ALMANYA, 3-3 Şubat 2016.

Yarligaş O., "Roman Army in Asia Minor: An Evaluation of the Epigraphical Evidence found in Asia Minor in relation to the Roman Army During the Principate", Sapiens Ubique Civis III, Szeged, MACARISTAN, 26-28 Ağustos 2015.

Yarligaş O., "Yazıtlar Işığında Eskiçağda Bolu Ve Çevresinde Sosyal Yaşam Üzerine Gözlemler", 5. Uluslararası Bolu Tarihi, Kültürü ve Köroğlu Sempozyumu, BOLU, TÜRKİYE, 26-28 Eylül 2014.

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Yarligaş O., "David J. Breeze, The Roman Army. Bloomsbury Academic Publishing, 2016", İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, no.1, ss.169-174, 2017

Yarligaş O., "Ian Haynes. Blood of the Provinces. The Roman Auxilia and the Making of Provincial Society from Augustus to the Severans. Oxford University Press, 2013", İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, no.2, ss.195-199, 2016

Yarligaş O., "II. Philippos ve Makedonya Krallığı'nın Yükselişinin Arkasında Yatan Askeri, İdari ve Ekonomik Nedenlere Bir Bakış", Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi CEDRUS, cilt.3, no.3, ss.163-180, 2015

Yarligaş O., "Hamartia: Oidipous'un Yanılgısı", Arkeoloji ve Sanat, cilt.-, ss.33-38, 2009

Ulusal Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

Yarligaş O., "MÖ V. Yüzyıl Atina'sında Politika ve Sürgün", Navisalvia Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı, İSTANBUL, TÜRKİYE, 6-8 Mayıs 2014, cilt.9, no.9, ss.189-203

Yazılan Ulusal Kitaplar veya Kitaplarda Bölümler

Yarligaş O., Ed., "E. Çoraklı, Historia: Antikçağda Araştırma Fikrinin Doğuşu", Alfa Basım Yayım, İSTANBUL, 2017

Yarligaş O., Ed., "H.D.F. Kitto, Yunanlar", Alfa Basım Yayım, İSTANBUL, 2017

Yarligaş O., "Legio XV Apollinaris'in Doğu'daki Görevleri ve Satala'ya Konuşlandırıldığı Tarih Üzerine", Eskiçağ Yazıları 10 - Akron 13, Çelgin A. V., Akyürek-Şahin N. A., Ed., Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, ss.123-159, 2016

Yarligaş O., "Ksenophon, Anabasis", Çeviri, Alfa Basım Yayım, İSTANBUL, 2015

Yarligaş O., Ed., "M.I. Finley, Odysseus'un Dünyası", Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2014

Yarligaş O., Ed., "J.-P. Vernant, Eski Yunan'da Mit ve Tragedya", Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2012

Yarligaş O., "Ksenophon, Anabasis", Çeviri, Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2011

Yarligaş O., Ed., "J.-P. Vernant, Pandora: İlk Kadın", Pinhan Yayıncılık, İSTANBUL, 2011

Çoraklı E., Yarligaş O., Ed., "N.P. Boyacı-Gülenç, Platon, İon", Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2011

Yarligaş O., Ed., "Th. Bulfinch, Bulfinch Mitolojileri", Pinhan Yayıncılık, İSTANBUL, 2011

Çelgin A.V., Yarligaş O., Ed., "G. Çelgin, Eski Yunanca - Türkçe Sözlük", Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2011

Yarligaş O., Ed., "Augustinus: Confessiones", Kabalci Yayınevi, İSTANBUL, 2010

Projeler

"Parion Antik Kenti Kazısı", Özel Kuruluşlarca Desteklenen Proje Ekibinde Üye, Devam Ediyor
"Trakya Yüzey Araştırmaları", BAP Araştırma Projesi, Proje Ekibinde Üye, 2012
"Letoon Antik Kenti Kazısı", Diğer Kamu Kuruluşlarınca Desteklenen Proje Ekibinde Üye, Devam Ediyor
"Aizanoi Antik Kenti Kazısı", Diğer Kamu Kuruluşlarınca Desteklenen Proje Ekibinde Üye, Devam Ediyor
"Bolu İli Yüzey Araştırması", Diğer Kamu Kuruluşlarınca Desteklenen Proje Ekibinde Üye, Devam Ediyor

Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler

British Institute of Archaeology at Ankara, , Üye, 10.07.2014 - Devam Ediyor

Society of Ancient Military Historians, , Üye, 13.01.2015 - Devam Ediyor

Society for Classical Studies (eski adıyla American Philological Association APA), , Üye, 25.05.2011 - Devam Ediyor

Ödüller

Yurtdışı Doktora Sırası Araştırma Bursu 2214/A, Tübitak, Haziran 2015